

**T.C.
HARP AKADEMİLERİ
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ**

**AB’NİN ORTAK DIŞ VE GÜVENLİK POLİTİKASI’NIN (ODGP)
ETKİNLEŞTİRİLMESİ
VE AB’NİN ULUSLARARASI ROLÜ**

**ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
DOKTORA TEZİ**

**Hazırlayan
Dila UNGAN KAVAK**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Esra HATİPOĞLU**

İSTANBUL-2013

TEZ TANITIM FORMU

YAZAR ADI SOYADI: Dila UNGAN KAVAK

TEZİN DİLİ : Türkçe

TEZİN ADI : AB'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'nın Etkinleştirilmesi ve AB'nin Uluslararası Rolü

ENSTİTÜ : Stratejik Araştırmalar Enstitüsü

ANA BİLİM DALI : Uluslararası İlişkiler

TEZİN TÜRÜ : Doktora

TEZİN TARİHİ : 31.05.2013

SAYFA SAYISI: 209

TEZ DANIŞMANI : Prof.Dr. Esra Hatipoğlu

DİZİN TERİMLERİ : Avrupa Birliği, Dış Politika, ODGP, Güvenlik, Uluslararası Rol, Antlaşma, Etkinlik

TÜRKÇE ÖZET : Bu çalışma AB Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'nın oluşturulmasından itibaren karşılaştığı dört kriz, Bosna Savaşı, Kosova Savaşı, Irak Savaşı, Darfur Krizi'ni incelemek ve incelenmiş ve bu incelemelerin sonucunda AB'nin ODGP' nin etkinliğini analiz etmek amacıyla yapılmıştır.

DAĞITIM LİSTESİ : 1. Stratejik Araştırmalar Enstitüsüne
2. YÖK Ulusal Tez Merkezine

Bu tezin içerdiği hususlar bireysel görüşlerimi yansıtır, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin görüşlerini yansıtmaz.

İmzası

Adı Soyadı

Dila UNGAN KAVAK

**T.C.
HARP AKADEMİLERİ
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ**

**AB’NİN ORTAK DIŞ VE GÜVENLİK POLİTİKASI’NIN (ODGP)
ETKİNLEŞTİRİLMESİ
VE AB’NİN ULUSLARARASI ROLÜ**

**ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
DOKTORA TEZİ**

**Hazırlayan
Dila UNGAN KAVAK**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Esra HATİPOĞLU**

İSTANBUL-2013

JÜRI ÜYELERİNİN KABUL VE ONAY SAYFASI ÖRNEĞİ

STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dila Urgan Kavrak'ın AB'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikasının Etkinleştirilmesi ve AB'nin Uluslararası Rolü adlı tez çalışması, jürimiz tarafından ULUSLARARASI İLİŞKİLER ana bilim dalında ~~YÜKSEK LİSANS~~ / DOKTORA tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Prof. Dr. Erçanur TEZCAN

Üye

Prof. Dr. Esra Hatipoğlu
(Danışman)

Üye

Prof. Dr. Y. ÖNİAT

Üye

Prof. Dr. Burç ÖZCAN

Üye

M. A. Mert Gökirmak

(İkinci Danışman)

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

14/06/2013

İmzası

Unvanı, Adı SOYADI

Enstitü Müdürü

Hasip SAYGILI

Hasip SAYGILI

Dr. Kırmay Albay

Enstitü Müdürü

G-1

ÖZET

Bu tez içerisinde AB'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'nın oluşturulmasından itibaren karşılaşılan dört kriz olan, Bosna Savaşı, Kosova Savaşı, Irak Savaşı, Darfur Krizi incelenmiş ve bu incelemelerin sonucunda ODGP'nin etkinliği tartışılmıştır. ODGP ve akabinde kurulan AGSP kuruluşları açısından bünyelerinde sosyal yapılandırıcılığın birçok birleştirici noktasını barındırmasına rağmen, incelenen kriz durumlarında AB, antlaşmalarda ve bildirimlerdeki ideal istekliliklerden uzakta bir görünüm çizmiştir. Krizlere müdahale bağlamında bir takım başarısızlıklar üye ülkelerin çıkarları, politik ve askeri vizyonları, kriz coğrafyasının o üye ülkenin belleğindeki değeri, diğer uluslararası aktörlerle olan ilişkiler, üye ülkelerin birbiriyle veya üçüncü ülkelerle olan ilişkileri, bütçeleri ile ilişkilendirilebilir. Uygulamada da başarı sağlamak için üye ülkelerin çıkarlarının ve dış politika vizyonlarının AB seviyesinde bir ortaklık gerçekleştirecek şekilde bütünleşmesi gerekmektedir. AB'nin gelecekteki uluslararası rolünün kavramlaştırılması ve ODGP'nin etkinliğinin sağlanması ise AB kurumlarının ve üye ülkelerin şu anda yürürlükte olan Lizbon Antlaşması prensiplerini yerine getirme konusundaki siyasi iradelerinin birleşmesiyle mümkün olabilecektir.

SUMMARY

The four crises situation (the war in Bosnia, in Kosovo, in Iraq and Darfur Crisis) that the European Union (EU) has faced, after the establishment of the CFSP (*Common Foreign and Security Policy*), is analysed in this thesis and the effectiveness of the CFSP is also discussed. CFSP and then the ESDP (*European Security and Defence Policy*) although, they embrace lots of unifying points of the social constructivism by their nature, the panorama that the EU has given in implementation phase of these policy areas is very far away from the ideal political willingness deriving from the founding treaties and declarations made by the EU. The failure faced by the EU to succeed an effective CFSP shall be related to the different national interests of the Member States, their political and military outlooks, the projection of the crisis area in the memories of the Member States, the relations of the EU with other international actors, the relations between the Member States and of the Member States with third countries and also to their budgets. The Member States' interests and the foreign policy outlooks in this concern have to be unified at minimum at the EU level to get success in the implementation phase. Providing for the effectiveness of the CFSP and conceptualising the international role of the EU in the near future will only be possible by unifying the political

willingness of the Member States and the EU institutions to realise the principles of the Lisbon Treaty.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
SUMMARY	I
İÇİNDEKİLER	III
KISALTMALAR	V
ÖN SÖZ	VII
GİRİŞ	1
ARAŞTIRMANIN PROBLEM DURUMU	1
ARAŞTIRMANIN AMACI	3
ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	4
ARAŞTIRMANIN VARSAYIMI	5
ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI	5
BİRİNCİ BÖLÜM: MAASTRICHT ANTLAŞMASI'YLA BAŞLAYAN DÖNEMDE AB ORTAK DIŞ VE GÜVENLİK POLİTİKASI (ODGP) VE KARŞILAŞILAN KRİZLER	7
1.1.KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE: ODGP	7
1.2.MAASTRICHT ANTLAŞMASI'NDAN ÖNCE DIŞ POLİTİKA ALANINDA İŞBİRLİĞİ	15
1.3. MAASTRICHT ANTLAŞMASI ÖNCESİNDE ODGP İLE İLGİLİ DEĞİŞİKLİKLER	21
1.4.MAASTRICHT ANTLAŞMASI'YLA BAŞLAYAN DÖNEMDE AB'NİN KARŞILAŞTIĞI KRİZLER: BOSNA SAVAŞI VE KOSOVA SAVAŞI	23
1.4.1.YUGOSLAVYA'NIN DAĞILMASI	24
1.4.1.1.AB'nin Yugoslavya'nın Dağılması Karşısındaki Tutumu	32
(1990-1992)	32
1.4.2. BOSNA HERSEK'TE 1990-1992 DÖNEMİNDEKİ DURUM	40
1.4.2.1. AB'nin Bosna Hersek'teki Duruma Bakışı	43
1.4.3.BOSNA SAVAŞI (1992-1995)	47
1.4.3.1.AB'nin Bosna Savaşı'na Bakışı	57
1.4.3.2. AB'nin Bosna Savaşı'na Bakışının AB'nin Uluslararası Rolü Üzerindeki Etkileri	68

1.4.4.KOSOVA'DAKİ 1996-1998 DÖNEMİNDEKİ DURUM VE KOSOVA SAVAŞI	70
1.4.4.1.AB'nin Kosova Savaşına Bakışı	80
1.4.4.2. AB'nin Kosova Savaşına Bakışının AB'nin Uluslararası Rolü Üzerindeki Etkileri	102
İKİNCİ BÖLÜM: AVRUPA GÜVENLİK VE SAVUNMA POLİTİKASI'NIN (AGSP) OPERASYONEL OLMASI İLE BAŞLAYAN DÖNEM VE KARŞILAŞILAN KRİZLER.....	104
2.1. AGSP'NİN OLUŞTURULMASINI GEREKLİ KILAN SEBEPLER	104
2.2. AB-NATO-BAB ARASINDAKİ İLİŞKİ VE DENGE	107
2.2.1.NATO İÇİNDE AVRUPA BOYUTUNUN OLUŞTURULMASI	107
2.2.2 BAB'IN YENİDEN DOĞUMU.....	109
2.2.3 AVRUPA GÜVENLİK VE SAVUNMA KİMLİĞİNDEN (AGSK) AVRUPA GÜVENLİK VE SAVUNMA POLİTİKASINA (AGSP)	110
2.3.AGSP'NİN OPERASYONEL OLMASI İLE BAŞLAYAN DÖNEMDE AB'NİN KARŞILAŞTIĞI KRİZLER: IRAK SAVAŞI VE DARFUR KRİZİ	113
2.3.1. IRAK KRİZİ SÜRECİ	113
2.3.1.1.AB'nin Irak Krizine Bakışı	117
2.3.1.2.AB'nin Irak Krizine Bakışının Uluslararası Rolü Üzerindeki Etkileri	133
2.3.2. DARFUR KRİZİ SÜRECİ	137
2.3.2.1.AB'nin Darfur Krizine Bakışı	151
2.3.2.2.AB'nin Darfur Krizine Bakışının Uluslararası Rolü Üzerindeki Etkileri	165
SONUÇ	168
KAYNAKÇA	174

KISALTMALAR

AB	:	Avrupa Birliği
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
AET	:	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİT	:	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AGSK	:	Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği
AGSP	:	Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
AKÇT	:	Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
AMIS	:	African Union Mission in Sudan
ASİ	:	Avrupa Siyasi İşbirliği
AT	:	Avrupa Topluluğu
AU	:	African Union
BAB	:	Batı Avrupa Birliği
BM	:	Birleşmiş Milletler
BMGK	:	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
CDU	:	Christlich Demokratische Union-Hristiyan Demokratik Birlik Partisi
CFSP	:	Common Foreign and Security Policy
CSU	:	Christlich-Soziale Union- Hristiyan Sosyal Birlik Partisi
EFTA	:	European Free Trade Association
ESDP	:	European Security and Defence Policy
EU	:	European Union
IFOR	:	Implementation Force
JEM	:	Justice and Equality Movement
LDK	:	Lidhjes Demokratiketë Kosovës- Kosova Demokratik Ligi
LPK	:	Levizja Popullore e Kosoves-Kosova Halk Hareketi
MINURCAT	:	United Nations Mission in the Central African Republic and Chad
NATO	:	North Atlantic Treaty Organisation
ODGP	:	Ortak Dış ve Güvenlik Politikası
OGSP	:	Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası
OECD	:	Organisation for Economic Development and Cooperation
OSCE	:	Organisation for Security and Cooperation in Europe
PHARE	:	Poland and Hungary: Assistance for Restructuring their Economies
SACEUR	:	Supreme Allied Commander Europe
SPD	:	Sozialdemokratische Partei Deutschlands- Almanya Sosyal Demokrat Partisi

SLA : Sudan LiberationArmy
UÇK : Ushtria Çlirimtare e Kosovës- Kosova Kurtuluş Ordusu
UNAMID : AfricanUnion/United Nations Hybrid Operation in Darfur
UNAMIS : United Nations Advanced Mission in Sudan
UNMIS : United Nations Mission in the Sudan
UNPROFOR : The United Nations Protection Force in Croatia and Bosnia-
Herzegovina

ÖNSÖZ

'AB'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'nın(ODGP) Etkinleştirilmesi ve AB'nin Uluslararası Rolü' adlı tezin ortaya konulmasında benden hiçbir şekilde emeğini, zamanını, sabrını esirgemeyen ve akademik yolda ilerlememde örnek aldığım çok değerli tez danışmanım Prof. Dr.Esra Hatipoğlu'na, yapıcı eleştirileri ve katkılarıyla tezin tamamlanmasını sağlayan ve sayelerinde birçok şey öğrendiğim hocalarım Prof.Dr. Ercüment Tezcan ve Prof.Dr. Yaşar Onay'a, tüm desteğiyle her zaman yanımda olan çok sevgili annem ve babam; Necla-İsmail Nejat Ungan'a, tüm desteğiyle beni her zaman onurlandıran çok sevgili ve değerli eşim Haydar Kavak'a en derin duygularıyla teşekkürlerimi sunuyorum. Bu tezin daha sonraki tezler ve araştırmalar için iyi bir kaynak olmasını ümit ediyor ve bilimin ışığının her zaman bizleri aydınlatmasını diliyorum.

Dila Ungan KAVAK

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN PROBLEM DURUMU

AB 1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht Antlaşmasıyla üç sütunlu bir hale gelmiştir. Buradaki 1. sütun Avrupa Topluluklarını, 2. sütun Ortak Dış ve Güvenlik Politikasını (ODGP), 3. sütun ise Adalet ve İçişlerinde iş birliğini temsil etmektedir*. İkinci sütun olan ODGP AB'yi uluslararası siyasi ilişkilerde konumlandırır. ODGP AB'nin uluslararası varlığının altını çizen en önemli politika alanı olması gayesiyle ortaya konulmuştur. Bu alanın etkinleştirilmesi politikanın amaçlarıyla, pratiğin uyuşması ve birbirini tamamlamasına bağlıdır.

ODGP'nin amacı Maastricht Antlaşmasının 5. başlığı J.1. maddesinde şu şekilde sıralanmıştır¹:

- Birliğin ortak değerlerini, temel çıkarlarını, bağımsızlığını ve bütünlüğünü Birleşmiş Milletler Şartının öngördüğü prensiplerle uyumlu olmak kaydıyla korumak,
- Her şekilde Birliğin güvenliğini güçlendirmek,
- Birleşmiş Milletler (BM) Şartı'nın öngördüğü ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) Nihai Senedi kurallarına uygun olarak barışı korumak ve uluslararası güvenliği güçlendirmek,
- Uluslararası iş birliğini güçlendirmek,
- Demokrasinin, hukukun üstünlüğünün, insan hakları ve temel özgürlüklere saygının sağlanması olarak belirtilmiştir.

ODGP bu kurallardan yola çıkarak bütünleştirici bir politika alanı olarak ortaya çıkmaktadır. ODGP'nin oluşturulmasından önce Avrupa Siyasi İş Birliği (ASİ) adı verilen platformda dış politika alanında kararlar verilmekte idi. Bu platform AT'ye dâhil değildi. Ancak bu platform 1970'den beri Avrupa hükümetlerinin dış politika konularını tartıştıkları ve iş birliğine gittikleri bir alandı ve ODGP'ye göre daha az manevra gücüne sahipti².

Burada önemli olan bir başka konu ise ODGP'nin birleştirici bir unsur olduğuna yaptığımız atıftan sonra, ODGP'nin bir değerler ve ortak kurallar bütünü olması ile beraber ancak uygulamaya geçmede çoğunlukla üye devletlerin öncelikleri, üye

* 2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması AB'nin üç sütunlu yapısını kaldırarak Birliğe tüzel kişilik kazandırmıştır.

¹ AB Resmi İnternet Sayfası, "Maastricht Treaty", <http://eurlex.europa.eu/en/treaties/dat/11992M/htm/11992M.html#0001000001> (Erişim tarihi: 06.06.2010)

² Stephan Keukeleire ve Jeniffer MacNaughtan, *The Foreign Policy of the European Union, The European Union Series*, Palgrave, MacMillan, Hampshire, 2008, p. 44-48

devletlerin diğer aktörlerle olan ilişkileri, dış politika alanında yapılagelmışlikleri doğrultusunda oluşturulmasıdır.³

Maastricht Antlaşmasıyla ODGP'nin vücut bulması, SSCB'nin yıkılışı, dolayısıyla blokların parçalanması, yeni bir dünya sisteminin oluşması ile AB'nin kendi etkinliğinin artmasının hedeflenmesi ve uluslararası alanda tek sesle konuşabilen bir aktör olarak hareket edebilme kabiliyetlerini bünyesine eklemesini gerekli kılmıştır. Böylelikle rollerinin farklılaşması, artması hedeflenmiştir.

Çeşitli kırılma noktaları ve krizler (Maastricht Antlaşması'nın 1993'te yürürlüğe girmesinden sonra AB, Eski Yugoslavya, Bosna Hersek, Kosova, 2000'li yıllarda ise Irak ve Darfur krizleri gibi krizlerle karşı karşıya gelmiştir.) ODGP etkinliğinin test edilmesi için fırsat noktalarıdır. Yaşanan krizlerle ODGP'den beklenenler ve ODGP'nin kapasitesi sorgulanmaya başlamıştır*. AB'nin krizle mücadelede aktif olabilmek için yeterli araçlarla donanıp donanmadığı ve daha da önemlisi AB'nin bu konuda ne kadar istekli ve kararlı olduğu sorgulanmıştır.

Burada cevap aranan, 'Bu somut örnekler üzerinden (Eski Yugoslavya'nın dağılması ve akabinde Bosna Savaşı, Kosova Savaşı, Irak Savaşı, Darfur Krizi), AB ODGP yolu ile krizlerle mücadelede etkin bir rol üstlenmiş midir ve uluslararası alanda nasıl bir role sahip olmuştur?' sorusudur.

Yukarıda sayılan krizlerin analiz edilmesinin sebebi, AB'nin teoride, tebliğler ya da antlaşma metinlerinden anlaşılacağı gibi ODGP'nin ortak bir dayanışma istekliliğini yansıtmaya rağmen özellikle bu krizlerde uygulamada olumlu ve krizin seyrini değiştirebilecek manevralara sahip olamamasıdır⁴.

Konunun incelenmesi sırasında, örneğin Eski Yugoslavya'nın parçalanması esnasında ODGP'nin daha başlangıç aşamasında olması nedeniyle, etkinliğinin tam tahmin edilememesi ve 2000'li yıllarla beraber -2003'te operasyonel olan AGSP- asıl krizlerin başlamasından itibaren, kriz yönetiminden çok, kriz bittikten sonra, insani kurtarma, barışın korunmasıyla ilgili misyonlar yüklenmesi- de göz önünde bulundurulmuştur.

ODGP'nin amaçları ve uygulama alanlarına bakıldığında, AB'nin uluslararası rolünün etkinleştirilebilmesi için uyumluluğun sağlanması beklenmektedir. AB için söylenen 'Ekonomik Dev, Politik Cüce' (*Economic Giant, Political Dwarf*) durumunun

³ Ben Tonra, "Constructing the Common Foreign and Security Policy: The Utility of a Cognitive Approach", *Journal of Common Market Studies*, 2003, Vol:41 no.4, 731-56, p.740.

* Beklenti-Kapasite ikilisi Christopher Hill, "The Capability-Expectations Gap, or Conceptualising Europe's International Role", *Journal of Common Market Studies*, 1993, Vol. 31, no:3.305-328 makalesinde dile getirilmiştir.

⁴ Fraser Cameron, "Building a common foreign policy: do institutions matter?", John Peterson and Helene Sjursen (eds), *A Common Foreign Policy for Europe?*, Routledge, Londra, 1998, 59-76, p.62.

aşılması ancak bu sayede olacaktır*. Burada beklentiler ve kapasite uyumunun önemi ön plandadır. Yapısı gereği ve ortaya konan prensipler doğrultusunda sosyal yapılandırmacı (konstrüktivist) bir perspektifle değerlendirilebilen AB'nin, OGDG'yi uygularken üye devletlerin uluslararası olaylara farklı bakış açıları geliştirmesi sebebiyle bir birlik olarak hareket edememesi bir çelişki ortaya koymaktadır. OGDG'nin amaçları ve hedefledikleri saklı tutarak, ortak politikanın ortaya konulması ve bunun kabul görmesi AB'nin uluslararası alanda, görünürlüğünün ve güvenilirliğinin bir garantisidir. Ancak Antonio Missiroli'nin de altını çizdiği gibi, AB'nin krizlerde etkin rol üstlenme ve uluslararası role sahip olacak dönüşümü gerçekleştirebilmesinin ucu açıktır⁵.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu tezin amacı; OGDG'nin teorideki hali ve uygulamadaki halinin birbirine uyumluluğunun ölçülmesi ve OGDG aracıyla AB'nin uluslararası ilişkilerdeki etkinliğinin incelenmesidir. Tezin son kısmında 2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması'ndaki OGDG'ye ilişkin öngörülen yenilikler incelenmiş AB'nin uluslararası ilişkilerde ne derece etkin olabileceği konusunda öngörülerde bulunulmuştur. Kronolojik akış içerisinde belli krizler analiz edilerek (Eski Yugoslavya'nın dağılması ve akabinde Bosna Savaşı, Kosova Savaşı, Irak Savaşı, Darfur Krizi), AB'nin dış politika alanında var olma çabasının uygulamada çok da başarılı olamadığı vurgulanmıştır.

ODGP uzlaşma arayışı ve değerlendirme süreci üzerine kurulmuş çok geniş bir alandır. Bu geniş alan ekonomik ya da sosyal yapıya benzer bir rol üstlenmiştir⁶. Bu alan kuralların konulduğu, değerlerin belirlendiği bir alan olmasının yanında aynı zamanda fikirlerin üretildiği ve fikirlerin meşrulaştırıldığı bir alandır⁷. Bütün bunlar AB'nin uluslararası rolü ve görünürlüğü açısından önem arz etmektedir. Burada esas sorun uygulama aşamasında yaşanmaktadır. Bu durum da AB'nin uluslararası alanda güvenirliliği, tek sesliliği ve etkinliği hakkında soru işaretlerini çoğaltmaktadır.

*"Ekonomik Dev, Politik Cüce, Askeri Solucan"(*Economic Giant, Political Dwarf, Military Worm*).Bu söz AB'yi tasvir etmek için dönemin Belçika Dış İşleri Bakanı Mark Eyskens tarafından söylenmiştir.

⁵ Antonio Missiroli, "Introduction", **Coherence for security policy: debates - cases- assessments**, Antonio Missiroli (ed.), Occasional Paper n°27, 1-16, EU Institute of Security Studies, Paris,2001,1-16, p.13.

⁶Henrik Larsen, **Foreign Policy and Discourse Analysis: France, Britain and Europe**. Routledge, London,1997, p.21.

⁷ Vivien A. Schmidt, "Give Peace A Chance :Reconciling Four New Institutionalisms", **The Annual Meetings of the American Political Science Association**, 31 Ağustos-3 Eylül 2006, Philadelphia PA.,2006, p.8

ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Bu konunun seçiliş nedeni, konunun amacına uygun şekilde, AB'nin uluslararası alanda ODGP üzerinden kendini kanıtlama isteğinin bulunmasına rağmen uygulamada gözle görülür bir başarı elde edemediğinin ve AB'nin uluslararası ilişkilerde olmak istediği yerden oldukça uzakta olduğunun ortaya konulmasıdır. Çalışmada sosyal yapılandırmacı çerçeveden bakıldığında, AB ve ODGP'nin gelişmiş normlar üzerine kurulmuş olduğu görülmektedir ve işte bu normlar AB'nin uluslararası rolünü tanımlar⁸. Bunların uygulamada ne kadar karşılık bulunduğu ise bu tezin ana eksenidir. Sosyal yapılandırmacılık aynı zamanda ODGP'nin oluşumunda değerlerin önemini açıklayan bir çerçeve sunmaktadır ki bu önemli bir noktadır.

Öncelikle değinilmesi gereken sosyal yapılandırmacılığın ana varsayımlarıdır. Sosyal yapılandırmacı öncelik; uluslararası ilişkilerin sosyal olarak inşa edildiğinden yola çıkar⁹. Sosyal yapılandırmacılıkta, rasyonalizmin bireysel ontolojisinden farklı olarak sosyal bir ontolojik yaklaşım vardır¹⁰. Sosyal yapılandırmacılıkta; aktörlerin çıkarları önceden belirlenmiş olmayıp çıkarlar aktörler arasındaki ilişkilerden kaynaklanmaktadır¹¹. İnşa edilmiş kurallar yeni eylem kategorileri, yeni çıkarlar ve yeni aktörler ortaya koymaktadır ve bu etkileşim içerisinde devir daim yaparak yeni kurallar ortaya çıkarmaktadır¹².

ODGP de aktörler tarafından inşa edilen kurallar, yeni eylem kategorileri ve belli ortak çıkarlar ortaya koymaktadır. ODGP üye devletlerin çıkarlarının pazarlık edildiği bir forum değil, fikir alışverişinin yapıldığı, aktörlerin karşılıklı ilişki içinde olduğu, yeni eylem alanlarının, yeni rollerin oluşturulduğu bir platform olmalıdır.

ODGP öncelikli olarak bir bilgi topluluğu oluşturacak, bu görüş topluluğu ve nihayetinde bir eylem topluluğu haline gelecektir. Gelişimine bakacak olursak ODGP'nin de öncelikle bilgi akışı üzerinden oluşmaya başladığı ve evrilerek bir eylem alanı oluşturma yoluna girdiği görülmektedir.

Ancak teoride sosyal yapılandırmacı öğeler barındıran ODGP, uygulamada ne kadar buna uygun olarak hareket etmektedir? Burada çeşitli kriz zamanlarında

⁸ Hans G. Ehrhart, "What Model for CFSP?", *Chaillot Papers*, No.55, EU Institute of Security Studies, Paris, 2002, p.13

⁹ Kenneth Glarbo, "Wide-awake diplomacy reconstructing the Common Foreign and Security Policy of the EU?" *Journal of European Public Policy*, 1999, Vol: 6 No.4, 634-651, p.636.

¹⁰ Nilüfer Karacasulu ve Elif Uzgoren, "Explaining Social Constructivist Contributions to Security Studies Explaining Social Constructivist Contributions to Security Studies", *SAM Perceptions*, 2007, 27-48, s. 36.

¹¹ Alexander Wendt, "Anarchy is What States Make of it: The Social Construction of Power Politics", *International Organization*, 1992, Vol. 46, No. 2, 391-425, p.402.

¹² Thomas Risse, "Neo-functionalism, European Identity and the Puzzles of European Integration", *Journal of European Public Policy*, 2005, Vol. 12, No. 2, 291-309; Emanuel Adler, "Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics", *European Journal of International Relations*, 1997, Vol. 3, No. 3, 319-363.

AB'nin politik uygulamalarına bakılması gerekmektedir. Üzerinde ısrarla durulan konu, AB'nin nevi şahsına münhasır bir oluşum ve ODGP'nin de bu nevi şahsına münhasır oluşumun yarattığı bir alan olduğudur. ODGP'nin teorik olarak tam açıklanamaması bu yüzdendir. Burada anlatılmak istenen çoğunlukla sosyal yapılandırmacı öğeleri taşıyan bu alanın, davranış tarzı açısından çokça sapmalar yaşamasıdır¹³. ODGP gibi hassas bir politika alanı her yeni anlayışla birçok yenilikle donatılmaktadır. Ancak ODGP'nin önündeki en önemli sorun ortak bir uygulama gerçekleştirileceği zaman üye ülkelerin kendi çıkarları doğrultusunda davranarak eğer bunu uygun görüyorlarsa bir birlik olarak hareket etmeleri, kendi çıkarına uygun görmedikleri durumlarda ise kendi ulusal yaklaşımlarıyla hareket etmeleridir¹⁴.

AB'nin uluslararası rolü ve uluslararası ilişkilerde etkin bir rol oynaması AB'nin tek sesli bir dış politika alanının yaratılabilmesi ile mümkündür. AB'nin 1952'den beri ODGP'nin gelişmesi için harcadığı çaba gözardı edilemez, AB her yeni anlayışla eylem alanını genişletmeye çalışmış, yeni kurumlar oluşturmuş ve bu şekilde etkinliğini artırmaya odaklanmıştır. Ancak bu çaba ve etkinliği artırma niyeti, kriz durumlarında üye ülkelerin çeşitli önceliklerine kurban edilebilmektedir. Dolayısıyla Avrupa'nın tek sesli olma çabası, siyasi ve özellikle silahlı çatışmayı barındıran krizlerde çok nadir olarak uygulamaya konulabilmektedir.

ARAŞTIRMANIN VARSAYIMI

ODGP kendine özgü bir yapı ortaya koymasına rağmen uygulamada; analizleri yapılan krizlerde; AB'nin tek sesle konuşamaması ve gerekli yerlerde doğru manevraları yapamamasından dolayı dağınıklık göstermekte ve bu durum ODGP'nin etkinleştirilmesini zorlaştırmaktadır

ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Sınırlılıkları inceleme ve araştırmada kullanılacak kaynaklar ve zaman açısından ikiye ayırmak mümkündür. Tezin yazımında ODGP'nin kaynakları incelenmiştir. En önemli kaynak ise normlar ortaya koyan, Antlaşmalar, Avrupa Güvenlik Stratejisi; AB Genel İşler ve Dış İşleri Konseyi sonuçları, Zirve sonuçları, AB adına yapılan başkanlık açıklamalarıdır. Zaman açısından ise Maastricht Antlaşması'ndan sonraki dönem ele alınmıştır. Bu dönem de Maastricht

¹³ Bastien Irondelle, "Défense européenne et sciences sociales: où en est le débat théorique ?", Armand Colin (ed)., *Revue internationale et stratégique*, Cairn, 2002, Vol. 4, no:48, 79-88, p.82.

¹⁴ Hans G. Ehrhart, "What Model for CFSP?", *Chaillot Papers*, No.55, EU Institute of Security Studies, Paris, 2002, p.18.

Anlaşması'nın yürürlüğe girmesinden Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın (AGSP) yürürlüğe girmesi ve AGSP'nin yürürlüğe girmesinden itibaren 2009 yılında Lizbon Antlaşmasının yürürlüğe girmesine kadar olan dönem olarak ele alınmıştır. Bu iki dönemde, sözkonusu dönemlere damgasını vurmuş Bosna, Kosova, Irak, Darfur gibi belli başlı krizler incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MAASTRICHT ANTLAŞMASI'YLA BAŞLAYAN DÖNEMDE AB ORTAK DIŞ VE GÜVENLİK POLİTİKASI (ODGP) VE KARŞILAŞILAN KRİZLER

1.1. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE: ODGP

Soğuk Savaş döneminde dış ve güvenlik politikası ile ilgili çalışmalar çoğunlukla politik realizm akımı içerisinde incelenmekteydi. Bir dönüm noktası olarak kabul edilen Soğuk Savaş'ın bitişi ve uluslararası ilişkilerin yeniden tanımlanmasıyla alışılmışın dışında düşünce akımları dış politika ve güvenlikle ilgili açılımlar ortaya koymuştur.

Soğuk Savaş'ın bitişi, sosyal yapılandırmacı teorinin gelişimi için önemli bir dönüm noktasıdır. Soğuk Savaş'ın bitişini realist ve liberal ekol öngörememiştir¹⁵. Sosyal yapılandırmacılık 1990'ların başından itibaren bu kadar başarı kazanması onun orta satıhta bir perspektif sunmasındandır. Sosyal yapılandırmacı bakış açısı ana akımın karşısında onu çürütmekten ziyade yenilikçi bir yaklaşım sunmaktadır. Adler'e göre sosyal yapılandırmacılık¹⁶, realizm ve liberalizmden farklı olarak kendi başına bir politik teori değil, bir sosyal teoridir. Sosyal yapılandırmacılık hem anlamın sosyal inşası hem de sosyal gerçekliğin yeniden üretilmesi üzerine kurulmuştur.

Sosyal yapılandırmacılık; felsefi, sosyolojik, politik ve tarihi olarak geniş bir satıha yayılmaktadır. Sosyal yapılandırmacılığın dönüm noktasını Kratochwil ve Ruggie'nin birlikte yazdıkları rejim teorisinin epistemolojik ve ontolojik karşıtlıklarını inceleyen makalesi¹⁷ oluşturmaktadır. Bu makaleden yola çıkarak sosyal yapılandırmacılığın yaptığı katkı Christiansen, Jorgensen ve Wiener tarafından şu şekilde açıklanmıştır¹⁸:

- Rejim analizindeki epistemolojinin karşılıklı öznel (*intersubjective*) doğası vardır,
- Uluslararası anarşinin sonucu olarak değil sosyal etkileşimin bir sonucu olarak uluslararası sistem sosyal ontolojik yapıdadır,
- Sadece uluslararası politikalarda değil, ulusal politikalar üzerinde de uluslararası kuralların etkisi bulunmaktadır.

¹⁵ Jeffrey T. Checkel, "Social Constructivism in Global and European Politics: a Review Essay", *Review of International Studies*, 2004, Vol. 30, 229-244, p. 224.

¹⁶ Emanuel Adler, "Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics", *European Journal of International Relations*, 1997, Vol. 3, No. 3, 319-363, p. 323.

¹⁷ Friedrich Kratochwil and John G. Ruggie, "International Organisation: A State of the Art on the Art of the State", *International Organisation*, 1986, No: 40, 753-775, p. 760.

¹⁸ Thomas Christiansen et.al., "The Social Construction of Europe", *Journal of European Public Policy*, 1999, Vol. 6, No. 4, 528-544.

Alexander Wendt ise bir süre sonra yazdığı kitap ve makalelerle bu teoriyi genişletmeye başlamıştır^{19/20}. Uluslararası perspektifte Martha Finnemore, uluslararası toplum normlarına odaklanarak bunun devletlerin kimlikleri ve çıkarları üzerindeki etkilerine değinmektedir²¹. Jepperson, Wendt ve Katzenstein'a göre ise sosyal yapılandırmacılığın rasyonalist ontolojiden farkı fikirsel ve kuralsal yapıların ajanların ve çıkarların oluşumunda önemli rol oynuyor olmasıdır²².

Jürgen Habermas'ın iletişimsel eylem teorisinden ve Foucault'nun bilgi ve güçle ilgili sosyal kurumsalcılığın sosyal yapılandırmacılığı etkilediği doğrudur. Jeffrey T. Checkel'e göre yapılandırmacılık; söylemsel-kuramsal teknikleri kapsayan tümevarımcı bir araştırma stratejisi içerisinde devlet ve ajanların kimliklerini tekrar inşa etmeyi hedefleyen bir perspektif sunmaktadır²³.

Sosyal yapılandırmacılık; uluslararası ilişkilerin sosyal olarak inşaa edildiğinden yola çıkar²⁴. Yani burada üzerinde durulan rasyonalizm için verilen daha önceden oluşturulmuş bir uluslararası düzenden ziyade inşa edilen ve sosyalleşme yoluyla inşa edilen bir uluslararası sistemden bahsetmek mümkündür. Sosyal dünya; düşünce, inanç, fikir, konsept, dil, söylem, işaret ve sinyallerle oluşur. Sosyal yapılandırmacılıkta normların ve düşünsel yapıların kimlikleri ve aktörleri tarattığı üzerinde durulmaktadır. Normlar ve düşünsel yapıların birbiriyle olan etkileşimi bir devinimle değişikliği ve yeni aktör oluşumlarını da getirmektedir. Sosyal yapılandırmacılar; sosyal kimlikler ve aktörlerin çıkarları üzerinde dururlar. Sosyal kimlikler ve çıkarlar önceden belli olmayıp sosyal etkileşim içerisinde oluşup, izafi ve ilişkiseldir. Sosyal yapılandırmacı ekole göre, maddi yapılar sadece ve sadece sosyal bir tema ortada olunca anlam kazanmaktadır ve böylece varolur.

Kimlik-çıkâr ilişkisi ve bunların birbirini beslemesi meselesine öncelik tanıyan neoliberal ve neorealist akımlardan farklı bir biçimde sosyal yapılandırmacı ekol uluslararası ilişkilerin daha iyi anlamlandırılması açısından daha geniş bir platform sunmaktadır. Sosyal yapılandırmacı bakış açısı neoliberal ve neorealist ekolden

¹⁹ Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999, p.157.

²⁰ Alexander Wendt, "Anarchy is What States Make of it: The Social Construction of Power Politics", *International Organization*, 1992, Vol. 46, No. 2, p. 391-425.

²¹ Martha Finnemore and Kathryn Sikkink, "International Norm Dynamics and Political Change", *International Organization*, Vol.52, No. 4, 1998, 887-917, p. 912-913.

²² Ronald L. Jepperson et. al., "Norms, Identity, and Culture in National Security", Peter Katzenstein (ed.), *The Culture of National Security: Norms, and Identity, World Politics*, Columbia University Press, 33-72, p.62.

²³ Jeffrey T. Checkel, "The constructivist turn in international relations theory", *World Politics*, 1998, Vol.50, no.2, 324-348.

²⁴ Kenneth Glarbo, "Wide-Awake Diplomacy: Reconstructing the Common Foreign and Security Policy of the European Union", *Journal of European Public Policy*, 1999, Vol. 6, No. 4, p. 634-51.

farklı olarak analiz seviyesinden ziyade politik ve sosyal dünyanın nasıl işlediğiyle ilgilenir.

Sosyal yapılandırmacılıkta devletin, aktörlerin ve ajanların yapısal çevreleriyle olan ilişkileri üzerinden onların doğaları anlaşılmalı çalışılır. Burada aslanan, aktörle yapının birbiriyle olan iletişimidir. Realizmin ontolojik yaklaşımından ziyade burada sosyal bir etkileşim, karşılıklı etkileşim ve karşılıklık esası önemlidir. Sosyal yapılandırmacılıkta daha derin ve daha geniş bir ontoloji bulunmaktadır. Kimlik, topluluk, ortak düşünce gibi sosyal ontoloji temeli üzerine kurulmuştur²⁵. Sosyal yapılandırmacı bakış açısı neoliberal ve neorealist teorideki bireyselliği sorgulamaktadır²⁶. Ana akımın ontolojik sorgulaması orta seviyeli bir teori olarak ele alınmasından dolayı sosyal yapılandırmacılık kendini realizm ile postmodernizm arasında konumlamıştır. Analiz biriminin tekil olmaması ve hem aktör hem yapı etkileşiminin analizi sosyal yapılandırmacılığın bel kemiğidir.

Sosyal yapılandırmacılıkta; aktörlerin çıkarları önceden belirlenmiş olmayıp aktörler arasındaki ilişkilerden kaynaklanmaktadır. İnşa edilmiş kurallar yeni eylem şekilleri, yeni çıkarlar ve yeni aktörler ortaya koymaktadır ve bu etkileşim içerisinde devir daim yaparak yeni kurallar da ortaya çıkarmaktadır²⁷. Buradan yola çıkarak düşman, dost, tehlike, tehdit gibi konuların sosyal etkileşim içerisinde varolduğu tespiti yapılmaktadır. Yani uluslararası aktörler sosyal oluşum ve ilişkiler içerisinde bir doğrunun iyiliğini ya da kötülüğünü idrak edebilirler.

Uluslararası ilişkilerdeki norm konsepti sosyal yapılandırmacılık içerisindeki en önemli ampirik araçtır. Jepperson, Wendt ve Katzerstein normu belli bir kimlikten beklenen davranışla ilgili kolektif beklenti olarak nitelendirmiş ve onların oluşturucu ve düzenleyici doğalarını açıklamıştır²⁸. Çünkü normların bir kısmı bir kimliği tanımlamak için kullanılırlar ki bunlar oluşturucu normlardır. Bir kısmı ise beklenen davranışı anlatmak için kullanılırlar ki bunlar da düzenleyici tarzda kurallardır.

Sosyal yapılandırmacılığın rasyonalizmden bir farkı ise kurallarla ilgili olan bakış açısı farklılığıdır. Kurallar rasyonalist bakış açısına göre düzenleyicidir. Ancak sosyal yapılandırmacı bakış açısına göre kurallar düzenleyici olmasının yanında aynı zamanda oluşturucu, birleştiricidir²⁹.

İkisi arasındaki farklılığın daha iyi anlaşılması için, sosyal yapılandırmacı teoride yer alan ana öğelerden biri olan kurallara bakış açısına değinmek gerekir.

²⁵ Thomas Christiansen, *a.g.e.*, p.533.

²⁶ Alexander Wendt, *a.g.e.*, p.391.

²⁷ Emanuel Adler, *a.g.e.*, p.325.

²⁸ Ronald Jepperson, *a.g.e.*, p. 65

²⁹ Jeffrey T. Checkel, "The constructivist turn in international relations theory", *World Politics*, 1998, Vol.50, no.2, 324-348

'Kural nedir?' sorusuna neoliberal ve neorealist bakış açısında kural denilen şey materyel bir temeli olan süper yapıdır. Burada mesela devlet kural koyar ve kurumları oluşturur. Ancak sosyal yapılandırmacılıkta kural denilen şey materyel bir temeli olan bir süper yapı değil, aktörlerin kimliklerini tespit eden ve değiştirme potansiyeline sahip aynı zamanda aktörlerin değişmesiyle değişebilen ve kendi değişimleri içerisinde aktörleri de değiştirebilen, davranışı oluşturan sosyal yapılardır³⁰.

Normlar maddi temel üzerine inşa edilmiş süper yapıdan ziyade o temeli oluşturan ve anlamlandıran yapılardır. Bu bakış açısında ajanla yapılar birbiriyle etkileşim haline geçerler ve birbiriyle olan etkileşimleri sonucunda tekrar yaratım sürecine girerler. Checkel 1997 yılında *European Journal of International Relations*³¹ ve 1998 yılındaki *World Politics*'teki³² makalelerinde, kuralların ve sosyal anlamlandırmaların çeşitli ajanlar üzerinde farklı etkisi olduğunu tartışmıştır. Bu yönden bakıldığında birleştirici olduğu için bir birlik, topluluk hissiyatını geliştirip, biz duygusunu oluşturur. Ortak düşünceler ve paylaşımlar yeni kimlikleri ve çıkarları da meydana getirerek bize kim olduğumuzu anlatırlar³³.

Normlar üzerine inşa edilmiş sosyal yapılandırmacılığın dış politika ile ilgili en çarpıcı örneklemelerden birini Boekle, Rittberger, Wagner birlikte vermiştir³⁴. Bu örneklemelerde rasyonalist düşüncenin yarattığı aktörlerin sadece sonuç amacıyla tamamen dışarıdan etkileşimlerle davranış geliştirdiği veya hareket ettiği, tepki ortaya koyduğu ve kimlik oluşturduğu bakış açısını yadsımaktadır. Değinilmek istenen en önemli hususlardan birisi de çıkar maksimizasyonunu düşünen salt çıkarıcı aktörler ya da bireylerden ziyade bir rol oynayan, sosyal olarak etkileşim ve iletişim içerisinde bulunan aktör ya da bireylerdir. Sosyal olarak bir anlam kazanan birey ya da aktör kurumsal yapı içerisinde belli kurallar dâhilinde belli bir iletişim içerisinde kurulan ortak değerlerden beslenerek kararlarını verirler.

Sosyal yapılandırmacı teorinin realist bakış açısından bir başka ayrıştırıcı ve açıklayıcı yanı ise 'ne' ve neden' sorularından ziyade 'nasıl' sorusunun çıkış yolu

³⁰ James Fearon ve Alexander Wendt, "Rationalism v. Constructivism: A Skeptical View", Walter Carlsnaes, Thomas Risse, Bath A. Simmons (eds.), *Handbook of International Relations*, Sage Publications, London, 2002, p.54

³¹ Jeffrey T. Checkel, "International Norms and Domestic Politics: Bridging the Rationalist-Constructivist Divide", *European Journal of International Relations*, 1997, Vol: 3 No. 4, 473-495, p.480.

³² Jeffrey Checkel, *a.g.e.*, p.481.

³³ Robert Jackson and Georg Sorenson, *Introduction to International Relations: Theories and Approaches*, Oxford University Press, Oxford, 2003, p.

³⁴ Henning Boekle et. al., "Norms and Foreign Policy: Constructivist Foreign Policy Theory", *Tubingen Working Paper*, 1999, No.34a. 1-46, p.26.

olarak kabul edilmesidir. ‘Nasıl’ sorusu ile aradaki etkileşimin sonucu, başarısı veya başarısızlığı daha net bir şekilde sağlanmaktadır. Nasıl sorusu ile anlamın nasıl üretildiği, çeşitli süje ve objelerle nasıl bağdaştırıldığı incelenir. Bu da çeşitli yorumlara neden olur.

Sosyal yapılandırmacılık bilişsel faktörlere ve yapılara öncelik verir. Etkileşim materyel faktörler üzerinden değil, bilişsel faktörlerle yapılandırılmaktadırlar. Sosyal yapılandırmacı bakış açısı aslında sosyal etkileşim ve bunun sonucundaki değişimle ilgili bir çerçeve sunmaktadır. Sosyal bir teori olmasına rağmen politik çıkarımları açıklamakta zorlanmaz. Zaman ve süreç içerisindeki etkileşimi inceleyerek politikaların gidişatını açıklar.

Rasyonel seçim neorealist ve neoliberal teoriler gibi bireysel ve güç odaklı teorilerde yerini alırken sosyal yapılandırmacı çerçeve rasyonel seçimi verilmiş olarak almamakta ve karşılıklı öznel gerçekliğe önem vermektedir. Ontolojik olarak da sosyal yapılandırmacılık; aktörlerin içinde yaşadıkları sosyal yerden beslendiğini ve ona göre şekillendiğini savunmaktadırlar. Bu durumda ortaya kimlik meselesi çıkmaktadır. Jepperson’un, *“Norms, Identity, and Culture in National Security”* adlı eserinde kimlik meselesini sosyal yapılandırmacı teorinin ortasında konumlandırmıştır³⁵. Ancak bu eserde kimlik meselesine daha ulusal bir yönden bakılmış, devlet kimliklerinin iç politika ve uluslararası politikadaki sosyal çevre etrafında oluştuğu savunulmuştur. Ancak Wendt, Jepperson’dan farklı olarak, uluslararası çevre ve etkileşimin bu kimliklerin yaratımında daha önemli olduğunu vurgular. Wendt’e göre; aktörlerin kimlikleri daha çok diğer aktörlerin onu anlamlandırmasıyla oluşur. Bu da karşılıklı öznel bir vurguyu ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla Wendt, kimliklerin; fikirlerin karşılıklı etkileşimi sayesinde oluştuğunu savunmaktadır. Ben Tonra da analizinde, normlarla kimlik oluşumu arasındaki etkiyi incelemiştir. Yine Tonra eserinde, sosyal yapılandırmacı bakış açısında en hayati bölümlerden birisi de kimlik oluşumunun incelenmesidir. Tonra’ya göre kimlik oluşumu ve kimlik değişimlerinde dil ve söylem önemlidir³⁶.

Materyalist ve bireysel teorilerden farklı olarak, sosyal yapılandırmacılık; etkileşim ve değişim üzerine Foucault’nun söylemin gücü ile ilgili analizini, Ole Waeber’in güvenlikleştirme teorisini, Karl Deutsch’un güvenlik topluluğu nosyonunu, Habermas’ın iletişimsel eylem teorisi, Smith ve Skinkk’in sosyal yer değiştirme teorisi gibi teorileri bünyesinde barındırmaktadır.

³⁵ Roland L. Jepperson et. al. “Norms, Identity, and Culture in National Security”, Peter Katzenstein (ed.), *The Culture of National Security: Norms, and Identity, World Politics*, Columbia University Press, Columbia, 1999.

³⁶ Ben Tonra, *a.g.e.*, p.743.

Michel Foucault, *Bilginin Arkeolojisi* adlı kitabında, söylemin gücüne dikkat çekerek söylemin bir önerinin veya söylem eylemini mantıklı kılan en küçük parçası olduğunu ve söylemlerin aslında birer olay olduğunu çünkü belli bir zamanda ve belli bir yerde var olduğunu işaret eder. Söylem analiziyle güç yapılarının ortaya çıkarılmasının mümkün olduğunu ve analiz edilebileceğini söyler.

Ole Wæver'in güvenlikleştirme teorisi ve güvenlikleştirmede söylemin gücü de sosyal yapılandırmacılık için önemli bir bakış açısı sunmaktadır. Bu metot içerisinde güvenliğin bir söylem meselesi olmasından yola çıkılmaktadır. Bir durumu, tehdit nesnesi olarak etiketlemek onun bir güvenlik meselesi haline gelmesini kolaylaştırmaktadır³⁷. Dolayısıyla; güvenlikleştirme inşa edilen bir süreçtir. Bir şeyin söylenmesi ya da işaret edilmesi ile bir şey oluşturulmaktadır³⁸. Wæver ve Buzan'ın güvenlikle ilgili görüşü, güvenliğin önceden belirlenmiş ve dışarı müdahaleyle oluşan bir süreç olmadığıdır. Dolayısıyla bir durumun ya da şeyin tehdit olarak kabul edilmesi bir inşa sürecidir³⁹. Bu inşa sürecinde önce söylemle bir duruma işaret edilir, o durum karşıdakiler tarafından kabul ya da reddedilir ancak kabul edilmesi durumunda olağan ya da olağan üstü tedbir alınması ya da yeni politika yapım süreçlerinin devreye girmesi söz konusudur. Bunun işaret edilmesi ile başlayan süreç bir inşaa örneğidir.

Karl Deutsch '*güvenlik topluluğu*' kavramıyla belli bir bölgede devletlerarası anlaşmazlıkların fikri ve fiziki olarak savaşa veya askeri müdahaleyle çözülmesinin imkânsız kılınması ve anlaşmazlıkların ancak barışçıl müzakere yoluyla bir sonuca bağlanabildiği topluluklar olduğunu söylemiştir⁴⁰. Günümüzde AB buna örnek olarak, verilebilir.

Jürgen Habermas'ın '*iletişimsel eylem*' teorisi ise toplumdaki aktörlerin nasıl ortak anlayışa vardıkları ve eylemleri nasıl mantıklı argümanlarla koordine ettiği, stratejik eylem yerine iş birliği içerisinde kendi hedeflerine vardıklarını incelemektedir. Habermas planlama düşüncesinin, geniş bir halk katılımıyla ve onlarla bilgi paylaşımı ve diyalogla bir anlaşmaya varmayı vurgular. Teknik olanı yansıtmı mekanizmasıyla değişim söz konusudur⁴¹.

³⁷ Ole Wæver, "Peace and Security – Two concepts and their relationship" Stefano Guzzini ve Dietrich Jung(eds.), *Analysis and Copenhagen Peace Research*, Routledge, Londra, 2004, 51-65 ,p.55.

³⁸ Ole Wæver, "*Securitization and Desecuritization*", Ronnie D. Lipschutz (ed.), *On Security*. Columbia University Press, New York,1995, 46-86, p.55.

³⁹ Barry Buzan, Ole Wæver, Jaap de Wilde, *Security - A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner, Londra, 1998.

⁴⁰ Karl Deutsch , *Political Community at the International Level: Problems of Definition and Measurement*, Princeton University, New Jersey, 1953.

⁴¹ Jürgen Habermas, *The Theory of Communicative Action, Vol. 1: Reason and the Rationalization of Society*, Beacon Press, Massachusetts, 1984, p. 284-287.

Keck ve Sikkink'in 'sosyal yer değiştirme'⁴² analizinde ise uluslarüstü insan hakları konusunda uluslarüstü taraf olma ağlarının bir iletişimsel yapı olduğunu ve bu yapı içerisindeki üyelerin düşünce ve değerlerle motive edildiğini ve hem bilginin hem hizmetlerin karşılıklılık ve isteklilik çerçevesinde düşünöldüğünde uluslarüstü ağı diğer ağlardan ayırdığını savunmaktadır.

şüphesiz ki bu teorisyenlerin ve teorilerinin sosyal yapılandırmaılığa katkısı kaçınılmazdır. Örneklemlerin her birisinde iletişimsel ilişkiye, kullanılan dile, karşılıklılık esasına rastlanmaktadır.

Sosyal yapılandırmaılığın güvenlik çalışmalarına etkisi ise 1990'lı yıllarla beraber artmıştır. Sosyal yapılandırmaılıkta, rasyonalizmin bireysel ontolojisinden farklı olarak sosyal bir ontolojik yaklaşım vardır⁴³. Uluslararası ilişkileri realist yaklaşımın ön gördüğü gibi uluslararası güç yapısı içerisinde görmemektedir. Sosyal yapılandırmaılık materyel olandan çok, sosyal etkileşimden beslenmektedir.

Üzerinde durulması gereken başka bir konu ise sosyal yapılandırmaılığın güç ve çıkarları yadsımamasıdır. Ancak sosyal yapılandırmaılık gücün ne olduğundan ziyade gücün bilinçli ve bilinçsiz olarak ne yaptığıyla ilgilenmektedir⁴⁴. Bu yaklaşımda çıkarların ne olduğu ve gücün hangi araçlarla bir sonuca ulaşacağı önem kazanmıştır. Burada üzerinde durulması gereken değişebilen kuralların yeni çıkarlar meydana getirmesidir. Yani, değişen kurallar devletlerin çıkarlarını değiştirebilir ve yeni çıkarlar ortaya koyabilir. Sosyal yapılandırmaılık devletleri rol oynayan aktörler olarak görmektedir. Devletlerin belirli normlara uyması çıkarlarının maksimizasyonundan çok, sosyal yapının evrilmesi mantığı içerisinde değerlendirilmektedir.

Bu çalışmada sosyal yapılandırmaı perspektiften bakıldığında, AB ve ODGP gelişmiş normlar üzerine kurulmuş olduğu antlaşma metinlerinden görölmektedir. Normlar AB'nin uluslararası rolünü tanımlar⁴⁵. Bunların uygulamada ne kadar karşılığının bulunduğu ise bu tezin ana eksenidir. Sosyal yapılandırmaılık aynı zamanda ODGP'nin oluşumunda değerlerin önemini açıklayan bir çerçeve sunmaktadır ki bu önemli bir noktadır. ODGP'nin kurallarının sadece problem çözmeye yarayan bir tarafı yoktur. Bunlar sadece bir müdahale aracı değildirler. Kuralların amacı, açıkça göröndüğü gibi bir kimlik yaratmak ve bir ortak kararla verilmiş eyleme geçmektir.

⁴² Margaret Keck and Kathryn Sikkink, *Activists Beyond Borders: Advocacy Networks in International Politics*, Cornell University Press, Ithaca, 2000, p. 267-280.

⁴³ Nilüfer Karacasulu ve Elif Uzğören, *a.g.e.*, s.37-38.

⁴⁴ Ted Hopf, *Social Construction of International Relations: Identities and Foreign Policies*, Cornell University Press, Ithaca, 2002, p.182-185.

⁴⁵ Hans Ehrhart, *a.g.e.*, p.24.

Sosyal yapılandırmacı yaklaşımda, ODGP uluslararası ilişkiler alanında açık veya kapalı birçok norm, prensip, kural ve karar verme süreçleri çerçevesinde aktörlerin beklentilerinin birleştiği bir uluslararası rejimdir⁴⁶. Bu tanımdan yola çıkarak ODGP rejiminin özünü, ODGP'nin ve ulusal dış politikaların karşılıklı ortak oluşumu olarak görmek mümkündür. Bu tanım aynı zamanda Kratochwil ve Ruggie'nin rejimlerin, sosyal tavırların kabul edilir ve arzu edilir şekilde paylaşılan anlamlar ve prensipler olduğu fikrine uygundur⁴⁷.

ODGP aktörler tarafından inşa edilen kurallar yeni eylem kategorileri ve belli ortak çıkarlar ortaya koymaktadır. ODGP, teorik olarak, üye devletlerin çıkarlarının pazarlık edildiği bir forum değil, fikir alışverişinin yapıldığı, aktörlerin karşılıklı ilişki içinde olduğu, yeni eylem alanlarının yeni rollerin oluşturulduğu bir platformdur.

ODGP öncelikli olarak bir '*bilgi topluluğu*' oluşturacak ve bu '*bilgi topluluğu*' nihayetinde bir '*eylem topluluğu*' haline gelecektir. ODGP'nin gelişim sürecine bakılacak olursa bu perspektifte ODGP'nin öncelikle bilgi akışı üzerinden oluşmaya başladığı ve evrilerek bir eylem alanı oluşturma yolunda ilerlediği görülmektedir.

AB'nin uluslararası ilişkilerde etkin bir rol oynaması ancak tek sesli bir dış politika alanının yaratılması ile mümkündür. AB'nin ODGP'nin gelişmesi için harcadığı çaba göz ardı edilemez, AB her yeni anlaşmayla eylem alanını genişletmeye çalışmış, yeni makamlar ve kurumlar orta koymuş ve etkinliğini artırmaya odaklanmıştır. Ancak bu çaba ve etkinliğini artırma niyeti, kriz durumlarında üye ülkelerin çeşitli önceliklerine kurban edilebilmektedir. Avrupa'nın tek sesli olma çabası, politik ve özellikle silahlı çatışmayı barındıran krizlerde çok nadir olarak uygulamaya konulabilmektedir.

Sosyal yapılandırmacı bakış açısına göre ODGP sayesinde AB uluslararası ilişkilerde normatif bir güç olabilir. Ancak rasyonalist ve realist düşünceye göre askeri bir yapısı ve askeri bir özerkliği olmamasından dolayı AB bir güç olarak kabul edilmemektedir. Sosyal yapılandırmacı bakış açısından bakıldığında ise AB ve ODGP normatif bir güç icra etmektedir. Normatif güç belli normlar ortaya koyan bu kurallar çerçevesinde belli bir davranış tarzı oluşturup, davranış değişikliğine neden olabilen güçtür. Bu da sosyal öğrenme mekanizmasının ne denli önemli olduğunu gösterir. Buna örnek olarak dış politikaların Avrupalılaşması (*Europeanisation Process*) verilebilir. Üye ülkelerin dış politikaları ODGP çerçevesindeki kurallar ve

⁴⁶ Ben Tonra, *a.g.e.*, p.745.

⁴⁷ Friedrich Kratochwil, John Ruggie, *a.g.e.*, p.775.

yapılagelişlerle evrilirken aynı zamanda da dış politikalar da ODGP için dönüştürücü bir görev üstlenmektedir⁴⁸.

Sosyal yapılandırmacı bakış açısı içerisinde ODGP'nin oluşum süreci aynı zamanda AB'nin ODGP yolu ile bir kimlik yaratma çabası olarak da değerlendirilebilir. Burada kastedilen kimliğin 'biz' duygusunun ortak değerler ve karşılıklı etkileşimler içerisinde oluşmasıdır. Bu 'biz' duygusu ODGP'nin 'ortak' kelimesiyle nitelendirilen karakteriyle vurgulanmıştır. Burada ortak olan eylem, davranış, fikir aktörlerin ve aynı zamanda vatandaşların da o kurumla ilgili algısını değiştirme gücüne ve yetisine sahiptir. Yani bu durumda hiçbir şey önceden belirlenmiş olmayıp bir etkileşim içerisinde devinmektedir.

Ancak teoride sosyal yapılandırmacı öğeler barındıran ODGP, uygulamada ne kadar buna uygun olarak hareket etmektedir? Burada çeşitli kriz zamanlarında AB'nin politik uygulamalarına bakılması gerekmektedir. Üzerinde ısrarla durulması gereken konu, AB'nin nevi şahsına münhasır bir topluluk olduğu ve ODGP'nin de bu nevi şahsına münhasır topluluğun yarattığı bir alan olmasıdır. ODGP'nin içinin teorik olarak tam olarak doldurulamaması bu yüzdendir.

Burada anlatılmak istenen çoğunlukla sosyal yapılandırmacı öğeleri taşıyan bu alanın, davranış tarzı açısından çokça sapmalar yaşamasıdır⁴⁹. Ancak ODGP gibi hassas bir politika alanının oluşturulması ve birçok yenilikle donatılması ile uygulamaya konulduğunda üye devletlerin ortak bir karar alma ya da eylemde bulunmayı gerekli görmeleri durumunda birlik içerisinde davranıp, durumu böyle görmüyorlarsa kendi ulusal yaklaşımlarıyla hareket etmeleri arasında bir gerilim oluşabilmekte ve bu da ODGP'nin etkinleştirilmesinin önündeki en büyük sorunu oluşturmaktadır.

İşte bu çalışmada, ODGP sosyal yapılandırmacı bakış açısıyla incelendikten ve ODGP'nin belli öğeleri anlatıldıktan sonra, Maastricht Antlaşması'ndan önceki dönemdeki dış politika alanında iş birliği, ODGP alanındaki değişiklikler, Maastricht Antlaşmasıyla başlayan dönem itibarıyla ve daha sonra AGSP'nin operasyonel olmasıyla başlayan dönemde AB'nin karşılaştığı krizler ve AB'nin bu duruma verdiği tepkiler incelenmiştir.

1.2. MAASTRICHT ANTLAŞMASI'NDAN ÖNCE DIŞ POLİTİKA ALANINDA İŞBİRLİĞİ

⁴⁸ Reuben Wong, "The Europeanization of Foreign Policy", Christopher Hill ve Michael Smith (eds.), *International Relations and the European Union*, Oxford University Press, London, 2005, 134-153, p.142-146.

⁴⁹ Bastien Irondelle, *a.g.e*, p.82-85.

Soğuk Savaş'ın sonu hiç şüphesiz sadece tarihin akışı için değil aynı zamanda uluslararası sistemin tümü için önemli bir kavşak noktası olmuştur. Bu argüman sıradan bir argüman gibi gözükse de Soğuk Savaş'ın sonu ile ilgili her atıfta benzer yaklaşımlar bulabilmek mümkündür. Bu sıradan sav Mearshimer'in altını çizdiği gibi uluslararası aktörler ve uluslararası sistemi tekrar tanımlamak için temel bir sav olmaktadır.⁵⁰

Soğuk Savaş'ın ardından, devletlerin çıkarları uluslararası örgütlerin geleceğini çokça etkilemiştir. Öncelikli olarak iki unsur önemli rol oynamıştır, birincisi yeni devletlerin ortaya çıkışı, ikincisi Avrupa Topluluklarını ve diğer uluslararası örgütleri tekrar şekillendirme çabasıdır.⁵¹ İlk durum için Almanya'nın birleşmesi ve Yugoslavya krizi, ikincisi içinse Avrupa bütünleşmesi için dış ilişkiler ve güvenlik boyutlarının da bulunduğu bir politik birlik modelinin arayışları ön plana çıkmaktadır. Maastricht Anlaşması'nda ODGP'nin oluşmasında hiç şüphesiz 1991 yılının etkisi büyüktür. Bu yıl içerisinde Yugoslavya'nın parçalanması, SSCB'nin çöküşü ve Körfez Savaşı'nın başlamasıyla AB üye ülkelerinin aslında neden böyle bir inisiyatif başlattıkları önemli ölçüde anlaşılmaktadır.

Aslında bu dönemin öncesinde de bu politika alanlarında çeşitli inisiyatifler ortaya çıkmıştır. Hatta Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun (AKÇT) kurulmasının ardındaki en önemli nedenlerden biri olan savaşın imkânsız hale getirilmesi yani zamanının önemli askeri teçhizat kaynağını oluşturan çelik ve kömürün yönetiminin uluslarüstü bir otoriteye geçirilmesiyle dış ve güvenlik politikasının nüvesi oluşturulmaya başlanmıştır. Jean Monnet'nin Fransa ve Almanya'daki kömür ve çelik üretimini yüksek bir otoriteye vererek Avrupa'da bu iki başat ülke arasında savaşı imkânsız hale getirmesi fikrinden yola çıkarak Robert Schuman; Schuman Deklarasyonunu⁵² sunmuş ve böylelikle AKÇT'nin temeli atılmıştır⁵³. Süveyş Krizi'nden sonra AKÇT'nin faaliyet alanları genişlemeye başlamıştır.

Bundan önce de Batı Almanya'nın tekrar silahlanması konusu Kore Savaşı'nın çıkmasıyla gündeme gelmiştir. Silahlanma için Fransa'nın yaptığı çağrı karşısında zamanının Meclis Başkanı René Pleven, 1950 yılında Avrupa Savunma Topluluğu ile ilgili planı ortaya koymuştur. Plan Almanya'nın NATO'ya adaylığı karşısında bir

⁵⁰ John J. Mearshimer, "Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War", *International Security*, 1990, Vol.15, No.1. 5-56, p.8.

⁵¹ Anne Deighton, "The European Security and Defence Policy", *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 2002, Vol.40, no.4, 719-741, p.721.

⁵² Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe Resmi İnternet Sayfası, "Schuman Declaration", http://www.ena.lu/declaration_robert_schuman_paris_1950-022500006.html (Erişim tarihi: 03.08.2010).

⁵³ AB Resmi İnternet Sayfası, "ECSC Treaty", http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties/treaties_ecsc_en.htm, (Erişim tarihi: 03.08.2010)

Pan-Avrupa Güvenlik gücünün ortaya konmasıdır. Avrupa Savunma Topluluğu'nun 1952'de oluşturulması ve bunun sayesinde bir Avrupa ordusunun kurulması planlanmıştır⁵⁴. Ancak Fransız Meclisi'nde bu teklifin reddedilmesiyle plan gerçekleştirilememiştir. Plan, Batı Almanya, Fransa, İtalya, Benelüks ülkelerini kapsayacak biçimde hazırlanmıştır. 1948 yılında imzalanan Brüksel Antlaşması'yla oluşturulan Batı Avrupa Birliği (BAB)* de hiç bir zaman Avrupa Savunma Topluluğu başarısızlığını unutturamamıştır⁵⁵. 1957 yılında Roma Antlaşması'nın imza edilmesiyle Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nun (AAET) kurulmasıyla, Avrupa bütünleşmesi farklı politika alanlarında gerçekleştirmeye başlamıştır

Pleven Planı'nın reddedilmesinden sonra Charles de Gaulle destekli olarak ortaya konulan Fouchet Planı, 1959'de ve 1962'da reddedilmiştir. Bu plan (Fouchet I-II) uluslarüstü bir güç yapılanmasının milli kimliğe zarar vereceği düşüncesinden yola çıkarak, devletlerin hükümetlerarası bağlamda birbirleriyle iş birliği içerisinde olmasını öngörmüştür, bu öngörü içerisinde dış politikanın da hükümetlerarası platformda düzenlenmesi de kapsamıştır. Ancak Fouchet planları da başarısızlıkla sonuçlanmıştır⁵⁶. Birinci Fouchet Planı'nın başarısızlığa uğraması nedenleri, planın Toplulukların dış politikasının Fransa hâkimiyeti altına girmesi korkusu ve hükümetlerarası prensipte çalışan kurumlarının daha da güçlendirilmesinin uluslarüstü prensipte çalışan kurumlar için tehlike arz etmesidir. İkinci Fouchet Planı ise, Benelüks ülkelerinin daha federatif bir yapı içerisinde politik bir bütünleşmeyi öngörmelerinden dolayı rededilmiştir. Benelüks ülkeleri için, aynı zamanda Birleşik Krallık'ın üyelik sürecinin nasıl sonlanacağı ve bu durumun politik bütünleşmeyi nasıl etkileyeceğinin bekleyip görülmesi de reddin bir nedenidir.

1960'lı yıllarda özellikle AET içerisinde bir takım ayrılıklar yaşanmıştır. Bu ayrılıkların baş aktörü General de Gaulle'dür. Bunun sebebi ise General de Gaulle'ün Avrupa'yla ilgili politikasıdır. De Gaulle, Fransa'nın AET içerisindeki rolünü tekrar yapılandırarak AET'nin minimum güçte ve paylaşımda çalışmasının

⁵⁴ Martin J. Dedman, *The Origins and Development of the European Union 1945-1995: A History of European Integration*, Routledge, London, 1996, p.58-62.

* Batı Avrupa Birliği, 17 Mart 1948 tarihinde Birleşik Krallık, Fransa, Belçika, Lüksemburg ve Hollanda'nın Brüksel Antlaşması'nı imzalamasıyla kurulmuş ve 23 Ekim 1954'te değiştirilmiş Brüksel Antlaşması, Paris protokolüyle tamamlanmıştır. 1984'te Roma Antlaşması'yla tekrar aktive edilen birlik ODGP ile birlikte AB yapısına entegre edilmeye başlanmıştır. Lizbon Antlaşması içerisinde savunma konularında dayanışma maddesiyle beraber 31 Mart 2010'da Brüksel Antlaşması sonlandırılmış, 15 ay sonra ise Haziran 2011'de BAB varlığı son bulmuştur.

⁵⁵ Desmond Dinan, *Ever Closer Union*, MacMillan, Londra, 2005, p.30-32.

⁵⁶ Haydar Efe, "Soğuk Savaş Döneminde Avrupa'da Ortak Dış Politika Oluşturma Çabaları", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 2010, Cilt 9. No.1, 37-62, s.39.

sağlanması taraftarıdır⁵⁷. Bu dönem içerisinde Avrupa'nın bir dış politika alanında koordineli çalışması çok mümkün olmamakla birlikte ASİ denilen platform ancak 1970'de oluşturulabilecektir.

De Gaulle'ün siyasetten çekilmesiyle beraber 1969 yılında Lahey Zirvesi'nde AT'nin altı Dış İşleri Bakanı dış politika konusunda iş birliği için bir rapor hazırlanması yönünde karar verdi. Dış İşleri Bakanları'nın Lüksemburg Toplantısı'nda 27 Ekim 1970'te dış politika alanında üye ülkelerin ne şekilde iş birliği yapacakları hakkında karar verilmiştir. 1-2 Aralık 1969 tarihinde Lahey Zirvesi'nde politik birleşme konusunda ilerleme sağlanması için en iyi yöntemin bulunması yönünde çıkan kararlarla üye ülkelerin Dış İşleri Bakanları özellikle Toplulukların uluslararası alandaki rolü, dış politikanın koordinasyonu konularında ortak bir duruş sergilemişlerdir⁵⁸. Buna göre;

-Birleşmiş ve dünyadaki sorumluluklarını yerine getiren bir Avrupa'nın oluşturulması için mutabakata varılmıştır,

-Politik iş birliğinin sağlanmasının 2 hedefi şu şekilde açıklanmıştır.

-Belirli aralıklarla Bakanlar seviyesinde istişare ve görüş alışverişi sağlanarak uluslararası politikalar ile ilgili karşılıklı anlaşmanın sağlanması ve ortak eylem ve görüş uyumlaştırılmasının sağlanması için dayanışmanın sağlanması. Dış İşleri Bakanları bu bağlamda altı ayda bir toplanacaklar ve olağanüstü bir durum söz konusuysa Devlet veya Hükümet Başkanları nezdinde bir toplantı yapılabilecektir.

1973 senesinde, Kopenhag Zirvesi'nde, Dokuz'lar (9'lar) Avrupa'nın bir kimliğinin olması gerektiğine ve AET'nin dış ilişkilerde başarılı olması gerekliliğine karar vermişlerdir⁵⁹. Bir başka adım ise 1974'te Paris Zirvesi'nde atılmıştır. Bu atılan adım ise, Avrupa Devlet Başkanları ve Hükümet Başkanları zirvesinin belli aralıklarla yapılmasıdır. Tindemans Raporu'nda da Devlet ve Hükümet Başkanları'nın AET'nin çıkarlarını ilgilendiren uluslararası olaylarda kendi diplomatik eylemlerini koordineli bir hale getirmek ve iş birliğini güçlendirerek ortak bir dış politika kurulması kararının altını çizmesi önemlidir⁶⁰.

⁵⁷ Jonathan Storey, *The New Europe: Politics, Government and Economy Since 1945*, Blackwell, Oxford-Cambridge,1993, p.186.

⁵⁸ Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe Resmi İnternet Sayfası, "Final Communiqué of Hague Summit", http://www.ena.lu/final_communique_hague_summit_december_1969-020000913.html, (Erişim tarihi: 30.05.2010)

⁵⁹ Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe Resmi İnternet Sayfası, "Declaration on European Identity", http://www.cvce.eu/obj/declaration_on_european_identity_copenhagen_14_december_1973-en-02798dc9-9c69-4b7d-b2c9-f03a8db7da32.htm, (Erişim tarihi: 30.05.2010)

⁶⁰ Timothy Bainbridge, *The Penguin Companion to European Union*, Penguin Books, Londra, 2002,p.501.

Bu karardan sonra ASİ'yi güçlendirmek amacıyla dönemin Almanya Dış İşleri Bakanı Hans-Dietrich Genscher ve İtalya Dış İşleri Bakanı Emilio Colombo daha fazla politik birlik için çağrı yapmışlar ve Avrupa Parlamentosu'na (AP) kendi hükümetlerinin Avrupa Tek Senedi tekliflerini sunmuşlardır. Genscher-Colombo Teklifleri olarak adlandırılan bu teklifler Avrupa Politik İşbirliğinin savunma ve güvenlik alanlarını da kapsayacak şekilde genişletilmesini ve karar alma mekanizmalarında reformlar yapılmasını öngörmüştür. 6 Kasım 1981'de bu iki belgeden yola çıkılarak Avrupa Senedi hazırlanmış ve bu senet Kasım 1981 Avrupa Konseyinde görüşülmüştür. Avrupa Senedi, özetle dış politika konusunda şunları içermektedir:

'Roma ve Paris Antlaşmalarına dayanarak, Avrupa'nın dünyadaki sorumluluklarını yerine getirmesi,

Avrupa'nın ekonomik bütünleşme alanında, politik iş birliğinde ve Topluluğun politik hedeflerinin yerine getirilmesi,

Avrupa'nın özgürlük ve kendinden olmayana gösterilen saygıda birleşmesinin, kendi kültürünü geliştirmesi ve dünyadaki dengenin korunmasına ve barışın devamlılığına katkı sağlaması,

Diğer ülkelerle olan ilişkileri göz önünde bulundurulduğunda Avrupa'nın kendi medeni seviyesinin farkında olarak uluslararası sorumluluğunu ortaya koyması,

Avrupa güvenliğinin ortak bir eylemle garanti altına alınması ve NATO ortak güvenliğinin devamının sağlanmasına katkıda bulunması,

Üye devletlere ortak bir dış politika yoluyla, Avrupa'nın politik ve ekonomik seviyesine uygun bir şekilde uluslararası rolünü yerine getirme çağrısı,

Güvenlik politikalarının uyumlaştırılması ve Avrupa'nın bağımsızlığını ve hayati çıkarlarını korumak için güvenlik alanında ortak Avrupa duruşunun sergilenmesi çağrısı,

On'lar (10'lar) arasında uluslararası sorunlar ve ortak çıkarlarla ilgili birleşmiş bir eylem yapabilmek için On'lar (10'lar) arasında düzenli ve yoğunlaştırılmış istişarenin gerekliliği,

10'ların bildirimlerinin kanunen bağlayıcı olmasının kabulü,

Diğer ülkelerle yakın temasın kurulması, Avrupa Parlamentosu önergelerine daha fazla saygı duyulması; olarak sıralanabilir⁶¹.

Dış Politika ile ilgili olarak kurumlara ithafen ise Genscher- Colombo planı;

⁶¹ Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe Resmi İnternet Sayfası, "Draft European Act submitted governments of Federal Republic of Germany and Italy", www.ena.lu/draft_european_act_submitted_governments_frg_italy_november_1981-020002260.html, (Erişim tarihi: 30.05.2010)

Avrupa Toplulukları, ASİ ve Avrupa Parlamentosu arasında politik yönlendirmenin yapılmasını,

ASİ'yi ve Avrupa Topluluklarını ilgilendiren tüm konularda Konseye istişare hakkının verilmesini öngörmüştür.

Ancak bakanlar Avrupa Senedi içerisindeki güvenlik ve savunma konularında bir mutabakat sağlayamamışlardır. Bu yüzden de Avrupa Senedi bir antlaşma veya hukuki bağlayıcılığı olan bir doküman olamamıştır. Ancak 1983 senesinde Avrupa Birliği Deklarasyonunun- orijinal ismi *Solemn Declaration on the European Union* olan belgenin- On'lar (10'lar) tarafından yayımlanması sürecinde önemli bir yere sahip olduğuna dikkat çekmekte fayda vardır. Bu deklarasyonda ise ;

Avrupa Konseyi'nin öncelikli politik rolü,

Komisyon, Konsey ve Parlamento'ya ASİ konusunda doğrudan söz sahibi olması ve Topluluğun geleceği ile ilgili kararlarda doğrudan söz sahibi olması hakkı,

Avrupa Konseyi'nin dış ilişkiler konusunda ortak duruş sergilemesi hakkı,

Dış politika konusunda Avrupa'nın tek sesli konuşmasının sağlanması için, üye ülke hükümetlerinin politik iş birliği alanının daha etkinleştirilmesinin sağlanması ve ortak tutumlara daha hızlı varabilmek için karar verme mekanizmasının kolaylaştırılması konusunu salık vermiştir⁶².

Dış politika konusundaki bütünleşmenin nüvesi sayılacak ve günümüzdeki ODGP'nin temelini oluşturabilecek bir oluşum olan ASİ, Şubat 1986'da Avrupa Tek Senedi kurumsal bir hale getirmiştir. Buna göre;

Taraflar genel çıkarlar doğrultusundaki dış politika olaylarıyla ilgili birbirini bilgilendirecek ve birbiriyle danışma halinde olacak,

Taraflar dış politikada ortak bir eylem kapasitesinin artabilmesi için derece ortak prensipler ve ortak hedeflerin oluşması için çalışacaklardır.

Taraflar bir uluslararası örgüt içerisinde ya da uluslararası ilişkilerde gücünün etkinliğiyle ters düşecek herhangi bir eylemde bulunmaktan veya pozisyonda olmaktan kaçınacak,

Dış İşleri bakanları ve Komisyon'dan bir üye ASİ içerisinde yılda 4 kere toplanacaktır.

Tek Senet ayrıca Avrupa güvenliği kavramını ortaya koymuş ve ASİ sekreteryasını Brüksel'de kurmuştur⁶³. Dolayısıyla Maastricht Antlaşması öncesine

⁶² Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe Resmi İnternet Sayfası, "Solemn Declaration on European Union", <http://www.eurotreaties.com/stuttgart.pdf> , (Erişim tarihi: 28.04.2010)

⁶³ Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe Resmi İnternet Sayfası, "Single European Act, Article concerning European Political Cooperation", http://www.ena.lu/single_european_article_concerning_political_cooperation_luxembourg_february_1986_hague_1986-020302453.html, (Erişim tarihi: 28.04.2010)

baktığımızda, AB'nin dış politika konusunda önemli adımlar attığını görmekteyiz. Yasal dokümanlarda ve önemli planlar içerisinde Avrupa devletlerinin dış politikayı ve güvenliği koordineli bir şekilde yönetme isteği ve bir Avrupa ordusu kurulması fikri gibi düşünceler ortaya konmuştur.

ODGP'nin nüvesini oluşturan ASİ kendi doğası gereği hükümetlerarası bir oluşumdur. Topluluk kurumları ASİ işleyişinin bir parçası değildi. ASİ'nin işleyişinin uygulamadan çok tepkisel olduğunu görmekteyiz. ASİ bir topluluk ya da birlik bilinci içerisinde hareket etmeyi sağlamamıştır. Bu iş birliği ancak herhangi bir kriz durumunda her üye ülkenin kendi ulusal tepkisini göstermesine yarayan bir tepkiler koleksiyonu olarak vücut bulmuştur. Ancak bütün bunların yanında sosyal yapılandırmacı varsayımlar içerisinde bu platformun bir sosyalleşme platformu olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu platformda karşılıklı görüş alışverişi her bir katılımcının kendi çıkarları doğrultusunda bir gündemle orada bulunması ve düşüncelerin koordine edilmesini sağlayarak bir bilgi deposu, arşivi oluşturulması vazifesini görmüştür. ASİ içerisinde de sosyal bir ontolojik yaklaşım vardır⁶⁴.

1.3. MAASTRICHT ANTLAŞMASI ÖNCESİNDE ODGP İLE İLGİLİ GELİŞMELER

Avrupa Tek Senedi'nden sonra 1980'lerin sonu 1990'ların başıyla beraber uluslararası sistemde de önemli değişiklikler ortaya çıkmıştır. Bu değişiklikler bazı devletlerin yapılarını, uluslararası örgütlerin yapılarını değiştirmiştir.

Soğuk Savaş'ın bitimi, komünist rejimlerin çözülmesi, Almanya'nın birleşmesi, I. Irak Savaşı, Balkanlar'da esen soğuk rüzgârlar Avrupa'ya ortak bir dış politika oluşturma açısından önemli bir çıkış noktası olmuştur. Bu olaylarla, Avrupa dış ve güvenlik politikaları konusunda da bir eksiklik olduğunu fark etmiştir. Soğuk Savaş'ın bitimiyle sistem; Avrupa Topluluğu'nun ve NATO'nun da doğasına yeni eklemeler yaparak var olma nedenlerini devam ettirmesini gerektirmiştir⁶⁵. Soğuk Savaş'ın bitiminden sonra Avrupa'nın çekiciliğini artırmak için yeni politika alanlarını ortaya koyup devamlılığını sağlaması, NATO ise kendisinin varolma nedeni olan komünizm ve SSCB tehdidinin ortadan kalkmasıyla kendini devam ettirmesi için savunmanın yanında güvenliğe de önem vererek çalışma alanların farklılaştırması gerekliliği ortaya çıkmıştır⁶⁶.

Avrupa Toplulukları içerisinde Tek Senet'le başlayan geniş bir iç pazar oluşturulması meselesi AT'nin kendine özgü bir ekonomik ve finansal birlik

⁶⁴ Bilge Karacasulu, Elif Uzgören, *a.g.e.*, p.36.

⁶⁵ Pierre Béhar, "L'Union Européenne face aux jeux de puissance: Entre Paris et Berlin, Une alliance de Raison", *Le Monde Diplomatique*, Nisan 2004, <http://www.monde-diplomatique.fr/2004/04/BEHAR/11099>, (Erişim tarihi: 08.04.2010)

⁶⁶ Jean M. Guéhenno, "L'OTAN après la Guerre Froide: Une Nouvelle jeunesse?", *Critique Internationale*, 2000, Vol.7, 101-122, p.103.

kurmasını gerektirdiğinden politik birlik kurulmasını da gerekli kılmıştır. Roma'da 15 Kasım 1990 tarihinde biri ekonomik ve parasal birlik diğeri ise politik birlik adına açılan iki konferans 7 Şubat 1992'de Maastricht Antlaşması'nın imzalanması ve 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe girmesiyle sonuçlanmıştır. AB tarihinde önemli kilometre taşlarından birini oluşturan Maastricht Anlaşması'yla üç sütunlu bir sistem ortaya çıkmış bunun birinci sütununu Ekonomik Politikalar, ikinci sütununu ODGP üçüncü sütunu ise Adalet ve İçişleri Politikası oluşturmaktadır. İkinci sütun olan ODGP AB'yi uluslararası siyasi ilişkilerde konumlandırmaktadır. ODGP, AB'nin uluslararası varlığının altını çizen en önemli politika alanı olması amacıyla ortaya konulmuştur. Bu alanın etkinleştirilmesi politikanın amaçlarıyla, uygulamasının uyumluluk gösterme ve birbirini tamamlamasına bağlıdır.

ODGP'nin amacı Maastricht Antlaşmasının 5. bölüm başlığı J.1. maddesinde şu şekilde sıralanmıştır⁶⁷:

- Birliğin ortak değerlerini, temel çıkarlarını, bağımsızlığını ve bütünlüğünü Birleşmiş Milletler Şartnamesinde öngördüğü prensiplerle uyumlu olmak kaydıyla korumak,
- Her şekilde Birliğin güvenliğini güçlendirmek,
- Birleşmiş Milletler Şartnamesinin öngördüğü ve Helsinki Sonuç Bildirgesi kurallarına uygun olarak barışı korumak ve uluslararası güvenliği güçlendirmek,
- Uluslararası iş birliğini güçlendirmek,
- Demokrasi, hukukun üstünlüğünün, insan hakları ve temel özgürlüklere saygıyı sağlamak, şeklinde belirtilirken, devamında
- Avrupa Dış Politikasının AB'nin ileride ortak bir savunma politikasını oluşturabilecek şekilde ortak savunma politikası da dâhil AB'nin güvenlik politikasıyla ilgili konuları kapsamasını,
- AB'nin politikasının bazı üye ülkelerin kendine özgü savunma ve güvenlik politikalarını etkilemediği ve AB'nin, NATO üyesi ülkelerin bu antlaşmadan doğan yükümlülüklerine saygı duyacağını,
- Üye ülkeler uluslararası organizasyonlarda ve uluslararası konferanslarda eylemlerini koordineli bir şekilde yapmalarını,
- BM Güvenlik Konseyi daimi üyeleri olan AB üyesi ülkelerinin bu platformda kendi görevlerinin yapılmasında BM Şartnamesinden dolayı ortaya çıkmış yükümlülüklerle halel getirmeden, AB'nin çıkarları ve duruşlarını desteklemesini öngörmüştür.

ODGP'nin bu şekilde birleştirici bir politika alanı olduğu öne sürülebilir. ODGP kendinden önceki oluşum olan ASİ ile karşılaştırıldığında, sadece hukuki bir metin altında 'dış' ve 'politika' kelimelerinin beraber geçmesinden değil aynı zamanda

⁶⁷AB Resmi İnternet Sayfası, "Maastricht Treaty", <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11992M/htm/11992M.html#0001000001> (Erişim tarihi: 06.06.2010)

'güvenlik' ve 'ortak' kelimelerinin hep beraber kullanılmasıyla da daha önceki oluşumdan farklılık göstermiştir.

Öte yandan Maastricht Antlaşması AB'nin savunma özelliği taşıyan kararlarını ve eylemlerini uygulamasını Batı Avrupa Birliği'ne (BAB) vererek, BAB ve AB arasında yakın bir iş birliği yapılması ve her iki örgütün arasında bilgi akışı ve paylaşımı olmasını sağlamaktaydı. BAB'ın AB'nin savunma kolu olarak vazife görmesi üye ülkelerin NATO ile olan ilişkilerini zedelememesi ve NATO Şartnamesi'nden doğan yükümlülüklerle halel getirmemesi esasına dayanmaktadır.

ODGP'nin ilk kuralı olan ortak değerlerin korunması prensibi Avrupa kimliği ve bir birlik olmanın gerisindeki entelektüel ve sosyal plandır. Bunun yanı sıra BM Güvenlik Konseyi daimi üyelerine yapılan Birliğin çıkarlarının gözetilmesi sorumluluğu da bir Avrupa diplomasisi yaratma öngörüsünü içine barındırmaktadır. Avrupa için bir dış politika ve güvenlik politikası oluşturulması

- Avrupa güvenlik topluluğunun genişlemesi ve korunması için,
- Uluslararası alanda Avrupa devletlerinin çıkarlarının korunması,
- Federal bir Avrupa düşüncesinin yayılması açısından önem arz etmektedir⁶⁸.

Güvenlik Topluluğu (*Security Community*) deyişi, 1950'lerde Karl Deutsch tarafından ortaya atılmıştır. Anlamı ise, belli bir bölgede devletlerarası anlaşmazlıkların fiziki olarak savaşmanın mümkün olmadığı ancak ve ancak barışçıl yollardan anlaşmazlıkların bir sonuca bağlanmasıdır. Bu durum da bir nevi Kant'ın Barış Projesi ya da liberal cumhuriyetlerin barışçıl birlikteliğine bir örnek teşkil etmektedir.

1.4.MAASTRICHT ANTLAŞMASI'YLA BAŞLAYAN DÖNEMDE AB'NİN KARŞILAŞTIĞI KRİZLER: BOSNA SAVAŞI VE KOSOVA SAVAŞI

Roma'da 15 Kasım 1990 tarihinde Almanya ve Fransa'nın önderliğinde biri ekonomik ve parasal birlik diğeri ise politik birlik adına açılan iki konferans 7 Şubat 1992'de Maastricht Antlaşmasının imzalanması ve 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe girmesiyle sonuçlanmıştır. Maastricht Antlaşması AB tarihinde önemli kilometre taşlarından biridir. Maastricht Antlaşmasıyla beraber üç sütunlu bir sistem ortaya çıkmıştır bunun ikinci sütununu ODGP oluşturmaktadır. ODGP, AB'yi uluslararası siyasi sistemde konumlandırır. ODGP AB'nin uluslararası varlığının altını çizen en önemli politika alanı olması gayesiyle ortaya konulmuştur. Bu alanın etkinleştirilmesi

⁶⁸ Ian Gambles, "European Security Integration in 1990's", *Chaillot Papers*, no. 3, EU Institute of Security Studies, Paris, 1991, p.11.

politikanın amaçlarıyla, uygulamasının karşılıklılık göstermesi ve birbirini tamamlamasına bağlıdır.

ODGP'nin amacı Maastricht Antlaşmasının 5. Bölüm başlığı J.1. maddesinde açıklanmıştır. Bu tezde ortaya konulan 'ODGP kendine özgü bir yapı ortaya koymasına rağmen uygulamada–analizleri yapılan krizlerde- AB'nin tek sesle konuşamaması ve gerekli yerlerde manevraları yapamamasından dolayı dağınıklık göstermekte ve ODGP'nin etkinleştirilmesini zorlaştırmaktadır.' varsayımını gerçeklemek amacıyla Maastricht Antlaşması'nın hazırlanması ve yürürlüğe girmesi esnasındaki önemli krizler olan Eski Yugoslavya'nın dağılması, Bosna'daki durum ve bu bağlamda AB'nin nasıl bir inisiyatif ortaya koyduğu daha sonraki dönemde ise Kosova'daki durum ile AB'nin nasıl bir inisiyatif ortaya koyduğu incelenmiştir.

1.4.1.Yugoslavya'nın Dağılması

1980'lerin sonu ve 1990'ların başını komünizmin çöküşü, Demir Perde'nin ortadan kalkması, Berlin Duvarı'nın yıkılması belirlemiştir. Bunun doğal bir sonucu olarak da Tito'nun rejimindeki çokuluslu Yugoslavya da sarsılmaya başlamıştır. Tarihin garip bir tesadüfü olarak Maastricht Antlaşması'nın imzalanması ve Yugoslavya'nın dağılma süreci aynı zamana denk gelmesi bu durumun sonuca bağlanması ve soruna çözüm getirilmesi, embriyo halindeki ODGP için de bir ilk teşkil etmektedir.

Yugoslavya'nın genel olarak tarihsel geçmişine bakarsak, Yugoslavya 1918 senesinde bir krallık olarak kurulmuştur. Yugoslavya'nın bütünleşmesi onu oluşturan her bir unsur için ayrı anlam taşımaktaydı. Sırp politik elitlerinin amacı birleşmiş bir Yugoslavya'nın tüm güneydoğuda bulunan Slavların aynı taç altında birleştirilmeleriydi. Diğer yandan Hırvat ve Slovenler içinse tek bir taç altında toplanmanın amacı İtalya, Avusturya ve Macaristan gibi komşu devletlerin boyunduruğu altındaki Hırvat ve Slovenler için önemli bir kaçış noktası oluşturmaktı⁶⁹. Mihfer devletlerin yenilmesi ardından 1945'te krallığın lağvedilmesinden sonra 1946'da sosyalist bir modelleme üzerinden Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti olarak yeniden kurulmuştur. Bu yeni yapılanma içerisinde,

- Bosna-Hersek Cumhuriyeti,
- Hırvatistan Cumhuriyeti,
- Makedonya Cumhuriyeti,
- Kosova özerk Sosyalist Bölgesi ve Vojvodina Özerk Sosyalist Bölgesinden oluşan Sırbistan Sosyalist Cumhuriyeti,

⁶⁹ Alexander Pavkovich, *The Fragmentation of Yugoslavia: Nationalism in a Multinational State*, Macmillan, London,1997, p.3-7.

-Slovenya Sosyalist Cumhuriyeti; Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti'ni oluşturmaktaydı.

Şüphesiz ki Yugoslav Sosyalist Cumhuriyeti'nin SSCB'den uzak, bağlantısızlar akımı içerisinde, ABD ve Batı'ya daha yakın durması, 1939'dan 1980'e kadar Yugoslav Komünist Partisi'nin Genel Sekreteri olan ve 1943'ten 1980'e kadar Yugoslavya'nın Mareşali unvanıyla ömür boyu Yugoslav Federal Halk Cumhuriyeti'nin Başkanı olan Josip Tito'nun yeri önemlidir. Josip Tito 6 federe devlet, 24 etnik bağlılık ve 3 ana dinin etkilerinde olan hassas yapıya sahip Yugoslavya'yı nispeten etnik tansiyonlara mahal vermeden yönetme başarısında bulunmuştur⁷⁰. 1952'de Komünist Parti ismini Yugoslavya Komünistleri Ligi olarak değiştirmiştir. Tito'nun politikası önemli bir üçleme üzerine kurulmuştu bunlar da: Parti, Polis ve Ordu'dur⁷¹. Ancak bu politikanın başarısı, Josip Tito'nun kendi şahsından da kaynaklanmaktaydı. Bu yüzden Yugoslavya'dan bahsederken kullanılan Titist Yugoslavya (*Titova Jugoslavya*) deyiimi onun şahsi varlığının Yugoslavya'nın varolması üzerindeki etkisini göstermektedir⁷².

1974 yılında yapılan yeni anayasa Sosyalist Yugoslavya'yı federasyonla konfederasyon arasında dengelemiştir. Bu anayasada, tüm cumhuriyetler, devlet olarak açıkça belirtilmiştir⁷³. Sırbistan'ın iki özerk Cumhuriyeti olan Kosova ve Vojvodina'ya devlet statüsü verilmese bile, diğer cumhuriyetlerle eşit seviyede olacakları belirtilmişti. Yugoslavya'nın dağılmasında, birçok etken sayılabilir; Bunlar; -Tito'nun ölümüyle karizmatik lider yoksunluğu, devlet liderlerinin güç savaşı içinde federal yapının erimesi,

- Ulusal akımlar, milliyetçilik;
- Devletlerarası ekonomik dengesizlikler,
- Uluslararası konjonktür olarak sayılabilir⁷⁴.

Burada Tito'nun ölümü ile başlayan dönemde karizmatik lider yoksunluğu, devlet liderlerinin güç savaşı içerisinde federal yapının erimesi, ulusal akımlar, milliyetçilik; konularını tarihsel bir süreç içerisinde ele alınacaktır. Yugoslavya'nın özellikle 1988'den itibaren yaşadığı tarihsel dönüm noktalarını ve dinamiklerini göstermenin, parçalanma ve Bosna Savaşı'nın anlaşılabilmesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

⁷⁰ Kenneth Christie, *Problems in European Politics*, Burnham Inc. Pub., New York, 1995, p.243.

⁷¹ Victor Meier, *Yugoslavia a History of Its Demise*, Routledge, Londra, New York, 1999, p.5-10.

⁷² Mirko Tepevac, "Tito: 1945-1980", Jasminka Udovicki ve James Ridgeway (eds.) *Burn this house : the making and unmaking of Yugoslavia*, Duke University Press, London, 1997, 64-79.

⁷³ Victor Meier, *a.g.e.*, p.12.

⁷⁴ Jovic Dejan, "The Desintegration of Yougoslavia, A critical Review of Explanatory Approaches", *European Journal of Social Theory*, 2001, Vol.4, No.1, 101-120.

Yugoslavya'nın dağılmasında şüphesiz Mareşal Tito'nun 1980'deki ölümü önemlidir. Tito'nun otoriter komünist rejiminde milliyetçilik baskı altına alınmış ve tüm sosyalist cumhuriyetlere, nüfus yoğunluğuna bakılmaksızın eşit davranılmıştır. Ancak Yugoslavya'nın bir ulus olup olmadığı aynı zamanda da Yugoslavya'nın bu beraberlikten bir ortak kültür yaratıp yaratmadığı sorunsalı belleklerde kalmıştır. 1989'da komünist rejimin çökmesiyle beraber Yugoslav komünizminin de sorgulanmaya başlaması ülkenin parçalanma süresini daha da kısaltmıştır. Burada kısaca Yugoslavya'da 1961-1991 yılları arası cumhuriyetleri ve özerk bölgelere göre nüfus dağılımına bakmak önemlidir.

Bosna Hersek'te 1961 yılındaki oran; Sırlar %42,8, Boşnaklar % 25,6, Hırvatlar 21,7, Yugoslavlar 8,4, Karadağlılar %0,4, Arnavutlar, %01, Slovenler %0,1, Diğer %0,9; Bosna Hersek'te 1991'de dağılım; Sırlar %31,4, Müslümanlar %43,7, Hırvatlar %17,3, Yugoslavlar %5,5, diğer %2,1 şeklinde olmuştur.

Hırvatistan'da 1961 yılındaki oran, Sırlar %15, Müslümanlar %0,1, Hırvatlar %80,2, Yugoslavlar %0,4, Karadağlılar %0,2, Slovenler %0,9, Makedonlar %0,1 Diğer %3,1 iken 1991 yılındaki oran Sırlar %12,2, Müslümanlar %0,9, Hırvatlar %78,1, Yugoslavlar %2,2, Karadağlılar %0,2, Arnavutlar %0,3, Slovenler %0,5, Makedonlar %0,1, Diğer %5,5 şeklindedir.

Makedonya'daki nüfus dağılımı 1961'de Sırlar %3, Müslümanlar %0,2, Hırvatlar %0,3, Yugoslavlar %0,1, Karadağlılar %0,2, Arnavutlar %13, Makedonlar %71,1, Diğer %12 iken 1991 yılına gelindiğinde Sırlar %2,2, Arnavutlar %21, Makedonlar %64,6, Diğer %12,2 şeklinde olmuştur.

Karadağ'daki nüfus dağılımı 1961 senesinde, Sırlar %3, Müslümanlar %6,5, Hırvatlar %2,2, Yugoslavlar 0,3, Karadağlılara %81,3, Arnavutlar %5,5, Slovenler %0,2, Makedonlar %0,1, Diğer %0,9 olurken 1991 yılında Sırlar %9,3, Müslümanlar %14,6, Yugoslavlar %4, Karadağlılar %61,8, Arnavutlar %6,6 ve Diğer %3,7 şeklinde olmuştur.

Sırbistan'daki nüfus dağılımı 1961 senesinde, Sırlar %74,6 Müslümanlar %1,2, Hırvatlar %2,6, Yugoslavlar %0,3, Karadağlılar %1,4, Arnavutlar %9,2, Slovenler %0,3, Makedonlar %0,5, Diğer %9,9 iken 1991'de, Sırlar %65,8, Müslümanlar %2,4, Hırvatlar %1,1, Yugoslavlar %3,2, Karadağlılar %1,4, Arnavutlar %17,2, Slovenler %0,1, Makedonlar %0,4, Diğer %8,4'dir. Özerk vilayet Vojvodina'da Sırlar %54,9, Müslümanlar %0,1, Hırvatlar %7,8, Yugoslavlar %0,2, Karadağ%1,8 Arnavutlar%0,3, Slovenler %0,8, diğer %10,2 olurken, 1991 senesinde Sırlar %57,2, Hırvatlar %4,8, Yugoslavlar %8,4, Karadağlılar %2,2, Slovenler %0,8, Diğer ise %9,7'dir. Özerk vilayet Kosova'da 1961'de Sırlar %23,5 Müslümanlar %0,8, Hırvatlar %0,7, Yugoslavlar %0,5, Karadağlılar, %3,9,

Arnavutlar %67, Makedonlar %0,1, diğer %3,2 olurken 1991'de Sırp nüfus %10, Yugoslavlar %0,2, Arnavutlar ise %89,8 şeklindedir.

Slovenya'daki nüfus dağılımı 1961 senesinde, Sırplar %0,8, Hırvatlar %2, Yugoslavlar %0,2, Karadağlılar %0,1, Slovenler %95,6, Makedonlar %0,1, diğer %1,2 iken, 1991'e gelindiğinde Sırp nüfus %2,4, Müslümanlar %1,4, Hırvatlar %2,7, Yugoslavlar %0,6, Karadağlılar %0,2, Arnavutlar %0,2, Slovenler %87,6, Makedonlar %0,2, Diğer %4,7 olmuştur⁷⁵.

Tito'nun ölümünden sonra, güç ve yönetim Yugoslavya'nın altı cumhuriyet ve iki özerk bölgesindeki meclisler tarafından seçilen liderler arasında dönemsel olarak paylaşılmaya başlamıştı ki bu da liderliğin politik liderler arasında güç savaşı neticesinde dağılmaya başlamasına neden olmuştur. Yine bu dönemde Sırbistan Başkanı Slobodan Miloseviç'in, Sırbistan için topraksal kaygı ve hırsları da bir o kadar artma eğilimi göstermiştir⁷⁶.

Yugoslav Komünist Ligi genel Sekreteri Stipo Suvar'ın istifası yönündeki kampanya, Sırp Komünist Ligi Başkanı Slobodan Miloseviç tarafından başlatılmış ve neden olarak da Suvar'ın böl-yönet politikasının toplumlar arasındaki ayrışmaya neden olduğu öne sürülmüştür⁷⁷. Ancak tartışmanın odak noktası, Sırp önde gelenlerinin Sırpların yönetiminde güçlü ve merkezi bir devletin devamının sağlanması yönündeki isteği ve Hırvat ve Slovenlerin daha âdemimerkeziyetçi bir devletin devamı yönündeki isteğidir.

Kosova'daki karışıklık ise öncelikli olarak Kosova Komünist Ligi Arnavut asıllı eski Başkanının Yugoslav Komünist Ligi'nden atılması ile başlamıştır⁷⁸. Protestoların çoğalması ve etkinlik alanının artmasına bir karşılık olarak Kosova Özerk Cumhuriyetinde Sırp kontrolünü artırmak için Sırp Anayasası değiştirilmiş bu da tansiyonun daha da yükselmesine neden olmuştur. Kosova Bölgesel Yönetimi Sırp Anayasası'nın değiştirilmesinin onayını 24 Şubat 1989'da vermiştir.

Burada, Kosova ve Vojvodina'nın statülerinin 1974 Anayasası'ndan daha az gelişmiş bir hale getirilmesi ve Kosova'nın Vojvodina'dan farklı olarak yapılanmış daha heterojen bir nüfusa sahip olması Kosova'daki isyanların nedeni olarak açıklanabilir⁷⁹. Bu isyanlar, Miloseviç tarafından Kosovalı Arnavut kökenli

⁷⁵ Stathis Kalyvas ve Nicolas Sambanis, "Bosnia's Civil War Origins and Violence Dynamics", Paul Collier ve Nicholas Sambanis (eds), *Understanding Civil War: Evidence and Analysis*, The World Bank, Washington, 2005, 191-222.

⁷⁶ William Bradford, *The Western European Union, Yugoslavia, And The (Dis)Integration Of The EU, The New Sick Man Of Europe*, Boston College International and Comparative Law Review, 2000, Vol. 13., p.26.

⁷⁷ Daniel Bethlehem and Marc Weller, *The "Yugoslav" crisis in international law: General issues*, Cambridge University Press, Cambridge, 1997, p.XX.

⁷⁸ Daniel Bethlehem, Marc Weller, *a.g.e.*, p.XXI.

⁷⁹ Dragan Djukanovic, *The Postconflict Integration of Minority Ethnic Communities in Kosova*,

entelektüellerin katılımıyla Arnavut Gizli Örgütünün yapılandırmasıyla oluşturulduğu şeklinde yorumlanmıştır. Ancak bunu Arnavutluk Dış İşleri Bakanlığı kesin bir dille reddetmiştir⁸⁰. Ancak Kosova bu şekilde karışırken Slovenya Çalışanları Sosyalist Birliği de Arnavutluk'taki isyanı desteklemek için Ljubliana'da gösteriler yapmaya başlamıştır.

1989 yılı aynı zamanda Hırvatistan ve Slovenya'da demokratik muhalefet gruplarının da kurulmasıyla önemli bir zaman dilimine işaret etmektedir. Her iki Cumhuriyet'te de yeni bir Anayasa yapılması ve devletin reform sürecinden geçmesiyle ilgili kanunlar yapılmaya ve Meclisin önüne getirilmeye başlanmıştır. 1990 senesi Yugoslavya için sonun başlangıcı olarak kabul edilebilir. Yugoslavya Komünist Ligi iktidar partisi Ocak 1990'da 14. kez toplanmıştır⁸¹. Toplantı gerilimli bir atmosfer içerisinde geçmiştir ve ağırlıklı olarak özgür seçimler ve yeni demokratik partiler tartışılmıştır. Slovenler ve Sırp'lar tarafından gündemin ilk sırasını Yugoslav Komünistleri Ligi ve Yugoslavya'nın geleceği ile ilgili sorunlar oluşturmaktaydı. 14.toplantının sonucunda Komünist Ligi yıkıldı ve her bir cumhuriyet'te özgür seçimlerin yapılmasına karar verildi.

1990 Nisan ve Mayıs'ında Slovenya ve Hırvatistan'da yapılan bağımsız seçimlerde 1991 senesindeki bağımsızlık bildirimlerinin ilk nüvesi ortaya çıkmaya başlamıştır⁸². Öncelikli olarak Slovenya'da merkez-sağ hükümeti kuruldu ve ilk iş olarak Slovenya'nın bağımsızlığını öngören bir anayasa yapmaya başlandı. Hırvatistan'da Franjo Tudjman ve Hırvat Demokratik Birliği çoğunluğu kazandı⁸³. Eş zamanlarda ise Bosnalı Sırp lider Radovan Karazić de Milosević'ten bir adım daha öne çıkarak Büyük Sırbistan projesini daha yüksek sesle dile getirmeye başladı

Haziran 1990'da Sırbistan'da yeni bir anayasa için referanduma gidildi. Bu referandum ardından Kosovalı Arnavutlar yeni sistemin kendi aleyhlerine gelişebileceği düşüncesiyle ayaklandılar. Hatta daha da ileri giderek kendi hegemonyasını özerk cumhuriyetleri üzerinde yoğunlaştırma niyetinde olan Slobodan Milosević Kosova Parlamentosunu lağvetti⁸⁴. Bu lağvedilme sonrasında Türk, Müslüman ve Arnavutlar tarafından oluşturulan yeni alternatif parlamento, Kosova Cumhuriyeti Anayasası'nın yürürlüğe girdiğini ilan etti. Ancak Sırp yetkililer

Third Annual Conference on Human Security, Terrorism and Organized Crime in the Western Balkan Region, 2-4 October 2008, HUMSEC- Belgrad, 2008, p.1-3.

⁸⁰ Daniel Bethlehem, Marc Weller, *a.g.e.*, p..XXII.

⁸¹ Victor Meier, *a.g.e.*, p.13.

⁸² Daniel Bethlehem, Marc Weller, *a.g.e.*, p.XXII-XXIII.

⁸³ Alan Thornett ve Geoff Ryan, *Slobodan Milosevic: Architect of Yugoslav break-up*, International Socialist Group, 2006, <http://www.isg-fi.org.uk/spip.php?article373> (Erişim tarihi: 03.08.2010)

⁸⁴ Warren Zimmermann, *Origins of a Catastrophe: Yugoslavia and its Destroyers*. Times Books, New York, 1996, p.25-27.

bunun tek taraflı ve kanun dışı olduğunun altını çizdiler. Bu da gelişmekte olan tehlikeli milliyetçiliğin çok önemli bir göstergesiydi.

Bu durumdan sonra ise Miloseviç, Yugoslavya'nın olası bir bölünmeye gittiği takdirde değişik cumhuriyetlerdeki ve özerk bölgelerdeki Sırları içerisine alacak şekilde sınırların tekrar çizileceğiyle ilgili olarak ilk sinyalleri vermiştir⁸⁵. Dahası Hırvatistan toprakları üzerinde en geniş Sırp nüfusuna sahip olan Krajina bölgesindeki Sırlar da özerklik için ayaklanıp kendilerini özerk ilan ettiler ve bu durum hemen Sırbistan tarafından kabul edildi⁸⁶. Öte yandan, Yugoslavya'nın dönemsel başkanlığının Hırvatlar'a geçmesini Miloseviç kabul etmedi ve böylece dönemsel başkanlık sekteye uğramış oldu. 1991 yılının ortalarında ise Milosevic ve Tudjman Yugoslavya'nın bitişini ilan ederek, ileriye dönük olarak ancak iki veya üç devletin devam edebileceğinin altını çizdiler. 1991 Mayıs'ında ise Hırvatistan ve Slovenya tek taraflı olarak bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir⁸⁷.

Bağımsızlık ilanı karşısında giderek Sırp etkisinin daha da yayıldığı Yugoslav Ulusal Ordusu, Slovenya'yı işgal etti ancak bu işgal Sloven milislerinin gücü sayesinde ve Miloseviç'in Slovenya'daki Sırp nüfusun çok kayda değer olmadığını bilmesinden dolayı bu işgal uzun sürmedi. Ancak Hırvatistan için durum bundan daha farklıydı, Sırp Milisler Yugoslav Ulusal Ordusunun kendilerine sağladığı silahlarla Hırvatistan'a girdiklerinde, Dubrovnik ve Vukovar düştü. Bütün bunlar olurken, Bosnalı Sırp lider Karaziç Bosna'dan kopup kendi devletlerini kurmak için seçimlere başvurduğunda, Sırp parlamenterler zaten çoktan Bosna Meclisi'ni terk etmişlerdi. Bu arada Bosnalı Sırlar da, Bosna Hersek şehirlerini terk etmeye başlamışlardır.

Sırbistan Ekim 1991'de bağımsızlığını ilan etmiştir. Miloseviç Büyük Sırbistan hayaline yaklaşırken artık çatışma bölgelerindeki Sırları kurtarabilmek için BM'den ateşkes için yardım istemiştir⁸⁸. BMGK Kasım 1991'de 713 sayılı kararı yayımlayarak 14.000 kişilik barış koruma gücünü bölgeye konuşlandırma ve Sırbistan ve Karadağ'a ekonomik ambargo konulması yönünde çağrı yapmış ve ABD eski Dış İşleri Bakanı Cyrus Vance'i arabuluculuk göreviyle bölgeye atamıştır⁸⁹.

Hırvatistan'da Franjo Tudjman ise tam bu dönemde Bonn'a giderek AB'den tanınma sözü istedi. Almanya Maastricht Zirvesinde eğer tanımayı AB çapında yapmayacaklarsa, kendilerinin AB'den bağımsız olarak tanıyacağını açıklamıştır.

⁸⁵ Sabrina P. Ramet, *The three Yugoslavias: state-building and legitimation, 1918-2005*, Indiana University Press, Bloomington, Indianapolis, 2006, p. 265-267.

⁸⁶ Alan Thornett , Geoff Ryan, *a.g.e.*

⁸⁷ Daniel Bethlehem, Marc Weller, *a.g.e.*, p.XXVI-XXVII.

⁸⁸ Stathis Kalyvas, Nicholas Sambanis, *a.g.e.*, p.192-193.

⁸⁹ BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 713 sayılı kararı", <http://daccess-ods.un.org/TMP/8438578.24802399.html>. (Erişim tarihi: 16.07.2011)

Aralık 1991 Zirvesi'nde AB prensip olarak iki devletin bağımsızlıklarını tanıyacağını açıklamış bunu takiben de Almanya, Belçika ve Danimarka Ocak 1992'deki resmi tanıma öncesi, iki devletin bağımsızlığını ayrı ayrı tanımışlardır. Ancak 2 Mart 1992'de Büyük Sırbistan'ın bir parçası haline gelmek istemeyen Bosna Hersek kendi bağımsızlığını ilan ederken, 3 Mart 1992'de zaten Hırvat ve Sırp milislerce çatışmaların yaşandığı topraklarda Sırp paramiliter birlikler saldırılarına başlamışlardır⁹⁰. Bu tarihten itibaren 1995'e kadar sürecek Bosna'nın Hırvat ve Sırp larca saldırıya maruz kalması ve kuşatılmasıyla trajedi başlamıştır. Büyük bir insani dramın yaşanmaya başladığı Bosna'yı Nisan 1992'de AT ve üye ülkeleriyle, ABD tanımıştır. 1992 yazında insani dram daha da ağırlaştığı Bosna için BMGK 781 sayılı kararını yayımlayarak⁹¹, Bosna üzerinde uçuş yapılmayan bölge ilan etmiş ve birlikler Makedonya'ya kaydırmıştır. Bu kararı BMGK'nın 816 sayılı karar izledi ki, bununla beraber Saraybosna'nın ve beş ayrı Müslüman şehir BM koruması altına alınmış ve uçuşa kapalı bölgelerin de genişletildiği hatırlatılmıştır⁹². NATO'da *UNPROFOR*'a (*United Nation Protection Force*) yapılacak herhangi bir saldırıda hava kuvvetlerinin harekete geçeceğine dair bir bildiri yayımlamıştır. NATO bu bildiriye takiben, Ağustos 1994'te aldığı kararla Saraybosna'nın kuşatılmasını bitirmek ve tehdit altındaki Bosna Hersek topraklarının kuşatılmasını engellemek amacıyla hava hareketi yapma kararı almıştır.

Bosnalı Sırp ların, Saraybosna pazarında 68 sivil öldürmesiyle tırmanan olaylar sonrasında NATO bir ültimatoma yayımlayarak Saraybosna merkezde 20 km'lik bir çap içerisinde ağır silahların bulundurulmasına devam edilmesi halinde bu silahların bulunduğu yerlerin *UNPROFOR*'la iş birliği içerisinde NATO hava bombardımanına maruz kalacağını belirtmiştir. 1994 senesine gelindiğinde BM, AB ve ABD'nin başı çekmesiyle, bir uzlaşma görüşmeleri yapılmaya başlanmıştır ve bu yönde beş önemli ülkenin başı çektiği Temas Grubu kurulmuştur. Ancak bütün bunlar olurken Bosna Savaşındaki en trajik olay Nisan 1994'te Goradze'de Sırp ların Müslüman Boşnaklara yaptıkları mezalim sonrasında NATO ilk hava bombardımanına başlamıştır. Bu bombardıman sonrasında BMGK 824 sayılı kararı içerisinde Saraybosna, Tuzla, Zepa, Gorodze, Bihaç ve Srebrenitsa BM

⁹⁰ Jérôme Koechlin, *L'Europe a-t-elle une adresse? La politique étrangère de l'Union européenne*, Georg, Genève, Paris, 2003, p.135-136.

⁹¹ BM Resmi İnternet Sayfası , "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 781 sayılı kararı", <http://daccess-dds.ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N92/491/64/IMG/N9249164.pdf?OpenElement> (Erişim tarihi: 16.07.2011)

⁹² BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 816 sayılı kararı", <http://daccess-ods.un.org/TMP/5529149.77073669.html>, (Erişim tarihi: 16.07.2011)

kontrolündeki güvenli bölgeler olarak ilan edilmiştir⁹³. Ancak bu güvenli bölge ilanı Srebrenitsa'da sadece bir kaç gün içerisinde binlerce erkeğin ve erkek çocuğunun öldürülmesi ve binlerce kadının tecavüz ve taciz altında can vermesini engelleyememiştir. Bunun üzerine, NATO geniş kapsamlı bir hava harekâtı başlatmış ve bunun sonucu olarak tarihe Dayton Antlaşması olarak geçecek olan antlaşmanın Kasım 1995'te Paris'te imzalanmasıyla Bosna Savaşı sona ermiş, Bosna BM güvencesi altına geçmiştir⁹⁴. Bu arada, Dayton Barış Anlaşması'nı Sırbistan tarafından müzakere eden kişi Yugoslavya'nın dağılmasının ve Bosna Savaşı ve Balkanların yaşadığı trajedinin en önemli aktörlerinden biri olan Miloseviç'tir.

Yugoslavya'nın parçalanmasındaki bu tarihsel gerçeklerden sonra diğer nedenleri de incelemekte fayda vardır. Konuya ekonomik açıdan bakacak olursak, Yugoslavya 1960'lı yıllardan itibaren pazar komünizmi olarak adlandırılan bir ekonomik sistem seçimi sayesinde SSCB ve demir perde ülkelerinden ayrılmıştır. Komünizmin bir nevi Batılı unsurlar taşıyan özelliklerini kendisinde barındırmaktadır. 1960'ların başından itibaren bu durumdan dolayı Hırvatistan ve Slovenya'nın diğer 4 Sosyalist Cumhuriyete göre Batı ile iş yapma oranı çok daha yükselmisti, bunun sonucunda ise her iki cumhuriyet de federal bütçe yönetiminin federe devlet bazındaki bütçe kontrolünün azaltılması yönünde istekliliğini dile getirilmeye başlanmıştır⁹⁵.

Tito bu durumu gidermek için bazı reformlara yönelse de bunlar başarıya ulaşmamıştır. 1970'lerde ve 1980'lerde oluşan ekonomik krizler ve bölgeler arasındaki ciddi ekonomik farklılıklar sorunları daha da artırmıştır. Woodward'ın teorisine göre bu kriz dönemleri anayasal krizi tetiklemiş ve devletin kendisinin krize girmesine neden olmuştur. Ancak ekonomik olarak krizin tetiklenmesi diğer nedenler arasında sadece bir tanesidir⁹⁶. Krizin tek ve asli nedeninin ekonomik olmamasını, 1988'de istifa eden hükümetin yerine gelen Ante Markoviç hükümetinin pazara yönelik piyasa kurulması yönünde reformlar yaparak bir ümit olmasına rağmen çöküş engellenememiştir.

İçeride siyasi ve ekonomik olarak durum böyleyken uluslararası konjonktürde de çok önemli değişiklikler olmaya başlamıştı. 1989 yılı Soğuk Savaşın bitişi, demir

⁹³ BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 824 sayılı kararı", <http://daccess-ods.un.org/TMP/3547156.45313263.html>, (Erişim tarihi: 16.07.2011)

⁹⁴ Office of the High Representative in Bosnia and Herzegovina Resmi İnternet Sayfası, "The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina", http://www.ohr.int/dpa/default.asp?content_id=380, (Erişim tarihi: 16.07.2011)

⁹⁵ Jovic Dejan, *a.g.e.*, p.102-103.

⁹⁶ Susan Woodward, *Balkan Tragedy – Chaos and Dissolution After the Cold War*, The Brookings Institution: Washington, DC, 1995, p.116-120.

perdenin kalkması ve Almanya'nın birleşmesiyle bir dönüm noktası olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönüm noktasında dünyada komünizmin büyük ölçüde başarısızlığa uğraması bizim örneğimizde Yugoslavya'nın varolma nedenini bir anlamda ortadan kaldırmıştır ve onu uluslararası baskıya açık bir hale getirmiştir.

Ayrıca unutulmaması gerekenlerden biri de, Soğuk Savaş boyunca Yugoslavya'nın ABD için önemli bir stratejik konumda olduğudur. Bunun nedeni de daha önce söylediğimiz gibi, SSCB'nin komünist modelinden daha farklı bir ekonomik yapıda bulunması, Varşova Paketi'nin bir üyesi olmayı reddetmesi, Marshall yardımından yararlanmış olması onun Batılı devletler gözünde bir kurtarılmış bölge olmasını sağlamıştır. Ancak 1989 yılı bu durumun bitişi göstermektedir.

Zimmermann'ın da belirttiği üzere, Yugoslavya ABD için insan hakları ihlallerinin birden göze çarptığı, sorunlu bir bölge haline gelmiştir. Kosova'daki karışıklık yüzünden ABD insan hakları ihlallerini Yugoslavya'ya yaptığı ekonomik yardımları kesmek için bir bahane olarak kullanmıştır⁹⁷. ABD'nin mesafeli yaklaşımıyla diğer dört cumhuriyete göre daha avantajlı durumda olan Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlık istekleri daha da fazla duyulur hale gelmiştir.

1.4.1.1.AB'nin Yugoslavya'nın Dağılması Karşısındaki Tutumu (1990-1992)

AB'nin Yugoslavya'nın yıkılışı ve Bosna Hersek'teki katliamlar karşısındaki tutumu ve tepkisi iki bakımdan önemlidir. Birincisi; AB'nin 1990'larda başlayan devinimi içerisinde kendine yeni politika alanları ekleyerek uluslararası alandaki rolü bakımından önemlidir. İkincisi ise, bu krizin ve Bosna Savaşı'nın Avrupa coğrafyasında olması, coğrafi yakınlığı göz önünde bulundurarak AB'nin dış politika alanında vereceği tepki yeni doğan ODGP için önemli bir testtir.

Roma'da 15 Kasım 1990 tarihinde biri ekonomik ve parasal birlik diğeri ise politik birlik adına açılan iki konferans 7 Şubat 1992'de Maastricht Antlaşması'nın imzalanması ve 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe girmesiyle sonuçlanmıştır. AB tarihinde önemli kilometre taşlarından birini oluşturan Maastricht Antlaşması'yla ODGP kurulmuştur. ODGP'nin ve AB'nin değişen yapısının şüphesiz karşılaştığı ilk insani kriz Yugoslavya'nın parçalanması ve Bosna faciasıdır. Bu bölümde söz konusu duruma ODGP'nin nasıl tepki verdiğini AB kaynaklarından ve yaşanmış tarihi durumlardan yola çıkarak analiz edeceğiz. Burada aklımızda bulunması gereken önemli bir husus da, Yugoslavya'nın parçalanması ve Bosna'daki insanlık

⁹⁷ Warren Zimmermann, *a.g.e.*,p.39.

dramının ODGP'nin yeni doğduğu zamanda meydana gelmiş olmasıdır. Ancak bu durum AB'nin kriz karışında tek sesle hareket edememesini haklı çıkarmamaktadır.

Burada dış politika konusunda kendisine yol haritası arayan Avrupa'nın Yugoslavya'nın dağılmasına doğru giden durumu görmemesi onun tarihsel bir hatası olarak ortaya çıkmaktadır. Zimmenman'ın da makalesinde belirttiği gibi AB Yugoslavya'da gitikçe kötüleşen durumu fark edememiş, Tito'nun ölümü sonrasındaki krizlerden birisi olarak algılamıştı⁹⁸. Aynı zamanda AB, Roma'da toplanan Hükümetlerarası Konferans'ın sonunda ortaya çıkmakta olan üç sütunlu yeni düzenini oluşturmaya odaklandığından, yine bu krizin daha önceki krizlerden farklı olduğunu öngörememiştir.

Avrupa Parlamentosu 13 Mart 1991'de kendi güneydoğusunda yaşanan krize bir karar yayımlayarak cevap verdi bu karar içerisinde dikkat çeken temel nokta demokratik ve barışçıl bir şekilde, ulusal sınırlara ve uluslararası sınırlara riayet edilerek, Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetlerin ve özerk bölgelerin kendi geleceklarini bağımsızca belirleme hakkına sahiptirler şeklindeki yorumu olmuştur⁹⁹. Ancak topluluk içerisinde her üyenin bu şekilde düşünmediği ve hareket etmeyeceği görülmektedir.

Krizin başlangıç dönemi Waever ve Buzan tarafından 'belirli bir dış eylemsizlik dönemi' olarak algılanmaktaydı¹⁰⁰. Bunun nedeni ise AB içerisindeki ayrışma ile Avusturya ve Almanya'nın Slovenya ve Hırvatistan'a gösterdiği destek, Fransa, Birleşik Krallık ve İspanya'nın ise Sırlar tarafından yeni modelleme içerisinde federasyonun yapılmasına verdiği destek olarak aktarılabilir. Avusturya, Almanya ve İtalya'nın özellikle bu iki cumhuriyetteki bağımsızlık hareketine verdiği desteğin nedeni neydi? Avusturya ve İtalya için bunun cevabı coğrafi yakınlık ve yine bu sebepten sınırlarında gereksiz bir gerginliği istememesiydi. Almanya içinse bu daha tarihi ve ulusal bir nedene dayanmaktaydı. İkinci Dünya Savaşı'nda Sırlara karşı Hırvatlara verilen destek ve bunun karşılığında da özellikle Münih kentinin Hırvat asıllı kişilerin sığınağı olması ve birçok Hırvat asıllı kişinin hala burada yaşaması önemlidir¹⁰¹.

Tarihsel neden ise 19.yüzyılda Almanya'nın ortaya attığı *Mittel Europa** düşüncesinin tekrar anlam kazanması olarak görülebilir. Maastricht Anlaşması

⁹⁸ Warren Zimmermann, *a.g.e.*, p.62.

⁹⁹ Matjaž Klemenčič and Mitja Žagar, *The Former Yugoslavia's Diverse Peoples: A Reference Sourcebook*, ABC-Clio, 2004, p.210-211.

¹⁰⁰ Barry Buzan, Ole Wæver, *Regions and powers: The structure of international security*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, p.234.

¹⁰¹ Jérôme Koechlin, *a.g.e.*, p.137.

* *Mittel Europa* 19. yüzyıl Alman İmparatorluğuna ait olan "Orta Avrupa"'ya referans veren ve Avusturya, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Almanya, Listensteyn, Macaristan, Polonya, Slovakya,

üzerinde anlaşmaya varılması ve Almanya'nın güçlü Alman markını ekonomik ve parasal birlik için terk etmesinin karşılığı olarak Yugoslav krizinde AB Almanya'nın etkisinde kalmıştır.

Öte yandan Fransa, Birleşik Krallık ve İspanya yeni bir modelleme üzerinden federasyonun yapısının devam ettirilmesine destek vermiştir. Bunun nedeni ise özellikle Fransa ve İspanyadaki azınlık unsurların Yugoslav krizinden etkilenmesinin önlenmesi ve bu doğrultuda bir model oluşturmalarının önlenmesidir¹⁰² Dolayısıyla 1991'in ortalarında AT üyesi ülkeler arasında Yugoslavya konusunda derin uçurumlar oluşmaya başlamıştır. Burada AT'nin onikiler klubü olarak değil de yukarıda bahsedildiği gibi her bir üye ülkenin kendi menfaatleri çerçevesinde hareket ettiği gözlemlenmektedir. Ayrıca Yugoslavya'nın çözülme döneminde AT'nin verdiği tepkiden daha çok üye ülkelerin verdikleri tepkiler ön plana çıkmaktaydı.

26 Haziran 1991'de Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlığını ilan etmesi üzerine, 29 Haziran 1991'de toplanan AB troykasında (Portekiz, Hollanda ve Lüksemburg) AB dönem başkanlığını yürüten Lüksemburg adına Dış İşleri Bakanı Jacques Poos'un Yugoslavya kriziyle ilgili ateşkes çağrısı yapılması nedeniyle yapılan toplantıda 'Artık Avrupa'nın vakti geldi.' yönünde yaptığı açıklama maalesef AB'nin krizle ilgili yapacaklarını yansıtamıyordu¹⁰³.

Troyka'nın aynı dönemde Yugoslavya'yla ilgili Zagreb ve Belgrad'daki görüşmeler sonrasında yayımladığı raporda, Lüksemburg Dış İşleri Bakanı Jacques Poos, Yugoslavya'da demokrasi, insan haklarına saygı çerçevesinde bir anayasal çözüm dâhilinde sınırlara ve toprak bütünlüğüne saygı gösterildiğini ifade etmiştir. Bu görüşmeler esnasında Milosevic, Tujman ve Kucan ile Troyka biraya gelmiş ve hemen ateşkes ilan edilmesi, askerlerin kışlaya dönmesi, üç aylık bir moratoryum içinde bağımsızlık ilanlarının askıya alınması ve Yugoslavya içerisindeki anayasal bütünlüğün devamı için bir Başkan ve bir Başkan Yardımcısının atanması istenmiştir. Bunların yapılmaması durumunda ise AB'nin Yugoslavya'ya olan ekonomik yardımının kesileceği belirtilmiştir.

28-29 Haziran 1991'de toplanan Lüksemburg Zirvesi'nde ODGP ile ilgili olarak birliğin uluslararası ilişkilerdeki rolünü belirlemek ve AT'ye bir kimlik kazandırmak açısından kararlı olduğu belirtilmiş ve ODGP'nin birliğin tüm alanlardaki

Slovenya, Polonya, İsviçre, Letonya, Litvanya ve Estonyayı içerisine alan bölgeyi tasvir etmektedir. (Jörg Brechtefeld, *Mittleuropa and German politics. 1848 to the present*, St. Martin's Press, London, 1996)

¹⁰² Faton Bislimi, "EU Foreign Policy towards Balkans: An Opportunity or a Challenge?", *The Western Balkans Policy Review*, 2010, Vol.1, No.1. 29-48, p.34-35,

<http://www.kppcenter.org/WBPRReview2010-1-1-Bislimi.pdf>, (Erişim tarihi: 17.09.2011)

¹⁰³ Jo Coelmont, "Grand Strategy Does it matter in the real world?", *Egmont Security Policy Brief*, 2010, No. 33, p.2-3, http://aei.pitt.edu/14428/1/SPB-7_Coelmont-Grand-Strategy.pdf, (Erişim tarihi: 17.09. 2011)

güvenliğiyle ilgili olarak genişletilmesi kararı verilmiştir.¹⁰⁴ Aynı Zirve sonunda Yugoslavya'nın durumuyla ilgili yayımlanan rapordan duyulan memnuniyet dile getirilmiş ancak Yugoslavya'daki krizin hala geniş ölçüde tehlike arz ettiği belirtilmiştir.

AB krizle mücadele edebilmek için, Yugoslav temsilcilerle 7 Temmuz 1991'de Brioni Antlaşması'nı imzalamıştır. Bu Antlaşma dâhilinde, Slovenya, Hırvatistan, Yugoslavya arasındaki savaşın bittiği duyurulmuş ve Yugoslav ordusunun Slovenya'daki işgalini bitirmesi ve ülkeyi terk etmesi ve Avrupa Topluluğu İzleme Misyonu'nun (*The European Community Monitor Mission*) kurulması sağlanmıştır¹⁰⁵. Brioni Antlaşması içerisinde Slovenya'dan askerlerin çekilmesi yönünde bir anlaşma yapılması AB tarafından Slovenya'nın bağımsızlığının bir kabulü olarak görülebilir. Bu Antlaşmaya Makedonya, Karadağ, Bosna, Kosova, Vojvodina temsilcilerinin davet edilmemesi ve bu temsilcilerin de katılmamaları AB'nin aslında krize hâkim olamaması durumunu ortaya çıkarmaktadır¹⁰⁶. Bunu takiben AB ilk olarak krize müdahale olarak 5 Temmuz 1991'de Yugoslavya'ya ve Balkanlar yönüne gidecek olan silahlara da ambargo koyduğunu açıklamıştır.

1991 yazı sonlarına doğru Yugoslav Ordusu ve yerel Sırplarla Hırvat milisler arasındaki gerginliğin artması üzerine kurulan İzleme Misyonunun çok başarı sağlamadığı anlaşılmıştır.

Durumun daha da kötüleşmesi üzerine ASİ içerisinde Dış İşleri Bakanları toplanmış ve 27 Ağustos 1991'de Yugoslavya'yla ilgili bir bildirimini yayımlanmıştır. Bu bildirimde göre, bir barış konferansı ve hakemlik kurulunun oluşturulması yönünde karar alınmıştır¹⁰⁷.

Yugoslavya'yla ilgili Avrupa Topluluğu Barış Konferansı olarak bilinen konferans, Lord Peter Carrington başkanlığında acilen 7 Eylül 1991'de toplanmıştır. Konferans, AT temsilcilerini, BM Yugoslavya özel temsilcisini, Yugoslav Federal Cumhuriyeti Başkanı, altı federe Yugoslav Devleti Başkanlarını kapsamaktaydı. Konferans ilgili tarafların aralarındaki anlaşmazlıkları çözmeleri için AT; Anayasa Mahkemeleri'nden 5 yargıcın bulunduğu (2'si Yugoslav Federal Başkanlığınca, 3'ü

¹⁰⁴ AB Resmi İnternet Sayfası, "Lüksemburg Zirvesi", 28-29 Haziran 1991, http://www.europarl.europa.eu/summits/luxembourg/default_en.htm?textMode=on , (Erişim tarihi: 17.09. 2011)

¹⁰⁵ Rémy Landry, *The European Community Monitor Mission (ECMM) in former Yugoslavia: Lessons Learned for OAU Civilian Missions*. The African Centre for the Constructive Resolution of Disputes, Umalanga Rocks, South Africa, 1999, p.134.

¹⁰⁶ Susan Woodward, *a.g.e.*, p.118.

¹⁰⁷ Avrupa Siyasi İşbirliği Bildirimi, 27 Ağustos 1991, Basın Duyurusu 82/91, Brüksel; Aktaran, Snezana Tridunovska, *Yugoslavia Through Documents from its Creation to its Dissolution*, Martinus Nijhoff, The Netherlands, s.119.

ise AT tarafından atanan) ve Fransız Hâkim Robert Badinter tarafından temsil edilen Konferansın hakemlik kurulunu da kurmuştur¹⁰⁸.

Son dakikada toplanması kararlaştırılan Konferans'a¹⁰⁹ AT silahların şartsız bırakılması karşısında altı cumhuriyete çeşitli barış çareleri aranmış ve ilk etapta Sırbistan'ın zoraki imzaladığı bir ateşkes antlaşmasına varılmıştır. Sırbistan varılan ateşkes antlaşması karşısında ciddi çekincelerinin olduğu yönünde bir bildirim yayımlayarak aslında bu ateşkes antlaşmasının başarısızlığa uğrayacağıyla ilgili ilk sinyalleri de vermiştir.

Sırbistan'ın AT tarafından yürütülen bu barış konferansına güvenmemesi ve çekincelerini ortaya koyarak onu başarısız kılmasının nedeni olarak, AT'nin Yugoslavya'nın parçalanması aşamasında Almanya'nın etkisi altında kalması ve o yönde hareket edeceğine olan inancıydı¹¹⁰. Sırbistan'ın bu tutumu, Bosna'daki Sırp'ların üzerinde de etkili olmaktadır zaten Sırbistan Cumhuriyeti'ne en sıkı bağlarla bağlı olan Bosnalı Sırp'lar Eylül 1991'de Bosna'da Sırp Özerk Bölgesi'ni kurduklarını ilan etmiştir.

AB bu aşamada ikili bir rol üstlenmiştir. Bu hem ateşkesin sağlanması hem de duruma politik bir çözüm bulunmasıdır. Ancak bu eldeki imkânlarla çok başarı sağlayabilecek bir durum ortaya çıkarmıyordu. Hollanda Dış İşleri Bakanı Hans Van den Broek, Lahey'de yapılan Konferans'ın Dış İşleri Bakanları toplantısında AT'nin Yugoslavya'yla ilgili duruşunu 4 Ekim 1991'de şu şekilde duyurmuştur: 'İyi niyetli olarak sürdürülen bu müzakere sürecinde bağımsızlığının tanınması yönünde istekte bulunan cumhuriyetlerin hepsinin katılımıyla bir politik çözüm bulunmasına karar verilmiştir. Tanınma ekonomi, güvenlik ve hukuk alanında sürdürülecek iş birliği ve Cumhuriyetlerin sınırları içerisindeki etnik azınlıkların korunmasının sağlanması şartlarının yerine getirilmesi durumunda genel bir anlaşma çerçevesinde sağlanacaktır'.¹¹¹

Aynı gün içerisinde Carrington, Milosevic, Tudjman, Kadijevic Konferans'ın iki bölüme ayrılması kararına varmışlardır. Buna göre politik çözüm için çalışacak bölümde Lord Carrington başkanlığı sürdürecektir, askeri yani ateşkesle ilgili olan

¹⁰⁸William W. Montalbano, "Yugoslavia, EC Open New Quest for Peace Today : Diplomacy: A conference in The Hague will draw European leaders and heads of the six republics". **Los Angeles Times Online**, http://articles.latimes.com/1991-09-07/news/mn-1587_1_peace-conference, (Erişim tarihi: 09.09.2011)

¹⁰⁹ Marc Epstein ve Alain Louyot, "L'Europe engluée dans le cauchemar yougoslave" **L'Express**, 12.09.1991, http://www.cvce.eu/content/publication/2002/9/5/820b4e14-64c2-4a68-92d4-00f061ade30c/publishable_fr.pdf, (Erişim tarihi: 12.08.2011)

¹¹⁰ James Gow, **The Serbian Project and its Adversaries: a strategy of war crimes**, Hurst&Co., London, 2003, p.61-65.

¹¹¹ Snezana Tridunovska, **Yugoslavia Through Documents from its Creation to its Dissolution**, Martinus Nijhoff, The Netherlands, p.225.

bölümde de Hollanda Dış İşleri Bakanı Hans Van den Broek göreve getirilecekti. Bunun bir nedeni de Sırpların ve Yugoslav Ulusal Ordusunun saldırılarını sürdürmeye devam etmesiydi. Dolayısıyla konferans ateşkesi sağlamakta başarı elde edememiştir. Bu açıklamaların yapıldığı gün konferansın bir başarıya ulaşamayacağı Sırp Birliklerin Yugoslavya'nın parçalanmasındaki en büyük şiddet olaylarından biri olarak Vukovar ve Dubrovnik şehirlerine yaptığı saldırıdan belliydi¹¹².

Ekim ayında AT'nin BM Güvenlik Konseyi'ndeki üç daimi üyesi de ateşkesle ve uluslararası bir müdahalenin BM çatısı altında yapılmasıyla ilgili olarak baskı yapmayı artırdığını görüyoruz. BMGK Ekim ayında 713 sayılı kararı geçirerek¹¹³, Yugoslavya'daki durumun ciddiyetini artırdığı ve artık uluslararası toplum bakımından bir tehdit oluşturmaya başladığını ifade etmiş ve 6. paragrafta öngörüldüğü biçimde de silah ambargosu başlatmıştır.

Dönemin BM Genel Sekreteri Perez de Cuellar ABD eski Dış İşleri Bakanı olan Cyrus Vance'i yine bu dönem içerisinde Yugoslavya özel temsilciliğine atamıştır. AB Dış İşleri Bakanları konferansında üzerinde tartışılacak metinde Sırbistan'a, Vojvodina ve Kosova ile ilgili olarak özerkliğinin geri verilmesi çağrısında bulunurken, bu ibarenin daha ileriki hazırlık aşamasındaki dokümandan çıkarılması dikkat çekmektedir¹¹⁴. 8 Kasım 1991'de toplanan ASİ Bakanları toplantı sonucuna göre, yeni devletlerin tanınmasının sadece Yugoslavya'yla ilgili Avrupa Topluluğu Konferansı'nda çıkacak müzakere süreci sonunda olabileceğinin altı çizilmişti.

AT bu konferans çerçevesinde askeri olmayan politik bir çözüm yolu aramıştır ancak bu konferansta alınan kararlarla Yugoslav toprakları üzerindeki saldırı ve devamlı çatışma önlenememiştir. AT elindeki sınırlı imkân ile duruma daha sivil bir cezayı uygun görmüştür. Burada sınırlı imkân ile anlatılmak istenen, 1991 yılına bakıldığında AT'nin daha çok içine dönük yeni bir Antlaşma üzerinde yoğunlaşan ve yeni politika alanlarını ortaya koymaya çalışan bir yapı sergilediği görülmektedir. AT bölgede artan etnik tansiyon ve bunun nasıl sonuçlar doğurabileceği ile ilgili olarak çok başarılı bir yol izleyememiştir. Eldeki imkânlarla verilmesi gereken tepki birbirine uymamaktaydı. Nitekim bu barış konferansının başarısızlığı karşısında AT durumu ilgili ortaya konması gereken cevabı elindeki imkânlarla ancak, Yugoslavya'ya ticari

¹¹² Alan Hanson, "Croatian Independence From Yugoslavia 1991-1992", Melanie C.Greenburg, John H. Barton and Margaret E. Mc Guinness (eds.), **Words over War: Mediation and Arbitration to Prevent Deadly Conflicts**. Carnegie Commission on Preventing Deadly Conflict, New York, 2000, 83-85.

¹¹³ BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 713 sayılı kararı", <http://daccess-dds.ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/596/49/IMG/NR059649.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi:12.08.2011)

¹¹⁴ Sabrina Ramet, **a.g.e.**,p.400.

ve ekonomik yaptırımlar uygulanmasına karar vermiştir¹¹⁵. 15 Kasım 1991'den itibaren AT ve Yugoslavya arasındaki iş birliği antlaşması ve Topluluk protokolleri, kömür ve çelik konuları başta olmak üzere, askıya alınmıştır¹¹⁶. AT aynı zamanda da Yugoslavya'yı 1991 senesi Topluluk Tarife Seçenekleri Genel Şemasından da çıkardığını açıklamıştır¹¹⁷. Bunun yanı sıra BM'ye de Yugoslavya'ya bir petrol ambargosu koyulması yönünde istekte bulunmuş ve BM'den bu yönde bir karar çıkması için baskı yapmıştır¹¹⁸.

Ancak Almanya, Slovenya ve Hırvatistan'ın tanınması yolundaki baskıları artırmış ve bu baskılar artık Bundestag'ta Alman Şansölyesi Helmut Kohl tarafından sıklıkla dile getirilmeye başlanmıştır. Kohl bir konuşması esnasında 24 Aralık 1991 tarihi ile her iki yeni Cumhuriyetin tanınması zamanını işaret etmekteydi¹¹⁹. Kohl hükümeti, Yugoslavya'daki karışıklığın ASİ'nin içerisinde giderilemeyeceğini ve araçlarının yetersiz kaldığı düşüncesindeydi. Bundan dolayı da AT'nin içerisinde bir önder sayesinde mutlaka tanıma yolunda bir başlangıç yapması gerekliliğini öne sürmekteydi. Bu durum da her ne kadar bir politik birlik meydana getirebilecek ortak bir platform arayışı iyi niyetinde olsa bile, AT'nin o zamanki beklenti-kapasite sorunu çok bariz bir şekilde ortaya koymaktaydı.

AB'nin Yugoslavya'nın parçalanmasıyla ilgili olarak herhalde en hareketli ve hatalar yaparak geçirdiği dönem 1991 yılının Aralık ayı olarak gözükmektedir. Aralık ayı başında AB Sırbistan ve Karadağ dışındaki tüm cumhuriyetlere olan yaptırımların kaldırılmasına karar vermiştir. Robert Badinter Komisyonu ise 7 Aralık 1991'de yayımladığı raporda;

- Yugoslavya'nın parçalanma aşamasında olduğunu,
- Yeni devletlere geçişin, insan hakları ve azınlık haklarına gösterilecek saygı çerçevesinde, uluslararası hukukun süreci içerisinde yapılmasını,

¹¹⁵ AB Ekonomik Yaptırımları,(9 Kasım 1991) Agence Europe No. 5606., aktaran Snezana Tridunovska, *Yugoslavia Through Documents from its Creation to its Dissolution*, Martinus Nijhoff, The Netherlands, p.227.

¹¹⁶ Jérôme Koechlin, *a.g.e.*,p.137.

¹¹⁷ AB Resmi İnternet Sayfası, "Council Regulation (EEC) No 1155/92 of 28 April 1992 amending Regulation (EEC) No 3301/91 on the arrangements for imports of certain textile products originating in Yugoslavia", <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31992R1155:EN:HTML>, (Erişim tarihi:12.08.2011)

AB Resmi İnternet Sayfası, "91/587/ECSC: Decision of the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council of 11 November 1991 denouncing the Agreement between the Member States of the European Coal and Steel Community and the Socialist Federal Republic of Yugoslavia", <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:41991D0587:EN:NOT>, (Erişim tarihi:12.08.2011)

¹¹⁸ Jérôme Koechlin, *a.g.e.*,p.138.

¹¹⁹ John Tagliabue, "Kohl to Compromise on Yugoslavia". *The New York Times*, 18 Aralık 1991, <http://www.nytimes.com/1991/12/18/world/kohl-to-compromise-on-yugoslavia.html>, (Erişim tarihi:23.08.2011)

-Eğer Yugoslavya'yı oluşturan unsurların aynı isteklilik içerisinde Yugoslavya için yeni bir formda birleşme yapılabileceği belirtilmiş ve Yugoslavya'nın parçalanma aşamasında olduğu Avrupa Komisyonu çerçevesinde AT ve üye ülkeleri için bir tanıma temeli oluşturmuştur¹²⁰.

Bütün bu hareketlilik yaşanırken Maastricht'te toplanan ve önemli bir dönüm noktası ifade eden Avrupa Birliği Politik Birlik ve Ekonomik Birlik Hükümetlerarası Konferansı'nda Devlet ve Hükümet Başkanları'nın Politik Birlik ve Ekonomik ve Parasal Birlik üzerinde antlaşmaya varıldığı ve yeni antlaşmanın Şubat 1992'de imzaya açılacağına müjdesini vermiştir¹²¹. Dış İşleri bakanlarından bir sonraki zirvede Konsey'e sunmak için belirli grup ülkelere veya belirli ülkelere yönelik ortak eylemlerin geliştirilmesi yönünde bir rapor sunulması istenmiştir.

AT hem kendi itibarına hem de Yugoslavya'ya çok zarar verecek, insani trajedilerin yaşanmasına neden olacak bir karara 16 Aralık 1991 günü Avrupa Politik İşbirliği çatısı altında Yugoslavya'yla ilgili bildirim yayımlayarak, Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlık bildirimlerini kabul ettiklerini ve 23 Aralık 1991 itibarıyla tüm diğer Yugoslav Cumhuriyetlerini bağımsızlık ilan etmeye davet ederek imza atmıştır¹²². Bu bildirimde AT ve üye ülkelerinin bazı şartları yerine getirmeleri itibarıyla Cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını kabul edecekleri belirtilmiştir.

Bu tanıma ile Yugoslav krizi yeni bir boyut kazanmış, Hırvatistan'daki savaşın bitmesi için gerekli zemin hazırlanmış ancak başka bir trajedinin kapısı aralanmıştır. Bu iki cumhuriyetin bağımsızlığının tanınması ile Sırp Lider Miloseviç Büyük Sırbistan düşüncesinin hayata geçirilmesi için faaliyetlerini artırmış ve Bosna için tehlikeli bir dönem başlamıştır.

Bu tanımayla beraber Topluluk içerisinde Almanya'nın etkin gücünün sorgulanması ve AT'nin politik bütünlük oluşturup oluşturamayacağı tartışmalarının Maastricht Antlaşması'yla aynı döneme rast gelmesi tarihin garip tesadüflerinden biriydi. Nitekim Almanya'nın AB üzerindeki etkisi ve politik gücü 1991'in son haftasına girildiğinde Slovenya ve Hırvatistan'ı, diğer birlikdaşlarıyla uyum içerisinde olmaksızın tek başına tanıdığını ilan etmesiyle daha gözle görünür bir hal almıştır. Almanya'nın bu baskıcı tavrı karşısında on ikiler kulübü boyun eğmiş ve aslında kurulmaya çalışılan 'Birlik' olma durumundan ne kadar uzakta olduğunu bir

¹²⁰ Alain Pellet, "The Opinions of the Badinter Arbitration Committee A Second Breath for the Self-Determination", *European Journal of International Law*, 1992, Vol.3,178-185, <http://www.ejil.org/pdfs/3/1/1175.pdf>, (Erişim tarihi: 25.08.2011)

¹²¹ AB Resmi İnternet Sayfası, "Maastricht Zirvesi", 10 Aralık 1991, http://www.europarl.europa.eu/summits/maastricht/ma1_en.pdf, (Erişim tarihi: 25.08.2011)

¹²² Avrupa Politik İşbirliği, Yugoslavya ile ilgili Bildirim, 16 Aralık 1991, aktaran Richard Caplan, *Europe and the Recognition of New States in Yugoslavia*, Cambridge University Press, Cambridge,2005, s.189-190.

bağlamda kanıtlamıştır. *De jure* olarak tanıma kararı ise AB 15 Ocak 1992'de tamamlanmıştır. Yugoslavya'nın yıkılmasında Miloseviç'in aşırı milliyetçi söylemi ve düşüncelerinin etkisi yanında AB'nin bu zamansız tanınması da etkili olmuştur¹²³.

Bu alt bölüm içerisinde Yugoslavya'nın dağılması 1990-1992 yılları arasındaki AT'nin tutumu, geliştirdiği yaptırımlar, Maastricht Zirvesi ve AT'nin yeni yapısı içerisinde kendi içine dönük bir tavır sergileyerek gelişmekte olan Yugoslavya krizini tam olarak anlamlandıramaması öncelikli olarak ele alınmıştır. Bundan sonraki alt bölümde aynı zaman dilimi içerisinde Bosna'da yaşanan kriz incelenmiştir.

1.4.2. Bosna Hersek'te 1990-1992 Dönemindeki Durum

Dikkatler daha çok Hırvatistan ve Slovenya'daki duruma yönelmişken, Bosna Hersek'te de önemli gelişmeler yaşanmaktaydı. Bosna Hersek de diğer altı cumhuriyet gibi kendi bağımsızlığının tanınması için, 1991 yılı içerisinde AB'ye başvurmuştu. Badinter Raporu'nda Bosna Hersek'in bağımsızlık ilanı ile ilgili çetrefilli bir dil kullanılmıştı. Bu rapora göre Bosna Hersek'in bağımsız bir cumhuriyet olarak kabul edilmesinin önündeki en önemli neden, Bosnalı Sırp'ların Yugoslav devletine olan üyeliklerinin devam etmesi yolunda yaptığı bildirim olarak görülebilir¹²⁴. Bu durum karşısında Badinter Raporu Bosna Hersek'te tüm ulusal grupların katılımıyla bir referandum yapılmasını önermiştir. Ancak Hırvatistan ve Slovenya'nın Almanya önderliğinde tanınmasından sonra, Aliya İzzetbegović bunun Bosna Hersek için çok tehlikeli bir durum yaratacağının farkındaydı. Zaten bu tehlike iki cumhuriyetin tanınması ile birlikte Hırvatistan'daki özerk Sırp Bölgesi Krajina'nın Yugoslav Cumhuriyeti'nin bir parçası olduğunu açıklamasıyla daha belirgin bir hale gelmiştir. Bosnalı Sırp Meclisi ise Bosna Hersek Sırp Cumhuriyeti'nin kurulduğunu açıklamış ve ilan etmiştir.

Bosna Hersek'te bağımsızlık için referanduma gidilmesi sürecinde üzerinde düşünülen en önemli konu, Bosna'nın bölgelerinin durumunun ne olacağının referandumdan önce mi, yoksa sonra mı tartışılmasıydı. Bosnalı Sırp'lar Bosna'nın bölgelere ayrılmasını desteklerken, Müslüman ve Hırvatları öncelikli olarak bağımsızlık referandumuna gidilmesini desteklemişlerdir. Bosna parlamentosu bölgesellik kelimesine vurgu yapmayarak referandum sorusunun: Bosna halkına, Bosna vatandaşlarının oluşturduğu bir devlette yaşamak isteyip istemediklerinin sorulmasına karar vermiştir¹²⁵. AT bu durum karşısında Bosnalı Müslümanlar, Hırvatlar ve Sırp'larla bir konferans yapılması üzerine çalışmalara başlamıştır.

¹²³ Susan Woodward, *a.g.e.*, p.183.

¹²⁴ Faton Bislimi, *a.g.e.*, p.28-30.

¹²⁵ Sabrina Ramet, *a.g.e.*, p.324.

Boşnakları temsilen Aliya İzzetbegoviç bölgelere ayrılmış bir Bosna Hersek'in geleceğinin olmadığını düşünürken, Sırp lider Karadziç Bosna Hersek'in bölgeselleşmesinden dolayı yeterli olmayan bir memnuniyet içerisindeydi. Hırvat tarafı da Bosna Hersek'in kantonlara ayrılmasını bağımsızlık yolunda atılan önemli bir adım olarak görmekteydi. Bunun için referandumda Hırvat tarafı evet oyu kullanmaya yatkındı. Sırp lider, daha konfederasyonel bir yapıyla en zayıf bağlarla diğer konfedere yapılara bağlı kalmayı ve sonrasında da Yugoslavya ile bağların kopartılmamasını destekliyordu, bu yüzden de Sırp Meclisinde bu teklif reddedildi. Aynı şekilde bölgeselleşmiş bir Bosna Hersek düşüncesine sıcak bakmayan Bosnalı Müslümanların lideri Aliya İzzetbegoviç de bu antlaşmayı kabul etmemiştir¹²⁶.

1 Mart 1992'de yapılan referanduma Bosnalı Sırp katılmazken katılım oranı %63 olup, %98 olumlu oyla¹²⁷ Bosna Hersek'in bağımsız bir devlet olduğu ilan edildi ve 6 Nisan 1992'de AT Dış İşleri Bakanları'nın Lüksemburg toplantısında, bir gün sonra ise ABD tarafından bağımsızlık ilanı kabul edildi. Bu durum karşısında, oldukça yoğun bir Sırp azınlığa sahip Bosna Hersek'te Sırp Bosna'nın büyük şehirlerinin dış dünyayla bağlantısını koparmak için, çevrelemeye başlamışlar ve Sırp yavaş yavaş Bosna şehirlerini terk etmişlerdir.

Tanınma sonrasında Bosna başkanlığındaki 2 Sırp üye ile Bosnalı Hırvatların başkanı istifa etmiş ve Yugoslav Ulusal Ordusu ülkenin güneyindeki şehirleri bombalamaya başlamışlardır. Bosna Hersek'in Sırp için önemli olmasının nedeni 1961 ve 1991 yılları istatistikleri karşılaştırıldığında Sırp nüfusun çoğunluk durumundayken belli oranda düşüş göstererek Müslüman nüfusun neredeyse yarısına gelmesidir.

30 Mayıs'ta BMGK 757 sayılı kararı yayımlayarak, Sırbistan ve Karadağ'la olan ithalat, ihracat, hava ve kara ulaşımı, finansal hizmetler, bilim, teknik, kültür konularındaki iş birliği yasaklanmıştır¹²⁸. Ancak ilerleyen dönemde BM 757 sayılı kararının biraz daha yumuşatılmasına karar vermiştir ve 760 sayılı kararında Sırbistan ve Karadağ'a yöneltilen ambargonun insani nedenler için hafifletilmesi kararını vermiştir.

Ancak alınan tüm önlemlere rağmen Sırp'ların Saraybosna'yı kuşatmasının önüne geçilememiştir. Bosnalı Müslümanların kitleler halinde zorla yerlerinden ettirilmeleri, örgütlü katliamlar, yüzden fazla tarihi, kültürel ve dini binanın yıkımı,

¹²⁶ Sabrina Ramet, *a.g.e.*, p.324.

¹²⁷ Milan Andrejewich, "Bosnia and Herzegovina: In Search of Peace" *RFEj RL Research Report*, Vol. 1, No. 23, 1992, p. 1., aktaran Hüseyin Bağcı, "Bosna Hersek Soğuk Savaş Sonrası Anlaşmazlıklara Giriş", *Ankara Üniversitesi Dergisi*, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/22/104.pdf>, (Erişim tarihi: 31.07.2011)

¹²⁸ BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 757 sayılı kararı", <http://daccess-ods.un.org/TMP/4565105.73625565.html>, (Erişim tarihi: 08.08.2011)

20.000 Bosnalı kadına şiddet ve devam eden tecavüz, 400'e yakın Nazi çalışma kampı vari tutukluluk merkezlerinde on binlerce Müslüman'ın işkence görüp hayatını kaybetmesi gibi trajik olaylar görülmekteydi.

Uluslararası çekinceler arttıkça Avrupa Topluluğu Barış Konferansı'nın devamı olarak Londra'da bir toplantı yapılmasına karar vermiştir¹²⁹.Yugoslavya'yla ilgili Londra Konferansı olarak bilinen Konferans BM ve AT'nin ortaklaşa düzenlediği bir barış konferansıdır. Konferansın eş başkanları AT dönem başkanlığını üstlenen Birleşik Krallık'ı Birleşik Krallık Başbakanı John Major, BM Genel Sekreteri Boutros Boutros Ghali'dir. AB'nin Yugoslavya için özel temsilcisi David Owen ve BM özel temsilcisi Cyrus Vance'e eşbaşkanlığın işlerini planlama ve altı özel komiteden sorumlu olma görevi verilmiştir. Bu komiteler şu şekilde sıralanmaktadır.(1) Bosna Hersek (2) İnsani meseleler(3) Etnik ve Ulusal Topluluklar ve Azınlıklar; (4) Devir İşleri; (5) Ekonomik İşler; (6) Güven ve Güvenlik Sağlama ve Doğrulama Önlemleri . Bu konferanstan çıkan sonuç ise Vance ve Owen'a göre Bosna Hersek için en iyi çözümün merkeziyetçi olmayan bir devletin kurulması yönündeki niyetinin belli edilmesi, tüm taraflarca şiddetin durdurulması, şiddet sonucunda ele geçirilen avantajların tanınmaması, uluslararası insani hukuk çerçevesinde tüm hak ve özgürlüklerin tanınması, zorla yerinden edilme ve hukukdışı tutuklamalara son verilmesi, toprak bütünlüğü ve bağımsızlığa saygı gösterilmesi şeklinde biçimlenmiştir.

16 Eylül 1992'de tek taraflı olarak bağımsızlığını ilan eden Bosna Hersek Sırp Cumhuriyeti, Yugoslavya ile olan birliğinin devam ettiğini açıklamıştır. Bunun üzerinde BMGK 777 sayılı kararını yayımlayarak, Yeni Yugoslavya'nın Eski Federal Sosyalist Yugoslavya'nın devamı olamayacağını ve BM nezdindeki üyeliğinin yeni ismiyle yapılması gerekliliğini açıkladı¹³⁰.

İnsani dram daha da ağırlaştığı için, BMGK 781 sayılı kararı yayımlayarak¹³¹, Bosna üzerinde uçuşa kapalı bölge ilan edildi ve birlikler Makedonya'ya kaydırıldı. Bu kararı 816 sayılı karar izledi ki bununla beraber, Saraybosna'nın ve beş ayrı Müslüman şehrin BM koruması altına alındığı ve uçuşa kapalı bölgelerin genişletildiği hatırlatıldı. NATO da UNPROFOR'a yapılacak herhangi bir saldırıda hava kuvvetlerinin harekete geçeceğine dair bir bildirim yayımlamıştır.

¹²⁹ Jackson Maogoto, "Revisiting The Balkan Crisis: A Question; The European Connection and The US Solution", *Journal Hukum*, 2002, Vol.9, No.21,159-187, p.167.

¹³⁰ BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 777 sayılı kararı", <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N92/451/57/IMG/N9245157.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi:12.09.2011)

¹³¹ BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 781 sayılı kararı", <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N92/491/64/IMG/N9249164.pdf?OpenElement> (Erişim tarihi:16.07.2011)

AT'nin BM ile beraber yürüttüğü barış sürecinde ise Cenevre'de yapılan toplantıda, Vance-Owen Bosna Hersek'in on ayrı bölgeden meydana gelen bir Cumhuriyet olarak şekillenmesi yönündeki planının taslağını ortaya koymuş ve üç ayrı devlet kurulması fikrini kabul etmediğini açıklamıştır. Bu plana göre Bosna Hersek'te, 3'ü Hırvat, 3'ü Boşnak, 3'ü Sırp larca yönetilecek bölge ve Saraybosna için ortak bir yönetim öngörülmüştü¹³². Plan taslağı, ilk olarak Bosnalı Sırp lider Kradziç tarafından reddedilmiştir.

1.4.2.1. AB'nin Bosna Hersek'teki Duruma Bakışı

Dikkatler Hırvatistan ve Slovenya'daki duruma yönelmişken, Bosna Hersek de diğer Cumhuriyetler gibi bağımsızlığının tanınması için 1991 yılında AT ile temasa geçmiştir. Ancak bağımsızlığın tanınması öncesinde ortaya çıkan en önemli konu bağımsızlık için referanduma gidilmesiydi. AT bu durum karşısında Bosnalı Müslümanlara, Hırvatlara Sırp larla bir konferans yapılması üzerine çalışmalarla başladı. Lord Peter Carrington ve Portekiz Büyükelçisi Jose Cutileiro yönetiminde AT çatısı altında bir müzakere süreci başlamıştır. Sonuçta Bosna Hersek'e Lizbon Mutabakatı (diğer bir deyişle Carrington-Cutileiro Planı) sunulmuştur ki bu antlaşmayla Bosna'nın 3 ulusa dayalı, 3 bölgeden oluşan bir devlet olarak yeniden yapılandırılması önerilmiştir¹³³. Ancak bu plan kabul görmemiştir.

Öte yandan 1 Mart 1992'de yapılan referandumda %98 olumlu¹³⁴ oyla Bosna Hersek'in bağımsız bir devlet olduğu ilan edildi ve 6 Nisan 1992'de AB Dış İşleri Bakanlarının Lüksemburg toplantısında bağımsızlık ilanı kabul edildi. Ancak bu bağımsızlık ilanı Bosnalı Sırp ların zaten katılmadıkları referandumdan %98 gibi olumlu bir oydaşmanın ortaya çıkması sonucunda şiddete daha eğilimli olduklarını Saraybosna'nın çevrelenmesi olayı ile göstermişlerdir.

Durumun kötüleşmesi üzerine 11 Nisan 1992'de toplanan dış işleri bakanları, Komisyondan etkili bir ekonomik yaptırımın ortaya konması için özellikle Sırbistan ve Karadağ'ı içine alacak bir plan istemiştir. Bunun nedeni ise Sırbistan ve Karadağ'ın kendisini Eski Yugoslavya'nın devamı olarak ilan etmesidir. AB Bosna Hersek ile ilgili olarak yaptığı 11 Mayıs 1992 tarihli açıklamada Yugoslavya'nın yeni devletlerine karşı geliştirdiği politikasını açıklamıştır. Buna göre Sırbistana, Kosova dâhil tüm etnik grupların haklarına saygı göstermesi çağrısında bulunulmuş ancak özerklik veya özel statüyle ilgili bir imada bulunulmamıştır. Bosna içinse politik bir çözümün

¹³² Jeane Kirkpatrick, "Vance-Owen Plan Rewards Serbian Ethnic Cleansing Campaign". *The Post*, 08 Şubat 1993, <http://bosniagenocide.wordpress.com/2011/03/26/vance-owen-peace-plan-rewards-serbian-ethnic-cleansing-campaign/> (Erişim tarihi: 12.09.2011)

¹³³ Esad Hecimovic, "Back to the Future", *Bosnian Institute Bosnia Report*, 2001, No.23-24, http://www.bosnia.org.uk/bosrep/report_format.cfm?articleid=752&reportid=151, (Erişim tarihi: 11.09.2011)

¹³⁴ Milan Andrejewich, *a.g.e.*, p.3

sadece Bosna'nın üç temel kurucu bölge esasına göre yeniden düzenlenmesini öngörmekteydi¹³⁵.

BMGK'nın 30 Mayıs'ta yayımladığı 757 sayılı kararı takiben AB bundan 10 gün sonra Konseyin 92/285/AKÇT kararı ile AKÇT ve Sırbistan Karadağ arasındaki ticareti durdurmuş ve yine Konseyin 1432/92 AET tüzüğüyle Sırbistan Karadağ arasındaki ticareti yasaklamıştır¹³⁶. Aynı gün toplanan ASİ söyleminde de Topluluk ve üye ülkeler BMGK 757 sayılı kararın kabulünden memnuniyet duymaktadır ve ilgili maddelere uyulmaya derhal başlamak için gerekeni yapacaktır denmiştir.

Bunu takiben, BMGK'nın 757 sayılı kararını yumuşatan 760 sayılı kararını takiben de AB BM'nin 757 sayılı kararına uygun bir şekilde yayımladığı Konseyin AKÇT ve Sırbistan-Karadağ arasındaki ticareti durduran 92/285/AKÇT kararını değiştiren 92/314/AKÇT kararını¹³⁷ ve 92/388/AKÇT kararını¹³⁸, Konsey'in Topluluk ile Sırbistan Karadağ arasındaki ticareti yasaklayan 1432/92 AET tüzüğünü 2015/92 AET¹³⁹ tüzüğüyle değiştirilmesini 20 Haziran 1992'de kabul etmiştir. Burada ayrıca BMGK 724 sayılı kararı dâhilinde herhangi bir çekince konmaması halinde bunların izninin geçerli olduğu da söylenmektedir.

26-27 Haziran 1992 Lizbon Zirvesi'ndeki hâkim düşünce ve söylem ise çalışmanın konusu açısından iki önemli noktayı ön plana çıkarmıştır. Bunlardan birincisi Maastricht Antlaşması'yla kurulacak yeni düzenden duyulan memnuniyet ikincisi ise Yugoslavya'nın durumuyla ilgili duyulan endişe ve konferansta bu durumun halledilmesi meselesidir. Birinci noktada, Avrupa'nın karşılaştığı değişim karşısında buna uyabilecek bir Birliğin yaratılması ideali ve ODPG içerisinde

¹³⁵ Richard Rich, "Recent Developments in the Practice of State Recognition: Recognition of States: The Collapse of Yugoslavia and the Soviet Union", *European Journal of International Law*, 1993, Vol.4 No.1, 36-65, p.39-41.

¹³⁶ AB Resmi İnternet Sayfası, "92/285/ECSC Decision of the representatives of the governments of the Member States, of 1 June 1992 prohibiting trade between the European Coal and Steel Community and the Republics of Serbia and Montenegro" <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1992:205:0002:0002:EN:PDF>; (Erişim tarihi: 03.09.2011)

¹³⁷ AB Resmi İnternet Sayfası, "Council Regulation (EEC) No 1432/92 of 1 June 1992 prohibiting trade between the European Economic Community and the Republics of Serbia and Montenegro", <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1992:205:0002:0002:EN:PDF>; (Erişim tarihi: 03.09.2011)

¹³⁸ AB Resmi İnternet Sayfası, "92/314/ECSC Decision of the representatives of the governments of the Member States of 15 June 1992 amending Decision 92/285/ECSC prohibiting trade between the European Coal and Steel Community and the Republics of Serbia and Montenegro", <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:41992D0314:EN:HTML>, (Erişim tarihi: 03.09.2011)

¹³⁹ AB Resmi İnternet Sayfası, "92/388/ECSC Decision of the representatives of the governments of the Member States of 20 July 1992 amending Decision 92/285/ECSC prohibiting trade between the European Coal and Steel Community and the Republics of Serbia and Montenegro", <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:L:1992:205:SOM:EN:HTML>, (Erişim tarihi: 03.09.2011)

¹⁴⁰ AB Resmi İnternet Sayfası, "Council Regulation (EEC) No 2015/92 of 20 July 1992 amending Regulation (EEC) No 1432/92 prohibiting trade between the European Economic Community and the Republics of Serbia and Montenegro", <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31992R2015:EN:HTML>

Maastricht Zirvesi'nde salık verildiği şekilde Dış İlişkiler Konseyi'nin Konsey'e belli bir ülkeye ya da ülkeler topluluğuna ortak eylem geliştirmesi hakkındaki raporun kabul edilmesidir. Bu çerçevede ODGP ASİ'nin devamı olarak kabul edilmektedir. İkinci durumda ise 2 sayılı eklentide Yugoslavya ve özellikle Bosna'daki durumun vahametinden duyulan endişe dile getirilmiş AB 16 Aralık 1991'deki şekliyle cumhuriyetleri tanıyacağını ve Sırbistan ve Karadağ'ı Eski Yugoslav Federasyonu'nun bir devamı olarak görmediğini belirtmiştir. Konsey Yugoslavya'daki sorunun çözümü olarak Barış Konferansının tek çare olduğunu burada yinelemektedir¹⁴⁰.

Burada ayrıca BMGK 758 sayılı kararın¹⁴¹ gerekliliklerinin hala yerine getirilmediği ve 19 Haziran 1992'de BAB Bakanlar Konseyi bildirimiyle BMGK kararı içerisinde alınacak her türlü önleme destek olunacağını bilgisi verilmiştir¹⁴². Aynı zamanda 19 Haziran 1992'de yapılan BAB Konsey'inde yayımlanan Petersberg Deklarasyonu'yla; BAB'ın AB'nin savunma kalkanı olduğu ve NATO içerisinde de Avrupa zeminini güçlendirme görevi açıkça duyurulmuştur¹⁴³.

Üye ülkeler hükümet başkanları temsilcileri toplantısında 8 Eylül 1992 tarihinde AB'nin Sırbistan ve Karadağ'a olan yaptırımlarının artırılmasına karar verilmiştir. Buna göre; AB ve EFTA (*European Free Trade Association*) Konvansiyonu içerisinde topluluk taşıma prensipleri dâhilinde yapılan konşimentolar hariç TIR Konvansiyonu altında olan ürünlerin uluslararası konşimento prensiplerinin Sırbistan ve Karadağ üzerinden yapılacak taşımacılıkta geçerli olmadığına hükmedilmiştir¹⁴⁴. Konsey yine aynı gün kabul ettiği bir tüzükte AB ve Sırbistan, Karadağ arasındaki ticareti yasaklayan Konsey'in 1432/92 AET tüzüğünü değiştiren bir tüzük daha kabul etmiştir. Bu tüzük diğer tüzüğün uygulanmasıyla ilgili teknik detaylarla ilgilidir. Bosna Hersek, Hırvatistan ve Makedonya Cumhuriyetlerine yapılan ihracatın üye ülkeler tarafından belirlenecek bir uzman kurul tarafından ön denetime tabii tutulabileceği

¹⁴⁰ AB Resmi İnternet Sayfası, "Lizbon Zirvesi", 26-27 Haziran 1992, http://www.europarl.europa.eu/summits/lisbon/default_en.htm, (Erişim tarihi: 03.09.2011)

¹⁴¹ BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 758 sayılı kararı", <http://daccess-dds.ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/011/17/IMG/NR001117.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi: 03.09.2011)

¹⁴² Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe Resmi İnternet Sayfası, "Yugoslavya ile ilgili BAB Bildirimi" http://www.ena.lu/weu_declaration_yugoslav_crisis_bonn_19_june_1992-020003524.html, (Erişim tarihi: 03.09.2011)

¹⁴³ BAB Resmi İnternet Sayfası, "Petersberg Bildirimi", <http://www.weu.int/documents/920619peten.pdf>, (Erişim tarihi: 05.09.2011)

¹⁴⁴ AB Resmi İnternet Sayfası, "Council Regulation (EEC) No 2655/92 of 8 September 1992 restricting use of the procedure for the international transport of goods under cover of TIR carnets (TIR Convention) in the case of consignments travelling between two points situated in the European Economic Community via the territories of the Republics of Serbia and Montenegro", <http://www.eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do>, =CELEX:31992R2655:EN:HTML&ojpdf=na&format=PDF, (Erişim tarihi: 05.09.2011)

yönündedir¹⁴⁵. Konseyin 8 Eylül'deki 92/470/AKÇT kararında da 92/285/AKÇT kararı dâhilinde AB ve Sırbistan Karadağ arasındaki ticareti yasaklayan karara bir takım değişiklikler önerilmiştir.

Öte yandan AB, Birmingham Zirvesinde Ekim ayında toplanarak Zirve sonuçlarında¹⁴⁶, Yugoslavya'yla ilgili bir ek koyarak insanlık dramının durdurulması için çağrıda bulunmuş, ekonomik yardımın artırılacağını ve BM'nin sığınmacılarla ilgili olan ajansından bölgeye yardımın artırılmasını istemiştir.

Konsey, 7 Aralık 1992'de 1432/92/AET tüzüğünü değiştiren maddeler içeren 3534/92/AET tüzüğünü yayımlamıştır. Buna göre Sırbistan, Karadağdan kalkan, inen ya da Topluluk hava sahasını kullanan her uçağın yasaklanacak uçuşu ancak ve ancak BM 724 sayılı kararında öngörüldüğü şekilde, insani yardım ve sağlık gibi konularda bir yardım içeriyorsa bu yasak kalkabilir ibaresi yer almış, ayrıca Sırbistan Karadağ bayrağı taşımaksızın o limanlarda demirli ya da Topluluk yönünde kalkmış olan tüm gemilerin Sırbistan'a ait olduğu anlaşılır ibaresi konulmuştur¹⁴⁷.

AB liderleri Bosna'da yaşanan dram ve Sırp yetkilileri açıkça vahşetin nedeni olarak sayan yeterince cesur bir bildiri ancak 11-12 Aralık 1992 tarihinde toplanan Edinburg Zirvesi'nde çıkarmıştır. Owen ve Vance planı dâhilinde bir barışçıl çözüm yolu bulunması gerekliliğini yinelemiş, bu vahşetin sorumlusu olarak Bosnalı Sırp'ları ve Sırbistan'ı merkeze yerleştirmiştir. BMGK kararlarına rağmen Bosna Hersek'teki Müslümanların kurban edildiğini açıklamıştır. Bunun tüm sorumluluğunu da Belgrad yönetimine yüklemiştir. Birlik, Bosna'nın etnik temelde üç ayrı devlete bölünmesine karşı çıkmış ve net bir biçimde Kosovanın özerkliği sağlanması için çağrı yapmıştır¹⁴⁸. AB, Edinburg Zirve sonucunda Bosna Hersek'teki kadınların durumuyla ilgili de bir bildirim yayımlayarak, Bosnalı kadınların esir tutulması ve tecavüze uğramalarının Bosna'daki Müslümanları terörize etmek amaçlı olduğunun altını çizmiş ve bu esaret kamplarının kapatılması çağrısını yapmıştır¹⁴⁹.

¹⁴⁵ AB Resmi İnternet Sayfası, "Council Regulation (EEC) No 2655/92 of 8 September 1992 restricting use of the procedure for the international transport of goods under cover of TIR carnets (TIR Convention) in the case of consignments travelling between two points situated in the European Economic Community via the territories of the Republics of Serbia and Montenegro", <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31992R2656:EN:HTML>, (Erişim tarihi.05.09.2011)

¹⁴⁶ AB Resmi İnternet Sayfası, "Birmingham Zirvesi", 16 Ekim 1992, http://www.europarl.europa.eu/summits/birmingham/bi_en.pdf, (Erişim tarihi.05.09.2011)

¹⁴⁷ AB Resmi İnternet Sayfası, "Council Regulation (EEC) No 3534/92 of 7 December 1992 amending Regulation (EEC) No 1432/92 prohibiting trade between the European Economic Community and the Republics of Serbia and Montenegro", <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31992R3534:EN:HTML>, (Erişim tarihi.05.09.2011)

¹⁴⁸ AB Resmi İnternet Sayfası, "Edinburg Zirvesi", Declaration on the Former Yugoslavia, 11-12 Aralık 1992, http://www.europarl.europa.eu/summits/edinburgh/d1_en.pdf, (Erişim tarihi.05.09.2011)

¹⁴⁹ AB Resmi İnternet Sayfası, "Edinburg Zirvesi", Declaration on the Treatment of Muslim Women in Former Yugoslavia, 11-12 Aralık 1992, http://www.europarl.europa.eu/summits/edinburgh/d2_en.pdf, (Erişim tarihi.05.09.2011)

1.4.3.Bosna Savaşı (1992-1995)

Cyrus Vance ve Lord David Owen Cenevre görüşmeleri çerçevesinde Ekim ayı sonunda Bosna-Hersek'e ilişkin bir plan taslağı hazırlamışlardı. 3 Ocak 1993'te Bosna-Hersek'in 10 kantona ayrılıp parçalandığı plan olarak taraflara sunuldu. Bosna Hersek için en iyi çözümün merkezîyetçi olmayan bir devletin kurulması yönündeki niyetinin belli edilmesi, tüm taraflarca şiddetin durdurulması, şiddet sonucunda ele geçirilen hiçbir avantajın tanınmaması, uluslararası insani hukuk çerçevesinde tüm hak ve özgürlüklerin tanınması, zorla yerinden edilme ve hukuk dışı tutuklamalara son verilmesi, toprak bütünlüğü ve bağımsızlığa saygı gösterilmesi şeklinde biçimlenmiştir. Bu plan çerçevesinde Bosna 10 etnik bölgeye ayrılacak ve Bosna halkının %17'sini oluşturan Hırvatlar tarafından 3 bölge, Sırp etnik temizliğine maruz kalmadan önce Bosna nüfusunun %43'ünü oluşturan Müslümanlar tarafından 3 bölge, Sırlar tarafından 3 bölge ve başkent Saraybosna 3'lü bir yönetim şeklinde yönetilecekti¹⁵⁰.

Bu plan aslında Sırp etnik temizliği fikrini güçlendiren ve ödüllendiren bir plan olarak da görülebilmekteydi. Öncelikli olarak Sırlar bu planın hoşnut olmayan tarafı olmuşlardır çünkü beklentileri yerine getirilmemiştir. Hırvatlar içinse bu plan sevindirici bir plan olarak ortaya çıkmaktaydı çünkü beklentilerin çok üstünde bir perspektif sağlamaktaydı. Aliya İzzetbegović ise önce planı reddetmekte ancak daha sonra ABD'nin arabuluculuğu nedeniyle planı gönülsüz olarak kabul etmekteydi. Öte yandan plan Sırp etnik temizlik projesi için negatif anlamda bir destek sunmaktaydı bunun nedeni ise, insanların etnik kimliklerine göre konumlandırılması ile bir grup insanın 'biz-onlar' ayrımcılığına tabi tutulması, bu maksatı güçlendiren bir perspektif sunmaktaydı. Vance-Owen Planı taraflar arasında uzlaşma sağlanmasının ötesinde çatışmaları daha da artırıcı etki yapmıştır, şöyle ki; Sırlar ve Hırvatlar, çoğunlukta oldukları ve aynı zamanda ele geçirmek istedikleri bölgeleri müstakbel ilhak bölgeleri olarak gördüklerinden, bu bölgelerin anavatanlarına komşu olmasını tercih etmişlerdir.

Bundan dolayı bu planın taslağının sunulması sırasında (Ekim 1992 itibarıyla) ve devamında planın askeri bölümüyle ilgili olarak Saraybosna'nın askeri techizattan arındırılması ve Hırvatlar'la Müslümanlar arasındaki askeri iş birliği alanındaki tartışmalar ön plana çıkmıştır. Hırvatlar ve Müslümanlar arasında şiddetli çatışmalar başlamıştır¹⁵¹. Ancak bu çatışmaların kökenleri çok daha öncesine gitmektedir. 1990'lı yılların başından beri artarak hararetlenen Bosna Hersek'in Hırvat kimliği

¹⁵⁰ Steven L. Burg ve Paul S. Shoup, *The War in Bosnia-Herzegovina: Ethnic Conflict and International Intervention*, Armonk M. E. Sharp, New York, 1999, p.196-197.

¹⁵¹ Daniel Bethlehem ve Marc Weller, *a.g.e.*, p.25-27.

sorunsalı ve Bosna Hersek ordusunun zayıflatılmış (BM silah ambargosu nedeniyle) omasıdır. Hırvatlar Krajina bölgesine saldırıda bulunmuşlar ve Krajina bölgesindeki BM Barış Gücü bölgesine girmişlerdir. Ayrıca Sırp milisler de BM Barış Gücü depolarından bir takım silahları çalmışlardı. BMGK 802 sayılı kararını yayımlayarak Hırvatlar'dan geri çekilmelerini ve Sırlardan BM Barış Gücü depolarından elde ettikleri silahları iade etmelerini istemiştir¹⁵².

Sırpların Saraybosna kuşatması genişlerken Bosna Hersek Başbakan Yardımcısı Hakija Turajlić'in Sırp tarafından öldürülmesi ile gerginlik üst düzeye tırmanmıştır. Uluslararası Af Örgütü ise 21 Ocak 1993 tarihinde yayımladığı raporda Bosna trajedisinde, özellikle Müslüman kadınların tecavüzü de içeren çeşitli saldırılara maruz kalmaslarına olayına dikkat çekmiştir. Rapora göre, bunun düzenli ve sistemli bir şekilde vuku bulması dikkat çekicidir¹⁵³.

Ocak 1993 tarihi ayrıca Hırvat-Boşnak çatışmalarının da üst düzeye çıktığı bir dönemdir. Hırvat güçleri bu zaman diliminde Hersek'i Merkez Bosna'yla bağlayan Gornji Vakuf iline saldırmıştır. Bütün bunları takiben BMGK 807 sayılı kararı *UNPROFOR*'un varlığını devam ettirmesi ve *UNPROFOR*'a yapılacak tüm saldırılara savunma gücü de dâhil olmak üzere çeşitli şekillerde cevap verilmesi yönünde karar almıştır¹⁵⁴. Buna müteakip olarak BMGK 808 sayılı kararı ile Yugoslavya için Savaş Suçları mahkemesinin kurulması kararı verilmiştir.¹⁵⁵

Mart 1993'de çatışmalar Strebrenitsa, Zepa ve Goradze etrafında yoğunlaşmakta ve Boşnak Cerska ili Sırpların eline geçmekteydi. Sırp 13 Mart'ta Srebrenitsa yakınlarındaki iki kasabayı bombalamışlardı. Bunun üzerine BMGK 816 sayılı kararını yayımlayarak 781 sayılı kararının devamlılığını teyid ederek Bosna Hersek üzerindeki uçuşların yasaklarının genişletilmesi kararını vermiş ve beş ayrı Müslüman şehri BM korumasına almış, güvenli bölge olarak ilan etmiştir¹⁵⁶. BMGK'nın 816 sayılı kararını takiben NATO 2 Nisan 1993'te *UNPROFOR*'a yapılacak herhangi bir saldırıda hava kuvvetlerinin harekete geçeceğine dair bir bildirim yayımlamıştır.

¹⁵² BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 802 sayılı kararı", <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/049/10/IMG/N9304910.pdf?OpenElement> (Erişim tarihi.05.09.2011)

¹⁵³ Amnesty International , **AI News Release: Bosnia-Herzegovina: Rape and other human rights violations still going on**, <http://www.amnesty.org/en/library/info/EUR63/002/1993/en>, (Erişim tarihi.05.09.2011)

¹⁵⁴ BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 807 sayılı kararı", <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/095/42/IMG/N9309542.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi.05.09.2011)

¹⁵⁵ BM Resmi İnternet Sayfası, " Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 808 sayılı kararı", <http://daccess-ods.un.org/TMP/9911841.15409851.html>, (Erişim tarihi.05.09.2011)

¹⁵⁶ BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 816 sayılı kararı", <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/187/17/IMG/N9318717.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi.16.07.2011)

Bütün bu gelişmeler olurken, etnik tansiyon gittikçe yükselmekte ve Bosna'da sivil savaş kendini daha da fazla hissettirmekteydi. Bosna'da Lesva Valley, Ahmici katliamları, Mostar'ın ve Srebrenitsa'nın kuşatılması ve dış yardımların önünün kesilmesi gibi sonuçları olan olaylar cereyan etmekteydi. Bunun üzerine BMGK yeni yaptırımlar öneren 820 sayılı kararını vermiş ve Bosnalı Sırpların Vance-Owen planını reddetmelerinden duyduğu endişeyi dile getirmiştir¹⁵⁷. Bunun devamı olarak BMGK 836 sayılı kararında *UNPROFOR* ve BM üyesi devletlere, kuşatma altındaki bölgelere gönderilen yardım konvoylarının sabote edilmesi halinde ve güvenli bölgelerin bombalanması durumunda hava bombardımanı dâhil olmak üzere yanıt verilmesi hakkında bir karar vermiştir¹⁵⁸.

Vance-Owen Planı ise Cenevre'de yapılan toplantı sonrasında tamamıyla yürürlükten kalkmış, yerine Bosna'yı üç bölüme ayıran bir geçici antlaşma 16 Haziran 1993'te kabul edilmiştir. Ancak bütün bunlara rağmen sonlandırılmayan etnik çatışmalar devam etmekteydi. Goradze, Travnik ve Mostar'da çatışmalar tüm hızıyla sürmekte, Maglac, Konzic, Zepce ve Zavidovici gibi Müslümanların çoğunlukla yaşadığı bölgelere yoğun bir Sırp-Hırvat saldırısı yapılmaktaydı. Bunun üzerine, BMGK 844 sayılı kararını alarak sahaya 7600 birlik daha gönderilmesi ile diğer BMGK kararlarının desteklenmesi kararını almıştır.¹⁵⁹

Vance-Owen Planı'nın tamamen ortadan kalkmasıyla ve Thorvald Stoltenberg'in Vance'in yerini almasıyla, Cenevre görüşmelerinde yeni bir plan ortaya konulmuştur. Vance-Stoltenberg planı, Vance-Owen Planı'ndan farklı olarak, bir konfederasyon yani, merkezi yönetimi zayıflatan bir model önermiştir¹⁶⁰. Bu yeni plan aslında, 1993 Haziranında Hırvat lider Franjo Tudjman ile Sırp lider Slobodan Miloseviç'in üzerinde anlaştıkları bir önerinin yenilenmiş versiyonu şeklindeydi¹⁶¹. Bu modele göre Bosnalı Sırplar Bosna topraklarının %52'sine, Müslümanlar % 30'una, Hırvatlar ise %18'ine sahip olacaklardı. Ancak plan Bosnalı Müslümanlar tarafından reddedilmiştir.

Temmuz 1993'te Mostar'dan kaçış en yüksek seviyesine çıkmıştı. Bosnalı Müslümanlar Sırlardan kaçmakta veya Hırvat askerleri tarafından evlerini bırakıp

¹⁵⁷ BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 820 sayılı kararı", <http://daccess-ddsny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/222/97/IMG/N9322297.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi.05.09.2011)

¹⁵⁸ BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 836 sayılı kararı", <http://daccess-ods.un.org/TMP/5099388.95702362.html>, (Erişim tarihi.05.09.2011)

¹⁵⁹ BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 844 sayılı kararı", <http://daccess-ods.un.org/TMP/1907369.19641495.html>, (Erişim tarihi.05.09.2011)

¹⁶⁰ Jeane Haskin, *Bosnia and beyond: the "quiet" revolution that wouldn't go quietly*, Algora, New York, 2006, p. 173-174.

¹⁶¹ Alan Fogelquist, "The Yugoslav Breakup and the War in Bosnia-Herzegovina: Implications for Kosova?" *Eurasia Research Center Papers*, 2005, <http://eurasia-research.com/000327BHKosova.htm>, (Erişim tarihi 08 .09.2011)

zorla yerlerinden ettirilmekteydiler. Aynı zamanda OECD insani yardım izleme misyonunun dolan görev süresi eski Yugoslavya tarafından uzatılmamış, görevliler zorla ülkeyi terk etmek zorunda bırakılmışlardır. Ağustos ayının başında Sırp Birlikleri Saraybosna'ya hâkim iki tepeyi işgal etmişlerdir. Bosna'nın üç bölüme ayrılmasıyla ilgili üçlü görüşmeler ise, bu işgal sonrası Aliya İzzetbegoviç'in Sırp birliklerin Saraybosna'ya hâkim iki tepedeki işgallerini sonlandırmadan görüşmelere devam etmeyeceğini açıklamasıyla askıya alınmıştır. Bunun üzerine NATO 2 Ağustos 1993'te yaptığı toplantıda BM birliklerine yapılacak herhangi bir saldırıda NATO hava kuvvetlerinin kullanılacağı ve Saraybosna'ya giden yardım konvoylarının emniyetinin sağlanması ve şehre girişte zorluk yaşamamaları için gerekli önlemlerin alınacağı hakkında bir karar vermiştir¹⁶².

1993'ün ikinci yarısının en önemli olayları ise Slobodan Miloseviç'in kendi pozisyonunu seçimlerle sağlamlaştırması, Cenevre'de Eski Yugoslavya'yla ilgili uluslararası konferansta Hırvat ve Sırp taraflarının Bosna'nın üç bölgeye ayrılması fikrini tamamen reddetmeleri, Yunanistan dışındaki tüm AB üyesi devletlerin Makedonya Cumhuriyetini tanımaları ve diplomatik ilişkiler kurmaları, BM Genel Kurulu'nda BMGK'ya ithafen, Bosna Hersek'e silah ambargosunun kaldırılması ve eski Yugoslavya Cumhuriyeti'nden Bosnalı Sırlara silah transferinin durdurulması gerekliliğiyle ilgili kararı damgasını vurmuştur.

1994 Ocak ayı itibarıyla Batılı güçlerin Bosna Hersek'e karşı olan duruşlarındaki farklılıklar önemli sorunlar meydana getirmekteydi. BM Güvenlik Konseyinin gerektiğinde NATO güçlerine -özellikle hava gücüne- başvurulabilmesi yönündeki kararı karşısında Fransa ve ABD farklı tepkiler geliştirmişlerdir. Dönemin ABD Başkanı Bill Clinton, önceki başkanla kıyaslandığında Bosna savaşını bitirmek için ABD'nin lider rolünü benimsemesi taraftarıydı. Öte yandan Avrupa tarafından bakacak olursak, NATO'nun ABD önderliğinde bir hava akını düzenlemesi olasılığı Fransa tarafından krizin tüm Balkanlar'a yayılabileceği şeklinde yorumlanmıştır. Fransa'nın bu duruşu NATO gücü altında olmasından ziyade Batı Avrupa'nın inisiyatifiyle sorunun çözülmesi istekliliğini yansıtmaktaydı. Nitekim dönemin Fransız Dış İşleri Bakanı Alain Juppé ABD'nin Avrupa'ya sorunun çözümünde yardımcı olmaması durumunda bunun bir felakete yol açabileceği şeklindeki söylemin aslında Fransa önderliğinde Batı Avrupa inisiyatifinin kullanılmak istenmesi olarak yorumlanabilir¹⁶³.

¹⁶² NATO Resmi İnternet Sayfası, "Kuzey Atlantik Konseyi Dış İşleri Bakanları Özel Toplantısı", 2 Ağustos 1993, <http://www.nato.int/multi/photos/1993/m930802a.htm>, (Erişim tarihi: 18.09.2011)

¹⁶³ Daniel Bethlehem ve Marc Weller, *a.g.e.*, p.28.

Bu önemli tartışmalar olurken, Bosnalı Sırp lar toprak kaygılarını gidermeye başlamış ve kendi istedikleri doğrultusunda BM'nin güvenli bölgeler ilan ettiği yerler de dâhil olmak üzere sivil halka çeşitli işkenceler yoluyla topraksal hedeflerini gerçekleştirmeye yakınlaşmışlardır. Bir kez daha, BM ve AB'nin birlikte Cenevre'de gerçekleştirdiği barış müzakerelerinde herhangi bir sonuca ulaşamamıştır.

10-11 Ocak 1994 tarihinde toplanan NATO Brüksel Zirvesi'nde NATO'nun Bosna Hersek'teki durumu iyileştirmek amacıyla BM kuvvetlerine yardımcı olmak amacıyla hava saldırıları gerçekleştirmeye hazır olduğunu bir kez daha yinelemiş ve Ortak Birleşik Görev Kuvveti'nin (*Combined Joint Task Forces*) geliştirilmesi ve NATO içerisinde Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği'nin inşaa edilmesi ile ilgili gelişmelere değinmiştir¹⁶⁴.

Tüm bu gelişmeler ve alınan kararlar ve barış müzakereleri çabalarına rağmen, Saraybosna'da 5 Şubat 1994 tarihinde pazar yerinin bombalanması ve çok sayıda sivilin ölmesi ve yaralanması, süregelen sivil savaşı ve gerginliği bir kat daha artırmıştır. Bu durum üzerine BM Genel Sekreteri Boutros Ghali NATO'dan Saraybosna'daki sivilleri hedef alan silahlı bölgelere hava akını düzenlenmesi yolunda harekete geçilmesiyle ilgili isteğini dile getirmiştir. Bu istek hukuki temel olarak BMGK'nın 836 sayılı kararına dayanmaktaydı. 836 sayılı karar BMGK'nın kuşatma altındaki bölgelere gönderilen yardım konvoylarının sabote edilmesi halinde ve güvenli bölgelerin bombalanması durumunda hava bombardımanı dâhil olmak üzere yanıt vermesini içermektedir¹⁶⁵.

BM Genel Sekreteri Bouthros Galli bunun için dönemin NATO Genel Sekreteri Manfred Wörner'e 2 sayfalık bir mektup yazmış ve hava bombardımanının ABD tarafından desteklenmesine vurgu yapmıştır¹⁶⁶. Bunun üzerine NATO Bosnalı Sırp ları hedef alan bir ultimatoma yayımlayarak Şubat ayı içerisinde Bosnalı Sırp ların silahlarını Saraybosna'nın 20 km ötesine çıkarması istenmiş, çıkarılmamasının ise hava saldırısına neden olacağının altı çizilmiştir¹⁶⁷. BM bu ultimatoma takiben Güvenlik Konseyi'nde 908 sayılı kararı almış ve bununla beraber *UNPROFOR*'un

¹⁶⁴ NATO Resmi İnternet Sayfası, "Kuzey Atlantik Konseyi Toplantısı", 10-11 Ocak 1994, <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c940111b.htm>, (Erişim tarihi: 18.09.2011)

¹⁶⁵ BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 836 sayılı kararı", <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/330/21/IMG/N9333021.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi: 05.09.2011)

¹⁶⁶ Daniel Williams, "U.S. Backs U.N. Plan For Bosnia Airstrikes; Strategy Proposed to Counter Serb Artillery", *The Washington Post*, 08 Şubat 1994, <http://www.highbeam.com/doc/1P2-874897.html>, (Erişim tarihi: 18.09.2011)

¹⁶⁷ Dick Polman, "Nato Backs Ultimatum Against Serbs It Threatened Airstrikes Against Bosnian Serbs If They Do Not Pull Back. They Were Given 10 Days To Act.", *Inquirer*, 10 Şubat 1994, http://articles.philly.com/1994-02-10/news/25860005_1_sarajevo-exclusion-zone-sarajevo-cease-fire-bosnian-serbs, (Erişim tarihi: 18.09.2011)

görevini 30 Eylül 1994 tarihine kadar uzatmıştır¹⁶⁸. Bu süreçte Bosnalı Sırlar sembolik olarak bazı silahların Saraybosna dışına çıkarılmasını tamamlamıştır. Ancak 65 bin kişilik bir Müslüman nüfusa sahip Goradze'nin kuşatılması ve Sırp ateşinin hedefinde olmasından dolayı 10 Nisan 1994'te UNPROFOR Bosna komutanı General Michael Rose NATO'dan Sırp kara hedeflerine hava akını düzenlenmesini istemiş ve hava akını gerçekleştirilmiştir¹⁶⁹. Sırp saldırıları bu hava akını sonrasında kesilmiştir. Ancak bu uzun süreli bir ateşkes olmamıştır. Sırp lider Radovan Karadziç eğer NATO bombardımanı sürecekte olursa bunun toplu savaş manasına geleceğiyle ilgili açıklamalarda bulunmuştur¹⁷⁰. Bunun üzerine NATO üç adet ultimatoma yayımlayarak Goradze'ye olan Sırp saldırılarının devam etmesi halinde buna şiddetli bir şekilde karşılık verileceğini belirtmiştir. Bu ultimatoma göre; Srebrenitsa, Tuzla, Bihac, Zepa, Goradze gibi BM tarafından güvenli bölgeler ilan edilen yerlerden Sırp birliklerinin çekilmemesi halinde Batılı güçlerin hava gücü kullanarak karşılık verileceği, Goradze'ye olan saldırıların hemen bitirilip kuvvetlerin şehirden en az 3 km çekilmesi istenmiştir. Bu çekilmenin 24 Nisan 1994'te yapılmasını ve bunu takiben BM insani yardım konvoyları, ilaç yardım gruplarının Goradze'ye giriş yapmasının sağlanması, eğer buna imkân verilmiyorsa, NATO'nun Goradze çevresindeki Sırp milislere ağır hava bombardımanında bulunacağını altı çizilmiştir¹⁷¹.

BMGK ise yayımladığı 913 sayılı karar çerçevesinde Sırların Goradze'yi çevrelemesini kınayarak, ağır silahların Goradze dışına çıkarılmasını salık vermiştir¹⁷². Bu kararı takiben BM arazideki UNPROFOR personel sayısını 6500 kişi daha artırma kararını vermiştir¹⁷³. Ancak tüm bu çabalara rağmen durumun iyileşmesini sağlayamamıştır.

BM ve AB'nin birlikte gerçekleştirdiği barış görüşmelerinden bir sonuç çıkmadığından güvenli bölgelerdeki sivil savaş ve çatışmalar

¹⁶⁸ BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 908 sayılı kararı", <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N94/161/07/PDF/N9416107.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi: 18.09.2011)

¹⁶⁹ Sean Murphy, *Humanitarian intervention: the United Nations in an evolving world order*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1996, p.208-209.

¹⁷⁰ Giovanna Bono, *NATO's "peace-enforcement" tasks and "policy communities" 1990-1999*, Ashgate, Hampshire, 2003, p.113.

¹⁷¹ Andrew Marshall and Patrick Cockburn, "NATO gives Serbs Gorazde ultimatum: Shells falling on town as attackers agree to ceasefire and withdrawal", *The Independent*, 23 Nisan 1994, <http://www.independent.co.uk/news/nato-gives-serbs-gorazde-ultimatum-shells-falling-on-town-as-attackers-agree-to-ceasefire-and-withdrawal-1371795.html>, (Erişim tarihi: 21.09.2011)

¹⁷² BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 913 sayılı kararı", <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N94/190/97/PDF/N9419097.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi: 21.09.2011)

¹⁷³ BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 914 sayılı kararı", <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N94/195/62/PDF/N9419562.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi: 21.09.2011)

sonlandırılmadığından, güvenlik sağlanamadığından, ABD, Rusya, İngiltere, Fransa ve Almanya Federasyonla, Bosna Hersek'te bir anlaşmaya varılabilmesi için Temas Grubunu kurmuşlardır. Temas Grubu çalışmasını Bosna'nın tek bir devlet olarak kalması prensibi üzerine kurmuştur¹⁷⁴.

Bu arada Bosnalı Müslümanlar ve Hırvatlar Bosna'nın Müslüman-Hırvat federasyonu için %58'lik bir ayırım öngören planı müzakere ederek kabul etmişlerdir. Bu plan Bosna'nın etnik olarak bölünmesini öngören Vance-Owen Planı'ndan daha fazla toprak egemenliği manasına gelmekteydi. Vance-Owen Planı'yla bu oran %51 olarak öngörülmekteydi. Ancak ilerleyen dönemde Temas Grubu'nun ortaya koyacağı planda;

- Bosna-Hersek'in toprak bütünlüğü ve egemenliğinin, politik bağımsızlığının güvence altına alınması,
- Sırp Cumhuriyeti ve Hırvat-Müslüman Federasyonu'nun iki yapı ortaya koyarak tek bir devlet içerisinde yaşaması,
- Toprak oranının %49 -%51 olarak belirlenmesi,
- Sırbistan ve Hırvatistan ile yakın bağların korunması¹⁷⁵ öngörülmüştü.

Bu planı desteklemek amacıyla Ruslar, Sırları, Almanlar Hırvatları, ABD ise Bosnalı Müslümanları ikna etme çabası içerisindeydi. Ancak büyük toprak kazanımları içerisinde olan Bosnalı Sırlar bu planı kabul etmediler.

1994 Nisan ayından itibaren AB'nin öncü güçlerinden Almanya tarafından NATO'nun Goradze ve güvenli bölgeleri kurtarmak amaçlı olarak BM adına yaptığı hava harekâtının haklılığının altı çizilmiştir¹⁷⁶. Bu dönem içerisinde ABD ve Almanya'nın Bosna Hersek'le ilgili duruşlarının birbirine çok yaklaştığı görülmektedir. Almanya-ABD planı olarak ortaya konulan ve Bosnalı Müslümanlar'la Hırvatların Bosnalı Sırp saldırılarına karşı beraber mücadele etmeleri için Washington Antlaşması imzalanmıştır.

1994 ilkbahar-yaz dönemi Bosnalı Müslümanlar ve Hırvatlar Bosnalı Sırlar karşısında önemli ilerlemeler kaydetmişlerdir. Sırp işgali altında bulunan Zenika ve Tuzla bölgelerinin kontrolünü ele geçirmişlerdir. Buradaki amaç büyük ölçüde kuşatma altındaki Saraybosna'nın Adriyatik'le olan bağlantısını sağlayabilmektir. Eylül-Ekim 1994'te Bihaç mevkiinde Bosnalı Müslümanlar ve Hırvatlar Sırlara karşı Saraybosna'da stratejik öneme sahip olan Igman Tepesi'nin Sırlar'dan geri

¹⁷⁴ U.S. Department of State. Bureau of Public Affairs Resmi İnternet Sayfası, "Fact Sheet--Bosnia: The Road to Dayton",<http://dosfan.lib.uic.edu/ERC/bureaus/eur/releases/951101BosniaRoad.html>, (Erişim tarihi: 20.09.2011)

¹⁷⁵ Christoph Schwegmann, "The Contact Group and its Impact on the European Institutional Structure", *Occasional Papers*, No.16, WEU Institute of Security Studies, Paris, 2000. p.5.

¹⁷⁶ Giovanna Bono, *a.g.e.*,p.115.

alınabilmesiyle ilgili önemli ilerlemeler sağlasalar da yine bu dönemde Sırların karşıt saldırıları da artmaktaydı. Kasım 1994'e gelindiğinde Sırlar Bihaç'taki sivil hedeflere iki hava saldırısı düzenlemiştir. BMGK bu gelişmelerin ışığında 942 sayılı kararını Eylül 1994'te yayımladı. Bu karara göre,

- BM, Temas Grubu'nun planı dâhilinde sunulan barış çerçevesinin memnuniyet verici olduğunu belirtmiş,
- BM Bosnalı Sırlar dışındaki tarafların planı kabul etmelerinden duyduğu memnuniyeti dile getirmiş,
- BM Bosnalı Sırları bu planı kabul etmediğinden dolayı kınamış,
- Bosnalı Sırların kontrolünde olan Bosna Hersek'teki bölgelerle olan mali ve ekonomik faaliyetlerin kısıtlanmasına karar verilmiştir¹⁷⁷.

BMGK bu karara ilaveten yayımladığı 943 sayılı kararda ise, Federal Yugoslavya Cumhuriyeti ile Bosna Hersek Cumhuriyeti arasındaki sınırın, yiyecek, ilaç ve insani yardım malzemesi dışındaki tüm maddelerin geçişini engellemek amacıyla kapanmasıyla ilgili kararını vermiştir¹⁷⁸.

Bosnalı Sırların Bihaç'taki sivilleri hedef alan saldırısı sonrasında BM 959 sayılı kararını yayımlayarak Bihaç'ta yaşanan çatışmaya istinaden şiddetin artacağından duyduğu endişeyi dile getirmiş, Krajina Sırlarından toprak bütünlüğüne saygı duymalarını istemiş, Bosna Hersek'teki tarafların *UNPROFOR*'un mesuliyetine ve varlığına saygı göstermesini istemiştir¹⁷⁹.

NATO ise artan şiddet olayları dolayısıyla bu zaman dilimi içerisinde üç kere Bosnalı Sırlar'a karşı hava harekâtı gerçekleştirmiştir. Bunlardan birincisi Bosnalı Sırların bir silah deposundan ağır silahlar çaldıkları zaman, diğeri ise, Saraybosna'daki Fransa'ya ait *UNPROFOR* tankına ateş açılması sonucunda gerçekleştirilmiştir. Üçüncü hava saldırısı ise, Bihaç bölgesindeki saldırıların artmasıyla Sırlar tarafından kontrol edilen Ubdina bölgesine gerçekleştirilmiştir¹⁸⁰.

1995 senesi kış ve ilkbaharı, artan Sırp saldırılarına ve ateşkes ihlallerine sahne olmuştur. BM Sırbistan'dan Bosnalı Sırlar'a askeri yardım yapıldığını tespit etmiştir. Bunun dışında ABD Sırbistan'a yönelik olan ekonomik ambargoyu gevşetme karşılığında Miloseviç'ten Hırvatistan ve Bosna Hersek'in toprak

¹⁷⁷ BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 942 sayılı kararı", <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N94/372/72/PDF/N9437272.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi:18.10.2011)

¹⁷⁸ BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 943 sayılı kararı", <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N94/372/78/PDF/N9437278.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi:18.10.2011)

¹⁷⁹ BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 959 sayılı kararı", <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N94/458/34/PDF/N9445834.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi:18.10.2011)

¹⁸⁰ Giovanna Bono, *a.g.e.*,p.138.

bütünlüğüne saygı göstermesini istemişse de Miloseviç tarafından kabul görmemiştir. Aynı zamanda Bosnalı Sırp Lider Radovan Karadziç Zepa ve Srebrenitsa'nın dünyayla bağlantısının kesilmesi ve yardım konvoylarını engellemek için harekete geçmiştir.

BMGK 970 sayılı kararı uyarınca, 943 sayılı kararın 1. paragrafı'nda zikredilen yasaklamaların bu kararın yürürlüğe girmesinden itibaren 100 gün için askıya alınması kararını vermiştir¹⁸¹. BMGK çatışmaların artmasıyla beraber 31 Mart 1995'te yayımladığı karara göre, *UNPROFOR*'un görev süresini, tekrar revize edilme olasılığını da saklı tutarak 30 Kasım 1995'e kadar uzatmıştır¹⁸².

BMGK 998 sayılı kararında ise, Fransa, İngiltere ve Hollanda tarafından BM Genel Sekreterliğine *UNPROFOR*'un güvenliğinin sağlanması için Acil Mücadele Gücü'nün (*Rapid Reaction Force*) kurulması için gönderilen mektup esas alınmıştır. Buna göre 12.500 kişilik birlikler sahaya sevk edileceklerdir¹⁸³.

Temmuz 1995'e gelindiğinde General Ratko Mladiç'in güçleri Srebrenitsa'yı kuşatma ve dış dünyayla bağlantısını kesme çabası en yüksek seviyeye çıkmıştır. BM Koruma Gücü *UNPROFOR*'un Hollanda menşeli taburunun Srebrenitsa'da bulunması Sırp birliklerinin yapacağı etnik temizliğe engel olmamıştır. Hatta şehirden kadın ve çocukların çıkarılması esnasında Sırp birliklerine yardımcı olmuşlardır. Sırp birlikleri çok yaşlı ve çok genç erkekleri de ayırarak diğer insanları katletmişlerdir. Sadece 12-16 Temmuz 1995 arasında öldürülen erkek sayısı 8000 civarında olurken bu Avrupa tarihinin Yahudi Soykırımı'ndan sonra gerçekleşen en büyük katliamı haline gelmiştir¹⁸⁴.

BMGK 1004 sayılı kararı yayımlayarak, Srebrenitsa gibi güvenli bölgelerdeki Sırp saldırılarının derhal bitirilmesini ve tarafların 18 Nisan 1993'teki anlaşmaya sadık kalması yönündeki ve *UNPROFOR*'un güvenliğinin sağlanması yönündeki çağrısını yinelemiştir¹⁸⁵.

Yine bu tarihe kadar olan dönemde Temas Grubu Bosnalı Sırplar'ı antlaşma müzakerelerine çekebilmek için attıkları adımlarda başarısız olmuşlardır. ABD bu

¹⁸¹ BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 970 sayılı kararı", <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N95/009/64/PDF/N9500964.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi: 19.10.2011)

¹⁸² BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 982 sayılı kararı", <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N95/094/21/PDF/N9509421.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi: 19.10.2011)

¹⁸³ BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 998 sayılı kararı": <http://daccess-ods.un.org/TMP/5994006.99138641.html>, (Erişim tarihi: 19.10.2011)

¹⁸⁴ Amnesty International, **Bosnia-Herzgovina: Srebrenica: Still Waiting for the Truth**, <http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR63/003/2005/en/d5453935-d501-11dd-8a23-d58a49c0d652/eur630032005fr.html>, (Erişim tarihi: 19.10.2011)

¹⁸⁵ BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1004 sayılı kararı", <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N95/206/75/PDF/N9520675.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi: 19.10.2011)

süre zarfında stratejisini ambargonun kaldırılması ve vurma olarak adlandırmış, Almanya duruşunu ambargonun kaldırılması ama *UNPROFOR*'un sahada kalması olarak tanımlamış, Fransa ve Birleşik Krallık ABD'nin tek taraflı hareket etmesi halinde kara kuvvetlerini Bosna Hersek'ten çekeceği yolunda söylemlerde bulunmuş, Rusya ise yapılacak hava saldırısını gereksiz bularak ABD'nin böyle bir şeyi gerçekleştirmesi durumunda BM gücüne katılan taburlarını çekme tehdidinde bulunmuştur¹⁸⁶.

Bosnalı Sırpların Temas Grubu'nun planını kabul etmemeleri, Bosna Hersek'te yaşanan insanlık dramının katlanarak artması, katliamlar, yardım konvoylarına Bosnalı Sırplar tarafından uygulanan ambargo, yine Bosnalı Sırplar'ın BM personelini kaçırmaları olayları, *UNPROFOR*'un yetersiz kalıp Acil Mücadele Gücü (*Rapid Reaction Force*) ile desteklenmesi gerekliliği ve NATO'nun başlattığı Kararlı Güç Operasyonu (*Operation Deliberate Force*) harekâtı ile ABD, uluslararası toplumun, örgütlerin ve müzakerelerin bir sonuç vermemesi durumunu ele alarak NATO'nun askeri kanadını kullanmak suretiyle tarafları müzakere masasına çekme konusunda önemli adımlar attı¹⁸⁷. Amerikan yönetimi tarafından bu müzakereleri yapacak kişi olarak Richard Holbrooke seçildi.

Hırvatistan, Yugoslavya, Bosna Hersek Dış İşleri Bakanları ve Temas Grubu'nun, ABD Özel Temsilcisi Richard Holbrooke ve AB Özel Yetkilisi Carl Bildt eş başkanlığında yaptıkları toplantıda esasları hakkında üzerinde oybirliği sağlanmış metin hakkında ortak duyuru yapmışlardır. Bosna Hersek'teki savaşa son veren ve barışı tesis eden, Dayton Antlaşması nam-ı diğer Bosna Hersek için Genel Çerçeve Barış Antlaşması taraflar arasında Dayton Ohio'da müzakere edilmiş ve 14 Aralık 1995 tarihinde Paris'te antlaşma imzalanmıştır¹⁸⁸. Dayton Barış Antlaşması Genel Çerçeve ve 11 ekten oluşmaktadır. Antlaşmaya göre¹⁸⁹;

- Bosna Hersek, Hırvatistan, Federal Yugoslavya Cumhuriyeti egemen eşitliklerine saygı gösterilmesi ve anlaşmazlıkların sulh yoluyla halledilmesini kabul etmişler,
- Federal Yugoslavya Cumhuriyeti ve Bosna Hersek birbirlerini tanımış ve karşılıklı tanımanın diğer öğelerini müzakere edeceklerini kabul etmiş,

¹⁸⁶ Christof Schwegmann, *a.g.e.*, p.6.

¹⁸⁷ Giovanna Bono, *a.g.e.*, p.149.

¹⁸⁸ Adriana Camisar, "An Analysis of the Dayton Negotiations and Peace Accords - Final Research Paper", *The Fletcher School of Law and Diplomacy*, 2005, p.17.

¹⁸⁹ U.S. Department of State. Bureau of Public Affairs Resmi İnternet Sayfası, "Summary of the Dayton Peace Agreement on Bosnia-Herzegovina", <http://www.state.gov/www/regions/eur/bosnia/dayton.html>, (Erişim tarihi:17.09.2011).

- Taraflar çeşitli eklerde belirlenen vazifelerinin tamamen yerine getirileceğinin; insan hakları, yerinden edilmiş kişiler ve sığınmacıların haklarına saygının tam anlamı ile kendilerini bağladığının sözünü vermişlerdir.

Askeri Durumla ilgili ekte;

- 5 Ekim 1995'te başlayan ateşkesin devam edeceği,
- Bosna'daki yabancı askerlerin 30 gün içerisinde geri çekileceği,
- Güçlerin üzerinde anlaşılan süre içerisinde ayırıcı bölgelerin 4 km dışına çıkarılmasının tamamlanması ve Goradze ile Saraybosna için özel hükümlerin devreye girmesi,
- Güven inşa eden önlemler içerisinde tarafların bölgeleri ağır silahlardan arındıracağı,
- Bu antlaşma çerçevesinde BM'nin vereceği izinle NATO komutası altında çokuluslu askeri uygulama gücü Uygulama Gücü'nün (*Implementation Force- IFOR*) tanzimi için Bosna Hersek'e davet edileceği belirtilmiştir.

IFOR'un; antlaşmanın askeri durumla ilgili uyumunu denetlemek ve yardım etme yetkisi bulunmaktadır. IFOR misyonunu gayretle yerine getirirken gerekli gördüğü takdirde güç kullanımına başvurabilecektir. Dolaşım serbestisi, hava sahasının kontrolü güçlerin korunması ile ilgili özgürlüklerinin bulunduğu belirtilmiştir.

Bölgesel İstikrarla ilgili ekte; Bosna Hersek Cumhuriyeti, Bosna Federasyonu ve Bosna Sırp Cumhuriyeti, AGİT nezdinde yedi gün içerisinde müzakerelere oturacak ve 45 gün içerisinde güven inşa eden önlemler üzerinde anlaşılması hedefinde ilerleyeceklerdir.

İçteki Mevcudiyetlerle ilgili ekte; Federasyon'la Bosna Sırp Cumhuriyeti arasında iç mevcudiyetle ilgili sınır hakkında antlaşmaya varılmıştır, Saraybosna Federasyon içerisinde tekrar birleşecek ve ülkedeki tüm kişilere açılması, Goradze'nin ise kara koridoru sayesinde Federasyon'la bağlantılı kalması sağlanacaktır.

Seçimlerle ilgili hükümler 3. Ekte, Anayasa ile ilgili Hükümler 4. Ekte, Hakemlikle ilgili Hükümler 5. Ekte, İnsan Hakları ile ilgili Hükümler 6. Ekte, Sığınmacılar ve yerinden edilmiş kişilerle ilgili Hükümler 7. Ekte, Ulusal Binaları Korumakla ilgili Komite ile ilgili Hükümler 8. Ekte, Bosna Hersek Kamu Kuruluşları ile ilgili Hükümler 9. Ekte, Sivil Uygulama ile ilgili Hükümler 10. Ekte ve Uluslararası Polis Gücü ile ilgili Hükümler 11. Ekte verilmiştir.

1.4.3.1.AB'nin Bosna Savaşı'na Bakış Açısı

1993 senesi AB yapısı için de değişim zamanına işaret etmekteydi. Haziran 1992'de imzalanan Maastricht antlaşması ile yeni bir yapının yürürlüğe girmesi Kasım 1993'te tamamlanacaktı. ODP'nin amacı Maastricht Antlaşmasının 5.

bölüm başlığı J.1. maddesinde sıralanmış ve 30 sayılı bildirim ile BAB'ın AB'nin NATO ile ilişkilerine zarar vermeyecek şekilde savunma aracı olduğu teyit edilmiştir. 1992 Haziran'ında Bonn'da toplanan BAB Dış İşleri Bakanları toplantısında Petersberg Görevleri olarak adlandırılan görevler bildirilmiştir. BAB, insani yardım ve kurtarma; barış koruma ve barışın inşası da dâhil olmak üzere kriz yönetimi gibi üç ana başlık altında görev yapabilecektir.

Temmuz 1992'te BAB Bakanlar Konseyi Adriyatik Denizi üzerinden eski Yugoslavya'ya koyulan ambargoyu desteklemek için deniz kuvvetlerini görevlendirme kararı almıştır. BAB'ın operasyonu BMGK'nın 820 sayılı kararını desteklemek amacıyla NATO kuvvetleriyle birleştirilmiş ve 15 Haziran 1993'te Keskin Muhafaza Operasyonu (*Operation Sharp Guard*) adı altında birleşik bir NATO/BAB operasyonu başlatılmıştır¹⁹⁰.

5 Nisan 1993'te olağanüstü toplanan BAB Bakanlar Konseyi Bulgaristan, Romanya ve Macaristan'dan Tuna nehri üzerinden gelebilecek yardımlarla ilgili ambargo kararının uygulanmasını güçlendirmek için karar çıkarmıştır. Bu üç ülke sınırlarında BAB polis ve gümrük operasyonları yapabilme gücüne sahiptir¹⁹¹. Öte yandan BMGK'nın kuşatma altındaki bölgelere gönderilen yardım konvoylarının sabote edilmesi halinde ve güvenli bölgelerin bombalanması durumunda hava bombalaması dâhil olmak üzere yanıt verilmesi hakkında 836 sayılı kararını takiben toplanan AB Dış İşleri Bakanları güvenli bölgeleri korumak için sahada bulunan birliklerin güçlendirilmesi kararını vermiştir.

Öte yandan Avrupa Topluluğu İzleme Misyonu oluşturulmuştur. Bu İzleme Misyonu ateşkesin ilanını sağlamak ve *UNPROFOR*'a yardımcı olmak amacıyla ortaya konulmuştur. Ancak Avrupa Topluluğu İzleme Misyonu sivil bir misyon olarak, etnik çatışmaların yaşandığı Yugoslavya'da ne kadar etkili olabilmıştır? BAB toplantılarında Avrupa Topluluğu İzleme Misyonu'nun nasıl daha etkin olabileceği tartışılmıştır. Askeri bir atıfta bulunma düşüncesi, Fransa'nın olumlu, Birleşik Krallık'ın olumsuz ve diğer üye ülkelerin farklı pozisyonlar almasına neden olmuş ve üzerinde bir oydaşma sağlanamamıştır.

AB çeşitli araçlarla krize müdahil olmaya çalışmıştır. Bunlara örnek olarak 25 Şubat 1993 tarihli 477/93 sayılı Konsey tüzüğünde; Hırvatistan, Bosna Hersek,

¹⁹⁰ NATO Resmi İnternet Sayfası, "Operation Sharp Guard", <http://www.nato.int/ifor/general/shrp-grd.htm>, (Erişim tarihi:15.09.2011)

¹⁹¹ Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe Resmi İnternet Sayfası, "Eski Yugoslavyaya Uygulanan Cezaların Uygulanmasıyla ilgili BAB Bakanlar Konseyi Bildirisi", http://www.cvce.eu/obj/declaration_council_ministers_implementation_sanctions_former_yugoslavia_luxembourg_april_1993-en-11d7d867-4631-425f-8682-1c1b7e976759. (Erişim tarihi:15.09.2011)

Slovenya ve Eski Yugoslav Cumhuriyeti kaynaklı bazı ürünlerle ilgili yeni tarife kotaları getirilmesine karar verilmiştir¹⁹². Bunun dışında Konseyin yine aynı gün verdiği 478/93 sayılı Konsey tüzüğü¹⁹³ ile Hırvatistan, Bosna Hersek, Slovenya ve Eski Yugoslav Cumhuriyeti kaynaklı çeşitli ürünlerin ithalatına bir tavan getirmek ve bu ithalatın kontrol edilmesiyle ilgili bir karar verilmiştir. 31 Mayıs 1993'te Tuzla (Bosna) halkına hayati yardımın *UNPROFOR*'un koruması altında şehrin havalimanının açılması yoluyla yapılması hakkında bir çağrıda bulunulmuştur¹⁹⁴.

Konsey AB ve Yugoslav Federal Cumhuriyeti (Sırbistan-Karadağ) arasındaki ticareti 990/93 tarihli tüzük içerisinde değerlendirmiştir (26 Nisan 1993). Bu tüzüğe göre 26 Nisan 1993'ten itibaren Sırbistan Karadağ üzerinden transit olarak gelen, doğrudan gelen ya da menşei bu ülkeden alan hiçbir ürün AB alanına giremeyecek; bu alandan Eski Yugoslav Cumhuriyetine hiçbir ürün gidemeyecek, Sırbistan-Karadağ yönüne gidecek olan AB topraklarından kalkmış ya da üzerinde uçan uçakların Sırbistan-Karadağ'a gidiş izinleri kaldırılabilir. Ancak bu yasaklar, AB içerisinden Yugoslavya'ya ihraç edilen ya da transit geçirilen tıbbi mazemeler için ve insani yardım malzemeleri için kaldırılabilir¹⁹⁵. Aynı gün içerisinde bu tüzüğü takiben Konsey'de toplanan üye ülkelerin hükümet temsilcileri AB ve Federal Yugoslav Cumhuriyeti- Sırbistan ve Karadağ arasındaki ticaretle ilgili 93/235/AKÇT kararını vermiştir.

21-22 Haziran 1993 tarihlerinde Kopenhag'da toplanan Konsey'in sonuçları içerisinde, Bosna Hersek'le ilgili bildiriminde, Bosna Hersek'teki durumun ciddiyetine dikkat çekmekte, AB olarak Sırp ve Hırvatlar tarafından Bosnalı Müslümanlara dikte ettirilen bölgesel çözümleri kesinlikle kabul etmeyeceklerini belirtmektedir. Londra Konferansı ve Vance-Owen Planı prensipleri dâhilinde Bosna Hersek'in toprak bütünlüğü, egemenliği, insan hakları ve azınlıkların korunması, zorla toprak elde

¹⁹² AB Resmi İnternet Sayfası, "Council Regulation (EEC) No 477/93 of 25 February 1993 opening and providing for the administration of Community tariff quotas for certain products originating in the Republics of Croatia, Bosnia-Herzegovina, Slovenia, and in the territory of the former Yugoslavian Republic of Macedonia", <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31993R0477:EN:HTML>, (Erişim tarihi: 19.10.2011)

¹⁹³ AB Resmi İnternet Sayfası, "Council Regulation (EEC) No 478/93 of 25 February 1993 establishing ceilings and Community surveillance for imports of certain products originating in the Republics of Croatia, Bosnia-Herzegovina, Slovenia and in the territory of the former Yugoslavian Republic of Macedonia", <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31993R0478:EN:HTML>, (Erişim tarihi: 19.10.2011)

¹⁹⁴ AB Resmi İnternet Sayfası, "Resolution on the need to ensure the delivery of supplies to the population of Tuzla (Bosnia) by reopening the town's airport under the protection of the United Nations Protection Force", http://eur-lex.europa.eu/Result.do?RechType=RECH_celex&lang=en&ihmlang=en&code=51993IP0530, (Erişim tarihi: 20.10.2011)

¹⁹⁵ AB Resmi İnternet Sayfası, "Council Regulation (EEC) No 990/93 of 26 April 1993 concerning trade between the European Economic Community and the Federal Republic of Yugoslavia (Serbia and Montenegro)" <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31993R0990:EN:HTML>, (Erişim tarihi: 20.10.2011).

edilememesi, nitelikli insani yardım ve savaş suçlarının ve uluslararası hukuk aykırılıklarının cezalandırılması sürecine destek verdiğini yinelemiştir. Konsey aynı zamanda Bosna Hersek'te acil bir ateşkese ihtiyaç duyulduğunu ve BM'nin güvenli bölgeler ile ilgili kararlarını hızlı bir şekilde uygulamaya geçirilmesi esasını yinelemektedir.

Aynı tarihli Konsey Sonuç Bildirisinde ODGP için Maastricht Antlaşması'nın yürürlüğe gireceği güne kadar (3 Kasım 1993) Birliğin bir güvenlik politikası oluşturabilmesi, için Birlik Dış İşleri Bakanları'nın Edinburg Zirvesi'nden (11-12 Aralık 1992) çıkan sonuçların üzerinden çalışmalarına devam ettiği belirtilmiştir.

Konsey Bosna Hersek'e yönlendirilmiş insani yardım konvoylarına destek vermek amacıyla, Maastricht Antlaşması J.3 maddesi uyarınca Konsey ortak eylemine binaen 8 Kasım 1993'te 93/603/ODGP kararını vermiştir¹⁹⁶. Bu karar uyarınca AB, bölgeye ayrılmış kaynaklarda artış yapılmasını, öncelikli yolların korunması, onarılması yoluyla insani yardım konvoylarına yardım edilmesine karar vermiştir. Bunun için AB dönem başkanlığı'nın Tuzla, Mostar ve Saraybosna çevresindeki öncelikli yolların korunması amacıyla Londra Konferansı Eş Başkanı ve UNPROFOR'la temas halinde olacağı ve dönem başkanlığı ile Komisyon Avrupa Topluluğu İzleme Misyonu ile koordineli olarak yardım konvoyları gereksinimleri ile ilgili bir rapor hazırlayacağı belirtilmiştir.

Brüksel'de toplanan Avrupa Konseyi 10-11 Aralık 1993'te yaptıkları toplantı sonuçlarına göre, ODGP ile ilgili olarak Avrupa İstikrar Pakti'nin, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini kapsayacağını ve bu ülkelerin ilerleyen zamanlarda AB üyesi olma yolunda önemli anlaşmalar imzalayacağını belirtmiştir. Bunun için Paris'te başlayacak Konferans'a inisiyatifle doğrudan alakalı ülkeler, inisiyatife katkıda bulunacak ülkelerle, AB ile aralarında ortaklık antlaşması bulunan ülkeler katılacaklardır. (ABD, Arnavutluk, Avusturya, Beyaz Rusya, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Finlandiya, İsveç, İsviçre, Kanada, Kıbrıs, İzlanda, Litvanya, Letonya Macarisatan, Malta, Moldova, Norveç, Polonya, Romanya, Rusya, Slovakya, Slovenya, Türkiye, Vatikan)

10-11 Aralık 1993'te toplanan Konsey'in sonuçlarında, Eski Yugoslavya ile ilgili bildirim, 2 numaralı ekte durum analizi olarak ortaya çıkmaktadır. Buna göre

¹⁹⁶ AB Resmi İnternet Sayfası, "93/603/CFSP: Council Decision of 8 November 1993 concerning the joint action decided on by the Council on the basis of Article J.3 of the Treaty on European Union on support for the conveying of humanitarian aid in Bosnia and Herzegovina", <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31993D0603:EN:HTML>, (Erişim tarihi: 20.10.2011).

Bosna Hersek'teki insanlık felaketinin Bosna'yı tehdit ettiğine vurgu yapılmış. AB, insani yardımın çoğunluğunun kendisinin sağladığını, Tuzla havalimanının tekrar açılması ile ilgili çaba sarfetmeye devam ettiğini belirtmektedir. Barış Planı'nın uygulanmasında kendisine düşen görevi üstleneceğini tekrar vurgulamakta ve BMGK'nın NATO araçlarını kullanarak gereksinimlerinin karşılanmasında AB üye devletlerinin üzerine düşen görevi yapacağını belirtilmektedir¹⁹⁷.

Konsey 20 Aralık 1993'te Bosna Hersek'e yönlendirilmiş insani yardım konvoylarına destek vermek için alınan ortak eylemi pratiğe geçirmek için 93/729/ODGP Konsey kararını vermiştir. Bu karara göre, 93/603/ODGP Konsey Kararı'nı takiben, insani yardım konvoylarının gereksinimleri için ayrılan bütçe 48,30 milyon ekü olarak belirlenmiş ve kalan miktarın üye ülkeler arasında pay edileceği belirtilmiştir¹⁹⁸.

Konsey'in 22 Aralık 1993'teki, 3698/93 sayılı tüzüğünde Bosna Hersek, Hırvatistan, Slovenya ve Eski Yugoslav Cumhuriyeti Makedonya'dan ithal edilecek ürünlerle ilgili düzenlemelere yer vermiştir. Bu tüzüğün eklerinde sayılan ürünlerin AB'ye herhangi bir engelle karşılaşmaksızın girebileceği ancak bu düzenlemenin, 26 Nisan 1993 tarihli 990/93 sayılı Konsey tüzüğüne bir haneler getirmede de açıkça belirtilmiştir.¹⁹⁹

Aynı gün içerisinde bu tüzüğü takiben Konsey'de toplanan üye devletlerin hükümet temsilcileri Bosna Hersek, Hırvatistan, Slovenya ve Eski Yugoslav Cumhuriyeti Makedonya'dan AB'ye ithal edilecek ürünlerle ilgili 93/732/AKÇT kararını vermiştir²⁰⁰.

10-11 Ocak 1994 tarihinde toplanan NATO Brüksel Zirvesi'nde NATO'nun Bosna Hersek'teki durumu iyileştirmek amacıyla BM kuvvetlerine yardımcı olmak amacıyla hava saldırıları gerçekleştirmeye hazır olduğunu bir kez daha yinelemiş ve Birleşik Müşterek Görev Kuvveti'nin (*Combined Joint Task Forces*) geliştirilmesi ve

¹⁹⁷ AB Resmi İnternet Sayfası, "Brüksel Zirvesi", 10-11 Aralık 1993, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/82736.pdf (Erişim tarihi:17.11.2011)

¹⁹⁸ AB Resmi İnternet Sayfası, "93/729/CFSP: Council Decision of 20 December 1993 supplementing the joint action on support for the conveying of humanitarian aid in Bosnia-Herzegovina", <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31993D0729:EN:HTML>, (Erişim tarihi:17.11.2011)

¹⁹⁹ AB Resmi İnternet Sayfası, "Council Regulation (EC) No 3698/93 of 22 December 1993 concerning the arrangements applicable to the import into the Community of products originating in the Republics of Bosnia-Herzegovina, Croatia and Slovenia and the former Yugoslav Republic of Macedonia", <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31993R3698:EN:HTML>, (Erişim tarihi:17.11.2011)

²⁰⁰ AB Resmi İnternet Sayfası, "93/732/ECSC: Decision of the Representatives of the Governments of the Member States meeting within the Council of 22 December 1993 concerning the arrangements applicable to imports into the Community of products covered by the ECSC Treaty originating in the Republics of Bosnia-Herzegovina, Croatia and Slovenia and the former Yugoslav Republic of Macedonia" <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:41993D0732:EN:HTML>, (Erişim tarihi:17.11.2011)

NATO içerisinde Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliğinin inşaa edilmesi ile ilgili gelişmelere değinmiştir²⁰¹. Brüksel Zirvesi ile birlikte NATO ve AB, BAB'ın savunma rolü ile ilgili olarak Petersberg Görevlerini NATO araçları ve kapasitesine başvurarak yapabileceği ile ilgili oydaşmaya varmışlardır. Bu da 1991 senesinde kabul edilen NATO'nun yeni Stratejik Konsepti'nin kabulüyle beraber gündeme gelen NATO'nun yükünün AB tarafından hafifletilmesine olanak sağlayacak ve aynı zamanda da AB için BAB'nin belli ölçüde savunma kanadı olabilmesinin yolunu açacaktır²⁰².

Konsey Bosna Hersek'e yönlendirilmiş insani yardım konvoylarına destek vermek amacıyla Maastricht Antlaşması J.3 maddesi uyarınca Konsey ortak eylemine binayen 8 Kasım 1993'te 93/603/ODGP sayılı kararının uygulanmasını 7 Mart 1994'te 94/158/ODGP sayılı Konsey kararı ile 30 Eylül 1994'e kadar uzatmıştır.

Nisan 1994'te BM ve AB'nin beraber gerçekleştirdiği barış görüşmelerinden bir sonuç çıkmadığından, güvenli bölgelerdeki sivil savaş ve çatışmalar sonlandırılmadığından ve güvenlik sağlanamadığından, ABD, Rusya, Birleşik Krallık, Fransa ve Almanya Federasyon'la Bosnalı Sırpların arasında bir anlaşmaya varılabilmesi için Temas Grubunu kurmuşlardır.

Temas Grubu çeşitli seviyelerdeki bilgi paylaşımı ve koordinasyon için oluşturulmuş enformel bir oluşumdur. Kuruluş amacı Neville'e göre, temel uluslararası oyuncuların müdahil olacağı, güçlü ama gayriresmi bir politika yapım çerçevesi sunmaktır²⁰³. Grubu, bakanlar, politik müdürler ve çalışma grupları seviyesinde toplanmış ve her seviyedeki toplantıya Avrupa Komisyonu ve Troyka gözlemci statüsüyle katılmışlardır.

Temas Grubu gibi bir *ad hoc* koalisyonun kurulması Avrupa kurumsal yapılanmasının stratejik hedefleri dışında olan bir oluşum olarak görülebilir. Burada kastedilen durum, Avrupa'nın bir değişim içerisinde tekrar kurgulanması sürecinde bir eksiklik dönemine karşılık gelmektedir. Bu eksiklik şüphesiz ki Avrupa'nın savunma ve güvenlik – askeri yetenekleri de dâhil olmak üzere- kapasitesinden yoksun olmasından kaynaklanmaktadır. Temas Grubu'nun kurulması ile Maastricht Antlaşması'nın yürürlüğe girmesi ve üç sütunlu sistemin ortaya konulması arasında çok az bir zaman olması Temas Grubu'nun kurulmasının yeni oluşturulan ODGP'ye zarar verip vermeyeceği ya da onu daha başlangıç aşamasında bir başarısızlık örneği olarak gösterip görtermediği tartışma konusu olmuştur²⁰⁴.

²⁰¹ NATO Resmi İnternet Sayfası, "Kuzey Atlantik Konseyi Toplantısı", 10-11 Ocak 1994; <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c940111b.htm>, (Erişim tarihi: 18.09.2011)

²⁰² Jérôme Koechlin, *a.g.e.*, p.118.

²⁰³ Pauline Neville, "Dayton, IFOR and Alliance Relations in Bosnia", *Survival*, 1996-7, Vol.38, No.4, 45-65, p.60.

²⁰⁴ Christoph Schwegmann, *a.g.e.*, p.21-22

Temas Grubu'nun kuruluşu içerisinde Bosna krizi esnasında eksik parça olan ABD'nin krize müdahil taraflardan biri olması- yönetim değişikliğiyle- ve Sırp'ları tarihsel nedenlerden dolayı daha fazla destek olan Rusya'nın Avrupalı güçler tarafından dengelenmesinin daha verimli bir sonuca ulaşabileceği ön görülmüştür²⁰⁵.

Temas Grubu önemli ölçüde Avrupa inisiyatifi ortaya koyarak Müslüman-Hırvat Federasyonunun %51 'i temsil ettiği ve Sırp Cumhuriyeti'nin %49'u temsil ettiği bir Bosna Hersek modeli ortaya koymuştur²⁰⁶. İlerleyen dönemde Temas Grubu'nun ortaya koyacağı planda;

- Bosna Hersek'in toprak bütünlüğü ve egemenliğinin, politik bağımsızlığının güvence altına alınması,
- Sırp Cumhuriyeti ve Hırvat-Müslüman Federasyonu'nun iki yapı ortaya koyarak bir üniter devlet içerisinde yaşaması,
- Toprak oranının %49 ve %51 olarak belirlenmesi,
- Sırbistan ve Hırvatistan ile yakın bağların korunması ana prensipleri oluşturmuştur.

Bu planı desteklemek amacıyla Ruslar, Sırp'ları, Almanlar Hırvatları ABD ise Bosnalı Müslümanları ikna etme çabası içerisindeydi. Ancak büyük toprak kazanımları olan Bosnalı Sırp'lar bu planı ilk etapta kabul etmemişlerdir.

Bosnalı Müslümanlar ve Hırvatlar Almanya-ABD Planı olarak ortaya koyulan ve Bosnalı Müslümanlarla Hırvatların Bosnalı Sırp saldırılarına karşı beraber mücadele etmeleri ve ortak toprak paylaşımı için Washington antlaşmasını imzalamışlardır. Bunu takip eden süreçte de Bosna Hersek'teki Hırvat ve Müslümanlar Mostar'ın AB yönetimine geçici olarak geçmesinin sorunun çözümüne yardımcı olacağı konusunda hem fikir olmuşlar. Washington Antlaşması'nı imzalayan taraflarca AB'ye gönderilen mektup üzerine Konsey 16 Mayıs 1994'te verdiği 94/308/ODGP kararı doğrultusunda 93/603/ODGP sayılı kararının uygulanmasının 31 Aralık 1994 tarihine kadar uzatılmasına karar vermiş ve insani yardım konvoylarının gereksinimleri için belirlenen bütçe olan 48,30 milyon ekü'nün 32 milyonunun ilk aşamada durumun aciliyet gösterdiği Mostar yönetimine yönlendirilmesine karar verilmiştir²⁰⁷. Bunu takiben, AB Mostar Yönetimi'nin 23 Temmuz 1994 tarihinde operasyonel olmasına ve ilk aşamada 2 senelik bir görev süresi tayin edilmesine karar verilmiştir. Bu yönetimin kurulmasının asıl amacı

²⁰⁵ Bertrand de Rossanet, *Peacemaking and peacekeeping in Yugoslavia*, Kluwer Law International, Michigan, 1996, p.87.

²⁰⁶ Christoph Schwegmann, *a.g.e.*, p.23.

²⁰⁷ AB Resmi İnternet Sayfası, "94/308/CFSP: Council Decision of 16 May 1994 adapting and extending the application of Decision 93/603/CFSP concerning the joint action decided on by the Council on the basis of Article J.3 of the Treaty on European Union on support for the conveying of humanitarian aid in Bosnia and Herzegovina", <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31994D0308:EN:HTML>, (Erişim tarihi: 12.12.2011)

bölgenin istikrarlı günlerine geri dönmesi normalleşme sürecinde kültürel, dinsel ve etnik farklılıkların meydana getirdiği ayrımın ortadan kaldırılması ve bölgenin ekonomik iyileşmesine katkıda bulunulması olarak belirlenmiştir.

Karşılıklı görüş bildirimi neticesinde AB üye ülkeleri AB Mostar Yönetimi Mutabakat Zaptı ile ilgili bir ön belge hazırlamışlardır. Konsey bu Mutabakat Zaptı'nı 13 Haziran 1994'te onaylamıştır²⁰⁸. 16 Haziran 1994'te AB dönem başkanlığı'nın Mostar ile ilgili olarak yaptığı açıklamada, 8-9 Haziran 1994'te Hırvat ve Bosna delegasyonlarının katılımıyla Brüksel'de düzenlenen toplantıda Mutabakat Zaptı'nın tartışıldığını ve Avrupa Konseyi'nde 13 Haziran'da kabul edildiğini belirtmiş, Bosna Hersek'teki taraflarda bu Mutabakat Zaptı'nın tez zamanda onaylanmasını ve imzaya açılmasını istemiştir²⁰⁹. Bu Mutabakat Zaptı AB, Bosna Hersek Cumhuriyeti, Mostar Yönetimi arasında 5 Temmuz 1994'te sonuçlandırılmıştır²¹⁰.

Mutabakat Zaptı'na göre Bosnalı Müslümanlar ve Hırvatlar AB ile iş birliği içerisinde, seyahat serbestisi, insan haklarının güvence altına alınması, yerlerinden edilmiş insanların ve sığınmacıların geri dönüşlerinin sağlanması gibi hayatın normalleşmesine gayret göstereceklerdi. AB ise kendi başına, kamu varlıklarını rehabilite edecek, insani yardımı organize edecek, sanayinin tekrar inşasına yardım edecek, kamu düzenini sağlayacak, tüm halkların ulusal, dini kültürel kimliklerini sağlamlaştırma görevini üstlenmiştir. Bosnalı Müslümanlar, Hırvatlar ve AB'nin beraber yöneteceği hizmetler ise; finans ve vergilendirme, tekrar yapılandırma, altyapı, endüstri ve ulaşım, kültür, sağlık ve sosyal hizmetler olarak sayılmaktadır²¹¹.

Mutabakat Zaptı Mostar'da bir polis biriminin kurulmasını da öngörmektedir. Bu birimi oluşturan elemanların Bosna Hersek'teki taraflar ve BAB tarafından yürütülecek uluslararası nitelikte olmasına karar verilmiştir.

AB Mostar'daki yönetimiyle ilgili olarak 93/603/ODGP sayılı kararını ilga eden, 94/510/ODGP Konsey kararını alarak, Mostar yönetiminin finansmanı ile ilgili olarak eklemeler yapmıştır²¹².

²⁰⁸ TMC Asser Instituut, *Netherlands Yearbook of International Law*, Vol.26.Lahey,1995, p.273.

²⁰⁹ AB Resmi İnternet Sayfası,"Statement of the Presidency of the European Union on Mostar"16 Haziran 1994,

<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=PESC/94/57&format=HTML&aged=1&language=EN&guiLanguage=en>, (Erişim tarihi:12.12.2011)

²¹⁰ Carsten Stahn, *The Law and Practice of International Territorial Administration: Versailles to Iraq and Beyond*. Cambridge University Press, Cambridge, 2008,p.303.

²¹¹ International Crisis Group, *Reunifying Mostar: Opportunities for Progress*, Balkans Report No. 90, <http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/Bosnia%2035.pdf>, (Erişim tarihi:12.12.2011)

²¹² AB Resmi İnternet Sayfası," Council Decision of 27 July 1994 supplementing Decision 93/603/CFSP concerning the joint action decided on by the Council on the basis of Article J.3 of the Treaty on European Union on support for the conveying of humanitarian aid in Bosnia and Herzegovina" <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31994D0510:EN:HTML>, (Erişim tarihi:18.12.2011)

AB 24-25 Haziran 1994'te toplanan Korfu Zirvesi'nde Yugoslavya ile ilgili olarak, Bosna Hersek'te devam eden, şiddet olaylarından duyduğu endişeyi dile getirerek, 13 Mayıs 1994'te AB, ABD, Rusya'nın beraber çalıştığı barış planına destek verdiğini ileri sürerek, düşmanlığın son bulması ve Bosna Hersek'in birliğinin sağlanmasına dikkat çekmiştir.

Konsey, BAB'ın Mostar'da kurulacak olan polis misyonuna getireceği katkıyı memnuniyetle karşılamıştır. Bu çerçevede içerisinde Bosna Hersek'le ilgili yeniden yapılanma, sığınmacıların geri dönmesi ve iyileştirilmesinde AB'nin her türlü katkıya açık olduğunun altı çizilmiştir²¹³.

AB 10 Ekim 1994'te kabul ettiği 2471/94 sayılı tüzüğü ile AB ve Bosnalı Sırp'ların kontrolündeki Bosna Hersek bölgeleri arasındaki tüm mali ve ekonomik ilişkilerin durdurulmasının devamlılığı sağlanmıştır²¹⁴. Konseyin aynı gün içerisinde kabul ettiği 94/672/ODGP kararı ile BMGK'nın 23 Eylül 1994 tarihinde aldığı 942 sayılı karara uygun bir şekilde AB ile Bosnalı Sırp'ların kontrolündeki Bosna Hersek bölgeleri arasındaki tüm mali ve ekonomik ilişkilerin askıya alınması kararı verilmiştir²¹⁵.

AB Aralık 1994'teki Essen Zirvesi'nde ise Yugoslavya'daki durumla ilgili olarak bir bildirim yayımlamıştır ve bu bildirimde²¹⁶;

- Konsey'in Bosna Hersek'teki tırmanan gerginlik durumundan dolayı duyduğu rahatsızlık dile getirilmiş, Bihaç bölgesinde ve Krajina bölgesinde Bosnalı Sırp'lar tarafından gerçekleştirilen ihlaller kınanmış,
- Konsey, Bihaç güvenli bölgesinde ateşkesin sağlanması, Bosnalı ve Krajina Sırp'larının bu bölgeden ayrılmasını ve Bosna Hersek'te düşmanlıkların son bulması üzerinde ısrar etmiştir.
- Konsey, Bosna Hersek'te meydana gelen insani acıları esefle izlediğini, insani yardımların ulaştırılmasının önündeki tüm engellerin kaldırılmasını istemiş, insani

²¹³ AB Resmi İnternet Sayfası, "Korfu Zirvesi", 24-25 Haziran 1994 http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/00150.EN4.htm, (Erişim tarihi:18.12.2011)

²¹⁴ AB Resmi İnternet Sayfası, "Council Regulation (EC) No 2471/94 of 10 October 1994 introducing a further discontinuation of the economic and financial relations between the European Community and the areas of Bosnia-Herzegovina under the control of Bosnian Serb forces", <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31994R2471:EN:HTML>, (Erişim tarihi:18.12.2011)

²¹⁵ AB Resmi İnternet Sayfası, "94/672/CFSP: Council Decision of 10 October 1994 on the Common Position defined on the basis of Article J.2 of the Treaty on European Union and concerning the reduction of economic and financial relations with those parts of the territory of the Republic of Bosnia-Herzegovina under the control of the Bosnian Serb forces" <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31994D0672:EN:HTML>, (Erişim tarihi:18.12.2011)

²¹⁶ AB Resmi İnternet Sayfası, "Essen Zirvesi", 9-10 Aralık 1994, http://www.europarl.europa.eu/summits/ess3_en.htm, (Erişim tarihi:18.12.2011)

yardımların durdurulmasının bir savaş aracı olarak kullanılmasının kabul edilemez olduğunu belirtmiş,

- Konsey, ateşkesin sağlanabilmesi için *UNPROFOR* ve komutanlarının sarfettiği çabalara tam desteği olduğunu açıklamış, özellikle Bosnalı Sırplar'a *UNPROFOR* personelinin görevini yerine getirmesi çağrısını iletmış,

- UNPROFOR*'un insani yardım gibi hayati misyonlarını devam ettirmesi istemiş,

- BMGK kararlarının eksiksiz takip edilmesi yönünde tam çaba sarfedilmesini istemiş,

- Konsey, 2 Aralık'ta Brüksel'de düzenlenen bakanlar seviyesindeki toplantıdan çıkan sonuçları desteklediğini açıklamış, barışa ancak pazarlık edilmiş bir antlaşma sonucunda ulaşılabileceğinin altını çizmiş ve Temas Grubu tarafından sunulan antlaşmanın Bosnalı Sırplar tarafından kabul edilmesi gerektiğini açıklamış,

- Konsey, Sırbistan Karadağ ile Bosna Hersek arasındaki sınırın kapanmasının uluslararası camia tarafından teyidini istemiş,

- Konsey, BM tarafından ilan edilen güvenli bölgelerle ilgili gelişmelerin tamamlanmasını ve Eski Yugoslavya'nın tüm devletlerinin uluslararası seviyede tanınmış sınırlarını karşılıklılık esasına göre tanımlarını istemiştir.

AB 1995 yılına gelindiğinde Yugoslavya'daki ve Bosna Hersek'teki durumla ilgili olarak birçok bildiri yayımlamıştır. 23 Ocak 1995'te 4384/95 sayılı Eski Yugoslavya'yla ilgili bildiriminde AB'nin bölgede çatışmanın barışçıl yollardan çözümünü istediğini belirtmiş, Bosna Hersek'teki ateşkesin tanziminin tam anlamıyla yapılmasını istemiştir. 29 Mayıs 1995'te Bosna Hersek'teki durumla ilgili beyanatında ise Bosna Hersek'te giderek kötüleşen durumdan duyduğu derin endişeyi dile getirmiş, sivil halkın durumu, BM askerlerinin ve gözlemcilerinin insanlık dışı uygulamalara maruz kalmasından dolayı duyduğu utancı ve *UNPROFOR*'a desteğini dile getirmiştir.

12 Haziran 1995'te 7841/95 sayılı bildirimde AB' nin *UNPROFOR*'a hızlı reaksiyon kapasitesi verilmesini desteklemiş, şiddetin sona erdirilmesi için diplomatik sürecin tekrar ortaya konması için taraflara çağrıda bulunmuş ve Lord Owen'ın yerine Carl Bildt'in Eski Yugoslavya'yla ilgili Konferans'ın eş başkanı olmasını memnuniyetle karşılamıştır.

26-27 Haziran 1995 tarihlerinde yapılan Cannes Zirvesinde AB Eski Yugoslavya'yla ilgili olarak Yugoslav halkına ve liderlere bir mesaj göndermiştir. Buna göre AB Yugoslavya'daki olayların güç kullanımıyla bitirilemeyeceğinin altını çizmiş tarafları ateşkese davet etmiştir. AB Yugoslavya'yla ilgili Uluslararası Konferansı eş başkanı olan Carl Bildt'ten Bosna Hersek'teki taraflar arasındaki

diyalogun tekrardan açılmasını istemiş ve AB' nin ABD ve Rusya'yla beraber orantılı ve adil bir toprak paylaşımı için çalıştığını belirtmiştir.

Konsey 4 Aralık 1995'teki 95/516/ODGP kararı ile 93/603/ODGP kararını tekrar gözden geçirmiş ve geçerlilik süresini 31 Aralık 1996'ya kadar uzatmıştır.²¹⁷ AB Dayton Barış Antlaşması'nın uygulanması ve kendine düşen görevleri Maastricht Antlaşmasını J.3 maddesine dayanarak 11 Aralık 1995'te verdiği 95/545 sayılı ortak eylemle dile getirmiştir. Bu ortak eyleme göre; AB, Bosna Hersek için Barış Planı'na katkısını, hem gözlem sürecinde hem de 8-9 Aralık 1995'te Londra Konferansı'nda atanmış Yüksek Temsilci'nin görevini yerine getirmesi için gerekli harcamaların karşılanmasında yer alarak sağlayacaktır. 1995 bütçesinden ayrılan miktar, 10 milyon ekü olarak belirlenmiştir.²¹⁸

15-16 Aralık 1995 tarihlerinde toplanan Madrid Zirvesi'nde²¹⁹ dış ilişkiler ile ilgili bölümde Eski Yugoslavya'daki durumla ilgili olarak, Dayton'da müzakere edilip, Paris'te imzalanan Barış Antlaşması'ndan duyulan memnuniyet dile getirilmiştir. Sivil durumlarla ilgili olarak ise Londra'da yapılan Konferans'ta Carl Bildt'in Yüksek Temsilci olarak atanmasını memnuniyetle karşıladığının ve Eski Yugoslavya'nın tekrar inşa edilmesinde uluslararası alanda adil bir şekilde katkıda bulunacağını altını çizmiş ve Barış Antlaşması içerisinde en az askeri gücün kullanılması dileğini dile getirmiştir. Aynı Başkanlık Sonuçlarının 7. ekinde ise Eski Yugoslavya'yla ilgili olarak yapılan bildirimde, Bosna Hersek'le ilgili Dayton Barış Antlaşması'nın imzalanmasını önemli bir adım olarak gördüğünü, Londra Konferansı'ndan çıkan sonuçları desteklediğini, Eski Yugoslavya'nın üzerinde kurulan yeni devletlerin birbirini acilen tanımaları gerektiğini dile getirmiş Saraybosna'daki çok etnili hayatın tanzim edilmesi için Bosnalı yetkililere çağrıda bulunmuş, eski Yugoslavya'da insani yardımların devam edeceğinin de altını çizmiştir.

²¹⁷ AB Resmi İnternet Sayfası, "Council Decision of 4 December 1995 adapting and extending the application of Decision 93/603/CFSP concerning the joint action decided on by the Council on the basis of Article J.3 of the Treaty on European Union on support for the conveying of humanitarian aid in Bosnia and Herzegovina" Avrupa

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31995D0516:EN:HTML>, (Erişim tarihi:19.12.2011)

²¹⁸ AB Resmi İnternet Sayfası "95/545/CFSP: Joint Action of 11 December 1995 adopted by the Council on the basis of Article J.3 of the Treaty on European Union with regard to the participation of the Union in the implementing structures of the peace plan for Bosnia-Herzegovina" <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31995E0545:EN:HTML>, (Erişim tarihi:19.12.2011)

²¹⁹ AB Resmi İnternet Sayfası, "Madrid Zirvesi", 15-16 Aralık 1995, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/00400-C.EN5.htm, (Erişim tarihi:17.12.2011).

1.4.3.2. AB'nin Bosna Savaşına Bakışının AB'nin Uluslararası Rolü Üzerindeki Etkileri

AB'nin Yugoslavya'nın yıkılışı ve Bosna Hersek'teki savaş ve katliamlar karşısındaki tutumu kendini gerçekleştirmek ve uluslararası ilişkilerdeki rolünü çeşitlendirmek istemesi açısından önemlidir. Bu kriz bölgelerinin coğrafi açıdan AB'ye yakınlığı da AB için bir test alanı oluşturmaktadır. Ayrıca AB politika alanlarını çeşitlendirerek sadece ekonomik bir birlik olmadığını aynı zamanda uluslararası ilişkilerde politik bir aktör olarak yer alabileceğini göstermesi açısından önemlidir.

Yugoslavya'nın parçalanması ve Bosna Savaşı'nın başlaması AB için iki ayrı anlam ihtiva etmektedir. Bunlardan birincisi, kendini kanıtlamak isteyen ve değişen uluslararası atmosfere uyum sağlamaya çalışan AB için bu kriz döneminin önemli deneme alanı olmasıdır. İkinci anlam ise, bu kriz döneminin Maastricht Antlaşması'nın imzalanması ve yürürlüğe girmesiyle çakışması yani bir anlamda ODGP'nin yeni doğan aşaması içerisinde bulunmasının kendisini başarısızlığa sürüklemesiydi

AB krizler esnasında durumun ciddiyetini ve giderek kötüleşmesini, kendi düzenini oturtmaya çalıştığı için tam manasıyla görememiştir. Krizin başlangıç dönemi kabiliyet ve imkân eksikliğinden dolayı belirli bir dış eylemsizlik dönemi olarak tanımlanmıştır. Bunun nedeni olarak AB'nin içerisindeki ayrışma ve Avusturya, Almanya'nın Slovenya ve Hırvatistan'a gösterdiği destek, Fransa, Birleşik Krallık ve İspanya'nın ise Sırp'lar tarafından yeniden modellenen federasyonun yapılmasına verdiği destek verilebilir.

Krizin başlangıç döneminde, dönem başkanlığı bildirimlerine göz atıldığında Yugoslavya'yla ilgili yayımlanan bildirimlerde durumun ciddiyetinin anlaşıldığı görülmektedir. Yine aynı dönemde AB temsilcilerinin Brioni Antlaşması'na tüm Yugoslav devletlerini dâhil etmemesi bir eksiklik olarak görülebilir. ASİ içerisinde Barış Konferansı'nın toplanması kararı ve Hakemlik Kurulunun kurulması kararı da dikkat çekicidir. ASİ toplantıları bildirimlerinde Yugoslavya'yla ilgili olarak çıkacak tek kararın Barış Konferansı'nda çıkacağını dile getirilmektedir.

Ancak AB elindeki kaynak ve araçlarla giderek artan şiddet olaylarına etkili bir şekilde cevap vermekte zorlanmıştır. AB bu şiddet eylemlerine silah ambargosu, ekonomik iş birliğinin askıya alınması gibi yöntemlerle cevaplar vermiştir.

Kurulan Hakemlik Kurulunun son raporunda Yugoslavya'nın parçalanma aşamasında olduğunu içeren ibaresi ile yeni kurulan devletlerin tanınmasının önü açılmıştır. Bütün bunların ışığında, AB Yugoslavya'nın yıkılışında kendi içine dönük bir yapı sergilemiş, üye ülkeler arasındaki farklılaşmalar bariz bir şekilde ortaya çıkmıştır. Tüm dikkatler Hırvatistan ve Slovenya'ya verilmişken, Bosna Hersek'te

yaşanacak trajedi de yavaş yavaş kendini göstermeye başlamıştır. Hakemlik Kurulu'nun raporu Bosna ile ilgili olarak bağımsızlığının tanınmasının önce referandumda kabul edilmesi gerekliliğini belirtmiştir. Raporda bu şekilde bir karara varılması, Bosna'nın karışık etnik yapısı içerisinde Hırvatistan ve Slovenya'dan farklı bir muamele görmesine neden olmuştur. Bağımsızlık ilanının tanınmasının ardından artan şiddet olayları karşısında tüm etnik grupların haklarına saygı gösterilmesi çağrısında bulunmuştur. Bunu takiben, AB ile Sırbistan ve Karadağ arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler durdurulmuş, uçuş yasakları getirilmiştir.

Zirve toplantılarında üzerinde durulan söylem ise sorunun barış konferansı nezdinde çözümlenmesidir. Aynı dönemde Avrupa Topluluğu İzleme Misyonu oluşturmuştur, İzleme Misyonu'na askeri bir atıfta bulunulması gündeme gelmişse de üye ülkeler bu konuda oydaşma sağlayamamıştır. AB ithalat kontrolü, yeni kotaların getirilmesi, Sırbistan ve Karadağ'dan hiçbir ürünün AB topraklarına kabul edilmemesi, insani yardım konvoylarına engel olunmaması ile ilgili tüzük ve kararlar yayımlamıştır. Carrington-Cutileiro ve Vance-Owen planlarının başarısızlığı sonrası Bosna Hersek'teki sorunun çözümü için Temas Grubu kurulmuştur. Temas Grubu gibi *ad hoc* bir grubun kurulması, üç sütunlu Avrupa modeline zarar verebileceği tartışma konusu olmuştur. AB aynı dönemde Mostar Yönetimi'ni ortaya koymuştur. Bu yönetimin asıl amacı, istikrarı sağlayabilmek için normalleşme sürecinde Mostar'a yardımcı olmaktır.

Artan şiddet olayları karşısında AB Bosnalı Sırplar'la olan tüm mali ve ekonomik ilişkilerini askıya almış, *UNPROFOR*'a yardımcı olmak için sahaya *Rapid Reaction Force* gönderimini desteklemiştir.

Ancak tüm bunlar yaşanan gerginliğin Srebrenitsa katliamı ile en üst seviyeye ulaşmasını, insani yardım konvoylarının durdurulmasını ve Saraybosna'nın tamamen ablukaya alınmasını durduramamıştır. ABD'nin durumu ele alıp NATO gücünün kullanılması ile Bosna Hersek'in durumu üzerinde taraflar arasında oydaşma sağlanmıştır. Bütün bunların ışığında AB,

- Bosna trajedisi esnasında söylev ve çağrılarla krizle mücadelede etkin bir yol izleyememiştir.
- Ekonomik ve mali yaptırımlar, uçuş yasakları gibi sivil yaptırımlar; İzleme Misyonu'nun sivil görevleriyle krizle uygun mücadele yolu bulunamamıştır. BAB'ın aracılığıyla yürütülen misyonlar sivil ve ekonomik yaptırımları desteklemiştir.
- NATO ve ABD'nin krize dâhil olmasıyla krizin çözümlenmesi AB'nin atlantikötesi ilişkilerinin ne denli önemli olduğunu ortaya koymuştur.

Sosyal yapılandırmacı çerçevede ise AB'nin Bosna Savaşına dilek ve istek bildirimleri seviyesinde kalan ve doğru araçlarla müdahil olamaması, Maastricht

Antlaşmasıyla çizilen normların içini dolduramamaktadır. Ortaya konulan normlarla oluşturulmak istenen 'ortak' politika alanı uygulamada bir karşılık bulamamış dolayısıyla yapının kendini tekrar üretmesi ve doğru bir şekilde kendisini konumlandırması başarı sağlamamıştır.

1.4.4. Kosova'daki 1996-1998 Dönemindeki Durum ve Kosova Savaşı

Kosova'daki çatışmanın nedeni uzun yıllara yayılmış Sırp baskısı ve bunun karşısında Arnavut direnişidir. 1900'lü yılların başında Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgeden çekilmesiyle, Kosova 1912-1913 yıllarında Sırbistan'ın egemenliğine girmiştir. 1912 yılında icra edilen Londra Büyükelçiler Konferansı'nda bu durum Birleşik Krallık, Fransa, Rusya gibi büyük devletler tarafından destek görmüştür. Bu tarihten itibaren Kosova; Sırbistan, Hırvatistan ve Sloven Krallığı'nın bir parçası haline gelmiştir. 1945 senesinde krallığın lağvedilmesinden sonra 1946 senesinde sosyalist bir modelleme üzerinden Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti olarak yeniden kurulmuştur. Bu yeni yapılanma içerisinde, Kosova Özerk Sosyalist Bölgesi olarak Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti'nin kurucu unsurlarından birisi haline gelmiştir²²⁰. Bu dönem Kosova'nın sosyalist ideoloji ile flört dönemi olarak adlandırılabilir, dönemin gözde sloganı '*Kardeşlik ve Birlik*' olarak görülmektedir²²¹.

Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti'ni 1943'ten 1980'e kadar Yugoslavya'nın Mareşali unvanıyla yöneten Josip Tito 6 federe devlet, 24 etnik bağlılık ve 3 ana dinin etkilerinde olan hassas yapıya sahip Yugoslavya'yı nispeten etnik tansiyonlara mahal vermeden yönetme başarısında bulunmuştur.

Ancak 1945-1950 dönemi içerisinde Yugoslav devlet modellemesi içerisinde, resmi otoritelerin modele uyum gayretlerini bir kenara bırakırsak, Kosova'daki Arnavutlar'ın baskı altına alınmaları devam etmekteydi. Bu dönem içerisinde Arnavutlar başkaldırı için gruplaşmışlar fakat bu başarı elde edememişlerdir²²². İlerleyen dönemde ise başkaldıranların Arnavut Sosyalist Halk Cumhuriyeti ile iş birliği yaptıkları yolundaki suçlamalardan dolayı Kosovalı Arnavutlar ciddi hapis cezalarına çarptırılmışlardır. 1968'in başkaldırı havası içerisinde ise ilk defa Kosova'daki Arnavutlar tarafından Kosova Cumhuriyeti istemi ve nidaları Kosova içerisinde yankı bulmaya başlamıştır²²³.

1974 yılında yapılan yeni anayasa Sosyalist Yugoslavya'yı federasyonla konfederasyon arasında dengelemiştir. Bu anayasada, tüm cumhuriyetler, bir ulus

²²⁰ Kenneth Christie, *a.g.e.*, p.240-248.

²²¹ Armend R. Bekaj, "The KLA and the Kosovo War From Intra-State Conflict to Independent Country", *Berghof Transitions Series, Berghof Conflict Research*, 2010, Vol.8.,p.6, http://www.berghof-conflictresearch.org/documents/publications/transitions8_kosovo.pdf, (Erişim tarihi:20.12.2011)

²²² Armend Bekaj, *a.g.e.*, p. 10.

²²³ Noel Malcolm, *Kosovo: A Short History*, Papermac, London, 1998, p.87-90.

olarak açıkça belirtilmiştir²²⁴. Sırbistan'ın iki özerk cumhuriyeti olan Kosova ve Vojvodina ulus olarak belirtilmese bile, diğer ögelerle eşit seviyede olacağı belirtilmişti. Ancak Kosova'nın statüsüyle ilgili olarak yapılan olumlu değişikliklere rağmen Kosova'lı Arnavutlar'ın tatmin edilmemiş bir takım istekleri de bulunmaktaydı; bunun şüphesiz en önemli kanıtı; Kosova'nın anayasada ulus olarak tanımlanmaması ancak; Sırbistan'a bağlı bir bölge olarak varlığının devam etmesiydi²²⁵.

Tito'nun ölümünden sonra, güç ve yönetim Yugoslavya'nın altı cumhuriyet ve iki özerk bölgesindeki meclisler tarafından seçilen liderler arasında dönemsel olarak paylaşılmaya başlamıştı ki bu da liderliğin siyasi liderler arasında güç savaşı içerisinde dağılmaya başlamasına neden olmuştur²²⁶.

1974 Anayasasıyla Kosova'nın durumuyla ilgili olarak her ne kadar iyileştirmeler yapıldıysa da Kosovalı Arnavutların yeni anayasa ile ilgili memnuniyetsizlikleri devam etmekteydi. Tito'nun ölümü ile bu memnuniyetsizlik '*illegalja*' denilen hareketin başlamasına ve genişlemesine neden olmuştur. Bu hareket içerisindeki gruplar, Arnavutlar'ın Yugoslavya içerisindeki durumları ile ilgili kitapçık basıp dağıtmakta, yeni yandaş yetiştirmek amacıyla toplantılar düzenlemekte ve Kosova'nın Sesi Radyosu adı altında bir radyo kurarak halk hareketini örgütlemekteydi. Bu gruplar içerisindeki en güçlü örgütlenme '*Levizja Popullore e Kosoves, LPK*', Kosova Halk Hareketi idi. Kosova Halk Hareketi'nin 1980'lerin başında daha yüksek sesle dile getirdiği istek Sırbistan'dan kopma ve Kosova Cumhuriyeti'nin kurulması ve/veya Arnavutluk ile birleşmesi idi. Kosova Halk Hareketi-LPK kendi programı içerisinde amacın gerçekleştirilmesini:

"LPK, ulusal hedefe ulaşmak için, ülkenin bağımsızlığı için, demokratik, barışçıl, silahlı başkaldırıyı da kapsayacak şekilde kurtuluş mücadelesinin her türlü şeklini kullanacaktır." şeklinde dile getirmiştir.

LPK'nın amacını bu şekilde açıklaması zamanın politik aktivistlerin de yetkili makamlarca yasadışı olarak tanınmalarına ve türlü işkencelere maruz kalmalarına sebep olmuştur. 1987 yılında Kosova için milliyetçilik kartının Slobodan Miloseviç'in Sırp Komünist Ligi'nin başkanlığına gelmesiyle daha görünür bir şekilde oynanması ve Arnavutlarla Sırlar arasındaki etnik gerilimin tırmanmasından dolayı durumun daha vahim bir şekil alması şeklinde tecrübe edilmiştir. Bu aşamada 1961'de özerk vilayet Kosova'daki nüfus dağılımı 1991'deki dağılımla karşılaştırıldığında, 1961'de Sırlar %23,5 Müslümanlar %0,8, Hırvatlar %0,7, Yugoslavlar %0,5, Karadağlılar,

²²⁴ a.g.e, Meier, "Yugoslavia a History...", p.68.

²²⁵ Armend Bekaj, a.g.e., p.11.

²²⁶ William Bradford, a.g.e., p.26.

%3,9, Arnavutlar %67, Makedonlar %0,1, diğer %3,2 olurken; 1991'de Sırp nüfus %10, Yugoslavlar %0,2, Arnavutlar ise %89,8 şeklinde dağılım göstermiştir²²⁷.

Sırp Komünist Ligi Başkanı Slobodan Miloseviç'in Yugoslav Komünist Ligi Genel Sekreteri Stipo Suvar'ın istifası yönündeki kampanyası bu dönem içerisinde önemli bir dönüm noktasıdır. Buna neden olarak da Stipo Suvar'ın böl-yönet politikasının toplumlar içerisinde ayrışmaya neden olduğunu öne sürmüştür²²⁸. Ancak tartışmanın odak noktası, Sırp önde gelenlerinin Sırp'ların yönetiminde güçlü ve merkezi bir devletin devamının sağlanması yönündeki isteği, öte yandan da Hırvat ve Slovenler içerisindeki daha âdemimerkeziyetçi bir devletin devamı yönündeki isteğidir.

Kosova'daki karışıklık, Kosova Komünist Ligi Arnavut asıllı eski Başkanı'nın Yugoslav Komünist Ligi'nden atılması ile tırmanmıştır²²⁹. Protestoların çoğalması ve etkinlik alanının artmasına bir karşılık olarak, Kosova Özerk Cumhuriyeti'nde Sırp kontrolünü fazlaştırmak için Sırp Anayasası değiştirilmiş bu da gerginliğin daha fazla yükselmesine neden olmuştur. Kosova Bölgesel Yönetimi, Sırp Anayasasının değiştirilmesi onayını 24 Şubat 1989'da vermiştir. Burada Kosova ve Vojvodina'nın statülerinin 1974 Anayasasından daha az gelişmiş bir hale getirilmesi ve Kosova'nın Vojvodina'dan farklı olarak yapılanmış daha heterojen bir nüfusa sahip olması Kosova'daki isyanların nedeni olarak açıklanabilir²³⁰.

Bu isyanlar, Miloseviç tarafından; Kosovalı Arnavut kökenli entelektüellerin Arnavut Gizli Örgütüne yapılandırılmasıyla oluşturulduğu şeklinde yorumlanmıştır. Ancak bunu Arnavutluk Dış İşleri Bakanlığı kesin bir dille reddetmiştir²³¹. Kosova bu şekilde karışırken Slovenya Çalışanları Sosyalist Birliği de Arnavutluk'taki isyanı desteklemek için Ljubljana'da gösteriler yapmaya başlamıştır. Gösterilerden ve bundan kaynaklanan ölümlerden dolayı Kosova İçişleri Bakanlığı halkın toplanmasını engellemek için, okul, spor salonu, çarşı gibi yerleri kapattığını açıklamıştır. 28 Mart 1989 tarihinde ise Sırbistan Meclisi, Kosova ve Vojvodina bölgeleri üzerinde Sırp kontrolünü artıran anayasa değişikliğini kabul etmiştir. Böylelikle de Kosovalı Arnavutların kamu hayatından uzaklaştırılmalarıyla sonuçlanan düzenli bir ayrımcılık hareketi de başlamıştır²³². Bunun devamı olarak Yugoslav yüksek mercileri Kosova'ya yerleşmeleri için Sırlara finansal destek sağlamaya başlamışlardır.

²²⁷ Stathis Kalyvas, Nicholas Sambanis, *a.g.e.*, p.199-201.

²²⁸ Daniel Bethlehem, Marc Weller, *a.g.e.*, p.XX.

²²⁹ Daniel Bethlehem, Marc Weller, *a.g.e.*, p.XXI.

²³⁰ Dragan Djukanovic, *a.g.e.*, p.1-3.

²³¹ Daniel Bethlehem, Marc Weller, *a.g.e.*, p.XXII.

²³² Armend Bekaj, *a.g.e.*, p. 12.

Bütün bunların karşılığı olarak Kosova'daki Arnavut çoğunluk Demokratik Kosova Ligi adı verilen yeni bir parti etrafında birleşmişlerdir. Bunu takiben 2 Temmuz 1990 tarihinde Kosova Meclisi 180 üyenin 114 oyunu alıp nitelikli çoğunluk oranını yakalayınca, Kosova'nın diğer Yugoslav Cumhuriyetleri'yle eşit niteliklere sahip olduğuyla ilgili bir Anayasal Bildirim sunulmuştur. Bunun üzerine 5 Temmuz'da Sırp Meclisi, Kosova Meclisini lağvetme kararını vermiştir. Kosovalı Arnavutlar buradaki çoğunluğu oluşturdıkları için ve Sırlar tarafından kısıtlanmış haklarını geri alıp kendi toplumları içerisinde söz hakkına sahip olmak için öncelikli olarak diğer cumhuriyetlerle eşit statüye erişmeyi ve ardından Slav olmayan bir halk olarak Yugoslavya Cumhuriyeti'nden ayrılmayı amaçlamaktaydılar. Sırlar ise Kosova'yı Sırp ulus-devleti'nin beşiği olarak görmekte ve oraya daha çok romantik bir atıfta bulunmaktaydı. Kosova meselesini büyük Sırbistan Cumhuriyeti içerisinde azınlık haklarının verilebileceği bir toplum, bir bölge olarak görmekteydi.

Kosovalı Arnavutların iş yaşantısından uzaklaştırılması ayrımcılığını takiben Kosova içerisinde halk ayaklanmaları başlamış ve gösteriler yapılmaya başlanmıştır. Sırp Meclisi'nin Kosova Meclisi'ni lağvetmesinden sonra ise Arnavut, Türk, Müslüman milletvekillerinden oluşan 111 kişi tek taraflı olarak Anayasal Bildirimi onaylamış ve Kosova'nın bir cumhuriyet olduğunu ilan etmiştir²³³. Eylül 1991'de bağımsızlık referandumu organize edilmiş, Arnavutların %87'sinin katılımıyla, katılanların %99 lehte oy kullanmasıyla Kosova bağımsızlığını ilan etmiştir²³⁴. Sırp tarafı bu ilanın hukuksuzluğuna dikkati çekmiştir. Nisan 1992'de çok partili seçimler Kosova'da düzenlenmiştir ve bu seçim sonuçları İbrahim Rugova tarafından liderliğinin üstlenildiği LDK- Kosova Demokratik Ligi'ne olan halk güvenini ortaya koymuştur. Bu politik durum Sırp yönetimi ve uluslararası toplum tarafından kabul görmemiştir.

Bu dönem içerisinde, Belgrad baskıcı tutumunu genişleterek devam ettirmiştir. Ancak 1990'ların ilk yarısında Kosova'da yaşanan bu gelişmeler uluslararası toplumun dikkatini çekmemiştir. Bunun nedeni Hırvatistan ve Bosna'daki durumun vahimleşmesi ile dikkatlerin bu bölgede sadece bu iki topluma yönelmiş olmasıdır.

Bu durum içerisinde 1982'den beri aktif olan LPK- Kosova Halk Hareketi'nin 1990'larla beraber sorunun çözümünde mutlaka silahlı çatışmanın yer alması daha yüksek sesle dile getirilmeye başlanmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi, Kosova Halk Hareketi-LPK kendi programı içerisinde amacın gerçekleştirilmesini:

²³³ Daniel Bethlehem, Marc Weller, *a.g.e.*, p.39.

²³⁴ Armend Bekaj, *a.g.e.*, p. 13.

'LPK, ulusal hedefe ulaşmak için, ülkenin bağımsızlığı için, demokratik, barışçıl, silahlı başkaldırıyı da kapsayacak şekilde kurtuluş mücadelesinin her türlü şeklini kullanacaktır.' ²³⁵ şeklinde dile getirmiştir.

LPK'nın silahsız yöntemlerle Kosova üzerindeki baskıcı tutumun değişebileceğine olan inancı iki durum yüzünden ortadan kalkmıştır. Birinci neden, 1990'ların ilk yarısında Kosova'daki insan hakları ihlalleri, Kosovalı Arnavutların baskı altında tutulması ve daha önce gerçekleşen Kosova'nın ayrıcalıklı statüsünün Sırp tarafından ortadan kaldırılmasının uluslararası toplumun ilgi alanına girmemiş olmasıdır. İkinci neden, Bosna Hersek, Hırvatistan ve Sırbistan arasında Dayton Ohio'da müzakere edilen Dayton Barış Antlaşması nam-ı diğer Bosna-Hersek için Genel Çerçeve Barış Antlaşması'nın imzalanmasıdır. Bu antlaşma, batı dünyasının, ABD ve AB'nin uzun süreli bir çekince dönemi sonrasında Balkanlar'daki duruma dâhil olmasının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bu Antlaşma'nın imzalanmasıyla asıl büyük sorun onların gözünde çözümlenmiş ve Kosova'daki gerilimin de bir iç mesele olarak tarafların çözümüne bırakılması uygun görülmüştür²³⁶.

Bu iki nedenden ötürü LPK silahlı direnişin öncelik kazandığı görüşündeydi. Nitekim UÇK- Kosova Kurtuluş Örgütü'nün 1990'larda gündeme oturmasında kurucularının daha önceden LPK'nın içerisinde bulunması yatmaktaydı²³⁷. LPK'nın öncülerinin UÇK yapılanmasında finansal ve lojistik destek ve yardım sağladığını da burada not etmek gerekmektedir.

LPK bu bağlamda silahlı başkaldırının politik yol haritasını çizen bir çekirdek görevini gördüğünü söylemek yanlış olmaz. Silahlı başkaldırı ise meşru kaynağını 2 Temmuz 1990 tarihinde Kosova Meclisi'nin 180 üyenin 114 oyunu alıp nitelikli çoğunluk oranını yakalamasıyla kabul edilen, Kosova'nın diğer Yugoslav Cumhuriyetleri'yle eşit niteliklere sahip olduğuyla ilgili Anayasal Bildirimden almaktaydı. Ancak bu Anayasal Bildirim uluslararası toplum tarafından kabul görmemişti. LPK ile yakın temasta olan KLA'nın iç işleyişi ve savaşma stratejisi şu şekilde tanımlamıştır: 'Yapılacak olan bağımsızlık hareketi sosyo-kültürel alanları ve çevreyi içine almayacak, sivil halka zarar getirmeyecek ve halk için hayati önem taşıyan mekân ve kişilere yönelik olmayacaktır'. Yine Bekaj'dan alıntılanmak suretiyle, UÇK'nın eylemlerine maruz kalacaklar şu şekilde sayılmıştır: 'Askeri ve polis birlikleri, iletişim donanımları da da dâhil olmak üzere; özel polis üniteleri; kesin

²³⁵ Muhammet Kelmendi, *Pse nuk u ndertua fronti per çilirim e Kosoves*, Iliria, Tirane, 1999, aktaran Armend Bekaj, *a.g.e.*, p. 12-13.

²³⁶ Armend Bekaj, *a.g.e.*, p. 15-17.

²³⁷ Christine Chinkin, "Kosova: A" Good" or" Bad" War?", *American Society of International Law*, 1999.Vol. 93, No. 4, 841-846,p. 842-843.

kanıtlanmış olarak, vatan haini ilan edilen ve düşman güçleriyle iş birliği yapan Arnavutlar; kamuya açık yerlerde yapılmayan askeri harekâtlar.²³⁸

Sırpın gözünde Kosova meselesi, Sırbistan içerisinde azınlıkların nasıl algılanacağı ve gelecekteki Sırp Devleti'nin yapısının nasıl olacağıyla ilgiliydi. Sırp için Kosovalıların özerkliğini geri kazanması ve daha ileride bağımsızlıklarını ilan etmeleri ile çoğunluğunu Arnavut asıllı vatandaşların oluşturacağı bir Kosova'nın; Büyük Arnavutluk fikrinin uygulamaya geçebilmesinin önünde bir etken, Vojvodina ve Sancak eyaletlerindeki Macar ve Müslüman nüfus için de bir örnek meydana getiren bir durum olarak görmekteydiler.

Öte yandan Hırvatistan toprakları üzerinde en geniş Sırp nüfus sahip olan Krajina bölgesindeki Sırp da özerklik için ayaklanmış ve kendilerini özerk ilan etmişlerdir, bu durum Sırbistan tarafından kabul edilmiştir²³⁹. Bu ayrıntının verilmesinin sebebi ise, Krajina bölgesinde yaşanacak çatışmaların ardından, Sırpın Krajina'dan kaçan Sırp nüfusu dengelemek adına Kosova'ya intikal ettirmeleri ve böylelikle çatışmaların derinleşmesidir.

UÇK'ya dönecek olursak, UÇK'nın örgütsel olarak merkezi Drenica olarak belirlenmiştir. Faaliyet alanları ise Llap, Dukagjin, Prekaz üzerinden gerçekleşmektedir. UÇK'nın finansal olarak devamlılığının sağlanması batıdaki Kosovalı Arnavut diasporası tarafından gerçekleştirilmekteydi. UÇK ve faaliyetleri için dönüm noktası olan olay, 1997 yılında Arnavutluk'ta yaşanan finansal krizle beraber devlet yapısının yerle bir olmasıdır. Bu durum içerisinde polis ve asker şiddetin tekeli elinde bulunduran grup olmaktan çıkmıştır. Bu olayla beraber birçok silah karaborsada kolayca ve çok uygun fiyata alıcı bulmaya başlamıştı. Böylelikle UÇK için silahlanma açısından çok önemli bir fırsat doğmuştur.

Bu dönem içerisinde UÇK, bağımsızlık karşıtı olan Sırp'a ve Arnavutlar'a karşı silahlı eylemlerini çoğaltmışlardır. Bunun karşılığı olarak Sırp Kosova'daki saldırılarını yoğunlaştırmış ve ellerinde tuttıkları ya da şüpheli gözleriyle baktıkları şahıslara kötü muamelelerini de artırmışlardır.

Nisan 1992'de çok partili seçimlerle iktidara gelen İbrahim Rugova'nın başkanlığındaki LDK- Kosova Demokratik Ligi, 1996 yılına gelindiğinde; UÇK'yı varoluş nedeni çerçevesinde tanımaktan vazgeçti. Rugova ve LDK'nın yolu daha pasif, yumuşak ve oydaşma üzerinden bağımsızlık yolunda ilerlemektir. Ancak 1997 yılında UÇK da artık Rugova'nın Sırlara karşı yürüttüğü yumuşak diplomasi örneğini reddetmiş ve bir nevi ayrımcılık sistemi içerisinde kaybedilen onuru geri alma yolunda kararlılıklarını belli etmişlerdir.

²³⁸ Armend Bekaj, *a.g.e.*, p. 18.

²³⁹ Alan Thornett, Geoff Ryan, *a.g.e.*

1998 senesinde Sırp askeri, paramiliter ve polis güçlerinin Kosova ile ilgili sıkılaştırılmış önlemleri artan bir seyir izlemekteydi. UÇK bu dönem içerisinde yine küçük çaplı eylemlerini devam ettirmekteyken bu sıkılaştırılmış önlemler karşısında Priştina’da UÇK’nın önde gelenlerinden birinin öldürülmesi ile kendi silahlı direnişlerini geliştirmek ve daha fazla insanı yanlarına çekebilmek için önemli bir fırsat yakalamıştı.

1998 yılı içerisinde, Sırp Özel Kuvvetleri UÇK ve sivil nüfus üzerinde baskılarını daha da artırmışken, Batı Kosova’da 24 sivilin katledilmesiyle uluslararası medyada ve insan hakları örgütleri bünyesinde büyük bir tepki gelişmeye başlamıştır²⁴⁰. Bu sayede uluslararası toplumun da dikkati bölgeye çekilmeye başlanmıştır. LDK iktidarının da ABD ve AB gibi aktörlerin dikkatini bölgeye çekmek asıl amaçlarından biriydi.

Bu dönem içerisinde Sırp lar Kosova üzerindeki saldırılarını derinleştirmiş ve Prekaz şehrini kuşatmış, aynı aileden UÇK yapılanmasının lideri konumundaki kişileri öldürmüşlerdir. UÇK yapılanmasındaki kilit kişilerinin öldürülmesi ile beraber toplumsal hareketlenme artmaya başlamış ve destek protestoları hızlanmıştır. Böylelikle 1998 senesi başında birkaç yüz kişilik UÇK örgütü 3 aylık bir dönem sonunda 10.000 kişilik bir gönüllülük ordusuna dönüşmüştür²⁴¹. Bu dönem içerisinde UÇK sadece silahlı direniş örgütü olmaktan vazgeçip, iç yapılandırmasını tekrar gözden geçirip silahlı direnişin yanında politik bir yapılanma da ortaya koymaya başlamıştır.

Ancak bu dönem çatışmaların arttığı ve Arnavut nüfusun ayrımcılığa maruz kalmasının yanında yerinden edilme ve toplu katliamlarla dolu bir dönemdir. Öyle ki bazı kaynaklara göre Ekim 1998 itibarıyla 1.500 Kosovalı Arnavut öldürülmüş, yerlerinden edilmiş kişi sayısı ise 300.000’e ulaşmıştır²⁴².

NATO Hava Harekâtıyla sonuçlanacak süreç içerisinde Dayton Antlaşması ile birlikte Kosovalı Arnavutlar için daha zor bir süreç başlamıştır. Bosna Hersek için Genel Çerçeve Barış Antlaşması ile Bosna Hersek, Hırvatistan, Federal Yugoslavya Cumhuriyeti arasında barış tesis edilmişti²⁴³. Dolayısıyla da Kosova’nın durumu ve Kosovalı Arnavutlar’ın durumu uluslararası toplumca Sırbistan’ın inisiyatifine bırakılmış ve Sırbistan’ın içişleri olarak görülmüştü. Ancak 1998-1999 yılları

²⁴⁰ Independent International Commission on Kosovo, *The Kosovo Report: Conflict, International Response, Lessons Learned*, Oxford University Press, Oxford, 2000, p.38.

²⁴¹ Armend Bekaj, *a.g.e.*, p. 20.

²⁴² Adam Roberts, "NATO's "Humanitarian War" Over Kosova", *Survival*, 1999, Vol. 41, No. 3, 102-123, p.112-113.

²⁴³ U.S. Department of State. Bureau of Public Affairs Resmi İnternet Sayfası, "Summary of the Dayton Peace Agreement on Bosnia-Herzegovina", <http://www.state.gov/www/regions/eur/bosnia/dayton.html>, (Erişim tarihi:17.09.2011).

arasında BMGK Kosova'daki insani felakete, insan hakları ve temel özgürlüklere yapılan saldırılara dikkat çekmiş ve çeşitli kararlar yayımlamıştır.

3 Mart 1998 tarihli BM Genel Kurulu A/RES/52/139 sayılı kararında Kosova'daki şiddet olaylarından, etnik Arnavutlar'ın ayrımcılığa uğramasından ve insan hakları ile temel haklarla ilgili uygulamalardan duyduğu endişeyi dile getirmiştir. Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'nden politik tutukluları serbest bırakmasını, yerel insan hakları örgütlerinin temsilcilerine yapılan baskının sona erdirilmesini, Kosova'dan kaçan Arnavutlar'ın sağlıklı bir biçimde geri dönmelerinin sağlanmasını istemiş, Kosova için demokratik kurumların yapılmasını istemiştir²⁴⁴.

9 Aralık 1998 tarihli BM Genel Kurulu A/RES/53/164 sayılı kararında etnik Arnavutlar'ın Kosova'da terörize edilmesinden, Sırpların rehin alma olaylarından duyduğu derin endişeyi dile getirmiştir. Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'nden temel hak ve özgürlüklere demokratik kurallara uyması çağrısını yapmış, Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'nden ve Kosova'daki etnik Arnavutlar önderliğindeki örgütlerden tüm terör eylemlerini ve şiddet olaylarını kınamalarını istemiştir. Aynı şekilde taraflardan anlamlı bir dialog geliştirmelerini istemiştir²⁴⁵.

25 Şubat 1999'da kabul edilen A/RES/53/163 sayılı BM Genel Kurulu Kararında ise Bosna Hersek, Federal Yugoslavya Cumhuriyeti, Hırvatistan'daki insan hakları ihlallerine ve Dayton Barış Antlaşması'ndan doğan yükümlülükler hatırlatılmıştır²⁴⁶.

Aynı dönem içerisinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi de Sırp polisinin şiddeti, keyfi aramalar ve tutuklamalar, işkence, kötü muamele, hukuk sistemindeki ayrımcılık ve katliamlardan dolayı çok sayıda karar yayımlamıştır. Bunlara örnek vermek gerekirse:

BMGK 31 Mart 1998'de kabul edilen kararında, Temas Grubu tarafından önerilen, Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'ne yapılacak silah ambargosu teklifinden memnuniyet duymuştur. Sırp polis güçlerinin barışçıl protestolara yönelik şiddet olaylarıyla; UÇK'nın şiddet olaylarını kınamıştır. Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'nden Kosova'da politik bir çözüm bulunmasının karşılıklı diyalogla

²⁴⁴ BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, A/RES/52/139 sayılı kararı", <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/770/83/PDF/N9877083.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi 02.02.2012)

²⁴⁵ BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, A/RES/53/164 sayılı kararı", <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/769/81/PDF/N9976981.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi 02.02.2012)

²⁴⁶ BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, A/RES/53/163 sayılı kararı", <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/769/75/PDF/N9976975.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi 04.02.2012)

çözümlemesini ve Kosovalı Arnavutlardan da UÇK'nın terör eylemlerini kınamaları isteğinde bulunmuştur²⁴⁷.

BMGK 23 Eylül 1998 tarihli 1199 sayılı ve 24 Ekim 1998 tarihli 1203 sayılı kararlarında Kosova'da yaşanan insanlık dramına dikkat çekmekte, BM Şartnamesinin VII. konu başlığı çerçevesinde Kosova'daki insanlık trajedisinin uluslararası barış ve güvenlik için bir tehdit yarattığını belirtmektedir²⁴⁸.

Çatışmanın büyümesiyle beraber uluslararası tepkiler ve çözüm yolları arayışları daha da belirginleşmekteydi. Ekim 1998'de ABD Başkanlık Özel Temsilcisi Richard Holbrooke Belgrad'a ateşkes yapılması için ultimatö vermiş; ateşkesin sağlanamaması halinde durumun NATO araçlarıyla normale döndürüleceği yolunda açıklamalarda bulunmuştur, bunun sonucunda ise ateşkes sağlanmıştır²⁴⁹.

Holbrooke sayesinde elde edilen ateşkes uzun süreli olamamış UÇK ve Sırp güçler Ocak 1999 itibarıyla yine sıcak çatışma içerisine girmişlerdir. 17 Ocak 1999'da NATO hava bombardımanı için zemin hazırlayacak olan Raçak katliamı yaşanmıştır. Sırp kuvvetler Kaçak kasabasına girdikten sonra kadın ve erkekleri ayırmışlar ve yaklaşık 45 kişiyi katletmişlerdir²⁵⁰.

Bu katliamdan sonra ise ABD, Birleşik Krallık, Fransa, Almanya, İtalya ve Rusya'dan oluşan Temas Grubu, Rambouillet Antlaşması'na uzanan süreçte, 30 Ocak 1999'da Temas Grubunun Müzakere Edilemez Prensipleri/Ana Elemanlar adı verilen bir doküman hazırlanmıştır²⁵¹. Bu dokümandaki prensipler Rambouillet Antlaşması'nın da temelini oluşturmaktadır. Buna göre:

Genel Prensipler içerisinde; *Acil olarak şiddetin sonlandırılması ve ateşkes ilan edilmesi, diyalog yoluyla barışçıl bir uzlaşma sağlanması, üç senenin sonunda kesin şeklini alacak geçici bir antlaşmanın yapılması, geçici statülerin tek taraflı olarak bozulamaması ilkesi, tüm ulusal toplulukların haklarının korunması, AGİT kontrolü altında Kosova'da adil seçimlerin yapılması, Federal Yugoslavya Cumhuriyeti ve komşu ülkelerin toprak bütünlüğüne zarar gelmemesi, insanlık suçları, savaş suçları veya uluslararası hukuku ihlal eden çeşitli suçlar hariç Kosova*

²⁴⁷ BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 1160 sayılı kararı", <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/090/23/PDF/N9809023.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi 08.02.2012)

²⁴⁸ BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 1199 sayılı kararı", <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/279/96/PDF/N9827996.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi 03.02.2012)

BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 1203 sayılı kararı <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/321/21/PDF/N9832121.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi 04.02.2012)

²⁴⁹ Marc Weller, *The Crisis in Kosovo 1989-1999: From the Dissolution of Yugoslavia to Rambouillet and the Outbreak of Hostilities*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999, p.211.

²⁵⁰ "Recak - the massacre that led to NATO intervention in Kosovo", *The Kosova Report*, 10 Şubat 2008, <http://www.newkosovareport.com/20080210532/Society/recak-the-massacre-that-led-to-nato-intervention-in-Kosova.html>, (Erişim tarihi 04.02.2012)

²⁵¹ Marc Weller, *a.g.e.*, p.211-215.

sorununa yönelik suçlarla ilgili hiç kimsenin taraflarca yargılanamaması, siyasi hükümlülerin affı ve salıverilmesi, taraflarca bu maddelerin uygulanmasında uluslararası kontrol ve tam iş birliği' öngörülmektedir.

Kosova'daki Yönetişim başlığı altında; *Kosovalıların, demokratik olarak güvenilir ve Kosovalılarca oluşturulmuş ve seçilmiş Kosovalı kurumlarca yönetilmesi* öngörülmektedir.

İnsan Hakları başlığı altında; *uluslararası konvansiyonlarda belirtilen insan hakları ve ulusal toplumların fertlerinin haklarının hukuki olarak korunması* öngörülmektedir.

Uygulama başlığı altında; *anlaşmazlıkların çözüm mekanizmaları ile uygulamayı kontrol etmek için ortak bir komisyon kurulması, gerekli olduğu takdirde AGİT ve diğer uluslararası kurumların devreye girebilmesi*²⁵² öngörülmektedir.

Bütün bu maddelere dayanarak Temas Grubu Priştina ve Belgrad'ı 'Kosova'da Özerk İdare ve Barış için Geçici Antlaşma' yı müzakere edip imzalamaları için Rambouillet'ye (Fransa) davet etmiştir. Rambouillet Konferansı 6 Şubat 1999 tarihinde Fransız ve İngiliz delegasyonlarının eşbaşkanlığında açılmıştır. 23 Şubat 1999'a kadar süren müzakerelerden çok net bir sonuç ortaya çıkmadığı için, barış antlaşması dialoğu 15-18 Mart 1999'da tekrar ele alınmıştır. Ancak Belgrad rejimi bu dokümanı imzalamayı reddetmiştir.

Bu dönem içerisinde Sırlar Kosova sınırına birliklerini yığmaya başlamışlardır. Akabinde büyük insani göçler yaşanmaya başlamıştır ve 200.000 Kosovalı Arnavut'un yerlerinden edilmiştir²⁵³. ABD Özel Temsilcisi Richard Holbrooke 23 Mart 1999'da Brüksel'e dönerek Kosova ve Federal Yugoslav Cumhuriyeti arasındaki barış sürecinin diplomatik yollardan sonuçlandırılmayacağını ve barış antlaşması sürecinin başarısızlıkla sonuçlandığını açıklayıp, durumun NATO araçlarıyla çözümünün tek çare olduğunu belirtmiştir.

Bunun üzerine 23 Mart 1999'da NATO Genel Sekreteri Javier Solana, SACEUR (*Supreme Allied Commander Europe*) ABD Generali Wesley Clark'ı Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'ne hava operasyonlarını başlatma görevini vermiştir. NATO hava harekâtı 24 Mart 1999'da başlamış, 11 Haziran 1999'a kadar sürmüştür.

²⁵² Marc Weller, "The Rambouillet Conference on Kosova", *International Affairs*, 1999, Vol.75 No.2, 211-251,p. 231-235.

²⁵³ Marc Weller, *a.g.e.*,p.236.

BMGK 14 Mayıs 1999'da; 1160, 1199, 1203 sayılı kararlarındaki ilgili maddeleri tekrar hatırlatan 1239 sayılı kararı yayımlamıştır²⁵⁴. BMGK 10 Haziran 1999'da 1244 sayılı kararı yayımlayarak, 1160, 1199, 1203 ve 1239 sayılı kararlardaki maddelerle uyum sağlanamadığından dolayı üzüntüsünü dile getirmiş ve Kosova'daki insanlık dramından duyduğu endişeyi belirtmiştir. Bu durum aynı zamanda NATO Kosova Gücü KFOR'un kurulması ve Kosova'da geçici bir BM yönetiminin kurulmasının hukuki zeminini hazırlamıştır.²⁵⁵

Yine 10 Haziran 1999 tarihinde NATO Kosova Gücü (KFOR) ve Federal Yugoslavya Cumhuriyeti arasında yapılan Askeri Teknik Antlaşma ile Federal Yugoslavya güçleri Kosova'yı terk etmeye başlamışlardır ve böylece Kosova için uluslararası yönetim süreci başlamıştır.

1.4.4.1. AB'nin Kosova Savaşına Bakışı

Bu alt bölüm içerisinde AB'nin Kosova'daki tırmanan gerginliklere ve çatışma ortamına nasıl tepki verdiği, üye ülkelerin kararları yönlendirmedeki rolü dönem başkanlıkları da dikkate alınarak ele alınmış ve AB kaynaklarından yararlanılarak, değerlendirmeler yapılmıştır.

AB Kosova krizinin tırmanmaya başlaması döneminde, krize çok dâhil olamadığı görülmektedir. Bunun önemli bir nedeni AB'nin Bosna Hersek'te yaşanan savaşa, bu sorunun çözümüne ve Dayton Barış Antlaşması sürecine daha fazla odaklı olmasıdır. Bu bölüm içerisinde, Dayton Barış Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinin ardından 1996 senesinden itibaren AB'nin Kosova ile ilgili tutumu incelenmiştir. 1996'nın ilk 6 aylık dönemi içerisinde AB dönem başkanlığı İtalya'nın elinde bulunmaktaydı. Bu bilgiyi verdikten sonra, 29 Ocak 1996 tarihinde toplanmış olan 1902. Genel İşler Konseyi toplantısında AB Dayton Barış Antlaşması'yla başlayan barış sürecinin genel bir değerlendirmesini yapmaktadır. Öncelikli olarak değinilen konular, barış süreci içerisinde Bosna Hersek ve Hırvatistan'ın Birliğin PHARE (*Poland and Hungary: Assistance for Restructuring their Economies*) programı içerisine alınması, 26-27 Şubat 1996'da yapılacak olan Genel İşler Konseyi'nde Komisyon'un bölgenin geleceğiyle, AB ve üye devletlerinin Eski

²⁵⁴ BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1239 sayılı kararı", <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/143/75/PDF/N9914375.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi: 09.02.2012)

²⁵⁵ BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 1244 sayılı kararı", <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/172/89/PDF/N9917289.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi: 09.02.2012)

Yugoslav devletleriyle ne tür işbirlikleri yapacağı ile ilgili bir rapor hazırlaması ve Arnavutluk'la gelecekteki ilişkileriyle ilgili konulara değinilmiştir²⁵⁶.

İtalya dönem başkanlığı içerisinde Maastricht Antlaşması'nın gözden geçirilmesi ile ilgili Roma Antlaşması'nın 40. yıldönümüne rastgelen 29-30 Mart'ta Torino'da yapılacak olan olağanüstü zirveye hazırlıklar da yine bu dönem içerisinde devam etmekteydi²⁵⁷. 17-18 Şubat 1996 tarihinde Roma'da Bosna Hersek'teki barış süreciyle ilgili bir konferans toplanmıştır.

Yaklaşık bir ay sonra yapılan 1903. Genel İşler Konseyinde ise, 17-18 Şubat 1996 tarihinde Roma'da Bosna Hersek'teki barış süreciyle ilgili konferansa atıfta bulunulmuş, eski Yugoslavya'ya uygulanan silah ambargosu, güneydoğu Avrupa ile iyi komşuluk ve istikrar sürecine değinilmiştir. AB, Eski Yugoslavya'ya uygulanan silah ambargosuyla ilgili olarak BMGK'nın 22 Kasım 1995'te kabul ettiği 1021 sayılı karara istinaden bir ortak duruş yayımlamıştır.

Bu ortak duruşa göre, Bosna Hersek, Hırvatistan ve Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'ne yönelik silah ambargosunun devam ettirilmesine karar verilmiştir. Bu ortak duruş 13 Mart 1996 tarihinden itibaren geçerlilik kazanmıştır²⁵⁸. 25 Mart 1996'da toplanan 1911 sayılı Genel İşler Konseyi'nin gündemini 29 Mart 1996'da yapılacak olan Torino Zirvesi, Eski Yugoslavya'daki barış sürecinin değerlendirilmesi, Arnavutluk'la ilişkiler oluşturmaktadır. Genel İşler Konseyi'nin yazılı açıklamasında, Maastricht Antlaşması'nın N maddesi uyarınca, Komisyon ve Avrupa Parlamentosu'ndan sonra, Konsey de Hükümetlerarası Konferans'ın 29 Mart 1996'da toplanması ile ilgili olumlu bir düşünce bildirmiştir²⁵⁹. Bu dönem içerisinde AB'de en dikkat çekici problemin, İtalya dönem başkanlığı esnasında ve aynı zamanda 15-16 Aralık 1995 Madrid Zirvesinde de belirtildiği gibi Avrupa Parlamentosu üyelerinin Hükümetlerarası Konferans'a dâhil edilmesi konusunda yaşandığı görülmektedir. Ulusal delegasyonlar; parlamenterlere izleyici statüsü verilmesinde fikir ayrılıkları yaşamışlardır²⁶⁰.

²⁵⁶ AB Resmi İnternet Sayfası, "1902. General Affairs Council " 29 Ocak 1996, http://consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/028a0002.htm, (Erişim tarihi 27.02.2012)

²⁵⁷ İtalyan Dış İşleri Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, "Italy's role in the Construction of a United Europe", http://www.esteri.it/MAE/EN/Politica_Europea/Italia_in_UE/, (Erişim tarihi 27.02.2012)

²⁵⁸ AB Resmi İnternet Sayfası, "1903. General Affairs Council " 26 Şubat 1996, http://consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/028a0001.htm, (Erişim tarihi 27.02.2012)

²⁵⁹ AB Resmi İnternet Sayfası, "1911. General Affairs Council ", 25 Mart 1996, http://consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/028a0044.htm, (Erişim tarihi 27.02.2012)

²⁶⁰ "Inter-governmental Conference:EU Split over Preparations for Turin Summit", *Europolitics*, 28 Şubat 1996, <http://www.europolitics.info/inter-governmental-conference-eu-split-over-preparations-for-turin-summit-art171387-32.html>, (Erişim tarihi 03.03.2012)

Hükümetlerarası Konferansla ilgili bilgileri vermeden önce Hükümetlerarası Konferans'a giden süreçte yaşanan üye ülkeler bazındaki yorumlamalara da burada değinmekte yarar vardır.

Baden Baden'de 6 Aralık 1995'te Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac ile Almanya Şansölyesi Helmut Kohl arasında yapılan ikili zirvede, AB'yi yeni yapılandırmaya taşıyacak olan Hükümetlerarası Konferans'ın dört önceliğe yer vermesini uygun görmüşlerdir. Bunlardan birincisi ODGP'nin daha verimli ve görünür hale getirilmesi için, üye ülkelerin dış politika ve güvenlik politikalarının birbirlerine yaklaştırılması esası, AB-BAB hukuki bağlantısının kısa süre içerisinde netleştirilmesidir.

İkinci öncelik, ortak bir bakış açısı içerisinde AB'de serbest dolaşımın netleştirilmesi, sığınma ve göç konularına eğilinmesi ve vatandaşların organize suçlar, terörizm ve uyuşturucuya karşı korunmalarının sağlanmasıdır.

Üçüncü öncelik; Birlik kurumlarının daha verimli çalışmasıdır. Buradaki en önemli nokta, Konsey içerisindeki nitelikli çoğunlukla karar verilecek konuların daha geniş bir satıha yayılmasını sağlamaktır. Dördüncü öncelik ise; vatandaşlara daha yakın bir Avrupa sunulması için çalışmaların yoğunlaşmasıdır²⁶¹.

Fransa'nın hükümet belgesi olarak Le Figaro gazetesinin 20 Şubat 1996 tarihinde yayımladığı Fransa'nın 1996 Hükümetlerarası Konferansla ilgili zaptı içerisinde ise;

AB'nin 1. sütunuyla ilgili olarak karar verme şeklinde Konsey'de nüfusu temel alan ağırlıklı karar verme sürecinin daha geliştirilmesine destek verilmiştir. 2. sütunla ilgili olarak, üç ya da beş sene görevde kalacak bir Yüksek Temsilcilik mevkiinin uygulamaya konulmasını, ODGP ile ortak politikalar üzerine kurulu dış politikalar arasındaki görev farklılaşmasının netleşmesi üzerinde durulmuştur. Ortak savunma konusunda ise AB-BAB arasındaki ilişki modellemesinin netleştirilmesine, Konsey'de karar almayı bloke etmeden, güvenlik konusunda karar verebilmek için özel karar alma mekanizmasının geliştirilmesine ve BAB'ın operasyonel kapasitesinin geliştirilmesine öncelik verilmiştir. 3. sütunla ilgili olaraksa; sığınma ve göçle ilgili gerekli tedbirlerin alınmasını ve polis güçleri arasındaki iş birliğinin hükümetlerarası model içerisinde gerçekleşmesine öncelik vermiştir²⁶².

²⁶¹ AB Resmi İnternet Sayfası, "Lettre conjointe du 6 décembre 1995, du président de la République française, Jacques Chirac et du chancelier de la République fédérale d'Allemagne, Helmut Kohl", 6 Aralık 1995, http://www.europarl.europa.eu/igc1996/pos-fr_fr.htm, (Erişim tarihi 03.03.2012)

²⁶² AB Resmi İnternet Sayfası "Mémorandum sur les orientations de la France pour la Conférence intergouvernementale de 1996, publié le 20 février 1996 par le quotidien "Le Figaro", 20 Şubat 1996 http://www.europarl.europa.eu/igc1996/pos-fr_fr.htm (Erişim tarihi 03.03.2012)

Freiburg'da 27 Şubat 1996'da Klaus Kinkel (Almanya Dış İşleri Bakanı) et Hervé de Charette'in (Fransa Dış İşleri Bakanı) katılımıyla gerçekleşen Fransız-Alman Bakanlar seviyesindeki seminerde ODGP'yle ilgili yönelimler ele alınmıştır²⁶³.

Öncelikli olarak, ODGP'nin etkinliğini artırmak için, karar verme ve karar uygulama mekanizmalarının ve Konseyin kontrol kapasitesinin güçlendirilmesi gündeme gelmiştir. Bu yönelimler içerisinde, Konsey Sekreteryası içerisinde üye ülkelerin personeli, Komisyon ve BAB sekreterliği personelinden oluşan ileri analiz ve etüd ünitesinin oluşturulması ile ODGP için tek ses olarak konuşabilen bir mevkinin yaratılması önem kazanmıştır. ODGP konularında anlaşma için dayanışma maddesinin konulması ve her üye ülkenin çıkarlarına saygının vurgulanması öngörülmüştür.

Almanya ise 26 Mart 1996'da Hükümetlerarası Konferans için Almanya'nın Hedefleri Belgesi'ni Almanya Dış İşleri Bakanı Klaus Kinkel tarafından sunmuştur²⁶⁴. Belgenin ilk bölümü Hükümetlerarası Konferans'ı 2000 yılı için Avrupa Politik Ajandası'nın başlangıç noktası olarak kabul etmektedir. Belgenin önceliklerini, 1996 Hükümetlerarası Konferansı'nın başlaması, parasal birliğin 1998 öncesi tamamlanması ile ilgili kararlar, Hükümetlerarası Konferans'ın başlamasından sonra Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri, Malta ve Kıbrıs'la üyelik müzakerelerinin başlatılması, 2000 yılından sonra Birliğin finansmanı oluşturmaktadır.

ODGP ile ilgili Almanya'nın önceliklerini, nitelikli çoğunlukla karar verilecek alanların genişletilmesi, bazı alanlarda oy birliği ile karar verilmesinin korunması, orta vadede, BAB'ın AB'yle bütünleştirilmesi, politik dayanışma maddesinin ve Petersberg Deklarasyonu'nun Antlaşma metnine eklenmesi ve silahlarla ilgili ortak politikaların belirlenmesi oluşturmaktadır.

Ayrıca 1995 yılında Almanya ve İtalya Dış İşleri Bakanları da 1996 yılında açılacak olan Hükümetlerarası Konferans için bir araya gelmişler ve Hükümetlerarası Konferans'tan beklentilerini dile getirmişlerdir. 15 Haziran 1995'te yaptıkları ortak açıklamada²⁶⁵: Avrupa Parlamentosu'nun karar alma mekanizmasına katılımının genişletilmesi, Komisyon'un inisiyatif alma yetkisinin genişletilmesi, Birliğin daha verimli bir ODGP ortaya koyabilmesi için karar verme mekanizmasının

²⁶³ AB Resmi İnternet Sayfası "Politique étrangère et de sécurité commune: Orientations adoptées par les ministres des Affaires étrangères français et allemand à l'occasion du séminaire organisé à Fribourg", 27 Şubat 1996, http://www.europarl.europa.eu/igc1996/pos-fr_fr.htm, (Erişim tarihi 03.03.2012)

²⁶⁴ AB Resmi İnternet Sayfası, "Document: "Germany"s objectives for the Intergovernmental Conference", 26 Mart 1996, http://www.europarl.europa.eu/igc1996/pos-de_en.htm, (Erişim tarihi 04.03.2012)

²⁶⁵ AB Resmi İnternet Sayfası, "Joint declaration of 15 July 1995 by the German and Italian Foreign Ministers regarding the 1996 Intergovernmental Conference", 15 Temmuz 1995, http://www.europarl.europa.eu/igc1996/pos-it_en.htm#decl, (Erişim tarihi 11.03.2012)

kolaylaştırılması ve çoğunluklu oyla karar verilen alanların genişletilmesi, ODGP alanında Parlamento'ya da yetki verilmesi, AB'nin güvenlik ve daha sonra savunma politikaları konularında da bir ortaklık oluşturmaları, BAB ve AB arasındaki kurumsal iş birliği ve atlantikötesi ilişkilerin göz önünde bulundurulması, Birliğin Avrupa vatandaşlarına daha yakın ve görünür hale getirilmesi öncelikli olarak ortaya çıkmıştır.

İtalya hükümeti Hükümetlerarası Konferans'a çok yakın bir tarihte 18 Mart 1996'da, Hükümetlerarası Konferans'la ilgili duruşunu ortaya koyan bir belge yayımlamıştır. Bu belge 4 ana bölümden oluşmaktaydı. Buna göre²⁶⁶;

Birinci bölümde, Hükümetlerarası Konferans ve gelecek için Avrupa'nın önündeki seçeneklere yer verilmiştir. İtalyan Hükümeti'nin geleneksel Avrupacı tutumunu devam ettireceğinin altı çizilmiştir.

İkinci bölümde, İtalyan hükümetinin Hükümetlerarası Konferans için yaptığı çalışmalarda, Torino Zirvesi'nde ortaya konulacak meseleleri konumlandırmıştır, bunlar; hükümetlerarası müzakereler, Birlik ve vatandaş arasındaki ilişki, kurumsal yapının değerlendirilmesi ve Birliğin dış ilişkilerdeki kimliğidir.

Üçüncü bölümde, İtalya'nın duruşu, müzakerelerin öne çıkan üç başlığı üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunlardan ilki, vatandaşın Birliğe yaklaştırılması, ikincisi Antlaşma metni içerisinde vatandaşlık kavramının geliştirilmesi ve ilerleyen zamanlarda Avrupa vatandaşlığının ulusal vatandaşlıkları tamamlayıcı bir unsur haline gelmesi, üçüncüsü ise ortak duruş, ortak eylemle belirlenecek konuların net bir biçimde ifade edilmesi ve bu araçların gözden geçirilmesiyle, bazı alanların kademeli olarak topluluk sütununa transfer edilmesidir.

Dördüncü bölümde ise Avrupa'nın daha ulaşılabilir ve sorgulanabilir olması için şeffaflık ilkesinin benimsenmesi, kurumsal yeniden yapılandırmada hâlihazırdaki kurumsal yapının ana öğelerinin genişlemeden sonra da korunması, topluluk sütununda çoğunlukçu oy sisteminin genişletilerek kullanılması, Avrupa Parlamentosu'nun rolünün ve işlevinin geliştirilmesi, Parlamento'nun ODGP ile Adalet ve İçişleri sütununa daha fazla dâhil olmasının sağlanması, ulusal parlamentoların Birlikle daha fazla iş birliği içerisinde olması öngörülmüştür. AB'nin dış ilişkilerdeki kimliği ile ilgili olaraksa ODGP'nin daha görünür olması ve daha uyumlu hale gelmesi, bunun gerçekleşebilmesi için, bir Genel Sekreter ya da bir Yüksek Temsilci seçilmesi, Avrupa güvenlik ve savunma boyutunun ODGP

²⁶⁶ AB Resmi İnternet Sayfası, "Position of the Italian Government on the IGC for the revision of the Treaties", 18 Mart 1996, http://www.europarl.europa.eu/igc1996/pos-it_en.htm#decl, (Erişim tarihi 11.03.2012)

maddelerinden yola çıkılarak inşa edilmesi, Batı Avrupa Birliği'nin AB bünyesine dâhil edilmesi, bunun için Petersberg Görevlerinin Antlaşma metnine dâhil edilmesi ve BAB yapısının AB çatısı altında birleştirilmesi öngörülmektedir.

Birleşik Krallık ise orijinal adıyla *UK White Paper of 12 March 1996 on the IGC: 'An Association of Nations'* adlı belgeyi Hükümetlerarası Konferans'tan hemen önce Birleşik Krallık hükümetine sunmuştur. Bu belgede en dikkat çeken özellik, özellikle giriş bölümündeki Birleşik Krallığın kendi ulusal çıkarlarının gerçekleştirilmesinde AB'deki lider konumuna atıfta bulunulmuştur. Birleşik Krallığın Birliği bir serbest ticari alandan daha fazlası olarak algıladığı belirtilmiştir. Beyaz Kitap'ta öne çıkan meseleler; AB'nin ilerleyen yıllarda karşılaşılabileceği değişiklikler, AB'de yasama süreçleri, nitelikli çoğunlukla karar verme alanlarıyla ilgili olarak ulusal çıkarların korunması, Komiserlerin sayıları, Avrupa Parlamentosunun nitelikleri, ODGP içerisinde uluslararası meselelerde ortak ulusal çıkarlar içerisinde hareket edilmesi, ODGP'nin daha aktif ve etkin olması ama hükümetlerarası karakterinin korunması, Avrupa güvenlik sisteminin en önemli ögesi olarak NATO'nun rolünün kuvvetlendirilmesi, BAB'ın kendi bağımsızlığını koruyarak Antlaşma metni içerisine alınmasına karşı çıkması²⁶⁷, gibi konulardan oluşmaktadır.

AB üye ülkelerinin önde gelenlerinin Hükümetlerarası Konferans'tan beklentileri ile ilgili genel bir bilgi verdikten sonra Torino Zirvesi'ne dönecek olursak, Torino Zirvesi 29 Mart 1996'da Torino'da toplanmıştır. Torino Zirvesi dönemin Avrupa Parlamentosu Başkanı Klaus Hänsch'in konuşması ve toplantı esnasında konuşulacak konular hakkında fikir teatisi ile başlamıştır. Avrupa Parlamentosu'nun Hükümetlerarası Konferans'taki rolü ve katılımı ile ilgili problem İtalya'nın arabuluculuğu sayesinde ortadan kalkmıştır. 26 Mart 1996'da Dış İşleri Bakanları Toplantısı'nda Avrupa Parlamentosu'nun Hükümetlerarası Konferans'ın yürütülmesiyle ilgili ortaklığında fikir birliğine varılmıştır.

Torino Zirvesi sonuçlarında; Hükümetlerarası Konferans Birliğin yüzyıl sonu için bir ajandasını sunulmaktadır. Bu ajanda içerisinde²⁶⁸, vatandaşlarına daha yakın bir Birlik oluşturulması, Birlik kurumlarının daha demokratik ve verimli çalışması, Birliğin dış eylemleri için kapasitesinin güçlendirilmesi öngörülmektedir.

ODGP için öngörülen hedefler ise ODGP alanlarının ve prensiplerinin belirlenmesi, bu prensiplere uygun olarak ve bu alanlardaki Birlik çıkarlarını destekleyecek eylemlerin belirlenmesi, verimli bir şekilde karar verebilmek için

²⁶⁷ AB Resmi İnternet Sayfası, "UK White Paper of 12 March 1996 on the IGC: "An association of nations"" http://www.europarl.europa.eu/igc1996/pos-en_en.htm, (Erişim tarihi 11.03.2012)

²⁶⁸ AB Resmi İnternet Sayfası, "Torino Zirvesi", 29 Mart 1996, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/032a0001.htm, (Erişim tarihi 15.03.2012)

gerekli yapı ve süreçlerin inşası ya da yeniden inşası, uygun bütçe maddeleri hakkında görüş birliğine varılması olarak sıralanmıştır. Bu hedeflere uygun olarak Hükümetlerarası Konferansı; Birliğin kendini daha görünür kılabilmesi için gerektiği şekilde çalışacağına vurgu yapılmıştır.

Torino Zirvesi'nden sonra yapılan 1915. Genel İşler Konseyi'nde²⁶⁹ ikinci kez toplanan Hükümetlerarası Konferans'ın 'Birlik ve Vatandaşları' konu başlığı içerisinde görüş alışverişinde bulunduğunu belirtilmiştir. Bu Konsey sonuçlarında Haziran'da yapılacak zirve toplantısına kadar 'Kurumlar' ve 'Dış Eylem' konu başlıkları hakkında da görüşülüp, Haziran 1996 tarihindeki zirvede bir ara rapor sunması istenmiştir. Konsey sonuçlarında, Bosna Hersek'teki sürece değinilirken, Kosova'daki gerilime değinilmediği görülmektedir.

Genel İşler Konseyi 10 Haziran 1996'daki toplantı sonuçları içerisinde ise, Floransa Zirvesi için yapılan hazırlıklara değinmekte ve Eski Yugoslavya için Barış süreci içerisinde 7-8 Haziran 1996'da Komisyon ve Konsey Başkanları'nın Belgrad, Saraybosna, Zagreb ve Üsküp'e yaptıkları geziyle ilgili rapora değinilmiştir²⁷⁰. 21-22 Haziran 1996 tarihinde yapılan Floransa Zirvesi'nde ise ağırlıklı olarak Hükümetlerarası Konferans esnasında yapılan toplantı sonuçlarıyla ilgili bilgi verilmiş ve Eski Yugoslavya'yla ilgili olarak da bir bildirim yayımlanmıştır²⁷¹.

1 Ekim 1996 tarihli 1950. Genel İşler Konseyi'nde Kosova meselesinin uluslararası boyutları olan bir mesele olduğu belirtilmiş, Federal Yugoslavya içerisinde özerk bir bölge haline getirilmesinin altı çizmiştir²⁷². 16-17 Aralık 1996'da Dublin'de yapılan Zirve sonuçlarında Hükümetlerarası Konferans'ın çalışmasının Haziran 1997'de toplanacak olan Amsterdam Zirvesine yetiyecek olması kararı bulunmaktadır.²⁷³

1 Ocak 1997 itibarıyla altı aylık AB dönem başkanlığı Hollanda'ya geçmiştir. 29 Nisan 1997 tarihinde toplanan 2003. Genel İşler Konseyinde, Komisyon'un AB ve Güneydoğu Avrupa ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesinde şartlılık ilkesinin

²⁶⁹ AB Resmi İnternet Sayfası, "1915. General Affairs Council", 22 Nisan 1996, http://consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/028a0043.htm (Erişim tarihi 15.03.2012)

²⁷⁰ AB Resmi İnternet Sayfası, "1934. General Affairs Council", 10 Haziran 1996, http://consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/028a0046.htm, (Erişim tarihi 15.03.2012)

²⁷¹ AB Resmi İnternet Sayfası, "Floransa Zirvesi", http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/032a0002.htm, (Erişim tarihi 15.03.2012)

²⁷² AB Resmi İnternet Sayfası, "1950. General Affairs Council", 01 Ekim 1996, http://consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/028a0048.htm, (Erişim tarihi 15.03.2012)

²⁷³ AB Resmi İnternet Sayfası, "Dublin Zirvesi" 13-14 Aralık 1996, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/032a0003.htm, (Erişim tarihi 15.03.2012)

uygulanmasıyla ilgili olarak hazırladığı belge memnuniyetle karşılanmıştır²⁷⁴. Şartlılık ilkesi, AB ile Ortaklık Antlaşması bulunmayan Güneydoğu Avrupa ülkelerini (Bosna Hersek, Hırvatistan, Federal Yugoslavya, Makedonya ve Arnavutluk) kapsamaktadır. Bu çerçevede bu ülkelerin PHARE programına dâhil edilmeleri kararlaştırılmıştır. Federal Yugoslavya'dan ise kendi sınırları içerisindeki Kosovalı Arnavutlar'la, Kosova'nın statüsü ile ilgili olarak gerçek bir dialog ortamı yaratılması istenmiştir. Şartlılık ilkesinin kontrolünün, demokratik ilkeler, insan hakları ve hukuk devleti ilkesi, azınlık haklarının korunması, pazar ekonomisine geçiş konuları üzerinden gerçekleşmesi öngörülmüştür.

Hollanda dönem başkanlığı içerisinde 16-17 Haziran 1997'de Amsterdam Zirvesi yapılmış ve bu Zirve esnasında Hükümetlerarası Konferans sonuçlandırılmıştır. Antlaşma taslağı üzerinde fikir birliğine varılmış, belgenin en son hali ve örneklerinin uyumlu hale getirilmesi için Ekim 1997'de Amsterdam'da yapılacak Zirve işaret edilmiştir²⁷⁵.

1 Temmuz 1997 tarihinden itibaren AB dönem başkanlığı Lüksemburg'a geçmiştir. 15 Eylül 1997'de toplanan 2027. Genel İşler Konseyi'nde 29 Nisan 1997'deki toplantı sonuçlarına gönderme yapılmış, Kosova'daki durumun vahimleştiği ve bunun AB için önemli bir sorun olduğu belirtilmiş ve ilgili kurumların Federal Yugoslavya ile AB arasındaki ilişkileri gözden geçirmesi gerekliliği yinelemiştir²⁷⁶. 6 Ekim 1997'de toplanan 2029. Genel İşler Konseyi'nde Sırp polislerinin Belgrad ve Priştina'da yapılan barışçıl gösterilere karşı güç kullanmasını tasvip etmediğini ve Kosova'daki kötüleşen durumdan duyduğu kaygıyı dile getirmiştir. Sorunun düzeltilmesi için iki tarafı da inisiyatif almaya davet etmiş ve Komisyon'un Priştina'da bir ofis açması öngörülmüştür²⁷⁷.

24 Eylül 1997'de New York'ta toplanan Temas Grubu Kosova ile ilgili bir bildiri yayımlamıştır. Fransa, Almanya, Rusya, Birleşik Krallık, ABD, İtalya'dan oluşan Temas Grubu'nun bildirisinde Kosova'daki durumdan duyulan endişe dile getirilmiş, Kosova lideri ve Sırp liderlerin barışçıl bir dialog içerisinde sorunu halletmeleri istenmiş, Kosova'dan kaçan mültecilerin evlerine dönmesinin sağlanması istenmiş,

²⁷⁴ AB Resmi İnternet Sayfası, "2003. General Affairs Council", 29 Nisan 1997, http://consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/028a0057.htm, (Erişim tarihi 15.03.2012)

²⁷⁵ AB Resmi İnternet Sayfası, "Amsterdam Zirvesi", 16-17 Haziran 1997, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/032a0006.htm, (Erişim tarihi 17.03.2012)

²⁷⁶ AB Resmi İnternet Sayfası, "2027. General Affairs Council", 15 Eylül 1997, Nr:10368/97, http://consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/028a0063.htm, (Erişim tarihi 17.03.2012)

²⁷⁷ AB Resmi İnternet Sayfası, "2029. General Affairs Council", 06 Ekim 1997, http://consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/028a0061.htm, (Erişim tarihi 17.03.2012)

Temas Grubu'nun eğliminin ne statükonun devamı ne de bir bağımsızlık olduğu belirtilmiştir²⁷⁸.

10 Kasım 1997'de toplanan 2041. Genel İşler Konseyi'nin, 29 Nisan 1997'de kabul edilen şartlılık ilkesi ile ilgili olarak Federal Yugoslavya ile ilgili yorumu Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'nin demokratik reformlar, insan hakları ve azınlık hakları konusunda yeterli ilerleme sağlayamadığı, Barış Antlaşması'ndan kaynaklanan sorumlulukları tam olarak yerine getiremediği ve Kosova'ya belli bir özerklik verilmesi konusunda da ilerleme sağlanamadığı şeklinde olmuştur²⁷⁹.

25 Şubat 1998'de Moskova'da toplanan Temas Grubu Kosova ile ilgili bildiriminde, politik görüşlerin şiddet içermeyen bir şekilde açıklanmasının şiddet içeren unsurlarla bastırılmasını kınamış, terör eylemlerinin cezalandırılmasını ve insan haklarına saygının tesis edilmesini istemiş, Temas Grubu'nun eğliminin ne statükonun devamı ne de bir bağımsızlık olduğu yinelenmiştir²⁸⁰.

3 Mart 1998'de AB dönem başkanlığı'nın yaptığı bildirimde, AB'nin Kosova'daki durumdan duyduğu endişe dile getirilmiş, politik görüşlerin şiddet içermeyen bir şekilde açıklanmasının şiddet içeren unsurlarla bastırılmasını kınamış, polis gücünün can kayıplarına neden olacak şekilde kullanıldığını belirtmiş, her iki tarafın da duruma acil çözüm getirmesini istemiştir²⁸¹. 9 Mart 1998'de Londra'da toplanan Temas Grubu Dış İşleri Bakanları Avrupa Komisyonu yetkilileriyle bir araya gelmiş ve son zamanlarda Kosova'da artan şiddet olaylarını tartışmışlardır. Ana hatlarıyla, Temas Grubu, Sırp polisinin şiddet kullanımını ve KLA'nın terörist olarak adlandırılan eylemlerini kınamıştır. İnsan hakları ihlallerinin gözle görünür biçimde artmasından dolayı BM İnsan Hakları Komisyonu'nun Kosova'da bir misyon başlatması istenmiş, Miloseviç'ten şiddeti durdurmak için hızlı ve etkili bir çözüm bulması ile Kosova meselesine barışçıl yollardan politik bir çözüm getimesini istemiştir²⁸².

Bunu takiben hazırlanan 98/240/ODGP ortak duruşuyla, Eski Yugoslavya'ya karşı kullanılan silah ambargosunun devam ettirilmesi, Federal Yugoslavya Cumhuriyetine terör veya içsel baskı amacıyla kullanılabilecek ekipmanların tedarik edilmemesi, Sırbistan'da özelleştirmeler için kullanılan hükümet finansmanı da dahil

²⁷⁸ Christof Schwegmann, *a.g.e.*, p.11.

²⁷⁹ AB Resmi İnternet Sayfası, "2041. General Affairs Council", 10 Kasım 1997 http://consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/12061EN7.doc.htm, (Erişim tarihi 17.03.2012)

²⁸⁰ Heike Krieger, *Kosova Conflict and International Law: an analytical documentation 1974-1999*, Cambridge University Press, Cambridge, 2001, p.121.

²⁸¹ AB Resmi İnternet Sayfası, "EU Declaration by the Presidency on behalf of the EU concerning the upsurge of Violence in Kosova", 03 Mart 1998, (Erişim tarihi 17.04.2012) <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=PESC/98/18&format=HTML&aged=1&language=EN&guiLanguage=en>,

²⁸² Heike Krieger, *a.g.e.*, p.122.

olmak üzere, ticaret ve yatırımlarla ilgili hükümet destekli ithalat kredi desteğine bir moratoryum uygulamaya konulması ve Kosova'daki güvenlik güçlerinin iç bastırma olaylarından sorumlu Federal Yugoslavya Cumhuriyeti ve Sırbistan'ın yüksek rütbeli temsilcilerine vize verilmemesi ve bu kişilerin bir listeyle bu ortak duruşa eklenmeleri kararı alınmıştır²⁸³.

Genel İşler Konseyi 30 Mart 1998'de yapılan 2078. toplantısında, Sırp polisinin şiddet kullanımını ve KLA'nın terörist olarak adlandırılan eylemlerini hemen bitirmesini istenmiştir. Konsey; Sırp yetkililer ve Kosovalı yetkililer arasında anlamlı bir dialog sağlanmasıyla sorunun çözüleceğine olan inancını yinelemiş ve ne statükonun ne de bağımsızlık taraftarı olduğunun altını çizmiştir. Konsey aynı zamanda gelişmeleri yakından izleyeceğine dair olan niyetini yineleyerek ve AB'nin bölgesel yaklaşımı içerisinde süreci yöneteceğini belirtmiştir²⁸⁴.

Genel İşler Konseyi 27 Nisan 1998'de yapılan 2085. toplantısı sonucunda Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'yle ilgili olarak, Kosova'daki durumdan derin endişe duyduğunu dile getirirken, Federal Yugoslavya Cumhuriyeti içerisinde Kosova'ya geniş bir özerklik verilmesi hususunda hiçbir gelişme olmadığını belirtmektedir. Belgrad'ın ve Kosovalı Arnavutlar'ın tutumlarının AB ve uluslararası toplumun isteklerini karşılamaya yetmediğinin de altı çizilmektedir²⁸⁵.

AB 27 Nisan 1998'de 926/98 sayılı Konsey tüzüğünü kabul etmiştir. Bu tüzük, 98/240 sayılı ortak duruşu göz önüne alarak, Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'yle hâlihazırdaki bazı ekonomik ilişkilerin azaltılması yönünde karar almıştır. Baskı ve terör amaçlı olarak kullanılabilir mamullerin ticaretinin yasaklanmasıyla ilgilidir²⁸⁶. Bu mamullerin neler olduğu ilgili tüzüğün 1. ekinde sırasıyla verilmektedir. AB, 7 Mayıs 1998'de 98/326/ODGP sayılı ortak duruşu kabul etmiştir. Bu ortak duruş Maastricht Antlaşması'nın J.2 maddesine göre, Sırp Hükümeti ve Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'nce yurt dışında tutulan fonlarının dondurulması ile ilgilidir. AB aynı zamanda Sırp Hükümeti'nin ve Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'nin

²⁸³ AB Resmi İnternet Sayfası, "98/240/CFSP Common Position of 19 March 1998 defined by the Council on the basis of Article J.2 of the Treaty on European Union on restrictive measures against the Federal Republic of Yugoslavia" 27 Mart 1998, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31998E0240:EN:HTML>, (Erişim tarihi: 17.04.2012)

²⁸⁴ AB Resmi İnternet Sayfası, "2078. General Affairs Council", 30 Mart 1998, http://consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/07095EN8.doc.htm, (Erişim tarihi: 15.04.2012)

²⁸⁵ AB Resmi İnternet Sayfası "2085. General Affairs Council", 27 Nisan 1998, http://consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/07684EN8.doc.htm, (Erişim tarihi: 15.04.2012)

²⁸⁶ AB Resmi İnternet Sayfası "Council Regulation of 27 April 1998 concerning the reduction of certain economic relations with the Federal Republic of Yugoslavia, 926/98", <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:1998R0926:20001114:EN:PDF>, (Erişim tarihi: 15.04.2012)

uyumsuzluğundan dolayı taraflar arasındaki diyalogun bloke olması durumunda, Sırbistan'a yapılan yatırımların da durdurulacağını belirtmiştir²⁸⁷.

Burada AB'nin Kosova ile ilgili duruşundan biraz uzaklaşarak Amsterdam Antlaşması'nın 2 Ekim 1997'de imzalanmasının altını çizmekte fayda vardır. ODGP için önemli bir mesele olan BAB'ın durumu bu dönem içerisinde netlik kazanmıştır. Buna göre BAB, Petersberg Görevleri içerisinde AB'ye operasyonel kapasite sağlayan bütünleşmiş bir yapı haline gelmektedir. Rodos BAB Bakanları toplantısında²⁸⁸ da değinildiği gibi Maastricht Antlaşması'nın J.7(3) maddesinde belirtildiği üzere BAB; ODGP'nin savunma ayağını oluşturacaktır. Rodos BAB Bakanlar seviyesindeki toplantısında Kosova'daki kutuplaşma ve gittikçe büyüyen şiddet olaylarından duyulan endişe dile getirilmiş ve uluslararası çabalar desteklenmiştir.

Konsey 8 Haziran 1998'de 98/374/ODGP ortak duruşunu yayımlamıştır. Bu ortak duruş Maastricht Antlaşması'nın J.2 maddesi uyarınca Sırbistan'a yeni yaptırımları getirmektedir. Bu ortak duruş 98/326/ODGP sayılı ortak duruşa da referans vermektedir²⁸⁹. AB bu ortak duruşun yayımlanmasından sonra Kosova'yla ilgili bir bildirim yayımlamıştır (98/56/ODGP). Bu bildirim içerisinde, AB'nin Kosova'daki çarpışmalardan duyduğu endişe dile getirilmiş, Sırpların kasabalara ateş açmaları, barışçıl gösterilere şiddetle yanıt vermesi kınanmıştır. AB bu bildirim içerisinde Kuzey Arnavutluk'a doğru büyük sayıda göçmen akınından duyduğu endişeyi de dile getirmiş ve Belgrad'a tansiyonun düşmesi için gerekli adımların atılması çağrısını yapmıştır²⁹⁰.

15-16 Haziran 1998 tarihlerinde yapılan Cardiff Zirvesi'nde²⁹¹, ODGP ile ilgili olarak, AB ve BAB arasındaki ilişkinin sağlamlaşması ve ODGP siyasal planlama ve erken uyarı ünitelerinin kurulmasıyla ilgili hazırlık işlerinin tamamlandığını ve Amsterdam Antlaşması'nda öngörüldüğü gibi ODGP'den sorumlu bir Yüksek Temsilcilik makamının oluşturulacağı yinelenmiştir. Zirve sonuçlarında, Amsterdam

²⁸⁷ AB Resmi İnternet Sayfası "98/326/ Common Position of 7 May 1998 defined by the Council on the basis of Article J.2 of the Treaty on European Union concerning the freezing of funds held abroad by the Federal Republic of Yugoslavia (FRY) and Serbian Governments", <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31998E0326:EN:HTML>, (Erişim tarihi: 15.04.2012)

²⁸⁸ BAB Resmi İnternet Sayfası "Rodos Zirvesi", 12 Mayıs 1998, <http://www.wcu.int/documents/980512en.pdf>, (Erişim tarihi: 15.04.2012)

²⁸⁹ AB Resmi İnternet Sayfası " Common Position of 8 June 1998 defined by the Council on the basis of Article J.2 of the Treaty on European Union concerning the prohibition of new investment in Serbia", <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31998E0374:EN:HTML>, (Erişim tarihi: 15.04.2012)

²⁹⁰ Heike Krieger, *a.g.e.*, p.118.

²⁹¹ AB Resmi İnternet Sayfası " Cardiff Zirvesi", 15-16 Haziran 1998, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/54315.pdf, (Erişim tarihi: 15.04.2012)

Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinin öncelik olduğunun altı çizilmiştir. Zirve sonuçlarında Kosova'ya iki numaralı ekte değinilmektedir. Bu ek'teki bilgilere göre, kendi vatandaşlarına karşı askeri şiddet kullanan hiçbir devletin Avrupa'da kendine yer bulamayacağı, krizin bölgenin istikrarı için önemli bir risk oluşturduğu belirtilmiştir. Sırp yetkililere ve Kosova'lı yetkililere seslenilerek çatışma ve şiddetin bitirilmesi için çağrısı yapılmıştır. Yine bu ekte Sırp ve Federal Yugoslav Hükümetleri'ne karşı alınan tedbirler gereğince Federal Yugoslavya Cumhuriyeti ve AB üye ülkeleri arasında uçuş yasağı getirilmesi yönünde antlaşmaya varıldığı duyurulmuştur.

Konsey 22 Haziran 1998 tarihinde 1295/98 sayılı tüzüğü yayımlamıştır. Bu tüzüğe göre Federal Yugoslavya Cumhuriyeti Hükümeti'ne ait ve /veya Sırp Cumhuriyeti Hükümeti'ne ait; Federal Yugoslavya Cumhuriyeti toprakları dışındaki fonlar dondurulmuş, bu hükümetlerden her birine ya da ikisine de doğrudan ya da dolaylı, onlar adına ya da yararına olan hiçbir fonun kullanılabilir olmadığı duyurulmuştur²⁹². Cardiff Zirvesi'nde duyurulduğu gibi Federal Yugoslavya Cumhuriyeti ve AB üye ülkeleri arasında uçuş yasağı getirilmesi ile ilgili Konsey ortak duruşu 29 Haziran 1998'de kabul edilmiştir.

Genel İşler Konseyi'nin 29 Haziran 1998 tarihli 2111. toplantısı ve 13 Temmuz 1998 tarihli 2113. toplantısında²⁹³ Konsey Kosova'daki tırmanan krizden duyduğu endişeyi dile getirmiş, Kosova için sorunun çözümünün ne statükonun devamı ne de bağımsızlık olduğunun altını çizmiş ve 2113. toplantısında krizin temelindeki birincil sorumluluğun Belgrad Hükümeti'ne ait olduğunu belirtmiştir.

Konsey 24 Temmuz 1998'de Sırbistan'a yapılan yeni yatırımları yasaklayan 1607/98 sayılı tüzüğü yayımlamıştır²⁹⁴. Bu tüzüğe göre Yugoslavya Federal Cumhuriyeti veya hükümeti, Sırp Cumhuriyeti Devleti veya hükümetine; Sırbistan Cumhuriyeti'nde yaşayan kişilere, Sırp Cumhuriyeti yasalarına göre oluşturulmuş iş yapan varlıklara, bu paragrafta sözü geçen herhangi bir hükümet, kişi ya da kurum tarafından kontrol edilen ya da sahip olunan kurumlara, bu hükümet, kişi ya da

²⁹² AB Resmi İnternet Sayfası " Council Regulation (EC) No 1295/98 of 22 June 1998 concerning the freezing of funds held abroad by the Governments of the Federal Republic of Yugoslavia and the Republic of Serbia, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31998R1295:en:NOT>, (Erişim tarihi: 15.04.2012)

²⁹³ AB Resmi İnternet Sayfası "2111. General Affairs Council", 29 Haziran 1998, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/09730.EN8.htm, (Erişim tarihi: 15.04.2012)

AB Resmi İnternet Sayfası " 2113. General Affairs Council Council, 13 Temmuz 1998, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/10228.EN8.htm, (Erişim tarihi: 15.04.2012)

²⁹⁴ AB Resmi İnternet Sayfası " Council Regulation (EC) No 1607/98 24 July 1998 concerning the prohibition of new investment in the Republic of Serbia", <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1998:209:0016:0017:EN:PDF>, (Erişim tarihi: 15.04.2012)

kurumlar adına hareket eden kişilere yönelik fon ve diğer finansal varlıkların transferi yasaklanmıştır. Tüzükteki bu yasakları uygulamak için alınacak tedbirler üye ülkelerin inisiyatifine bırakılmıştır. Konsey 7 Eylül 1998'de ise Federal Yugoslavya Cumhuriyeti ve AB arasındaki uçuşları yasaklanmasıyla ilgili 1901/98 sayılı tüzüğü yayımlamıştır²⁹⁵.

1998 yazı boyunca şiddetin artmasıyla beraber ABD Temas Grubu'nun desteği ve katılımıyla ABD Makedonya Büyükelçisi Christopher Hill ve ABD Dış İşleri Bakanlığı'ndan Jim O'Brian Kosova'daki problemin çözümü için görevlendirmiştir. Bunun sonucunda Hill Süreci denilen süreç başlamıştır. 1 Ekim 1998'de Kosova'daki durumun düzeltilmesiyle ilgili olarak bir antlaşma metni örneği sunmuştur. Buna göre, Kosova'ya özerklik verilmesi öngörülmüş, kesinlikle bağımsızlık hedeflenmemiştir. Ayrıca Kosova'daki yerel yönetimler ve belediyelere daha çok yetki verilmesi, Kosova meclisinin limitli yetkilerinin olmasını öngörülmüştür.

Hill teklifinin ilk versiyonu Kosova yönetimi tarafından reddedilmiştir. Bunun nedeni ise, bu şartlar altında Kosova'nın her zaman Sırbistan'a bağlı olarak kalacağıyla ilgili öngörüdür. Daha sonra iki defa daha değiştirilen bu örnek antlaşma çeşitli nedenlerden dolayı kabul görmemiştir. Ekim 1998'de ABD Başkanlık Özel Temsilcisi Richard Holbrooke Belgrad'a ateşkes yapılması için ultimatoma vermiş bunun akabinde ateşkesin sağlanamaması durumunda Miloseviç'i durumun NATO araçlarıyla normale döndürüleceği yolunda tehdit etmiştir, bunun sonucunda ise ateşkes sağlanmıştır²⁹⁶.

AB ise bu gelişmeler karşısında 98/128/ODGP sayılı AB'nin Kosova için Kapsamlı Yaklaşımı ile ilgili bir bildirim yayımlamıştır. Bu bildirim içerisinde AB; Kosova'daki durumdan, özellikle sivil halkın, mültecilerin ve yerlerinden edilmiş kişilerin durumlarından duyduğu kaygıyı dile getirmiştir. AB, Temas Grubu tarafından desteklenen Federal Yugoslavya Cumhuriyeti ve NATO arasındaki antlaşmadan duyduğu memnuniyeti dile getirmiş ve bunun politik çözüm için doğru bir yol olduğunu belirtmiştir. AB, Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'nin BMGK kararlarına uyması gerekliliğini yinelemiştir. AB müzakere sürecinde aktif rol oynayacağını tekrarlamıştır²⁹⁷.

²⁹⁵ AB Resmi İnternet Sayfası " 1901/98 Konsey Tüzüğü, Council Regulation (EC) No 1901/98 of 7 September 1998 concerning a ban on flights of Yugoslav carriers between the Federal Republic of Yugoslavia and the European Community", <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31998R1901:en:NOT>, (Erişim tarihi: 15.04.2012)

²⁹⁶ Marc Weller, *a.g.e.*, p.220.

²⁹⁷ AB Resmi İnternet Sayfası, "Declaration by the EU on a Comprehensive Approach to Kosova 98/128/CFSP", 27 Ekim 1998, <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=PESC/98/128&format=HTML&aged=1&language=EN&guiLanguage=en>, (Erişim tarihi: 17.04.2012)

BAB ise; Amsterdam Antlaşması'yla AB'nin savunma kanadının kademe kademe inşa edilmesini hedeflemekteydi. Aynı zamanda Petersberg Görevleri çerçevesinde AB'nin kriz yönetimi rolünün güçlendirilmesi için BAB'a önemli bir rol verilmekteydi. BAB'ın 17-18 Kasım 1998 tarihlerinde Roma Zirvesinde, Kosova krizi içerisinde NATO'nun Kosova'daki acil durum planlaması içerisinde yer alacağı ve krizin çözümündeki diğer uluslararası adımların içerisinde yer alacağını duyurmuştur²⁹⁸.

AB, Viyana Zirvesi sonuçlarında, Kosova Krizi'nin taraflarına BMGK'nın kararlarına hemen uymaları konusunda çağrı yapılmıştır. Kosova'nın gelecekteki statüsüyle ilgili olarak bir antlaşmaya varabilmek için Federal Yugoslavya Cumhuriyeti ve Kosova yönetimine gerekli esnekliği göstermeleri çağrısında bulunulmuştur. AB'nin politik çözüm konusunda ısrarı yinelenmiştir²⁹⁹.

1 Ocak 1999 itibarıyla AB dönem başkanlığı Almanya'ya geçmiştir. Ocak ayı içerisinde en göze çarpan durum Holbrooke sayesinde elde edilen ateşkesin uzun süreli olamaması durumudur. KLA ve Sırp güçleri Ocak 1999 itibarıyla yine sıcak çatışma içerisine girmişlerdir. 17 Ocak 1999'da NATO hava bombardımanı için zemin hazırlayacak olan Raçak katliamı yaşanmıştır.

AB, Raçak Katliamı'na 99/14 sayılı başkanlık bildirimiyle yanıt vermiştir. Bu bildirimde AB Raçak katliamını kınamış, Belgrad yönetiminin bu katliama verdiği yanıtı yetersiz bulmuş, Belgrad yönetimine BMGK kararlarına uyması çağrısında bulunmuş, çatışmanın her iki tarafına da daha fazla şiddet eylemlerinden kaçınmalarını istenmiş ve AB'nin Kosova probleminin çözümünde politik bir antlaşmadan yana olduğunu vurgulamıştır³⁰⁰. Bu başkanlık bildirimini takiben aynı gün içerisinde dönemin Almanya Dış İşleri Bakanı Joschka Fischer, AB dönem başkanlığı adına Sırp lider Miloseviç'e bir mektup göndermiştir. Bu mektup Raçak katliamının kınanması ve Federal Yugoslav Cumhuriyeti'nden yapılması istenenlerin sıralaması açısından önemlidir. Bu mektup içerisinde dikkat çeken bir nokta, AB'nin Raçak katliamında KLA'nın ve dolayısıyla Kosovalı Arnavutların da hatalı olduğunu görmesidir, AB, KLA'nın Sırp güvenlik güçlerini provoke ettiğini ve ateşkesi bozduğunun altı çizmiş ancak bütün bunların Raçak'ta yapılan katliamın bir bahanesi olamayacağı da söylenmiştir. Ayrıca Belgrad yönetiminin bu katliamda

²⁹⁸ BAB Resmi İnternet Sayfası, "Roma Deklarasyonu", 17-18 Kasım 1998, <http://www.wcu.int/documents/981116en.pdf>, (Erişim tarihi: 15.04.2012)

²⁹⁹ AB Resmi İnternet Sayfası, "Viyana Zirvesi 11-12 Aralık 1998, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/00300-R1.EN8.htm, (Erişim tarihi: 15.04.2012)

³⁰⁰ AB Resmi İnternet Sayfası, "Statement by the EU Presidency 99/14", 20 Ocak 1999, <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=PRES/99/14&format=HTML&aged=1&language=EN&guiLanguage=en>, (Erişim tarihi: 15.04.2012)

öldürülenlerin KLA üyesi oldukları hakkındaki söylemlerinin ciddiye alındığına ancak bunun araştırmaya açık olduğuna ve Kosova Doğrulama Misyonu (*Kosovo Verification Mission*) ve insan hakları örgütlerinin öldürülen kişilerin sadece KLA üyesi olmadığı yönündeki söylemlerinin de göz önüne alınması gereğine vurgu yapılmıştır³⁰¹.

Bu katliamdan sonra ABD, Birleşik Krallık, Fransa, Almanya, İtalya ve Rusya'dan oluşan Temas Grubu, Kosova'daki durumun bir insanlık faciasına dönüşeceği ve bu durumun Kosova'nın ve bölgenin güvenliği için bir tehdit oluşturacağı yönünde bir açıklama yapmıştır. Bu açıklama, NATO ve BM Genel Sekreterleri tarafından da destek görmüştür³⁰². Rambouillet Antlaşması'na giden süreç içerisinde 29 Ocak 1999'da Temas Grubu bu barış görüşmelerine eş başkanlıklarını Hubert Védrine (Fransa Dış İşleri Bakanı) ve Robin Cook'un (Birleşik Krallık Dış İşleri Bakanı) yapacakları Federal Yugoslav ve Sırp temsilcileriyle, Kosovalı Arnavutların temsilcilerinin katılacağını ve Temas Grubu'nun doğrudan dâhil olacağı konferansın 6 Şubat'ta toplanacağını açıklamıştır. 30 Ocak 1999 tarihinde Temas Grubu'nun Müzakere Edilemez Prensipleri/Ana Elemanlar adı verilen bir doküman hazırlanmıştır. Bu dokümandaki prensipler Rambouillet Antlaşması'nın da temelini oluşturmaktadır.

Rambouillet Antlaşması'nın hazırlanması sürecinde Temas Grubu içerisindeki ayrışmalar da dikkat çekmekteydi. Bosna Savaşı ve Dayton Barış Antlaşması sürecindeki ABD'nin baskın rolü ve AB'nin vaktinin henüz gelememiş olduğunun göstergeleri, Kosova Savaşı ve Kosova Temas Grubu içerisinde Avrupa Devletleri'nin daha baskın rolü şeklinde değişmiş olsa da bu sefer Temas Grubu içerisindeki dört Avrupa devletinin (Almanya, Birleşik Krallık, Fransa, İtalya) çekişmesi söz konusu olmuştur. Ekim 1998'den beri Barış Konferansı'nın yapılması için ısrar eden Almanya 1 Ocak 1999'de AB dönem başkanlığını devralmıştır ve böylece Kosova sorunun çözümünde liderliği üstlenmeyi planlarken bu adımı, Fransa ve Birleşik Krallık'ın Temas Grubu'nun 29 Ocak'taki toplantısı öncesi bir araya gelerek konferansın yapılacağı yer ve katılımcılarla, eş başkanların tanımlanmasına beraber karar vermeleri ile sekteye uğramıştır.

³⁰¹ AB Resmi İnternet Sayfası, "Letter by the President of the Council of the EU, Foreign Minister Fischer to President Milosevic,, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/05353.EN9.htm, (Erişim tarihi: 15.04.2012)

³⁰² NATO Resmi İnternet Sayfası, "Statement to the Press by the Secretary General NATO 1999/011" 28 Ocak 1999, <http://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-011e.htm>, NATO Resmi İnternet Sayfası "UN Secretary General Statement of Kofi Annan to North Atlantic Council" 28 Ocak 1999, <http://www.nato.int/docu/speech/1999/s990128a.htm>, (Erişim tarihi: 15.04.2012)

Almanya'nın, AB Kosova için Özel Temsilcisi Wolfgang Petrisch'in Temas Grubu'nun müzakerelerini sürdürmesi yolundaki adımları Birleşik Krallık ve Fransa'nın ABD ile yaptığı görüşmelerle eşbaşkanların müzakereleri sürdürmesi kararıyla son bulmuştur. Öte yandan Birleşik Krallık ve Fransa, Kosova sorununun çözümü için Rusya'nın daha çok benimsediği AGİT misyonunun çözüm önerisi yerine NATO destekli bir harekâta sıcak bakmıştır. İtalya ise bu süreç içerisinde yalnız kalmıştır. Müzakereler başladıktan sonraki süreçte, bir ilerleme kaydedilmediğinden ABD tek başına Miloseviç'le görüşmelere başlamıştır. 16 Şubat'ta ise, ABD Başkanlık Özel Temsilcisi Christopher Hill, Hubert Védrine (Fransa Dış İşleri Bakanı) ve James Cook (Birleşik Krallık Dış İşleri Bakanı) diğer Temas Grubu üyelerine haber vermeden doğrudan temas için Belgrad'a uçmuştur. Bu durumdan ne dönem başkanı Almanya'nın, ne İtalya'nın ne de AB Kosova için Özel Temsilcisi Wolfgang Petrisch'in haberdar olması da Temas Grubu'nun içindeki ayrışmalara örnektir. Temas Grubu'nun sürdürdüğü Barış Görüşmeleri Federal Yugoslavya Cumhuriyeti ve Kosova için net bir sonuca ulaşmadan 23 Şubat 1999 günü kapanmıştır. Ancak kapanış günü eşbaşkanların yaptığı açıklamada, tarafların ve Temas Grubu'nun bu konferansta sonuç için bir çerçeve ve politik bir uzlaşma yolu çizdiğini, bu antlaşma maddelerin uygulanmasıyla ilgili prensiplerin 15 Mart'taki yeni konferansta ele alınacağını altını çizerek konferansı sonlandırmıştır³⁰³.

Rambouillet Antlaşması'nın müzakere edildiği sürecin en son gününde; 23 Şubat 1999'da Kosova Antlaşma'yı imzalayacağına dair olumlu sinyaller göndermiştir. Ancak, Sırp'ların bu tarihte antlaşmayı imzalamamasının Kosova üzerinde bir baskı unsuru oluşturabileceğini düşünerek, Temas Grubu Kosova meselesinin Mart ayı içerisindeki konferans içerisinde çözümlenmesi için gerekli zemini hazırlamıştır³⁰⁴. Sırp delegasyonu ise Paris Konferansı esnasında da Temas Grubu tarafından öngörülen Antlaşma'ya, kendilerinin hazırladığı bir antlaşmayla cevap verirken, bu antlaşma maddeleri uluslararası gözlemciler tarafından, 'Kosova'daki ayrımcılığı sistematik ve kurumsal bir hale getirmeye yönelik maddeler içeren bir antlaşma metni' olarak kayda geçirilmiştir³⁰⁵.

Konferans'ın açıldığı gün Kosova delegasyonu antlaşma metnini imzalamıştır. Ancak Federal Yugoslavya Cumhuriyeti Antlaşma'yı imzalamaya ikna edilememiştir. Bunun üzerine, konferansın eşbaşkanları Hubert Védrine (Fransa Dış İşleri Bakanı) ve James Cook (Birleşik Krallık Dış İşleri Bakanı) yayımladıkları bildirimde;

³⁰³ The Office of the High Representative Resmi İnternet Sayfası, "Contact Group:Co-Chairmen Conclusions, Rambouillet Accords", 23 Şubat 1999, http://www.ohr.int/other-doc/contact-g/default.asp?content_id=3560, (Erişim tarihi: 10.04.2012)

³⁰⁴ Marc Weller, *a.g.e.*,p.225.

³⁰⁵ Christof Schwegmann, *a.g.e.*,p.17

-Kosova problemi için tek barışçıl çözüm yolu Rambouillet Antlaşması olduğunu,
-Kosova delegasyonunun Paris'te, Antlaşmayı imzalayarak, Antlaşmaya tümüyle sadık kaldığını,
-Fırsatı geri çeviren Yugoslavya delegasyonunun, Rambouillet Antlaşması'nın önünü tıkadığını,
-Temas Grubu içerisindeki görüşmeler sonucunda, müzakereleri uzatmanın bir faydasının bulunmadığını müzakerelerin ancak Federal Yugoslavya Cumhuriyeti Antlaşmayı imzalarsa devam edeceğine hükmedilmiştir.
Aynı zamanda bu bildirimle Beldrad otoriteleri olası bir askeri operasyona karşı ve Kosova Doğrulama Misyonu yetkililerinin serbest bırakılması konusunda uyarılmıştır^{306 307}.

Sırlar ise, antlaşmayı imzalamamakla kalmamış aynı zamanda da 23 Şubat 1999'dan itibaren, Kosova'lı Arnavutlar üzerindeki baskı ve saldırılarını artırmıştır. 1999'un Mart ayı ortalarında ise bu durumdan dolayı yaklaşık 200.000 Kosovalı yerlerinden edilmiştir. Son bir çabayla 22 Mart 1999 günü müzakerecilerle beraber Holbrooke, Belgrad'a giderek durumu Federal Yugoslavya Cumhuriyeti yetkilileriyle görüşmüş, ancak bu görüşmelerden bir sonuç çıkmamıştır. Bu görüşmelerden bir sonuç çıkmamasının üzerine Belgrad yönetimi Rambouillet Antlaşmasını reddettiğini de açıklamıştır. Bu durum üzerine Holbrooke Brüksel'e dönerek NATO ile temaslarda bulunmuş ve bu temaslarda sonucunda Federal Yugoslavya Cumhuriyetine hava operasyonu başlaması için NATO harekete geçmiştir³⁰⁸. NATO Genel Sekreteri Javier Solana 24 Mart 1999'da Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'nin komşularına, toprak bütünlüklerine saygı gösterdikleriyle ilgili bir mektup göndererek NATO'nun başlattığı Operation Allied Force hakkında güvence vermiştir³⁰⁹.

Müttefik Kuvvetler Operasyonuna, (*Operation Allied Force*) 13 NATO ülkesi katılmıştır. Katılımcı NATO ülkeleri içerisinde AB üyesi olanlar: Belçika, Danimarka, Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda, Portekiz, İspanya ve Birleşik Krallıktır³¹⁰.

AB ülkelerinden bu operasyona destek verenlerin, duruşlarına bakmak suretiyle AB'nin duruma nasıl tepki verdiğini öğrenmek açısından faydalıdır. Bu

³⁰⁶ Marc Weller, *a.g.e.*, p.235-236.

³⁰⁷ International Court of Justice Resmi İnternet Sayfası, "Case Concerning Legality of Use of Force (Yugoslavia v. Germany) ", <http://www.icj-cij.org/docket/files/108/10875.pdf>, (Erişim tarihi: 11.04.2012)

³⁰⁸ NATO Resmi İnternet Sayfası, "Press Statement of Javier Solana, Secretary General of NATO, Press Release 1999/040", 23 Mart 1999, <http://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-040e.htm>, (Erişim tarihi: 11.04.2012)

³⁰⁹ Karen Donfried, *Kosovo: International Reactions to NATO Air Strikes*, Congressional Research Services, 1999, <http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA473513>, (Erişim tarihi: 11.04.2012), p.3-4.

³¹⁰ NATO Allied Joint Force Command Naples, "Operation Allied Force", <http://www.jfcnaples.nato.int/page7196179.aspx>, (Erişim tarihi: 11.04.2012), p.3-4.

yüzden operasyona destek veren belli başlı AB üye ülkelerinin duruşlarını inceleyecek olursak;

Fransa Hükümeti, İngiltere'yle beraber Rambouillet sürecinde eş başkanlık yürütmüş ve Kosova için barışçıl bir çözüme ulaşılması için çalışmıştır. Hükümet ve Devlet Başkanlığı NATO hava operasyonunu desteklerken, koalisyon ortağı Komünistler ve Yeşiller çeşitli nedenlerle hava operasyonuna karşı olmuşlardır.

Almanya'nın NATO Hava Operasyonu'na katılımı, II. Dünya Savaşı'ndan beri Alman birliklerinin katıldığı ilk sıcak temas olması açısından önemlidir. Sosyal Demokratlar tarafından çoğunluğu elde bulundurulan koalisyon içerisinde bu operasyona destek vermeyenler Yeşiller olmuştur. Sosyal Demokratlar Almanya'nın hava operasyona katılımını desteklerlerken, kara harekâtının olması durumunda Alman birlikleri'nin buna kesinlikle katılmayacağını bildirmişlerdir.

İtalya ise o dönem içerisinde zayıf bir koalisyonla yönetildiğinden, NATO operasyonu'na verilen desteğin düzeyi de değişiklik göstermiştir. İtalya Başbakanı önceleri barışçıl müzakereleri desteklerken daha sonraları NATO Operasyonu'nu açık bir şekilde desteklemiştir. İtalya daha sonraları kara harekâtına destek vereceğini de bildirmiştir.

Birleşik Krallık ise, NATO operasyonunun Kosova'daki Sırp dehşetini bitirebilmek için en önemli araç olduğu düşüncesindeydi. Bu yüzden de NATO operasyonuna en büyük desteklerden birini vermiştir³¹¹.

Rambouillet Antlaşması süreci ve Paris Konferansı'nın başarılı bir sonuca ulaşamaması ve Kosova meselesinin çözümü için NATO Hava Harekâtı'nın başlatılması ile uluslararası müdahalenin odak noktası AB'den kaymıştır. NATO Harekâtı'nın başlamasından bir hafta sonra AB Troyka zirvesinde, Kosova probleminin çözümüne katkıda bulunmak için Almanya Dış İşleri Bakanı Joschka Fisher Güneydoğu Avrupa İçin İstikrar Paketi düşüncesini ortaya koymuştur. İstikrar Paketi bölge için uzun dönemde ekonomik ve siyasi istikrarın sağlanmasını ve bölge ülkeleri için Avrupa-Atlantik kurumsal veğerler bütünü yapısını benimsetmeyi amaçlamaktadır. Ancak tabii ki böyle bir planın Kosova probleminin çözümünden çok çözümü NATO'ya bırakarak, çözüm sağlanmasından sonraki dönem için bir perspektif ortaya konulduğu görülmektedir.

İstikrar Paketi fikrinin Almanya tarafından ortaya konulması, üç açıdan önemlidir. Birincisi Almanya 1 Ocak 1999'dan itibaren AB dönem başkanlığını üstlenmiştir. İkincisi ise dönem başkanlığını elinde bulunduran Almanya bu durumu bir avantaj şeklinde kullanıp, AB'nin ve Temas Grubu'nun sorunun çözümü için

³¹¹ Karen Donfried, *a.g.e.*,p.5-7.

liderliği üstlenmeyi hedeflemiştir. Ancak daha önce Fransa ve Birleşik Krallığın bu konuda daha aceleci davranması ile Almanya'nın devre dışı kaldığını hatırladıktan sonra bu yeni fırsat Almanya'nın liderliği ele alması bakımından önemlidir. Üçüncüsü ise NATO harekâtına her ne kadar Almanya destek sağlasa bile, Alman hükümeti içerisinde tartışmaların sonu gelmemiştir ve bir şekilde koalisyon ortaklarından Yeşilleri ikna edebilmek, bu hava harekâtının hemen akabinde politik araçlarla soruna çözüm yöntemleri getirilmesi açısından önemlidir.

Troyka toplantısından bir hafta sonra İstikrar Paktı'nın ilk versiyonu AB Politik Direktörlerine sunulduktan sonra, 8 Nisan 1999'da Genel İşler Konseyinde ele alınmıştır. Burada da Güneydoğu Avrupa'nın uzun dönemde politik ve ekonomik düzelmesinin sağlanması için İstikrar Paktına duyulan ihtiyaçtan bahsedilmektedir³¹².

Bu toplantının akabinde, 14 Nisan 1999'da toplanan, Brüksel Zirvesi'nde, 24-25 Mart 1999 tarihlerinde toplanan Berlin Zirvesi'nde³¹³ ele alınan finansal ve parasal birlikle ilgili maddelerden ziyade, NATO'nun Sırbistan'a yaptığı harekât, Kosova'lı sığınmacıların durumu konuları egemen olmuştur. Bu gayriresmi zirvede, tüm bölgenin ekonomik olarak yeniden yapılandırılması, demokratikleşme süreci, güvenlik ve uzun dönemli istikrarın sağlanabilmesi için alınacak tedbirlere karar vermek amacıyla Güneydoğu Avrupa'yla ilgili bir konferans başlatılmasına karar verilmiştir. 26 Nisan 1999'da gerçekleştirilen Genel İşler Konseyi İstikrar Paktı düşüncesini onaylamıştır³¹⁴.

Bu arada Konsey 23 Nisan 1999'da Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'ne olan ekonomik yaptırımlarını artırmak için 1999/273/ODGP ortak duruşu kabul etmiştir. Bu ortak duruş, 14 Nisan 1999'da toplanan AB zirvesinde Kosova'daki yerinden edilme ve ölümlere daha fazla göz yumulmayacağını açıklanmasının üzerine, Federal Yugoslavya Cumhuriyetine yönelik petrol ve petrol bazlı ürünlerin satışının ve temin edilmesinin yasaklanmasıyla ilgilidir³¹⁵. Bu ortak duruşla ilgili olarak, AB

* Güneydoğu Avrupa için İstikrar Paktı, AB'nin AGİT çatısı altında geliştirdiği bir pakttır. Pakt yüksek seviyeli bir konferansla başlatılmış, Güneydoğu Avrupa için bölgesel yuvarlak masa ve çeşitli konular için alt yuvarlak masalar sayesinde görüşmeleri kurumsallaştırmıştır.

³¹² AB Resmi İnternet Sayfası, "7208. General Affairs Council ", 8 Nisan 1999, <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=PRES/99/94&format=HTML&aged=1&language=EN&guiLanguage=en>, (Erişim tarihi: 11.04.2012).

³¹³ AB Resmi İnternet Sayfası, "Berlin Zirvesi", 24-25 Mart 1999, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/120296.pdf, (Erişim tarihi: 11.04.2012).

³¹⁴ AB Resmi İnternet Sayfası, "2173. General Affairs Council ", 26 Nisan 1999, http://consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/07561e~1.htm, (Erişim tarihi: 11.04.2012).

³¹⁵ Università degli studi di Padova Resmi İnternet Sayfası, "Common Position of 23 April 1999 defined by the Council on the basis of Article J.2 of the Treaty on European Union concerning a ban on the supply and sale of petroleum and petroleum products to the Federal Republic of

adına 28 Nisan 1999'da yapılan başkanlık açıklamasında, AB ile ortaklığı bulunan Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri, Kıbrıs, EFTA ve Avrupa Ekonomik Bölgesi üye ülkeleri de Federal Yugoslavya Cumhuriyetine uygulanan yaptırımlara 1999/273/ODGP ortak duruşuyla dâhil ettiğini açıklamıştır³¹⁶.

26 Nisan 1999'daki Genel İşler Konseyi'nde Pakt'ın gerçekleştirilmesinin onaylanmasından sonra, içeriğinin derinlemesine oluşturulması, 27 Mayıs ve 30 Haziran 1999'daki Dış İşleri Bakanları toplantılarında önce yapılması gerekmiştir. Bunun üzerine AB Pakt'la ve içeriği ile ilgili bir ortak duruşu oluşturmak için hazırlıklara başlamıştır. Güneydoğu Avrupa için İstikrar Paktı ile ilgili 1999/345/ODGP sayılı ortak duruş 17 Mayıs 1999'da kabul edilmiştir³¹⁷. Bu ortak duruş içerisinde bu paktın çok uluslu olacağını ve birçok uluslararası kuruluşu da kapsayacağını ve AB'nin yuvarlak masa toplantılarını organize edeceğinden bahsedilmiştir. AB'nin bu pakt içerisindeki rolünü şu şekilde özetleyebiliriz. Birincisi, bu paktı ortaya koymak, ikincisi bölgeyi kendi yapısıyla bütünleştirmek, üçüncüsü ise bölgedeki ülkelerle yeni bağlayıcı ilişkilerin geliştirilmesini sağlamaktır. Bu ortak duruş içerisinde gözlemlenen, odak noktanın AB'den multilateral bir seviyeye ve AB dışı ülkelere ve uluslararası kurumlara kaymasıdır.

AB Güneydoğu Avrupa için İstikrar Paktı'nı hazırlarken aynı zamanda, Federal Yugoslavya Cumhuriyetine saldırılarını sonlandırması için ekonomik yaptırımlar yönlendirmeye devam etmekteydi. Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'ne yönelik petrol ve petrol bazlı ürünlerin satışının ve temin edilmesinin yasaklanmasıyla ilgili 1999/273/ODGP ortak duruşunun ardından, 10 Mayıs 1999'da Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'yle ilgili, ek kısıtlayıcı önlemleri içeren 1999/318/ODGP ortak duruşunu yayımlamıştır³¹⁸. Bu ortak duruşta, Federal Yugoslavya, Sırbistan hükümeti yetkililerine, onlara destek verenlere (finansal olarak, reklam açısından vs), parti üyelerine, hükümete yakın; şiddet eylemlerinin içinde bulunmuş kişilere, özellikle de

Yugoslavia (FRY)(1999/273/CFSP)", 23 Nisan 1999, http://www.dsi.unipd.it/eutrade/EUTRADEeng/Testi_Normativi/legicom_docs/azioni_comuni/ex_jugosla_via/99_273.pdf, (Erişim tarihi: 11.04.2012).

³¹⁶ AB Resmi İnternet Sayfası, "Declaration by the Presidency on behalf of the European Union by the Central and Eastern European countries associated with the European Union, the associated country Cyprus and the EFTA countries, members of the European Economic Area concerning a ban on the supply and sale of petroleum and petroleum products to the Federal Republic of Yugoslavia (FRY)", http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/cfsp/ACF6F.htm, (Erişim tarihi: 11.04.2012).

³¹⁷ AB Resmi İnternet Sayfası, "Common Position of 17 May 1999 adopted by the Council on the basis of Article 15 of the Treaty on European Union, concerning a Stability Pact for South- Eastern Europe", <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31999E0345:EN:HTML>, (Erişim tarihi: 11.04.2012).

³¹⁸ AB Resmi İnternet Sayfası, "Common Position of 10 May 1999 adopted by the Council on the basis of Article 15 of the Treaty on European Union concerning additional restrictive measures against the Federal Republic of Yugoslavia", <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:1999X0318:20001110:EN:PDF>, (Erişim tarihi: 12.04.2012).

isim zikredilerek Slobodan Milosević'e, ailesine ve yakınlarına AB'ye giriş yasağı getirilmesi ve vizeden mahrum bırakılmaları durumu düzenlenmiştir. Bu ortak duruşa, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Litvanya, Letonya, Polonya, Romanya, Slovenya, Kıbrıs, İzlanda, Liştenştayn ve Norveç de uyacaklarına dair bir açıklama yapmışlardır.

Güneydoğu Balkanlar için İstikrar Paketi ile ilgili ilk hazırlık aşamasındaki çalışma 27 Mayıs 1999'da Petersberg Konferansı'nda yapılmıştır. Avrupa Birliği bu konferanstaki hazırlık çalışmalarına destek vermiş ve acilen bakanlar seviyesinde paktın kabul edilmesini öngörmüştür. 31 Mayıs 1999'da Avrupa Birliği'nin Kosova ile ilgili açıklamasında İstikrar Paketi'nin kabul edildiği ve AB adına Finlandiya Cumhurbaşkanı Maartii Ahtisaari tarafından ABD, Rusya ve BM desteğiyle ortaya konulan bir misyona da destek verildiği belirtilmiştir³¹⁹. Aynı gün toplanan Genel İşler Konseyi'nde Güneydoğu Avrupa ülkelerini AB yapılarına yaklaştırma ve bütünleştirmenin önemini altı çizilmiş ve Kosova ile ilgili bildirimde yer verilmiştir³²⁰. Ayrıca bu bildirimde, 26 Mayıs 1999'da Komisyon tarafından AB Konseyi ve Parlamento'ya sunulan Güneydoğu Avrupa için İstikrar ve Ortaklık Süreci ile ilgili tebliğe de destek verildiğine değinilmiştir. Kısaca bu tebliğde demokrasi, hukukun üstünlüğü, ekonomik reformlar ve gelişme, yönetim yapılanması, bölgesel iş birliği inşasının teminat altına alınması, ikili ve bölgesel seviyede politik diyalog için bir çerçeve oluşturulması, dünya ticaretiyle daha iyi bütünleşebilmek için ekonomik, finansal yapıların tekrar gözden geçirilmesi ön plana çıkmaktadır. Tebliğ aynı zamanda her ülke için istikrar ve ortaklık sürecindeki kriterlerle uyumunu içeren ölçümleri de kapsamaktadır. Federal Yugoslavya Cumhuriyeti Kosova probleminin çözümüne kadar bu sürecin dışarısında bırakılmıştır³²¹.

Bu arada NATO harekâtı 9 Haziran 1999'da NATO ve Federal Yugoslavya Cumhuriyeti arasında Askeri Teknik Antlaşma'nın imzalanmasıyla sona yaklaşmış, bir gün sonra Yugoslav güçlerinin Kosova'dan çekilmeye başlamasıyla 10 Haziran 1999'da NATO harekâtının askıya alındığını açıklamıştır. BMGK 1244 sayılı kararını 10 Haziran 1999'da yayımlayarak, 6 Mayıs 1999'da Petersberg Konferansı'nda G-8 ülkelerinin Dış İşleri Bakanları seviyesindeki toplantısında Kosova Krizi'nin çözümü

³¹⁹ AB Resmi İnternet Sayfası, "Declaration of the European Union on Kosova, 31 May 1999 no:8658/99 (Presse 172)",

<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=PESC/99/53&format=HTML&aged=1&language=EN&guiLanguage=en>, (Erişim tarihi: 12.04.2012).

³²⁰ AB Resmi İnternet Sayfası, "2186. General Affairs Council", 31 Mayıs 1999, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/08657En.html, (Erişim tarihi: 13.04.2012).

³²¹ AB Resmi İnternet Sayfası, "Stabilisation and Association Process", http://europa.eu/legislation_summaries/enlargement/western_balkans/r18003_en.htm, (Erişim tarihi: 13.04.2012).

için önerilen politik çözümün Federal Yugoslavya Cumhuriyeti tarafından kabul edilmesinden duyduğu memnuniyeti dile getirmiş, acil bir şekilde şiddetin durdurulması, askeri, paramiliter ve polis güçlerinin çekilmesini ve uluslararası sivil ve güvenlik oluşumlarının bölgeye kaydırılmasını istemiştir³²².

3-4 Haziran 1999 tarihlerinde icra edilen Köln Zirvesi'nde Kosova ile ilgili bildirimde, Ahtisaari ve Rus Özel temsilcisi Chernomyrdin'in birlikte yürüttükleri politik diyalogun başarıya ulaşmasından duyulan memnuniyet dile getirilmiş ve ateşkes sonrası sürecin derhal başlatılması temennisinde bulunulmuştur³²³. Bu zirve esnasında AB, Güneydoğu Avrupa için İstikrar Pakti'nin en kısa sürede kabul edilmesi çağrısını yapmıştır. 10 Haziran 1999'da Köln'de toplanan AB üye ülkeleri dış işleri bakanları, Avrupa Komisyonu, Arnavutluk, Bosna Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Macaristan, Romanya, Rusya Federasyonu, Slovenya, Makedonya, Türkiye, ABD, Kanada, Japonya dış işleri bakanları, OSCE, BM, OECD, NATO, BAB, IMF, Dünya Bankası, Avrupa Yatırım Bankası, Royaumont Süreci* temsilcileri, İstikrar Pakti'ni kabul etmişlerdir. İstikrar Pakti bir AB inisiyatifi olmasına karşın AB'nin doğrudan bir aracı değildir³²⁴.

2192. Genel İşler Konseyi'nde ise³²⁵, 26 Mayıs 1999'da Komisyon tarafından AB Konseyi ve Parlamento'ya sunulan Güneydoğu Avrupa için istikrar ve ortaklık sürecine de değinilmiştir. Genel İşler Konseyi'nin bu süreçle ilgili sonuçlarında, istikrar ve ortaklık sürecine Arnavutluk, Bosna Hersek, Hırvatistan, Federal Yugoslavya Cumhuriyeti, Makedonya dâhil edilmiştir. Bu sürecin zamanla, ilgili devletlerin gerekli kriterleri yerine getirmesiyle İstikrar ve Ortaklık Antlaşmaları'na dönüşmesi hedeflenmektedir. İstikrar ve ortaklık süreci;

- İstikrar ve Ortaklık Antlaşmalarını,
- Özerk ticari önlemleri ve diğer ekonomik ve ticari ilişkileri,
- Demokratikleşme ve sivil toplum için desteği,
- Yerinden edilmiş kişiler, göçmenler için insani yardımı,
- İçişleri ve adalet alanında iş birliğini,

³²² BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1244 sayılı kararı", 10 Haziran 1999, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/172/89/PDF/N9917289.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi: 09.02. 2012).

³²³ AB Resmi İnternet Sayfası, " Köln Zirvesi ", 3-4 Haziran 1999, <http://www.abfonlari.gov.tr/pdfdocumantary/zirveler/1999Cologne3-4Haziran.pdf>, (Erişim tarihi: 13.04.2012).

* Royaumont Süreci 1996 yılında Fransa Dönem Başkanlığı sırasında Dayton Barış Antlaşması'nın uygulanmasına destek olmak için kurulmuştur. İstikrar Pakti içerisinde ise parlamentolararası işbirliğinden sorumludur.

³²⁴ Stability Pact for South Eastern Europe Resmi İnternet Sayfası, "SCSP Constituent Document", 10 Haziran 1999, <http://www.stabilitypact.org/constituent/990610-cologne.asp>, (Erişim tarihi: 13.04.2012).

³²⁵ AB Resmi İnternet Sayfası, "2192. General Affairs Council", 21-22 Haziran 1999, <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=PRES/99/198&format=HTML&aged=1&lang=uage=EN&guiLanguage=en>, (Erişim tarihi: 13.04.2012).

- Politik diyalog geliştirilmesi gibi alanları kapsamaktadır.

19 Temmuz 1999'da toplanan 2198. Genel İşler Konseyinde³²⁶, öncelik Fin Dönem Başkanlığı içerisinde 'Post-Kosova döneminde AB'nin Dış ilişkileri' adı altında dönem başkanlığının yapabilecekleri ile ilgili açık bir tartışma masaya yatırılmıştır. Dış İşleri Bakanları dönem başkanlığının böyle bir tartışma ortaya koymasından memnuniyet duymuştur. Birliğin sadece tepkisel operasyonlar yapmaması, çatışma önleyici rolünün artırılması böylelikle hedeflenmektedir. 'Post-Kosova Döneminde AB'nin Dış İlişkileri' belgesinde aynı zamanda AB'nin dış ilişkilerde küresel bir rol oynayabilmesi için Amsterdam Antlaşması'nın getirdiği ortak strateji aracının ODGP'nin eylemlerini programlamada kullanılmasının, Genel İşler Konseyinin koordinasyon rolünün güçlendirilmesinin, Konsey Sekreterliği'nde Politika Planlama ve Erken Uyarı sisteminin oluşturulmasının ve ODGP için Konsey Genel Sekreteri'nin Yüksek Temsilci olarak da atanmasının önemine dikkat çekmiştir.

1.4.4.2. AB'nin Kosova Savaşı'na Bakışının AB'nin Uluslararası Rolü Üzerindeki Etkileri

Kosova Krizi'nin başlangıç ve tırmanma döneminde AB'nin Kosova'daki krize çok da dâhil olamadığı gözlemlenmiştir. Bunun iki nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilkinin AB'nin yeni bir antlaşma için çalışmalarını devam ettirmesi ile beraber içişlerindeki yoğunluk oluşturmaktadır. Öte yandan AB, Dayton Barış Antlaşması'nın imzalanmasıyla beraber Bosna Hersek'te kriz sonrası dönemde müdahil olmanın inisiyatifi içerisindeyken, bir diğer taraftan da Dayton Barış Antlaşması sonuçlarına göre Kosova meselesini Sırbistan'ın bir iç meselesi olarak görmüştür.

Savaşa doğru ilerleyen dönemde AB önce kınama ve temenniler içeren bildirimlerle daha sonra özellikle Sırbistana yeni ekonomik ve finansal yaptırımlarla krize müdahil olmuştur. Krizin çözümlenebilmesi için kurulan Temas Grubu içerisinde AB üye devletlerinden Almanya, Birleşik Krallık, Fransa, İtalya da bulunmuş ve krizin çözümü için yine bu yapı içerisinde çeşitli farklılıklar göstermişlerdir. Savaşın sonra ermesi NATO'nun Müttefik Kuvvetler Operasyonu'nu sahaya indirmesiyle mümkün olmuştur. Böylece NATO hava harekâtının başlatılması ile ve daha öncesinde barış sürecinin sekteye uğramasıyla uluslararası müdahalenin odak noktası AB'den kaymıştır. Savaşa NATO'nun müdahalesi, güvenlik ve savunma konularında AB'nin kapasite sorununu da gözler önüne

³²⁶ AB Resmi İnternet Sayfası, "2198. General Affairs Council", 19 Temmuz 1999, http://consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/10135.EN9.html, (Erişim tarihi: 13.04.2012).

sermiştir. Ayrıca AB için NATO'nun güvenlik ve savunma konularındaki önemini de hatırlatmıştır.

Savaşın bitişiyile beraber AB savaş sonrası dönemde, Kosova'nın tekrar yapılandırılması sürecini de birincil olarak içinde barındıran Güneydoğu Avrupa için istikrar ve ortaklık sürecini başlatmıştır. Böylece AB kriz ve savaş döneminde yeterince müdahil olamadığı ve NATO hava harekâtıyla son bulan Kosova Savaşı karşısında Kosova'nın savaş sonrası dönemde siyasi ve ekonomik olarak yeniden yapılandırılmasında başat rol oynamak istemiştir. Böylelikle kriz ve savaş dönemindeki kapasite sorununun kriz sonrası dönemdeki inisiyatiflerle telafi edilmesi amaç olarak seçilmiştir denilebilir.

Sosyal yapılandırmacı çerçeveden AB'nin Kosova Savaşı'ndaki tutumuna değinmek gerekirse, iyi niyetli açıklamalar ve kınamalar ile ekonomik ve finansal yaptırımların tamamı bir bütünlük içerisinde AB imzası taşımaktadır. Ancak bu bütünlük krizin vahametiyle doğru orantılı olabilecek yaptırımların önünü açmamış olduğu gibi aynı zamanda da belirli bir dış eylemsizlikle sonuçlanmıştır. Dış politika alanında AB Kosova Savaşı özelinde bir ortaklık oluşturamamıştır. Antlaşma metinlerinde ortaya konulmuş olan normların uygulamada içi boşaltılmıştır bu da AB'nin uluslararası ilişkilerdeki rolünü tekrar masaya yatırmasını gerektirmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA GÜVENLİK VE SAVUNMA POLİTİKASI'NIN (AGSP) OPERASYONEL OLMASI İLE BAŞLAYAN DÖNEM VE KARŞILAŞILAN KRİZLER

Bosna Hersek'teki savaş ve sonrasında Kosova'da yaşanan krizde ve savaşta AB'nin Maastricht Antlaşması'yla ortaya koyduğu ODGP'nin etkin olarak uygulama alanı bulamadığı görülmüştür. Bu bölüm içerisinde Kosova Savaşı sonrasındaki dönem ele alınmıştır. Bunu yapabilmek için AGSP'nin oluşmasını gerekli kılan sebepleri öncelikli olarak incelenmiş, daha sonra, AB-NATO-BAB arasındaki ilişkiyi irdelenerek AGSP'nin oluşma süreci ele alınmıştır. Takdir olunur ki, konu açısından bu oluşum sürecinde birçok durum ve aktör birbiriyle yakın ilişkide ve etkileşim içerisinde. Burada tarihsel verileri kullanarak ve geri dönüşlerle bu etkileşim aktarılmıştır. İlk alt başlıktan sonra sürecin daha iyi anlaşılması için 1990'lar dönemine kısa bir geri dönüşte bulunulmuştur. Böylelikle tarihsel akış içerisinde, olaylar ve dönüm noktalarıyla AB açısından geline nokta daha ayrıntılı bir biçimde anlaşılmıştır. Bu bölümde, AGSP'nin oluşturulmasını gerekli kılan sebepler, AB-NATO BAB arasındaki ilişki ve dengeler, irdelendikten sonra bu dönem içerisinde AB'nin karşılaştığı iki kriz; Irak Krizi ve Darfur Krizi belgeleriyle ele alınmıştır.

2.1. AGSP'NİN OLUŞTURULMASINI GEREKLİ KILAN SEBEPLER

Kosova Savaşı sonucunda AB'nin ODGP çerçevesinde tek sesli bir tepki veremediği daha iyi anlaşılmıştır. Ancak Bosna Hersek savaşındaki ODGP alanında yetersizliğin düzeltilebilmesi için bu dönem içerisinde Amsterdam Antlaşması'nın da yürürlüğe girmesiyle bir takım ilerlemeler kaydedilmiştir. Henüz emekleme aşamasındaki bir ortak politika alanının ikinci bir krizle; Kosova'daki savaşla; karşılaşması da büyük bir test alanı oluşturmuştur.

Kosova Krizi'ne ve savaşına AB'nin bir bütünlük içerisinde dâhil olamaması ve yanıbaşındaki insanlık dramlarına müdahale edememesi Kosova sonrası dönemde AB'yi ODGP ve savunma konuları üzerinde daha derin düşünmeye ve hareket etmeye itmiştir. Kosova Savaşı'ndan ayrı olarak yine bu dönem içerisinde ortaya çıkan Arnavutluk'taki kriz ve bu krize yaklaşım da, ODGP ve savunma konularında AB'nin önünde yeni bir dinamik oluşturmuştur³²⁷. Arnavutluk'taki krize BAB tarafından gözetilen bir operasyonla tepki verilmesine karşın, bu tepkinin hem bir *ad hoc* koalisyonun kurulması sonucu oluşturulması hem de AGİT çatısı altında yapılması operasyonun AB, BAB özelliklerini sorgulanır hale getirmiştir. İtalya'nın kumandasında AGİT tarafından teklif edilen *Alba Operasyonu* Avrupa karakterli operasyon olmaktan çok uzaktır.

³²⁷ Sophie Clément, "Conflict Prevention in the Balkans: Case Studies of Kosovo and the FYROM", *Chailot Papers*, No: 30, WEU Institute for Security Studies, Paris, 1997, p. 15-20.

Howorth'ın da deyişyle, bu krizin de AB içerisindeki farklı yorumlanması ve Kosova Krizi'nde AB'nin varlık gösterememesi, AB'li yöneticilerin ODGP ve ayrı olarak savunma politikası konusunda tekrar düşünmesine neden olmuştur³²⁸. Ayrıca de Schoutheete'in de belirttiği gibi ABD'nin Avrupa krizlerine dâhil olmak istememesi ve soğuk tavrı da AB'nin savunma ve güvenlik konularında kendini sorgulaması ve yönünü tayin etmesinde önemli bir etkidir³²⁹.

AB'nin savunma ve güvenlik konusunda Kosova Savaşı'nın bitiminden önce geçirdiği önemli bir dönüm noktası Saint Malo Zirvesidir. Saint Malo Zirvesi İngiltere ve Fransa gibi ODGP alanında iki zıt düşünen devletin bir araya gelerek gelecekteki AGSP'nin yönünü tayin etmesi bakımından önem arz etmiştir. En radikal değişim ise atlantik ötesi iş birliğinin önemine vurgu yapan ve NATO üstünlüğünü kabul eden Birleşik Krallık tarafından ortaya koyulmuştur. Avrupa savunması konusunda Fransa ile denk bir düşünce ilk defa Temmuz 1998'de *Strategic Defence Review White Paper* içerisinde dile getirilmiştir. Bu inisiyatif, ODGP'nin AB için hayati rolüne, Birleşik Krallık'ın Avrupa savunmasındaki vazgeçilmez yerine ve BAB'ın NATO ve AB arasındaki rolüne dikkat çekmiştir³³⁰. Saint Malo Zirvesi ise Birleşik Krallık'ın AB'nin otonom bir askeri güce ulaşmasına yaptığı itirazların kaldırıldığı zirve olması açısından önem arz etmektedir. 3-4 Aralık 1998'de Saint Malo'da toplanan Fransa ve Birleşik Krallık Devlet ve Hükümet Başkanları;

- AB'nin uluslararası arenada tam bir rol oynayabilme pozisyonunda olması gerekliliğine dikkat çekmiş, bunun da Birliğin eylem temelini oluşturan Amsterdam Antlaşmasının gerçekleştirilmesi ile mümkün olabileceğini belirtmiş,
- Birliğin, uluslararası krizlere cevap verebilmesi için, askeri güçle desteklenen, onları kullanmaya karar verme araçlarına sahip ve her an bunu yapmaya hazır olarak otonom bir eylem kapasitesinin bulunması gerekliliğine vurgu yapmıştır. Ancak bu amaca ulaşırken Washington Antlaşmasının V. Maddesi ile Brüksel Antlaşması'nın V. Maddesinden kaynaklanan sorumlulukların akılda tutulması gerekliliği belirtilerek, AB'nin NATO'nun tümüyle dahil olmadığı krizlere müdahale edebilmesi için, münasip kapasite ve yapıyla donatılmasının gerekliliğini belirtişlerdir³³¹.

³²⁸ Jolyon Howorth, "European Integration and Defence: The Ultimate Challenge", *Chaillot Papers*, No:43, EU Institute for Security Studies, Paris, 2000, p.9-12.

³²⁹ Philippe de Schoutheete, "La Cohérence par la Défence: Une autre lecture de PESD", *Chaillot Papers*, No.71, EU Institute for Security Studies, Paris, 2004, p. 14-20.

³³⁰ Military Education Research Library Network Resmi İnternet Sayfası, "UK Strategic Defence Review White Paper", Temmuz 1998, <http://merlin.ndu.edu/whitepapers/UnitedKingdom1998.pdf>, (Erişim tarihi: 13.04.2012)

³³¹ Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe Resmi İnternet Sayfası, "Franco-British St. Malo Declaration (4 December 1998)", (Erişim tarihi: 05.06.2012).

Bu inisiyatifin öncesinde, Ekim 1998'de toplanan AB Pörschach Gayrıresmi Zirvesinde Birleşik Krallık'ın AB'nin savunma rolü üzerindeki düşüncesi daha açık ve net bir hale gelmiş ve AB için bu konularda özerklik tartışmalarını da gündeme getirmiştir³³². Birleşik Krallık'ın geleneksel bakış açısı ele alındığında sürpriz niteliğindeki yeni yaklaşımı ile Fransa'nın geleneksel bakış açısı kesişimi Saint Malo Zirvesi'nde zirveye ulaşmıştır. Bu Fransız-İngiliz zirvesi, son 50 yıldır neredeyse bir tabu olarak kabul edilen bir konuda bu iki devletin çıkarları söz konusu olduğunda; Avrupa için güvenlik ve savunma konularında yeşil ışığın yakılabilecek olduğunu göstermiştir.

Ancak bu noktada Fransa ve Birleşik Krallık'ın fikirlerinde nasıl bir ortaklık meydana geldiği ve bunun süreci önem kazanmıştır. Fransa açısından Avrupa'nın savunma mekanizmasının oluşturulması ve bir özerklik oluşturulması her zaman politik ajandalarında bulunmuştur. Buradaki asıl hedef, Avrupa meselelerinde Fransa'nın etkisinin yitirilmemesidir. Gnesetto'ya göre, Fransız altbelleğinde, Avrupa'da savunma konusunda bir özerklik oluşturulması ile AB içerisinde Fransız etkisinin kaybedilmemesi arasında yadsınamaz bir bağ bulunmaktadır³³³.

Birleşik Krallık'ın ise AB'nin savunma politikasına sahip olmasıyla ilgili duruşu Saint Malo'ya uzanan süreçte genel olarak negatif bir görüntü içerisinde olmuştur. Birleşik Krallık'ın konuyla ilgili duruşu Amsterdam Antlaşması'yla beraber bir takım değişiklikler geçirmiştir. Bu nedenlerden bir kaçını şöyle sıralayabilmek mümkündür. Birleşik Krallık'ta hükümet değişikliğiyle İşçi Partisi'nin iktidara gelmesi ve Tony Blair'in, Birleşik Krallık'ın Ekonomik ve Parasal Birlik'in dışında kalmasından dolayı AB projesinin dışında kaldığı düşüncesiyle Birlikle ilgili önemli konularda Birleşik Krallık'ın daha girişken olmasının sağlanması, Birleşik Krallık'ın AB işlerindeki rolünün ve ağırlığının daha fazla hissedilmesi gerekliliği ile ilgili motivasyonudur³³⁴.

Bir başka neden Balkanlardaki son kriz (Kosovo Krizi) esnasında AB'nin krize, krizin ciddiyetine uygun şekilde karşılık verememesi durumundan dolayı yaşanan güvenilirlik sorununun aşılmasıdır. Bir başka bakış açısına göre ise AB'nin savunma ve güvenlik politikaları konularında ilerleme ve gelişme kaydetmesi, ABD'nin, Avrupa işlerinden kendini soyutlaması ve izolasyonist bir tutum sergilemesi durumunun aşılması için gerekli bir durumdur. Bir diğer neden, NATO bünyesinde geliştirilen Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği'nin gelişmesinde yaşanan durgunluktur.

³³² Maartje Rutten "De Saint Malo a Nice: Les Textes fondateurs de la défense européenne", *Chaillot Papers*, No:47 ,EU Institute for Security Studies, Paris, 2001,p..2-5.

³³³ Nicole Gnesetto, *La Puissance et L'Europe*, Paris:Presse de la fondation Nationale des Sciences Politiques, Paris, 1998, p.35-37.

³³⁴ Anne Deighton, *a.g.e.*,p.732.

Saint Malo Zirvesini takiben 11-12 Aralık 1998 tarihlerinde toplanan Viyana Zirvesi esnasında, ODGP ile ilgili olarak Konsey, ODGP Yüksek Temsilciliği ve Konsey Genel Sekreterliği mevkiine, güçlü bir siyas profili olan bir kişinin atanmasında fikir birliğine vardığını açıklamış ve Genel Sekreterlik içerisinde Politik Planlama ve Erken Uyarı Ünitesinin (*Policy Planning and Early Warning Unit*) kurulması için yapılan çalışmaların izlendiğini belirtmiştir. Konsey ayrıca Avrupa güvenlik ve savunma politikasının gerçekleştirilmesi için tartışmaların canlandırılmasını ve de Saint Malo Zirvesi sonuçlarını da takdirle karşıladığını belirtmiştir³³⁵.

2.2. AB-NATO-BAB ARASINDAKİ İLİŞKİ VE DENGİ

AGSP'nin oluşturulması aşamasında AB-NATO ve BAB arasındaki ilişki ve üç kurumun dengesi önem arz etmektedir. Bu konu başlığı geçmişe ışık tutarak, ilişkilerin nasıl bir seyir izlediği ve AB'nin amacına yani AGSP'nin oluşması yolundaki tarihsel devinimi anlatmak amacı taşımaktadır. Burada üzerinde durulan zaman dilimi 1990-1999 arası ve 1999'dan AGSP'nin operasyonel ilan edilmesi arasındaki zaman dilimidir. Bu dönem içerisinde nokta atışı yaparak bu önemli dönemin aktörlerinin ilişkilerinde yaşanan dönüm noktalarını ve bunun AGSP'nin oluşmasındaki etkisini aktarmak gerekmektedir. Bu çerçevede içerisinde, NATO içerisinde bir Avrupa ayağının oluşturulması, BAB'ın yeniden doğumu ve ikili rolü, NATO'nun Avrupalılaşması süreci, NATO Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği'nden, özerk AGSP'nin ilanına kadar olan süreç ele alınmıştır.

2.2.1. NATO İçinde Avrupa Boyutunun Oluşturulması

Soğuk Savaş'ın sonu sadece tarihin akışı açısından değil aynı zamanda uluslararası sistemin bütünüyle ilgili bir dönüm noktası olması açısından önemlidir. Bu cümle klişe olarak gözüксе de, Mearshimer'ın dediği gibi uluslararası sistemi ve uluslararası sistemin aktörlerini tekrar tanımlamak açısından önemlidir³³⁶. Bu yeni dönem içerisinde yeni devletlerin meydana gelmesi ve uluslararası organizasyonların kendilerini yeniden tanımlaması gerçekleşmiştir. Bu da beraberinde AB ve NATO arasındaki ilişkinin tekrardan gözden geçirilip, Soğuk Savaş sonrasının tanımlamalarına ve gerçekliklerine uygun hale getirilmesini gerekli kılmıştır.

NATO'nun Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği tanımlaması bu dönem içerisindeki önemli atılımlardan biri olmuştur. NATO üye devletleri Devlet ve

³³⁵ AB Resmi İnternet Sayfası, "Viyana Zirvesi", 11-12 Aralık 1999, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/00300-R1.EN8.htm, (Erişim tarihi: 13.04.2012).

³³⁶ John Mearshimer, *a.g.e.*, p.8.

Hükümet Başkanları'nın Temmuz 1990'da Londra'da yaptıkları zirve toplantısında, NATO'nun yeni dönem içerisinde değişim geçirmesi gerekliliğine vurgu yapmıştır. Bu vurgunun sonucu ileride Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği'nde vücut bulacak Alyansın Yeni Stratejik Konsepti'nin (*Alliance New Strategic Concept*) kabul edilmesiyle olmuştur³³⁷. NATO'nun Yeni Stratejik Konsepti'nin amacı NATO'nun Avrupa ayağını güçlendirmek olarak verilebilir. Ancak bu sadece Avrupa çıkarları için tasvir edilmemiş aynı zamanda NATO içerisinde iş birliği ve iş bölümü açısından tanımlanmıştır.

Bu zirveden biraz önce AB ve NATO ilişkilerini büyük ölçüde ilgilendiren, AB'nin politik bütünleşmesi açısından çok önemli bir dönüm noktası yaşanmıştır. Bu dönüm noktası politik bir birlik ortaya koymak için Avrupa bütünleşme sürecinin en önemli aktörleri olan Fransa ve Almanya'nın önderliğinde toplanan Hükümetlerarası Konferanstır. AB'nin politik birlik kurma amacını ifşa eden bu Hükümetlerarası Konferans sonrasında ise AB-NATO ilişkileri açısından önem arz eden Key Largo toplantısı ABD ve Fransa arasında yapılmıştır³³⁸. Bu toplantı, ABD ve Fransa'nın güvenlik ve savunma konularındaki farklı görüşlerinin yansımaları ortaya koymaktadır.

Attali'nin altını çizdiği gibi, ABD için, Soğuk Savaş sonrası dönemde NATO'nun varlığının devamı için tekrar yapılandırılması önemliyken, Atlantik'in öte yakası için, bu yeni yapılanma içerisinde Avrupa'nın kriz yönetiminde sorumluluk sahibi olabilmesi önemliydi³³⁹. Bu toplantıdan çıkan bir başka sonuç ise, NATO'nun Londra Zirvesi'nin toplanması kararıydı. NATO'nun bu zirvesinde NATO'nun dönemin gereklilikleriyle uyumlu kapasite ve araçlarla donatılması kararlaştırılmıştır. Londra Zirvesi'nin özellikleri Wegener'in saydığı gibi üç yenilik üzerine kurulmuştur³⁴⁰. Buna göre birincisi, NATO'nun askeri önceliklerinin yanında güvenlik önceliklerinin de önem kazanması, ikincisi NATO askeri reformunun yapılması böylece Tepki Kuvvetleri'nin kurulması, (*Reaction Force*), üçüncüsü ise, Avrupa için yeni bir anlayış ortaya koymak, yeni bir savunma anlayışı geliştirmektir. Bu en son sayılan yenilik ile beraber, AB ve NATO arasında yeni bir iş birliği döneminin de kapısı açılmıştır. Bu iş birliği, asıl olarak NATO'nun görevlerinin paylaştırılması ve yükünün hafifletilmesi amacıyla Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği'nin oluşturulması üzerine kurulmuştur. Aynı zamanda bu yeni kimliğin oluşturulmasıyla beraber, NATO içerisinde bir Avrupa sütunu oluşturulmasının da temeli atılmıştır.

³³⁷ Jean Guéhenno, *a.g.e.*, p. 111.

³³⁸ Jolyon Howarth, *a.g.e.*, p.10.

³³⁹ Jacques Attali, *Verbatim*, Vol.3, Fayard, Paris, 1995, p.467-472

³⁴⁰ Henning Wegener, "The Transformed Alliance", *NATO Review*, 1990, Vol.38, No. 4., p. 5-9.

Yine Londra Zirvesi'nde temelleri atılan NATO Stratejik Konsepti Kasım 1991'de yapılan Bakanlararası zirve esnasında somutlaştırılmıştır. Bu konsept ile beraber NATO'nun içerisindeki Avrupa sütununun geliştirilmesi ile krizlerde görev farklılaşması hedeflenerek, NATO'nun yükünün hafifletilmesi amaçlanmıştır.

Bu dönem içerisinde Avrupa kendi içerisinde yeni politik birliğinin oluşturulması, yeni politika alanlarının tanımlanması açısından hummalı bir çalışma içerisine girmiştir. NATO dışında da kendi olanakları ve araçlarıyla krizlere müdahil olabilmek ve güvenlik konusunda söz sahibi olabilmek için yenilikler ortaya koymuştur. Bunun somut hali ise Maastricht Antlaşmasıyla oluşmuştur.

2.2.2 BAB'ın Yeniden Doğumu

1990'ların başındaki dönemde AB'nin politik birliğinin sağlanmasının yapı taşlarından birini, ODGP'nin BAB ile güçlendirilmesi süreci oluşturmuştur*. Maastricht Antlaşması içerisinde 30 numaralı bildirimde - BAB ile ilgili bildirim - BAB'ın AB'nin savunma ayağı olduğu ve NATO'nun Avrupa sütununu güçlendiren bir araç olduğu belirtilmiştir³⁴¹. Haziran 1992'de yapılan Petersberg Bildirimi ile beraber BAB'ın rolü şu şekilde açıklanmıştır: BAB AB'nin savunma aracı ve aynı zamanda da NATO'nun Avrupa sütunudur ve insani yardım, barışın sağlamlaştırılması, kriz yönetimi ve barışın yeniden tesisi gibi operasyonları yapma yetkisine haizdir³⁴². Ancak BAB'ın yeniden anlam kazanması ile ilgili olan bu dönemde AB ve tüm dünya Yugoslavya'nın parçalanmasına ve oluşan krize tanıklık etmekteydi. Daha önce anlatıldığı gibi bu dönem içerisinde Atlantik'in iki kıyısının ilişkilerinin tekrar dengelenmesi ve Avrupa'nın coğrafi olarak yanibaşında patlak veren bir krize müdahale edebilmesi için sorumluluklarının gözden geçirmesi ve yeteneklerinin atfedilmesi önem arz etmiştir.

Bu vaziyet içerisinde NATO'nun 1994'teki Brüksel Zirvesi, Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği tanımlaması için bir dönüm noktası oluşturmuştur. Bu kimliğin oluşturulması üzerinde hemfikir olan taraflar aynı zamanda da Avrupa'nın savunma kimliği açısından BAB'ın geçerli rolü üzerinde de hemfikir olmuşlardır³⁴³. Brüksel

* Batı Avrupa Birliği, 17 Mart 1948 tarihinde Birleşik Krallık, Fransa, Belçika, Lüksemburg ve Hollanda'nın Brüksel Antlaşması'nı imzalamasıyla kurulmuş ve 23 Ekim 1954'te değiştirilmiş Brüksel Antlaşması, Paris protokolüyle tamamlanmıştır. 1984'te Roma Antlaşması'yla tekrar aktive edilen birlik ODGP ile birlikte AB yapısına entegre edilmeye başlanmıştır. Lizbon Antlaşması içerisinde savunma konularında dayanışma maddesiyle beraber 31 Mart 2010'da Brüksel Antlaşması sonlandırılmış, 15 ay sonra ise Haziran 2011'de BAB varlığı son bulmuştur.

³⁴¹ AB Resmi İnternet Sayfası, "Maastricht Antlaşması, BAB ile ilgili Bildirim-30 nolu bildirim", <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11992M/htm/11992M.html#0001000001> (Erişim tarihi: 06.06.2010)

³⁴² BAB Resmi İnternet Sayfası, "Petersberg Bildirimi", <http://www.weu.int/documents/920619peten.pdf>, (Erişim tarihi: 05.09.2011)

³⁴³ NATO Resmi İnternet Sayfası, "Declaration of the Heads of State and Government, Ministerial Meeting of the North Atlantic Council", 10-11 Ocak 1994, <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c940111a.htm>, (Erişim tarihi: 16.08.2012)

Zirvesi'yle beraber NATO ve AB, BAB'ın NATO kapasitesi ve araçlarına ulaşmak suretiyle özerk bir şekilde Petersberg Görevlerini gerçekleştirebileceği; yani BAB'ın savunma rolü üstleneceği konusunda birlik içerisinde hareket etmişlerdir. Böylelikle, Avrupa'nın NATO'nun yükünü paylaşması konusunda olumlu bir zemin hazırlanmış ve NATO için çift başlı bir savunma ve güvenlik alanının mümkün olmayacağını sinyali verilmiştir³⁴⁴. Brüksel Zirvesi'nden iki sene sonra (1996'da Berlin Bakanlararası Zirvesi'nde) somutlaştırılacak olan NATO'dan ayrı ama ayrılmaz birliklerin nüvesini de ortaya koymuştur.

BAB'ın konumu ile ilgili olarak Amsterdam Antlaşması'na giden dönemde, üye ülkeler arasındaki farklılıklar da ortaya çıkmıştır. Buna göre Avrupalı bakış açısıyla hareket eden, Fransa, Almanya ve Benelüks ülkeleri BAB'nin AB bünyesine katılmasını desteklerken; Birleşik Krallık BAB'ın NATO'nun Avrupa sütunu olarak kalmasını savunmuştur³⁴⁵. Ancak tüm bu farklılaşmaya rağmen, BAB'ın AB bünyesine katılması Konseyde oydaşmayla kabul edilmiştir.

2.2.3 Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği'nden (AGSK) Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'na (AGSP)

NATO'nun 1994'ten itibaren geliştirdiği Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği, Avrupa'ya sorumluluk paylaşımı olasılığı verdiği gibi aynı zamanda da belirli ölçüde güvenlik ve savunma konularında hareket kabiliyeti sunmaktaydı. Bu aynı zamanda AB'nin, bu zaman dilimi içerisindeki karşılaştığı krizlere yeterli bir şekilde cevap verememesiyle birleşerek, AB'nin kendisi için daha kapsamlı ve otonom bir politika alanı yaratma fırsatının da kapısını açmıştır.

Yaşanan krizlerden sonra; öncelikle Yugoslavya'nın dağılması sonrasında Bosna Savaşı ve bu dönem içerisinde en son karşılaşılan kriz olan Kosova Krizi ve Savaşı sonrasında AB kendi içerisinde güvenlik ve savunma mekanizmalarının ortaya konulması için gerekli çalışmalara başlamıştır. NATO tarafından bu isteklilik Nisan 1999'da Washington Bildirisi'yle (*Washington Communiqué*)³⁴⁶ olumlu bulunmuş ve yine bu NATO zirvesi esnasında 1996 yılında yapılmış olan Berlin Antlaşmasını değiştirmiştir. 1996'da Berlin'de toplanan Kuzey Atlantik Konseyi Dış İşleri Bakanları toplantısında BAB önderliğinde yapılan kriz yönetimi operasyonlarında NATO'nun kapasitesi ve araçlarına başvurabileceği kararı alınmıştır. 1999'daki Washington Zirvesi'nde BAB yerine AB'nin NATO'nun

³⁴⁴ Jérôme Koechlin, *a.g.e.*, p.126-127.

³⁴⁵ Richard Whitman, "Amsterdam's unfinished business? The Blair government initiative and the future of the WEU", *Occasional Papers*, 1999, No.7, WEU Institute for Security Studies, Paris, p.10-14.

³⁴⁶ NATO Resmi İnternet Sayfası, "Washington Declaration", 23-24 Nisan 1999, <http://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-063e.htm>, (Erişim tarihi: 18.08.2012)

kapasitesi ve araçlarına başvurabilmesi yolunda istişare ve hazırlıkların yapılmaya başlanması kararı alınmıştır.

AB liderleri ise 1999 yılı içerisinde öncelikle Saint Malo görüşmelerinin sonuçlarında mutabık kaldıktan ve 1 Mayıs 1999'da Amsterdam Antlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle birlikte AGSP projesini Haziran 1999'da Köln, Aralık 1999'da ise Helsinki Zirveleri'nde resmen başlatmışlardır. Köln Zirvesinde³⁴⁷ AB'nin uluslararası arenada tam manasıyla rol oynaması gerekliliğini tekrar ederek, ODGP'nin tamamlayıcısı olarak AGSP'nin tanımlanması ve gerekli kapasite ve araçla donanmasının altını çizmiştir. Aynı zamanda Köln Zirvesi'nde AB liderleri; Amsterdam Antlaşması'yla ortaya koyulan yeni bir görev olan; ODGP Yüksek Temsilciliği makamına bir atama yaparak Javier Solana'yı görevlendirmişlerdir, BAB'ın görevleri de AB'ye transfer edilmeye başlanmıştır. Aynı senenin Aralık ayında toplanan Helsinki Zirvesi'nde³⁴⁸ ise, AB'nin, 2003 yılı itibarıyla otonom savunma kapasitesinin geliştirilmesi kararı verilmiştir. *Helsinki Headline Goal* adı verilen belge içerisinde Petersberg Görevlerini yerine getirmek için 60 gün içerisinde, 60.000 personelin en az bir senelik olmak üzere göreve gönderilmesi kararı alınmıştır. Petersberg Görevleri, Amsterdam Antlaşması içerisine ODGP görevleriyle bütünleştirilerek AB'ye güvenlik ve savunma konularında yeni bir fırsat sunmuştur.

Santa Maria da Feira Zirvesi'nde³⁴⁹ (Haziran 2000), AB liderleri sivil kriz yönetimiyle ilgili önemli kararlar almıştır. Buradaki amaç, askeri kriz yönetimi ile sivil kriz yönetiminin birbirini tamamlaması ve AB'yi uluslararası rolünün tamamlanmasıdır. Aynı zamanda bu zirvede AB-NATO ilişkilerinin gelişmesi için, güvenlik meseleleriyle ilgili dört alan, kabiliyet amaçları, AB için NATO araçlarına erişim ve sürekli istişare düzeni belirlenmiştir.

Aralık 2000'de gerçekleştirilen Nice Zirvesi'nde³⁵⁰ öncelikle Şubat 2000'de başlatılan Hükümetlerarası Konferans sonlandırılarak Nice Antlaşması üzerinde mutabakat sağlanmıştır. Bu anlaşmaya gerek duyulmasının asıl sebebi ise, Amsterdam Antlaşması'nda genişlemeden sonra kurumlar düzeyindeki olası

³⁴⁷ AB Resmi İnternet Sayfası, "Köln Zirvesi", 3-4 Haziran 1999, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/kolnen.htm, (Erişim tarihi: 07.09.2012)

³⁴⁸ AB Resmi İnternet Sayfası, "Helsinki Zirvesi", 10-11 Aralık 1999, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/ACFA4C.htmHelsinki European Council, (Erişim tarihi: 07.09.2012)

³⁴⁹ AB Resmi İnternet Sayfası, "Santa Maria da Feira Zirvesi", 19-20 Haziran 2000, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/00200-r1.en0.htm, (Erişim tarihi:07.09.2012)

³⁵⁰ AB Resmi İnternet Sayfası, "Nice Zirvesi", 7-8-9 Aralık 2000, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/00400-r1.%20ann.en0.htm, (Erişim tarihi:07.09.2012)

değişikliklerin öngörülmemiş olmasıdır. Bu zirve esnasında AB'nin politik ve askeri yapıları ve bölümleriyle ilgili maddeler kabul edilmiştir. Bu yapılar, Siyasal ve Güvenlik Komitesi, Askeri Komite, Askeri Personel olarak adlandırılmaktadır. Yine bu zirve esnasında BAB'ın operasyonel rolü AB'ye devredilmiştir. Ayrıca Nice Antlaşması metnine *Declaration on the Future of the EU* adlı AB'nin Geleceğiyle ilgili bir Bildirim eklenerek, yeni dönem içerisinde daha geniş ve daha derin bir Avrupa için Hükümetlerarası Konferans toplanması kararlaştırılmıştır. Aynı sene içerisinde Laeken Zirvesi'nde (Aralık 2001) AGSP operasyonel ilan edilmiştir³⁵¹. Laeken Zirvesi aynı zamanda Avrupa için Anayasal Antlaşmayı hazırlayacak olan, Avrupa'nın Geleceğiyle ilgili Konvansiyon'un Avrupa Konseyine bağlı bir organ olarak kurulması açısından önemlidir.

AB tarafında bütün bu gelişmeler olurken, Nice Zirvesi'nden bu yana AB-NATO arasında devam edilen müzakerelerin bir sonucu olarak, 16 Aralık 2002'de AB-NATO ortak bir bildirim yayımlamış, kriz yönetiminde stratejik ortaklıklarını ve bunun şartlarını ilan etmişlerdir. Bu düzenlemeler 11 Mart 2003'de yürürlüğe girerek, 1996 senesinde NATO-BAB ilişkilerinin düzenlendiği Berlin Zirvesi'nin sonuçlarının etrafında geliştirilmiş olduğu için yeni dönem stratejik ortaklık *Berlin Plus Agreement* olarak kayda geçirilmiştir. Berlin Plus Antlaşması'nın Mart 2003'te yürürlüğe girmesiyle beraber AB için, AGSP için de yeni bir dönem başlamıştır. Bu gelişmelerin ışığında da AB ilk otonom askeri operasyonunu ve akabinde de otonom sivil operasyonunu gerçekleştirmiştir.

AB açısından yine bu dönem içerisinde tehditlerle mücadele ve tehdit karşısında etkin olabilmek adına bir yol haritasına gereksinimi bulunmaktaydı. Avrupa Güvenlik Stratejisi fikri 2-3 Mayıs 2003 tarihli AB Dış İşleri Bakanları Rodos Zirvesinde ele alınmış ve ODGP Yüksek Temsilcisi Javier Solana'ya bu taslak metni hazırlama görevi verilmiştir. Taslak metin 'A Secure Europe in a Better World' adıyla Selanik Zirvesi'nde olumlu karşılanmış tavsiyeler eşliğinde Aralık 2003 zirvesinde onaylanması için, Solana Komisyonu'nun çalışmaya devam etmesi uygun görülmüştür. Solana Komisyonu'nun üzerinde tartışıp, tavsiyelerle güçlendirdiği metin, 12-13 Aralık 2003 Brüksel Zirvesi'nde kabul edilmiştir. 'A Secure Europe in a Better World' adlı AB Güvenlik Stratejisi, tehditleri betimlemiş, stratejik amaçları ve bunların politika sonuçlarını dile getirmiştir. Strateji belgesi içerisinde terörizm, kitle imha silahlarının yaygınlaşması, bölgesel anlaşmazlıklar, başarısız veya bozulmuş devletler, organize suçlar tehditler olarak betimlenmiştir. Stratejik amaçlar dahilinde,

³⁵¹ AB Resmi İnternet Sayfası, "Laeken Zirvesi", 14-15 Aralık 2001, http://ec.europa.eu/governance/impact/background/docs/laeken_concl_en.pdf, (Erişim tarihi: 08.09.2012)

tehditlerin belirlenmesi, komşu bölgelerde güvenliğin sağlanması, çok taraflılığın etkinleştirilmesi maddeleri sayılmış ve politika sonuçları olarak da daha aktif, daha etkin, daha uyumlu ve diğer ortaklarla iş birliği içerisinde bir politika gütmeyi kendine şiar edinmiştir³⁵².

2.3.AGSP’NİN OPERASYONEL OLMASI İLE BAŞLAYAN DÖNEMDE AB’NİN KARŞILAŞTIĞI KRİZLER: IRAK SAVAŞI VE DARFUR KRİZİ

Bu konu başlığı içerisinde 2001 senesi sonrası AGSP’nin operasyonel ilan edilmesiyle beraber AB’nin ve uluslararası sistemin karşılaştığı krizler içerisinde Irak Krizi ve Darfur Krizi nedenleriyle ele alınmıştır. Bu nedenlerin ve süreçlerin açıklanması ile beraber uluslararası toplumun bu krizlere nasıl yanıtlar getirdiği ve AB’nin bu krizlere nasıl tepki gösterdiği belgeler üzerinden incelenmiştir. Irak ve Darfur Krizleri ODGP-AGSP etkinliğinin test edilmesi için fırsat noktaları olmuştur. Yaşanan bu krizlerle, AGSP beklentileri ve AGSP kapasitesi sorgulanmaya başlamıştır*. AB’nin krizle mücadelede aktif olabilmek için yeterli araçlarla ve daha da önemlisi isteklilik ve kararlılıkla ne kadar donanmış olduğu sorgulanmıştır. Bu krizleri analiz ederek, AB içerisinde teoride, bildirimler ya da antlaşma metinlerinden anlaşılacağı gibi ODGP’ nın ortak bir dayanışma istekliliğini yansıtmaya rağmen özellikle bu krizlerde pratikte olumlu ve krizin seyrini değiştirebilecek manevralara sahip olamaması durumu ortaya konulmuştur.

2.3.1. Irak Krizi Süreci

Irak Krizi’ne giden süreç ve krizin nedenlerinin öncelikli olarak incelenmiş olduğu bu konu başlığı içerisinde, daha önceki dönemlerdeki ayrıntılara da yer ayrılmış olmasının altı çizilmelidir. Çünkü 2002 Irak Krizi’ni sadece oluştuğu dönem ve tarih içerisinde incelemek konunun bir tarafını aksak bırakmak anlamına gelecektir. Olaylar zinciri, 1991 Körfez Savaşı’yla başlamış ve ilerleyen zamanlarda Saddam Hüseyin’in ve rejminin kontrol altında tutulma çabalarıyla devam etmiştir. Burada 1991 Körfez Savaşı’nı incelememekle beraber savaş sonrası ile ilgili birkaç durumu anlatarak 2002 kriziyle ilgili önemli ayrıntıların sunulması öngörülmüştür.

1. Körfez Savaşı’nda ABD tarafından yapılan müdahale sonrasında ortaya çıkan durumu Ricks şu şekilde açıklamıştır³⁵³; Saddam Hüseyin rejimi özellikle ABD tarafından çökmek üzere olan, tehlike arz eden bir rejim olarak görülmüştür. Ancak Körfez Savaşı sonrasında bunun öyle olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu durumla ilgili

³⁵² AB Resmi İnternet Sayfası, ‘ A Secure Europe in a Better World, European Security Strategy’, 12 Aralık 2003, <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>, (Erişim tarihi: 05.06.2013)

* Beklenti-Kapasite ikilisi Christopher Hill, "The Capability-Expectations Gap, or Conceptualising Europe"s InternationalRole", *Journal of Common Market Studies*, 1993, Vol. 31, No.3, 305-328, adlı makalesinde dile getirilmiştir.

³⁵³Thomas E. *Ricks, Fiasco: The Military Adventure In Iraq*, Penguin Books, London, 2006, p.4-6.

olarak, Saddam Hüseyin'in en önemli güç kaynağı ordu içerisindeki önemli bölümlerden bir tanesi olan Elit Cumhuriyetçi Muhafızlar gücüdür. Bu güç süregelen rejimin varlığını koruması ve devam ettirmesinin temel taşıdır.

Körfez Savaşı sonrasında ABD ileri gelenleri tarafından özellikle Cumhuriyetçi kanat tarafından; Irak ve Saddam Hüseyin ile ilgili ortaya çıkan söylemlerde genel olarak Hüseyin'in bir diktatör olduğu, rejimin değişmesi gerekliliği ön planda olmuştur³⁵⁴. 1993-2001 yılları arasında ABD Başkanı olan Bill Clinton döneminde ABD'nin Irak politikası daha yumuşak bir seyir izlemiştir. Bu dönem içerisinde üzerinde Paul Wolfowitz, Donald Rumsfeld, Richard Armitage ve Francis Fukuyama gibi neo-konservatif cumhuriyetçilerin imzası bulunan ABD'nin 42. Başkanı Bill Clinton'a ithafen yazdıkları Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi (*Project for the New American Century*) adlı mektupta Clinton'dan Irak'a yönelik süregelen yumuşak çevreleme politikasını bırakıp rejim değişikliği için harekete geçmesini istemişlerdir³⁵⁵.

1991 Körfez Savaşı'ndan sonraki dönemde Irak'la ilgili izlenen politikanın bir çevreleme politikası olması açısından önemle üzerinde durulması gereken konu, Irak'ın sahip olduğu; özellikle; kitle imha silahlarının yerleri, taşınması, temini gibi aktivitelerin yakından izlenmesi ve BM Özel Komisyonu'na bu aktiviteleri yakından izleme görevi verilmiş olmasıdır. Bunun nedeni 1980'lerde ve daha sonra Körfez Savaşı esnasında Irak rejiminin özellikle azınlıklara yönelik kimyasal saldırılarda bulunup, geniş kitleleri yok etmesiydi. Nitekim BMGK 1060 numaralı kararı ile (12 Haziran 1996) Irak'tan BM Özel Komisyonu yetkililerine kitle imha silahlarının yerleri, taşınması, temini gibi aktivitelerin yakından izlenmesine izin verilmesini tekrar istemiştir³⁵⁶. Ancak Irak yönetimi BMGK 1060 numaralı kararına uymamakta ısrar etmiştir. BM Özel Komisyonu'nun Irak'taki silahlardan numune alarak yurtdışında teste tabi tutması Şubat 1997'ye kadar gecikmiştir. Irak daha sonra BM Özel Komisyonu'na bu yetkiyi tanısa da, Komisyon'un yetkisini yerine getirmesinde zorluklar çıkarmaya başlamış; BM yetkililerinin güvenliğini tehlikeye atacak şekilde tehditkâr davranmıştır. BMGK 1997'deki 1115³⁵⁷, 1134³⁵⁸, 1137³⁵⁹ numaralı

³⁵⁴ Thomas Ricks, *a.g.e.*, p.8-9.

³⁵⁵ Project for the New American Century Resmi İnternet Sayfası, "Letter to President Clinton on Iraq", <http://www.newamericancentury.org/iraqclintonletter.htm>, (Erişim tarihi: 13.01.2013)

³⁵⁶ BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1060 sayılı kararı", 12 Haziran 1996, [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1060\(1996\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1060(1996)), (Erişim tarihi: 13.01.2013)

³⁵⁷ BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1115 sayılı kararı", 21 Haziran 1997, [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1115\(1997\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1115(1997)), (Erişim tarihi: 13.01.2013)

³⁵⁸ BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1134 sayılı kararı", 23 Ekim 1997, [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1134\(1997\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1134(1997)), (Erişim tarihi: 13.01.2013)

kararlarında Irak'ın 1060 numaralı kararının gerekliliklerini yerine getirmedeği için kınamıştır.

1998 yılında BM ve Irak yönetimi arasında 23 Şubat 1998'de imzalanan ve Irak Hükümeti'nin tüm BMGK kararlarını kabul ettiği ve BM Özel Komisyonu ve Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'na tam riayet edeceğini bildiren bir Mutabakat Zabtı imzalanmıştır³⁶⁰. Ancak aynı sene içerisinde Irak BM Özel Komisyonu ve Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'na verdiği yetkiyi ve sözü inkar ederek, tüm silahsızlandırma çalışmalarına ve kitle imha silahlarıyla ilgili yapılan incelemelere son verdiğini açıklamıştır. BMGK 1194 numaralı kararında Irak'ın bu son hamlesini kınamış ve Irak Hükümeti'nden derhal BM Özel Komisyon'u ve Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'na verdiği sözü yerine getirmesini istemiştir³⁶¹.

1998 yılının başında Amerikan kamuoyunda da Irak'la ilgili daha sert yaptırımlara varılması gerekliliği neo-konservatif cumhuriyetçilerin Clinton'dan Irak'a yönelik süregelen yumuşak çevreleme politikasını bırakıp rejim değişikliği için harekete geçmesini isteyen '*Project for the New American Century*' adlı mektup çevresinde şekillenmeye başlamıştır. Tüm bu gelişmeler ışığında ABD, Irak'a yönelik 16 Aralık 1998'de Çöl Tilkisi (*Desert Fox*) adlı askeri operasyonu başlatmıştır. Bu yoğun hava bombardmanı dört gün boyunca sürmüş, çoğu askeri üs olmak üzere, nükleer silah tesisi büyük ölçüde zarar görmüştür. Bu operasyon Saddam Hüseyin'in daha sert ve acımasız önlemler almasına neden olmuştur. Ülke çapında tutuklamalar ve idamlar gecikmemiş, BM Özel Komisyonu'na duyulan güvensizlik artmış ve kitle imha silahlarıyla ilgili herhangi bir istihbaratın yurtdışına açılmasının önü kesilmiştir.

Bir sene sonra BMGK 1284 numaralı kararında *UNMOVIC*' in (*United Nations Monitoring, Verification and Inspection Commission*) kurulması kararını vermiştir. Bu yeni komisyon Güvenlik Konseyi'nin geçici bir kurumu olarak işlev görecektir. BMGK'nin 687 sayılı (1991) kararıyla kurulan BM Özel Misyonu'nun yerini alacaktır. Bu inceleme, tahkik ve denetim komisyonuyla Irak'ın silahsızlandırılmasına hız verilmesi amaçlanmıştır.³⁶² Ancak Irak sorunu, Irak'ın bu karara da uymaması ile daha da derinleşmeye başlamıştır. Irak'ın *UNMOVIC* ve Uluslararası Atom Enerjisi

³⁵⁹ BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1137 sayılı kararı", 12 Kasım 1997 [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1137\(1997\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1137(1997)), (Erişim tarihi: 13.01.2013)

³⁶⁰ BM Resmi İnternet Sayfası, "Letter dated 9 March 1998, from the Secretary-General addressed to the President of the Security Council", <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/058/47/PDF/N9805847.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi: 13.01.2013)

³⁶¹ BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1194 sayılı kararı", 9 Eylül 1998, [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1194\(1998\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1194(1998)), (Erişim tarihi: 13.01.2013)

³⁶² BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1284 sayılı kararı", 17 Aralık 1999 [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1284\(1999\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1284(1999)), (Erişim tarihi: 13.01.2013)

Kurumu'na silahlardan arınma ile ilgili verilmesi gereken raporları hazırlamaması ve verilen raporlarda, yanıltıcı ve eksik bilgilerin olması Irak'a yapılacak olan operasyonun ya da Irak'ın işgalinin önü açılmıştır. 14 Mayıs 2002'de BMGK 1409 numaralı kararıyla Irak'a uygulanan ambargo içerisindeki listeleri yenilemiş ve yeni kolaylaştırılmış prosedürler eklemiştir. Kasım 2002'de BMGK 1441³⁶³ nolu kararında Irak'ın BMGK kararlarıyla sözleşmenin esaslarına ilişkin ihlallere değinmiş ve Irak'ı uyarmıştır.

Bu kronolojik veriler içerisinde Irak savaşı süreci ile ilgili bir ana düşünceyi sağladıktan sonra Irak Savaşı'nın nedenlerini burada belirtmekte fayda görüyoruz. Ancak kısaca Atlantik'in iki kıyısı için Irak konusunun ne demek olduğuyla ilgili düşünceleri aktarmakta fayda vardır. ABD ve AB için Irak konusu farklılıklar ihtiva eden bir konuydu. ABD için daha önce bahsettiğimiz gibi George Bush dönemi politikalarının ve bitmemiş bir davanın, George W. Bush yönetimi altında devamı ve bitirilmesi esastı. Her ne kadar Clinton dönemi içerisinde Irak konusu daha yumuşak bir politika konusu olsa da, özellikle neo-konservatif cumhuriyetçilerin Amerikan kamuoyunu şekillendirmesiyle ve demokrat bir başkandan sonra cumhuriyetçi bir başkana sahip olmakla beraber durum çevreleme politikasının ötesine gitmeye başlamıştır. Ayrıca esas olan, Irak'ın silahsızlandırılması bahanesiyle, rejim değişikliğini sağlamak ve Saddam Hüseyin'in düşürülmesi olmuştur. Avrupa tarafından bakılacak olursa, hem Avrupa kamuoyunda hem de politika seviyesinde Irak hem kendi halkı için hem de bölgesel istikrar için bir tehdit oluşturduğu düşüncesi kabul görmüş düşünceydi, ancak bu durumun çözümünün bir askeri operasyonla rejimin devrilmesi ya da Irak'ın işgali ile olması sıcak bakılan bir çözüm yolu değildi. Avrupa'nın korkusu, Irak'ta olası bir askeri operasyon sırasında hükümet güçlerinin sivil halka, operasyon yapan tarafa ya da komşu ülkelere kitle imha silahları kullanması ve bunun akabinde tüm dünyadaki Müslüman toplumlar üzerinde kötü etki yaratarak bunun Müslümanların yoğun yaşadığı Avrupa ülkeleri için bir güvenlik tehdidi haline gelebilme olasılığıydı³⁶⁴. Ayrıca Avrupa için bir başka önemli nokta da önleyici savaş denilen kavramın BM tarafından yasaklanmış olmasıydı. Dolayısıyla önleyici savaş denilen durumun ortaya çıkması uluslararası hukuka aykırı bir durumdu. Ayrıca bir başka önemli nokta da önleyici savaş kavramının Irak için kullanılması durumunun hassas dengeleri olan coğrafyada

³⁶³ BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1441 sayılı kararı", 08 Kasım 2002, [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1441\(2002\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1441(2002)), (Erişim tarihi: 13.01.2013)

³⁶⁴ Philippe H. Gordon, "Iraq The Transatlantic Debate", *Occasional Paper*, No:39, EU Institute for Security Studies, Paris, 2002, p.5.

varlıkları kimi zaman tehdit olarak algılanan devletler için de emsal teşkil edebilmesi noktasıydı.

Irak'ın işgaline giden sürecin ana nedenlerinden bir tanesi de, Irak'ın nükleer silahlara sahip olması, nükleer silahlara sahip olan bir diktatörün Ortadoğu için bir tehdit oluşturması ve bu bölgenin nükleer silah tehdidi sayesinde ele geçirilmesi olasılığıdır. Aynı şekilde Irak'ın nükleer silahlara sahip olması bölgedeki diğer devletler için de bir emsal teşkil ederek, onların da nükleer silahlanmasına neden olacağı için yine bölge için bir tehdit oluşturacağı düşüncesi baskındır³⁶⁵.

Irak'ın işgal edilmesinin bir başka nedeni, 11 Eylül 2001 terör saldırılarıyla beraber artan Müslüman dünyası korkusu ve tehdit algısıdır. Burada, tehdit olarak ya da daha da ileri giderek düşman olarak görülen bir dünyanın çeşitli silahlara sahip olmasıyla beraber bunun kötücül olarak kullanılma riski ve bunun Batı dünyası için ortadan kaldırılması gereken potansiyel bir tehlike olarak görülmesidir³⁶⁶. Bu nedenle bağlantılı bir başka neden de, Saddam Hüseyin rejiminin elindeki kitle imha silahlarının islami terör örgütlerinin eline geçmesi olasılığı ve bunun ABD'ye yönelik kullanılması olasılığıdır. Dolayısıyla Irak'ın elindeki kitle imha silahların, El Kaide gibi yeterli derecede maddi güce sahip bir örgütün eline geçmesi olasılığı azımsanamayacak kadar tehditkâr bulunmaktadır.

Daha önce belirtildiği gibi Irak savaşının/ Irak'ın işgal edilmesinin öne çıkan nedenlerinden bir başkası ise özellikle kitle imha silahlarıyla ilgili tahkik ve denetim rejiminin verimli olamaması veya verimli olamayacağına yönelik inanıştır. Öncelikle BM Özel Misyonu ve Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu daha sonra UNMOVIC ve Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'nun denetim rejimi Irak tarafından ya engellenmiş ya da denetimler esnasında BM personeline tehditkâr tavırlar sergilenmiştir. Bu denetim rejimi iyi işlememesinin yanı sıra, denetime tabi tutulamayan, dolayısıyla gizlenmiş olabilecek ya da seyyar laboratuvarlarda geliştirilebilecek kitle imha silahlarının varlığının süphesi de endişelerini de artırmaya etken olmuştur. Bütün bu durum Mart 2003'te ABD başkanlığındaki güçlerin savaş ilan etmeksizin Irak'ı işgal etmesine neden olmuştur.

2.3.1.1.AB'nin Irak Krizine Bakışı

Irak Krizi ve Irak'ın işgaliyle ilgili olarak, genel görüntü şu fikri vermektedir, ABD Irak'ta olası bir askeri operasyon için ısrarcı ve rejimin değişmesine sıcak bakmakta, AB ise Irak'ta askeri bir operasyon yapılmasına karşı ve Irak'ın kitle imha

³⁶⁵ Philippe Gordon, *a.g.e.*, p.8.

³⁶⁶ Lucas Van Milders, "Deconstructing the Causes of the Iraq War", *E-International Relations*, 2012, <http://www.e-ir.info/2012/04/14/deconstructing-the-causes-of-the-iraq-war/>, (Erişim tarihi: 25.01.2013)

silahlarından arındırılması yanlısıdır. Ancak bu genel görüntünün, Avrupa ayağı içerisinde hükümetler bazında farklı yansımaları olmasıyla beraber, eski Avrupa, yeni Avrupa, ayrıca Atlantikçi, Avrupacı Avrupa farklılaşmaları da ortaya çıkmıştır³⁶⁷. Yine de ABD'nin sertlik yanlısı Irak politikası ile AB'nin tutumu karşılaştırılacak olursa burada yine belirgin farklar ortaya çıkmaktadır.

Bu farklardan bir tanesi, AB için 11 Eylül saldırılarının ABD üzerinde yarattığı psikolojik etkinin aynı seviyede olmamasıdır. Burada 11 Eylül saldırılarıyla Irak'ın sorumlu tutulması söz konusu olmamakla beraber, yanlış ellerde bulunan silahların neler yapabileceği kuşkusu söz konusu ve korku yaratması önemlidir. Farklılaşma noktalarından bir başkası ise, Irak'ın elinde biyolojik, kimyasal ve nükleer silahların bulunması öncelikli tehdit algısında AB'den daha fazla, ABD için bir kötümserlik yaratmaktadır. Bunun nedeni ise, bölge coğrafyasına bakıldığında, ABD'nin; Suudi Arabistan, Ürdün, Kuveyt gibi ülkelerle geliştirdiği yakın dostluk ve stratejik ortaklığın bu ülkeleri Irak için hedef konumuna getirebilmesi dolayısıyla da ABD'yi hedef konumuna getirebilmesi olasılığıdır. Oysaki AB'nin bölge ülkeleriyle bu türden bir yakınlığı bulunmamaktadır. Ayrıca, 1990 Körfez Savaşı da ABD Irak arasındaki gerilimin önemli noktalarından biridir. Yani 2003 yılındaki işgalin ABD için geri planı, AB için olduğundan daha kalabalıktır.

Bir başka farklılaşma noktası ise ABD ile AB'nin bir askeri operasyon, müdahale ya da Irak'ta olduğu gibi işgalle bir demokrasi, insan hakları kavramlarının o bölgeye yerleştirilmesi ve toplumun istikrarının sağlanmasına yönelik tarihi tecrübeleri ve perspektifleridir. ABD bu tür bir durumu, İkinci Dünya Savaşı bitiminde tecrübe etmiştir. Ancak AB içerisindeki sömürge geçmişine sahip ülkeler bunu olumlu bir şekilde tecrübe etmemişlerdir. ABD, Avrupa'nın yeniden inşasına katkıda bulunurken, Birleşik Krallık, Fransa, Hollanda gibi sömürgeci geçmişe sahip ülkeler çekildikleri yerlere kendi kültürünü aşılama çalışırken, toplumların ekonomik ya da politik istikrarına çok da katkı sağlamamışlardır. Ayrıca Almanya gibi İkinci Dünya Savaşı'nın hem nedeni hem de kurbanı olan ve aynı zamanda da diğer toplumları kurban eden bir ülkenin savaş, işgal gibi konulara mesafeli durmasını da atlamamak gerekmektedir. Bu bağlamda, Avrupa için önemli bir başka konu ise, İkinci Dünya Savaşı'nın ve sonrasında psikolojik etkilerinin yoğunluğudur. Bundan ötürü Avrupa kamuoylarında bu işgale karşı çıkanların sayısı azımsanmayacak kadar fazladır. Bununla ilgili olarak Gallup'un 2003 Şubat ayında yaptığı araştırma örnek

³⁶⁷ Daniel Levy et.al., *Old Europe, New Europe, Core Europe. Transatlantic Relations After the Iraq War*, Verso, London, 2005, pp.49-51.

gösterilebilir. Bu araştırma sonucunda, İspanya için %74, Fransa için %60, Lüksemburg için %59, Almanya için %50, Birleşik Krallık için %41 oranında katılımcı Irak'a olası bir askeri operasyona karşı çıkmıştır³⁶⁸.

Son olarak, ABD ve AB içindeki ülkelerin liderlerinin, onların kamuoylarına etkilerinin, iç politikalarının, dengelerinin de önemli bir farklılaşma noktası olduğunu söyleyebiliriz. ABD içerisinde Musevi lobisi elinde güçlü silahlar bulunan bir Irak'ın İsrail için önemli bir tehdit oluşturabileceği düşüncesiyle beraber ABD dış politikasının şekillenmesinde büyük rol oynamıştır. AB içerisinde ise ülkelerin çoğunda bulunan Müslüman toplulukların varlığı Irak meselesine farklı bir bakış açısı geliştirmesine neden olmuştur. Bu savaşın ya da işgalin Avrupa toplumlarına zayıf bağlarla bağlı bu Müslümanlar üzerindeki etkileri hesaba katılmıştır. Burada kastedilen, bu toplulukların asıl memleketlerinin bu işgale vereceği tepkinin ya da desteğin Avrupa'da yaşayan bu topluluklara nasıl yansıtacağı ve tepkilerinin ne olacağıdır.

AB, Irakla ilgili olarak 1. Körfez Savaşı'ndan itibaren, Irak'ın Kuveyt'i işgali sonrasında, 4 Ağustos 1990 tarihinden itibaren Irak'a karşı silah ambargosunu hayata geçirme kararı almış ve BMGK'nın alacağı diğer ambargo kararlarına da uyacağı mesajını vermiştir. BMGK'nın 6 Ağustos 1990'da yayımladığı 661 numaralı kararla Irak'a ekonomik yaptırımlar uygulanmasının önü açılmıştır. Buna istinaden AB, BMGK 661 numaralı kararında bildirilen kontratlar, ticari işlemler ve performanslarla ilgili yasağı 3541/92 Konsey tüzüğü ile düzenlemiştir³⁶⁹. BMGK 1995 yılında, 986 numaralı kararıyla geçici olmak kaydıyla Irak petrolü ve petrol ürünlerinin Irak halkının insani ihtiyaçlarının karşılanması için ihracına izin vermiştir. Böylelikle BM *Oil for Food* programını oluşturarak, bir değiş tokuş sistemi geliştirip yiyecek, tıbbi malzemeler gibi öncelikli ürünlerin Irak'a girmesine izin vermiştir³⁷⁰. AB, bu karara istinaden, Birlik ile Irak arasında ticari ve ekonomik ilişkilerin kesilmesi ile ilgili, insani ihtiyaçlar hariç olmak üzere, diğer 2465/96 numaralı tüzüğünü 17 Aralık 1996'da kabul etmiştir³⁷¹. Aynı gün içerisinde Maastricht Antlaşması'nın J.2

³⁶⁸"Many Europeans oppose war in Iraq", **USA Today**, 14 Şubat 2003,

<http://usatoday30.usatoday.com/news/world/2003-02-14-eu-survey.htm>, (Erişim tarihi: 12.02.2013)

³⁶⁹AB Resmi İnternet Sayfası, "Council Regulation (EEC) No 3541/92 of 7 December 1992 prohibiting the satisfying of Iraqi claims with regard to contracts and transactions, the performance of which was affected by United Nations Security Council Resolution 661 (1990) and related resolutions", 7 Aralık 1992, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31992R3541:EN:HTML>, (Erişim tarihi: 12.02.2013)

³⁷⁰BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 986 sayılı kararı", 14 Nisan 1995, [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/986\(1995\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/986(1995)), (Erişim tarihi: 12.02.2013)

³⁷¹AB Resmi İnternet Sayfası, "Council Regulation (EC) No 2465/96 of 17 December 1996 concerning the interruption of economic and financial relations between the European Community and Iraq", 17 Aralık 1996, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31996R2465:EN:HTML>, (Erişim tarihi: 12.02.2013)

maddesi uyarınca, Irak'a uygulanan ambargoyla ilgili istisnaları düzenleyen 96/741/ODGP ortak duruşunu kabul etmiştir. Bu ortak duruşta, AB; 660, 661, 666, 670 (1990) ve 687(1991) numaralı BMGK kararlarıyla oluşturulan Irak'a ambargo sisteminden BMGK 986 numaralı kararıyla oluşturulan ambargo ile ilgili istisnalara izin verilmesini kabul etmiştir³⁷². 96/741/ODGP ortak duruşu 22 Haziran 2002 tarihinde 2002/599/ODGP ortak duruşuyla tamamlanmıştır. Bu ortak duruş 14 Mayıs 2002'de BMGK'nın Irak'a uygulanan ambargo içerisindeki listeleri yenileyen ve yeni kolaylaştırılmış prosedürler sunan 1409 numaralı kararıyla uyumlaşmak adına yapılmıştır. Bu inisiyatifi yürürlüğe koymak için ise 2465/96 numaralı Konsey tüzüğünü gözden geçiren 1346/2002 numaralı Konsey tüzüğü kabul edilmiştir³⁷³.

AB içerisinde 2002 senesine bakacak olursak, AB; Avrupa'nın Geleceğiyle ilgili Konvansiyon'unun çalışmaları, Nice Antlaşması'nın üye ülkeler tarafından onaylanması süreci, kurumlarda reform ve yeni bir genişleme dalgasına hazırlanma konularına yoğunluk vermiş durumdaydı. 15-16 Mart 2002 Barselona Zirvesi, 21-22 Haziran 2002 Sevilya Zirvesi, 24-25 Ekim 2002 Brüksel Zirvesi sonuçlarında Irak'la ilgili bir açıklamanın olmadığını görmek mümkündür³⁷⁴. Kopenhag'da 12-13 Aralık 2002'de toplanan zirvede, BMGK 1441 numaralı kararına binayen zirve sonuçlarına eklenen açıklamada, AB'nin BMGK kararlarını uygulamak için BM ile beraber hareket edeceğini ve BMGK kararlarında belirlendiği gibi Irak'ın kitle imha silahlarından temizlenmesinin AB için bir amaç olduğunun altını çizmiştir³⁷⁵.

AB içerisinde bu sessizliğin nedeni; üye ülkelerin Irak'la ilgili olarak, Irak'a müdahale konusunda birbirlerinden farklı düşünceleri ve bunun kendi çevrelerinde kutuplaşmalara neden olmasıdır. Özellikle AB Dış İşleri Bakanları toplantısında bu farklılıklar kendini iyiden iyiye hissettirmeye başlamıştır. Özellikle Birleşik Krallık ve

³⁷² Università delgi Studi di Padova Remi İnternet Sayfası, "Common Position of 17 December 1996 defined by the Council on the basis of Article J.2 of the Treaty on European Union concerning the derogations from the embargo with regard to Iraq" , http://www.giuri.unipd.it/conferences/FOV2-0001FE8A/FOV2-0001FE8C/eutradeENG/Testi_Normativi/pesc.htm, (Erişim tarihi: 14.02.2013)

³⁷³ AB Resmi İnternet Sayfası, "Council Regulation (EC) No 1346/2002 of 25 July 2002 amending Regulation (EC) No 2465/96 concerning the interruption of economic and financial relations between the European Community and Iraq", 25 Haziran 2002, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2002:197:0001:0013:EN:PDF>, (Erişim tarihi: 14.02.2013)

³⁷⁴ AB Resmi İnternet Sayfası, "Barselona Zirvesi", 15-16 Mart 2002, http://www.consiliium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/71025.pdf, (Erişim tarihi: 14.02.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası, "Sevilya Zirvesi", 21-22 Haziran 2002, http://www.consiliium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/72638.pdf, (Erişim tarihi: 14.02.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası, "Brüksel Zirvesi", 24-25 Ekim 2002, http://www.consiliium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/72968.pdf, (Erişim tarihi: 14.02.2013)

³⁷⁵ AB Resmi İnternet Sayfası, "Kopenhag Zirvesi", 12-13 Aralık 2002, http://www.consiliium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/73842.pdf, (Erişim tarihi: 14.02.2013)

Fransa arasında Irak'taki yaptırımlarla ilgili farklılıklar, Irak meselesi üzerinde yol katetmeyi engeller nitelikteydi. Ancak bu farkların görünen nedeni Irak meselesi olurken aynı zamanda atlantikötesi ilişkilerle ilgili olarak da soru işaretleri daha belirgin hale gelmiştir³⁷⁶. Bu dönem içerisinde özellikle Almanya, Birleşik Krallık ve Fransa'nın geliştirdikleri tepkilerle, farklılaşmaları konunun AB seviyesinde ele alınamamasını da açıklamak açısından yardımcı olabilmektedir.

Almanya, 2002 yılı içerisinde genel seçimlere hazırlanırken, Şansölye Gerhard Schröder (SPD lideri) kendi seçim kampanyası içerisinde, Irak'la ilgili olarak tek taraflı bir müdahalenin kesinlikle karşısında olduklarını ve Irak'a askeri müdahaleye karşı olduğunu belirtmiştir. Aynı şekilde, SPD'nin (*Sozialdemokratische Partei Deutschlands*) koalisyon ortağı Yeşiller Partisi de Irak'a karşı yapılacak bir askeri müdahalenin parçası olmayacaklarını teyid etmiştir. Seçim dönemi içerisinde, konservatif partiler CDU (*Christlich Demokratische Union*) ve CSU (*Christlich-Soziale Union*) ise önceleri tek taraflı bir müdahaleye sıcak bakarken, halkın genel eğilimi ve rakipleri SPD ve Yeşillerin savaş karşıtı söylemlerinin yükselmesi sonucunda BM izni ve kanatları altında yapılacak bir müdahaleye olumlu bakacaklarını belirtmiştir³⁷⁷. 22 Eylül 2002'de yapılan seçimlerde SPD birinci parti olarak çıkmış ve 22 Ekim 2002'de SPD-Yeşiller koalisyonu sağlanarak G.Schröder yeni kabinesiyle göreve başlamıştır. SPD'nin ve Şansölye Schröder'in Irakla ilgili düşünceleri, savaş karşıtı tepkileri, hem kamuoyunda büyük destek görmüş hem de savaş karşıtı tepkileri ABD-Almanya ilişkilerini o dönem için zedelemiştir³⁷⁸.

Fransa ise, AB içerisinde savaş karşıtlığını desteklemiş, çözümün ancak BM inisiyatifinde olması gerekliliğinin altını çizmiştir. Fransa Cumhurbaşkanı, Jacques Chirac, Fransız diplomatlara seslendiği yıllık konuşmasında, (29 Ağustos 2002) tektaraflı ve önleyici güç kullanımının meşrulaştırılmasının üzücü bir durum olduğunu söylemiş ve bunun Fransa'nın kolektif güvenlik anlayışının bir parçası olmadığını belirtmiştir³⁷⁹. Aynı yılın sonunda halka yapılan yılbaşı mesajı içeriğinde, ABD'nin olası Irak müdahalesine karşı Fransa'da oldukça büyüyen halk tepkisi

³⁷⁶ Anand Menon, "From Crisis to Catarsis: ESDP after Iraq", *International Affairs*, 2004, Vol.80,no.4, 631-648, p.637.

³⁷⁷ Peter Schwarz, "European Union foreign ministers divided on Iraq war", *International Committee of the Fourth International*, 5 Eylül 2002, <http://www1.wsws.org/articles/2002/sep2002/iraq-s05.shtml>, (Erişim tarihi: 14.02.2013)

³⁷⁸ Dieter Dettke, "Germany Says No: The Iraq War and the Future of German Foreign and Security Policy", *European Institute Current Issues*, 2010, <http://www.europeaninstitute.org/February---March-2010/dieter-dettke-germany-says-no-the-iraq-war-and-the-future-of-german-foreign-and-security-policy.html>, (Erişim tarihi: 15.02.2013)

³⁷⁹ BM Resmi İnternet Sayfası, "10th Ambassadors" Conference, Speech by M. Jacques Chirac, President of the Republic", 29 Ağustos 2002, http://www.un.int/france/documents_anglais/020829_mae_chirac_general.htm, (Erişim tarihi: 15.02.2013)

karşısında, Cumhurbaşkanı Chirac, Fransa'nın barış için ilk sıradaki ülkelerden biri olduğunu belirtmiş, Savunma Bakanı Alliot-Marie ise savaşın en kötü senaryo olacağını vurgulamıştır³⁸⁰.

Fransız hükümeti, ABD'nin tek taraflı savaş ilanını önlemek için BMGK Ocak 2003'teki bir aylık başkanlık döneminde çalışmalarını yoğunlaştıracak olduğunu duyurmuştur. Bu dönem içerisinde Irak'a savaş ilan etmenin BM sözleşmesinin esasına ilişkin ihlal oluşturacağıyla ilgili olarak BMGK içerisinde bir oylama yapılması yönünde lobi faaliyetlerinde bulunmuştur. Ocak 2003'ün aynı zamanda Fransa ve Almanya'nın Elysée Antlaşması'nın 40. yıldönümüne rast gelmesi vesilesiyle tüm Bundestag, Versailles Sarayı'nda karşılanmış ve kabul edilmiştir. Bu yıldönümü dolayısıyla yapılan ortak açıklamada, Fransa ve Almanya'nın Avrupa bütünleşme projesi için itici güçler olduğu ve geçmişte nasıl bu amaç için çalışıldıysa yine aynı iş birliği içerisinde çalışılacağı hatırlatılmış, yeni genişleme dalgasının ve anayasa çalışmalarının ne kadar önemli olduğu hakkında bilgi verilmiştir. Aynı açıklamada ODGP ve AGSP'nin AB'nin uluslararası alandaki rolünün hayata geçirilmesi için geliştirilmesi gerekliliği üzerinde durulmuş ve Irak'ta olası bir savaşa karşı olunduğunun da altı çizilmiştir³⁸¹.

Birleşik Krallık açısından bakıldığında ise Tony Blair ve İşçi Partisi hükümeti, 1998'de Saint Malo süreciyle AGSP'nin oluşmasında en önemli figürleri oluştururken, Irak Krizi ve Irak'ın işgaline giden süreç içerisinde, bütünleşmiş bir Avrupa ekseninin dışında ABD ile çok yakın bir politika izlemiştir. Üye ülkeler arasındaki derin farklılıklar Fransa ve Almanya'nın Elysée Antlaşması'nın 40. yıldönümü dolayısıyla yaptıkları ortak açıklama sonrasında başkanlığını Birleşik Krallık'ın çektiği sekiz Avrupa ülkesinin, ABD'nin Irak politikasını destekler bir şekilde Wall Street Journal'e gönderdiği mektupla daha da açmaza girmiştir³⁸². Bu mektup, Birleşik Krallık adına Tony Blair'in, Çek Cumhuriyeti adına Vaclav Havel'in, Danimarka adına Anders Fogh Rasmussen'in, İtalya adına Silvio Berlusconi'nin, İspanya adına Jose Maria Aznar'ın, Macaristan adına Peter Medgyessy'nin, Polonya adına Leszek Miller'in, Portekiz adına Jose Manuel Durao Barroso'nun imzasını taşımaktadır. Bu mektubun 30 Ocak 2003 tarihinde gazetede yayımlanması, 27 Ocak 2003'te AB Dış İşleri Bakanları toplantısında alınan kararı ve 29 Ocak 2003'te

³⁸⁰ Alex Lefebvre, "French government moves toward participation in Iraq war", *International Committee of the Fourth International*, 07 Ocak 2003, <http://www.wsws.org/en/articles/2003/01/fran-j07.html>, (Erişim tarihi: 14.02.2013)

³⁸¹ Le Portail Franco-Allemand Resmi İnternet Sayfası, "Déclaration commune franco-allemande à l'occasion du 40ème anniversaire du Traité de l'Elysée", 22 Ocak 2003, <http://www.france-allemande.fr/Declaration-commune-franco-allemande>,1128.html, (Erişim tarihi: 15.02.2013)

³⁸² "Leaders" statement on Iraq: Full text", *BBC News World Edition*, 30 Ocak 2003 <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2708877.stm>, (Erişim tarihi: 15.02.2013)

Avrupa Parlamentosu tarafından kabul edilen bağlayıcı olmayan kararını da tehlikeye düşürmektedir. 27 Ocak'taki Dış İşleri Bakanları toplantısında, AB'nin Irak'taki durumdan derin endişe duyulduğu, BMGK 1441 numaralı kararına uygun hareket etmesi gerekliliği, *UNMOVIC* ve Uluslararası Atom Enerjisi Kurumunun inceleme çalışmalarına uygun hareket etmesi gerekliliği ve sorunun çözümünün BMGK'ya ait olduğunun altı çizilmiştir³⁸³. 29 Ocak 2003'te AP'nin Irak'taki durumla ilgili yayımladığı bağlayıcı olmayan kararda önleyici müdahalenin uluslararası hukuk kurallarına ve BM Şartnamesi'ne aykırı olduğu belirtilmiş ve bu tip bir müdahalenin tüm bölgeyi kapsayan daha derin bir krize neden olabileceği ileri sürülmüştür³⁸⁴.

Sekiz devlet liderinin imzaladığı bu mektup, AB içerisindeki ayrışmalara, konunun AB ekseninden çok üye ülkeler ekseninde ele alınmasına ve AB'nin bir uluslararası meselede tek sesle konuşamaması ve neredeyse AB seviyesinde alınan kararların hiçe sayılmasına bir örnek oluşturmuştur. Çünkü bu sekiz Avrupa ülkesi bu mektubu imzalayıp Wall Street Journal'de yayımlanmasına izin verdiğinde, ne 2003'ün ilk yarısındaki Yunanistan dönem başkanlığının, ne ODGP Yüksek Temsilcisi Javier Solana'nın, ne de diğer AB ülkelerinin bu mektup meselesinden ve böyle bir inisiyatiften haberi olmamıştır³⁸⁵. Bu durum şüphesiz ki AB'nin daha sağlam temellere oturtmaya çalıştığı ODGP'nin ve üzerine bina etmeye çalıştığı savunma politikasının ve uluslararası ilişkilerdeki rolünün darbe almasına neden olmuş ve güvenilirlik problemini gündeme getirmiştir. Tüm bu gelişmeler ışığında ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld Ocak sonunda yaptığı bir basın toplantısında, Almanya ve Fransa'yı 'Eski Avrupa' olarak adlandırarak, Avrupa içerisindeki ayrışmayı daha doğrudan ve dışarıdan bir müdahale ile teşhis etmiş ve böylece 1990'ların başındaki ekonomik dev, politik söylemi gibi yeni bir ayrışmayı, eski-yeni Avrupa eksenine kaydırmıştır.³⁸⁶

Bütün bu ayrışmalar yaşanırken 27 Ocak 2003'te *UNMOVIC* Başkanı Hans Blix'in BMGK'ya sunduğu raporda, Irak'ın gözlemcilerle iş birliği yaptığını kabul etmekle beraber, tektaraflı olarak silahsızlanmayla ilgili bir çaba göstermediği bildirilmiştir. 6 Şubat 2003'te ABD Dış İşleri Bakanı Colinn Powell'ın BM'de Irak'ta derhal bir müdahale yapılması gerekliliğini, çeşitli uydu resimleri ve toplu imha

³⁸³ AB Resmi İnternet Sayfası, "2482. General Affairs and External Relations Council", 27 Ocak 2003, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/74386.pdf, (Erişim tarihi: 16.02.2013)

³⁸⁴ AB Resmi İnternet Sayfası, "European Parliament resolution on the situation in Iraq", 29 Ocak 2003, http://www.europarl.europa.eu/omk/omnsapir.so/pv2?PRG=CALDOC&FILE=030130&LANGUAGE=EN&TPV=PROV&LASTCHAP=10&SDOCTA=5&TXTLST=1&Type_Doc=FIRST&POS=1&textMode=on, (Erişim tarihi: 16.02.2013)

³⁸⁵ Anand Menon, *a.g.e.*, p. 638.

³⁸⁶ U.S. Department of Defence Resmi İnternet Sayfası, "Secretary Rumsfeld Briefs at the Foreign Press Center", 22 Ocak 2003, <http://www.defense.gov/Transcripts/Transcript.aspx?TranscriptID=1330>, (Erişim tarihi: 16.02.2013)

silahlarının olduğu yönündeki çeşitli raporlar ve fotoğraflarla ispat etmeye çalışmıştır ancak ilerleyen zamanlarda BM'yi ikna etmek için kullandığı fotoğrafların aslında terkedilmiş binalar olduğu ortaya çıkacaktır. Ancak bu yaptığı sunum, çoğunluğunu AB üyeliğine hazırlanan ülkelerden oluşan ve '*Vilnius Onlusu*' olarak literatüre giren Arnavutluk, Bulgaristan, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Litvanya, Letonya, Makedonya, Romanya ve Slovakya'dan oluşan grubun desteğini yine bir mektup yoluyla almasına fırsat yaratmıştır.

14 Şubat'ta UNMOVIC Başkanı Blix'in hazırladığı bir başka raporda ise, Irak'ta iş birliği sürecinin problemsiz yürütüldüğü ve Iraklıların gözlemcilerin ziyaretlerinden önce bir hazırlık aşamasında olmadıklarının altını çizmiştir³⁸⁷. Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu Başkanı Muhammed El Baradei de Irak'ta nükleer silah olduğuna inanmadığını söylemiştir. Aynı gün içerisinde ABD, Birleşik Krallık ve İspanya'nın yeni bir BMGK kararı arayışı, Fransa Dış İşleri Bakanı Dominique de Villepin'in BMGK'ya yönelik yaptığı konuşma esnasında yeni bir karara Fransa'nın veto kullanacağı bilgisiyle sekteye uğramıştır. Villepin bu konuşmada Fransa'nın Irak'la ilgili duruşunun iki aşamalı olduğunu yinelemiştir. Bu iki aşama, Irak'ta gözlemciler yoluyla yapılan incelemeler daha sonra ise bunun başarısızlığa uğraması halinde güç kullanımının uygulanabilir olmasıdır³⁸⁸.

Bütün bu gelişmeler olurken AB Zirvesi, 17 Şubat 2003'te olağanüstü toplantısını Brüksel'de gerçekleştirmiştir. Bu zirvede, 1441 numaralı BMGK kararı çerçevesinde Irak'ın silahsızlandırılması gerekliliği, Irak meselesinde Arap ülkeleriyle dayanışma içerisinde olunacağı, güç kullanımının en son çare olarak kullanılması gerekliliği belirtilmiş ve Türkiye'nin Irak'la ilgili inisiyatifleri destekleneceği belirtilmiştir³⁸⁹. Bu toplantının hemen öncesinde ABD, Birleşik Krallık ve İspanya'nın BMGK'den müdahaleyi meşru kılacak olan yeni 18. Kararını çıkarma arzusu, BMGK daimi üyesi Fransa Cumhurbaşkanı Chirac'ın Irak'ta savaşın en kötü çözüm yolu olduğunu söylemesi ve olası yeni ya da ikinci kararı veto edeceklerini söylemesiyle sekteye uğramıştır³⁹⁰.

³⁸⁷ BM Resmi İnternet Sayfası, "Briefing of the Security Council, Executive Chairman of UNMOVIC, Dr. Hans Blix", 14 Şubat 2003, <http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB80/wmd30.htm>, (Erişim tarihi: 16.02.2013)

³⁸⁸ BM Resmi İnternet Sayfası, "Iraq Address by Mr Dominique de Villepin, French Minister of Foreign Affairs", 14 Şubat 2003, http://www.un.int/france/documents_anglais/030214_cs_france_iraq.htm, (Erişim tarihi: 16.02.2013)

³⁸⁹ AB Resmi İnternet Sayfası, "Brüksel Olağanüstü Zirvesi", 17 Şubat 2003, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/74554.pdf, (Erişim tarihi: 16.02.2013)

* BMGK Irakla ilgili olarak 2002 sonuna kadar 16 karar yayımlamıştır, 2002'deki 1441 numaralı karar 17. Kararı oluşturmaktadır. 18. ya da 2.karar Irak'a müdahale etme yanlısı devletlerin BMGK'den çıkmasını bekledikleri karardır.

³⁹⁰ Ian Black, "Chirac pledges to veto new resolution", *The Guardian*, 18 Şubat 2003 <http://www.guardian.co.uk/world/2003/feb/18/iraq.france>, (Erişim tarihi: 16.02.2013)

Irak sorununun AB üye ülkeleri arasında ayrışmalara neden olması bu sorunun sadece Saddam Hüseyin'e karşı bir duruş değil aynı zamanda transatlantik ilişkilerinin nasıl şekilleneceği ve AB ile ABD ilişkileri ile de ilgilidir. Bunun en belirgin örneklerinden bir tanesi 2003 başında ABD'nin olası Irak savaşına karşı Türkiye'yi de savunması için NATO'dan talep ettiği askeri yardım paketinin üç haftalık bir sessizlik dönemi sonrasında 10 Şubat 2003'te Fransa, Almanya ve Belçika'nın vetosuyla karşılaşması olarak verilebilir³⁹¹. Bunun anlamı da Avrupa içerisinde özellikle *eski Avrupa* içerisinde ABD'nin Ortadoğu'da ve Irak'ta izlediği tek taraflı politikalara karşı çok yoğun bir muhalefet olması ve bu tek taraflı politikaların durdurulması gerekliliğidir. NATO içerisinde yaşanan bu kriz, 17 Şubat 2003'te Fransa'nın temsil edilmediği* NATO Savunma Planlama Komitesi içerisinde bir oydaşmayla sağlanabilmiştir³⁹². Böylelikle Türkiye'ye savunma araçlarının girmesinin önü açılmıştır.

BM UNMOVIC Başkanı Hans Blix'in yayımladığı 12. Rapor olan ve Irak işgalinden önceki son raporda (7 Mart 2003) ve Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu Başkanı Muhammed El Baradei'nin de aynı gün yaptığı Irak'la ilgili sunumda, Irak'ın inceleme misyonu için daha fazla iş birliği gösterdiğinin altı çizilmiş, hâlihazırdaki durumda incelenen tesislerde 1998'deki uydu fotoğraflarına atıfta bulunarak, Irak'ta nükleer aktivitelerle veya nükleer enerjiyle bağlantılı diğer aktivitelerle ilgili bir bulguya, Irak'ın uzun dönemdir uranyum ithal ettiğiyle ilgili bir bulguya, Irak'ın uranyum zenginleştirme amacıyla alüminyum tüpleri ithal ettiğiyle ilgili bir bulguya rastlanmadığı, Irak'ın uranyum zenginleştirmede kullanılan miktatısları ne ürettiği ne de ithal ettiğiyle ilgili bir bulguya rastlanmadığı belirtilmiştir³⁹³.

Şubat-Mart 2003 dönemi içerisinde *eski Avrupa-yeni Avrupa* gerilimi de, yaklaşan savaşla beraber kendini iyiden iyiye hissettirmeye başlamıştır. Özellikle Paris ekseninde *Vilnius Onlusu* olarak adlandırılan grubun (Arnavutluk, Bulgaristan, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Litvanya, Letonya, Makedonya, Romanya ve Slovakya) yayımlamış olduğu mektup büyük tepkiye neden olmuştur. Bu büyük tepki

³⁹¹ "Bush "disappointed" by NATO stalemate", *CNN World*, 10 Şubat 2003,

<http://edition.cnn.com/2003/WORLD/meast/02/10/sprj.irq.wrap/index.html>, (Erişim tarihi: 16.02.2013)

* Fransa NATO Savunma Planlama Komitesi ve askeri oluşumlarından 1966 yılında çekildiğini açıklamıştır. Uzun bir sürenin ardından NATO'nun Nisan 2009'daki Strazburg-Kehl Zirvesinde Fransa NATO savunma yapısına tümüyle dahil olacağını ilan etmiş ancak NATO Nükleer Planlama Grubunun dışında kalmıştır.

³⁹² NATO Resmi İnternet Sayfası, "Statement by NATO Secretary General, Lord Robertson after the NATO Defence Planning Committee Meeting", 16 Şubat 2003,

<http://www.nato.int/docu/speech/2003/s030216a.htm>, (Erişim tarihi: 16.02.2013)

³⁹³ International Atomic Energy Agency Resmi İnternet Sayfası, "The Status of Nuclear Inspections in Iraq: An Update", 7 Mart 2003, <http://www.iaea.org/newscenter/statements/2003/ebsp2003n006.shtml>; (Erişim tarihi: 17.02.2013), BM Resmi İnternet Sayfası, "Oral introduction of the 12th quarterly report of UNMOVIC", 7 Mart 2003, <http://www.un.org/Depts/unmovic/SC7asdelivered.htm>, (Erişim tarihi: 17.02.2013),

Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac tarafından, AB'ye üye olmak üzere olan devletlerin yaptığı olgun olmayan bir hareket olarak ve konuyla ilgili susma (çenelerini kapalı tutma) fırsatını kaçırdıkları şeklinde nitelendirilmiştir³⁹⁴. Bu dönem içerisinde ve Irak'ın işgalinden hemen önce Fransa'nın işgale taviz vermeyen tavrı karşısında Birleşik Krallık'ta Başbakan Tony Blair'in Avam Kamarası'nda yaptığı konuşma işgalin gerçekleşme safhasında olduğuyla ilgili ipucunu da vermektedir. 18 Mart 2003'te yapılan bu konuşmada, savaş karışıklığının savaşı geri döndürülemez yaptığına vurgu yapılmış ve özellikle Fransa'nın Irak'a müdahaleye izin verecek olan olası bir BMGK kararını veto etmesini eleştirerek bu savaşın asıl mimarının savaşı başlatacak olanlar değil müdahaleye izin vermeyenler olduğunun altı çizilmiştir³⁹⁵. Burada aynı zamanda uzun süreli gizli görüşmelerden de söz etmekte fayda bulunmaktadır. 2006 senesinde ortaya çıkan bazı tutanaklar ve ses kayıtları, Irak'ın işgalinin aslında ABD ve Birleşik Krallık arasında yapılan ikili temaslar esnasında Ocak 2003'te kesinleştiği yolunda bilgiler vermektedir³⁹⁶. 18 Mart 2003 tarihi aynı zamanda Birleşik Krallık Avam Kamarası içerisinde Irak işgaliyle ilgili oylama sonucunda, Irak'a müdahale kararının oyçokluğuyla alınması açısından önemlidir³⁹⁷.

Bu gelişmeleri takiben ABD'nin öncülüğünde, Birleşik Krallık'ın büyük desteğiyle ve Polonya, Avustralya'dan da gelen ufak birliklerle beraber, Irak Bağımsızlık Harekâtı (*Operation Iraqi Freedom*) adı verilen Irak'ın işgali 20 Mart 2003 tarihinde başlamıştır³⁹⁸. Irak'ın işgali bir BMGK kararına dayanmamakta olan, tek taraflı bir durumdur, aynı zamanda savaş ilanı da yapılmamıştır. Bu işgal 1 Mayıs 2003'te ABD Başkanı George W. Bush'un Kaliforniya'da Irak'taki operasyonun son bulduğunu açıklamasıyla bitmiştir, 13 Aralık 2003'te Saddam Hüseyin bulunup geçici Irak hükümetine teslim edilmiş, 2006 yılında da idam edilmiştir³⁹⁹.

İşgalin başlama tarihi aynı zamanda Brüksel Zirvesi'nin toplandığı gündür. 20-21 Mart 2003'te toplanan zirvede Irak'la ilgili olarak, askeri operasyonun başlamasıyla beraber Irak sorunuyla ilgili yeni bir döneme girildiği, AB'nin Irak'ın

³⁹⁴ Anand Menon, *a.g.e.*, p.639.

³⁹⁵ "Full text: Tony Blair's speech", *The Guardian*, 18 Mart 2003, <http://www.guardian.co.uk/politics/2003/mar/18/foreignpolicy.iraq1>; (Erişim tarihi: 17.02.2013).

³⁹⁶ "Bush-Blair Iraq war memo revealed", *BBC World*, 27 Mart 2006, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/4849744.stm> Full text: Tony Blair's speech, 18 Mart 2003, <http://www.guardian.co.uk/politics/2003/mar/18/foreignpolicy.iraq1>; (Erişim tarihi: 18.02.2013).

³⁹⁷ House of Commons Resmi İnternet Sayfası, "Commons divisions on Iraq: 26 February and 18 March 2003", <http://www.parliament.uk/documents/documents/upload/snsg-02109.pdf>, (Erişim tarihi: 18.02.2013).

³⁹⁸ "Operation Iraqi Freedom, A chronology of the six-week invasion of Iraq", *FRONTLINE documentary*, <http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/invasion/cron/>, (Erişim tarihi: 18.02.2013).

³⁹⁹ "Timeline: Iraq and the fall of Saddam", *CBC Canada*, http://www.cbc.ca/news/background/iraq/timeline_fallofsaddam.html, (Erişim tarihi: 18.02.2013).

toprak bütünlüğüne, egemenliğine saygı gösterdiği, Irak'ın siyasi istikrarına ve Irak'ın silahlardan arındırılmasına destek verildiği ve insan haklarına saygı gösterilmesi gerekliliği vurgulanmıştır. BM'nin Irak Krizi ve sonrasında çözüm için asıl olan mercii olduğu belirtilmiş, AB'nin bölgesel istikrar için elinden geleni yapacağı, ODGP ve AGSP'nin gelişmesi ve güçlendirilmesi için ve atlantikötesi iş birliğinin güçlendirilmesi için çalışılacağı ve terörle savaşta kararlı olduğu söylenmiştir⁴⁰⁰. Genel İşler Konseyi ve Dış İlişkiler Konseyinin 14 Nisan 2003'te yapılan 2501. toplantısında Bakanlar; 20-21 Mart 2003'te yapılan Brüksel Zirvesi'nde Irak'la ilgili alınan kararları tekrarlamışlardır. Bakanlar, BMGK'nın eylemleri ve BM'nin sahada duruma nasıl müdahil olacağını tartışmış ve AB'nin de kriz sonrası dönemde insani yardımın ötesinde hangi araçlarla konuya dâhil olabileceği konuşulmuştur⁴⁰¹.

İki gün sonra toplanan Gayriresmî Atina Zirvesinde, Avrupa Konvansiyonu Başkanı Valéry Giscard d'Estaing ile görüş alışverişinde bulunulmuş ve 2003 yılı içerisinde yeni antlaşma metninin -Anayasal Antlaşma- bitirileceğini duyurulmuştur⁴⁰². Aynı zamanda Gayriresmî Atina Zirvesi esnasında; BM Genel Sekreteri'yle de bir araya gelinmiş ve Irak'la ilgili olarak bir bildirim yayımlanmıştır⁴⁰³. Bu bildiride Irak'ta sahada bulunan koalisyon gücüne özellikle insani yardımın sağlanması, tıbbi yardımın ulaşması, kültürel zenginliklerin ve mirasın korunması gibi konularda, güvenliğin sağlanmasına çalışması çağrısında bulunulmuştur. BM'nin Irak'ın iyileştirilmesi sürecindeki rolüne değinilmiş, bölge ülkelerinden Irak'ın iyileştirilmesine katkıda bulunulması istenmiştir. AB ayrıca BM'nin Irak'la ilgili özel temsilci atayacağı fikrinden memnuniyet duyduğunu belirtmiştir.

AB içerisindeki ülkeler seviyesinde AGSP'ye yeni bir nefes getirmek amacıyla aynı zamanda ABD'nin Irak işgaline karşı çıkan ve bazı kaynaklara göre *eski Avrupa* olarak tanımlanan- Fransa, Almanya, Belçika ve Lüksemburg hükümet başkanları Belçika-Tervuren'de AGSP için daha yakın iş birliği yapmak amacıyla toplanmışlardır. Bu toplantının en önemli amacı ise, AB'nin kuruluşundaki dört ülkenin, Irak krizi dolayısıyla varlığı unutulmuş politik Avrupa fikrinden ve AB'nin politik amaçlarından vazgeçmediğinin gösterilmesidir. Ancak bu döneme gelene kadar

⁴⁰⁰ AB Resmi İnternet Sayfası, " Brüksel Zirvesi", 20-21 Mart 2003, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/75136.pdf, (Erişim tarihi: 18.02.2013).

⁴⁰¹ AB Resmi İnternet Sayfası, " 2501. External Relations Council", 14 Nisan 2003, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/75419.pdf, (Erişim tarihi: 18.02.2013).

⁴⁰² AB Resmi İnternet Sayfası, " Gayriresmî Atina Zirvesi;Avrupa Konvansiyonu Başkanıyla Görüşme", 16 Nisan 2003, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/75462.pdf, (Erişim tarihi: 18.02.2013).

⁴⁰³ AB Resmi İnternet Sayfası, " Gayriresmî Atina Zirvesi, Irak Bildirisi", 16 Nisan 2003, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/75510.pdf, (Erişim tarihi: 18.02.2013).

ASGP, 2003 yılı içerisinde BM'nin Bosna Polis Misyonunu devralmış, Berlin Plus Antlaşması çerçevesinde NATO araçlarını kullanarak, Makedonya'da ilk askeri operasyonu olan Concordia'yı başlatmıştır.

Tervuren Zirvesi'ne dönecek olursak burada 1 Şubat 2003'te yürürlüğe giren Nice Antlaşması'nın bir yeniliği olarak ODGP için düzenlenen güçlendirilmiş iş birliğine atıfta bulunulduğu ve 'Avrupa'nın Geleceği için Bir Anayasa Hazırlayan Konvansiyon' içerisinde, 'European Armaments, Research and Military Capabilities Agency' adlı Avrupa'nın savunma endüstrisi temelini oluşturacak yapıya destek olmak üzere, Tervuren Merkezli, AB operasyonel planlama biriminin kurulması teklif edilmiştir. Bu yapılanma Avrupalı bakış içerisinde, Avrupa için güvenlik ve savunma politikalarında yeni bir dönem başlatacak ve AGSP'yi güçlendirecektir, ancak Atlantikçi bakış açısını benimseyen AB ülkeleri için bu, NATO'ya rakip bir kurumun oluşmasının yolunu açabileceği için NATO'nun önemini sorgulanır hale getirebileceği düşünülmüştür⁴⁰⁴. Bu dördü zirvenin zamanlaması hem Irak'ın işgali karşısında duran *gerçek Avrupalıların* politik Avrupa amacı açısından ve Birlik'in uluslararası rolünün güçlendirilmesi ve bu konuda adımlar atılması açısından, Avrupa Konvansiyonu'nun ve dolayısıyla Hükümetlerarası Konferans'ın sonlandırılacağı Selanik Zirvesi (Haziran 2003) hemen öncesinde olması önemlidir.

Bu dönem içerisinde BM nezdinde de Irak'la ilgili yeni bir karar çalışmaları başlamıştır. Bu çalışmaları özellikle ABD, Birleşik Krallık ve İspanya sürdürmüştür. Bu karar çalışmaları Irak'ta işgal sonrasında insani yardım ve ekonomik iyileşmenin sağlanması gibi konuları kapsamaktadır. AB Dış İlişkiler Konseyi'nin 19-20 Mayıs 2003'teki 2509. toplantısında bu karar çalışmalarından duyulan memnuniyet dile getirilmiş, Avrupa Komisyonu ve üye ülkelerin beraberce çalışıp iş birliği içerisinde Irak'ın toparlanmasına katkıda bulunacağı belirtilmiştir⁴⁰⁵. 22 Mayıs 2003'te BMGK, 1483 sayılı kararını⁴⁰⁶ yayımlamıştır. 1483 sayılı karar Irak için özel temsilci atanmasının hukuki temelini oluşturmaktadır. Bu özel temsilci, özellikle insani yardım ve Irak'ın tekrar yapılandırılması süreçlerini koordine etmekle yükümlü olacaktır. Bu karar Irak'ın egemen bir ülke olmadığını ve ABD ile Birleşik Krallık'ın işgalci ülke konumunda olduğunu belirterek, 1949 Cenevre Konvansiyonu ve 1907 Lahey Düzenlemelerinde belirtildiği şekilde işgalci kuvvetlerin yükümlülüklerini

⁴⁰⁴ Anand Menon, **a.g.e.**, p.640.

⁴⁰⁵ AB Resmi İnternet Sayfası, "2509.External Relations Council",19-20 Mayıs 2003, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/75857.pdf, (Erişim tarihi: 18.02.2013).

⁴⁰⁶ BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1483 sayılı kararı", 22 Mayıs 2003, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N03/368/53/PDF/N0336853.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi: 18.02.2013).

hatırlatmaktadır. Kararda en kısa süre içerisinde Irak'ta uluslararası hukuk kurallarına uygun bir yönetimin yapılandırılması çağrısında bulunulmuştur.

AB; Haziran 2003'teki Selanik Zirvesi'ne hazırlanırken, zirveden hemen önce 16 Haziran 2003'te toplanan Dış İlişkiler Konseyi 2518. toplantısında⁴⁰⁷ bakanlar, BMGK 1483 numaralı kararı ve Sergio Viera de Mello'nun BM Irak Özel Temsilciliği'ne getirilmesi hakkında fikir alışverişinde bulunmuşlar, Avrupa Komisyonu'ndan Irak'ın tekrar yapılandırılmasıyla ilgili olarak neler yapılabileceğiyle ilgili çalışmalar yapmasını istemiştir. 19-20 Haziran 2003'te toplanan Selanik Zirvesi⁴⁰⁸ Irak'la ilgili olarak, BMGK'nın 1483 numaralı kararını ve Sergio Viera de Mello'nun BM Irak Özel Temsilciliği'ne getirilmesini memnuniyetle karşılamış, Irak halkının Saddam Hüseyin'in gidişiyle çok daha müreffeh bir duruma geleceğini beyan etmiş, BMGK'nın Irakla ilgili 1483 numaralı kararı çerçevesinde Irak'ta kriz sonrası dönemde yeniden yapılandırılmasına katkıda bulunacağını beyan etmiştir.

Selanik Zirvesi'nin en önemli sonuçlarından biri ise taslak Anayasal Antlaşma* metninin Konsey tarafından memnuniyetle karşılanmasıdır. Teknik düzenlemelerin tekrar gözden geçirilmesi için 15 Temmuz tarihi limit olarak kararlaştırılmıştır. Yeni altı aylık dönem içerisinde İtalya dönem başkanlığı esnasında Anayasal Antlaşma'nın imzalanması ve üye ülkelerce onaylanıp yürürlüğe girmesi için Haziran 2004'ten önce, hem Avrupa Parlamentosu seçimleri hem de yeni genişleme dalgası öncesinde, tüm çalışmaların bitmiş olması gerekliliği belirtilmiştir.

Anayasal Antlaşma ile Birlik içerisindeki güç dengeleri ve karar verme mekanizmalarının değişmesi hedeflenmiştir. Getirdiği en önemli yenilikler⁴⁰⁹; AB'nin hukuki kişiliğe kavuşması, Avrupa İnsan Hakları Şartnamesinin Anayasal Antlaşma metnine ilave edilmesi, isteğe bağlı olarak AB'den çıkış maddesinin eklenmesi, AB'nin hareket kabiliyetini sağlayan araçlarının sayısının 15'ten 6 'ya düşürülmesi, AB kurumlarıyla üye ülkelerinin yetki alanlarının açık bir şekilde belirtilmesi, kurumlar içerisindeki karar verme sistemleri, üye seçimi, hizmet sürelerinde değişiklikler ve

⁴⁰⁷ AB Resmi İnternet Sayfası, "2518. External Relations Council", 16 Haziran 2003 http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/76201.pdf, (Erişim tarihi: 18.02.2013).

⁴⁰⁸ AB Resmi İnternet Sayfası, " Selanik Zirvesi", 19-20 Haziran 2003, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/76279.pdfSelanik, (Erişim tarihi: 18.02.2013).

* Anayasal Antlaşma için Konvansiyon ya da Avrupa Konvansiyonunun kökeni, Nice Antlaşması metnine "Declaration on the Future of the EU adlı AB'nin geleceğiyle ilgili bir bildirimin ekler bölümüne konulmasına dayanmaktadır. Böylece, yeni dönem içerisinde daha geniş ve daha derin bir Avrupa için Hükümetlerarası Konferans toplanması kararlaştırılmıştır. 2001 Laeken Zirvesi'nde Konsey, Avrupa Konvansiyonu'nu kurmuş, yeni Anayasal Antlaşma için çalışmalar başlamıştır.

⁴⁰⁹ AB Resmi İnternet Sayfası, " EU Legislation,Uniting Europe step by step, the Treaties, A Constitution for Europe", http://europa.eu/scadplus/constitution/index_en.htm, Treaty establishing a Constitution for Europe, <http://ue.eu.int/igcpdf/en/04/cg00/cg00087.en04.pdf>, (Erişim tarihi: 18.02.2013).

yeni görevlerin oluşturulmasıdır. ODGP ve AGSP için en önemli ve cesur adımlar ise, Avrupa Dış İşleri Bakanlığı görevinin kurulması ve akabinde Ortak Savunma Politikasının oluşturulması, Avrupa Savunma Ajansı'nın kurulması, Avrupa Dış İlişkiler Servisi'nin kurulması ve güçlendirilmiş iş birliği alanının genişletilmesi ve yapısal iş birliği adı altında güvenlik ve savunma konularında isteğe bağlı olarak ülkelerin iş birliği yapmasının önünün açılmasıdır.

Selanik Zirvesi'nde ele alınan konu açısından bir başka öne çıkan nokta ODGP ve AGSP ile ilgilidir. Bu da ODGP Yüksek Temsilcisi Javier Solana'nın üzerinde çalıştığı taslak Güvenlik Stratejisinin Konsey'e sunmasıdır. Bu taslak Güvenlik Stratejisinin oluşturulmasının nedeni, özellikle AGSP süreciyle başlayan dönem içerisinde AB'nin savunma ve güvenlik anlamında çeşitli birimlere sahip olması ve yeni taslak Anayasal Antlaşma'yla ODGP ve AGSP alanında çok önemli yeniliklerin ön planda olmasıdır⁴¹⁰. Aynı zamanda böyle bir güvenlik stratejisinin zamanlaması, Irak savaşında AB içerisindeki ayrışmalardan dolayı oluşan başarısızlık durumunun berteraf edilebilmesi için ve tıkanan AB-ABD ilişkilerini tekrar rayına oturtmak için önemli bir zirve olan Haziran 2003 AB-ABD Zirvesi öncesinde olması açısından doğrudur. Ayrıca AB'nin uluslararası bir güç olma yolunda tehdit ve tehdit karşısında önlem alabilmek adına bir yol haritasına gereksinimi bulunmaktaydı. Avrupa Güvenlik Stratejisi fikri 2-3 Mayıs 2003 tarihli AB Dış İşleri Bakanları Kastellorizo ve Rodos toplantılarında ele alınmış ve ODGP Yüksek Temsilcisi Javier Solana'ya bu taslak metni hazırlama görevi verilmiştir⁴¹¹. Taslak metin '*A Secure Europe in a Better World*' adıyla Selanik Zirvesi'nde olumlu karşılanmış tavsiyeler eşliğinde Aralık 2003 zirvesinde onaylanması için, Solana Komisyonu'nun çalışmaya devam etmesi uygun görülmüştür.

Selanik Zirvesini takiben her yıl yapılan AB-ABD Zirvesi 25 Haziran 2003'te Washington'da toplanmıştır. Bu toplantı Irak krizi ve savaşında yaşanan atlantikaşırı sürtüşmenin yerini yeni işbirliklerine bırakması ve ilişkilerin normalleşmesi sürecine girmesi bakımından önemlidir. Kısaca bu zirve esnasında, kitle imha silahlarının yayılmasını önleme konusunda ortaklaşa çalışılacağı, hidrojen ekonomisi ve temiz enerji için birlikte hareket edileceğine dair ortak bildirimler yapılmıştır. AB-ABD arasında suçluların iadesi ve karşılıklı yasal yardımlaşma antlaşması imzalanmıştır⁴¹². Bu antlaşmanın amacı ABD'nin *Terörle Savaş* sürecinde terör olası şüphelilerinin ABD'ye iadesini kolaylaştırma amacıyla yapılmıştır. Bu zirve

⁴¹⁰ Alison J. Bailes, "The European Security Strategy, An Evolutionary History", *SIPRI Policy Paper*, 2005, No. 10.,pp.4-6.

⁴¹¹ Alison Bailes, *a.g.e.*,pp:10-11.

⁴¹² AB Resmi İnternet Sayfası; "EU-US Summit", 25 Haziran 2003, http://www.eu-un.europa.eu/articles/fr/article_2481_fr.htm, (Erişim tarihi: 18.02.2013).

esnasında, ticaret, hava taşımacılığı konuları da ele alınmış ve işbirlikleri öngörülmüştür. 25 Haziran 2003'te AB-ABD Zirvesi sürecinde AB üye ülkeler seviyesinde de ilişkilerin rayına oturtulması için Irak savaşı sonrası dönemde çeşitli fikirler yeşermeye başlamıştır.

Fransa Irak'ta yaşananlarla beraber tek kutuplu dünyanın atlantikaşırı ve küresel ilişkileri yönetmede yetersiz kalacağını düşünüp, çok kutupluluğu savunmaktaydı. Birleşik Krallık ise, çok kutupluluktan ziyade çok taraflılığın önemine vurgu yaparak aslında AB'nin bir güç odağı haline gelmesine destek vermekteydi⁴¹³. Nitekim Fransa için, Jacques Chirac'ın açıklamalarında şu şekilde bir ortak nokta ortaya çıkmıştır. Chirac, çok kutupluluğun, çok taraflılık çeşidi olduğuna vurgu yaparak, AB ve ABD'nin aynı değerleri paylaşan taraflar olduğunun altını çizmiştir⁴¹⁴. Bunun AB söylemine ve AB ekseninde yansımaları Selanik Zirvesi esnasında, AB üyelerinin Atlantikaşırı ilişkilerin önemine vurgu yapmasının yanında aynı zamanda bu ilişkilerin her alanda eşit düzeyde olmasının öneminin vurgulanması şeklinde olmuştur.

AB düzeyinde 21 Temmuz 2003'te yapılan Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi'nde⁴¹⁵ BMGK'nın 1483 sayılı kararına ve Sergio Viera de Mello'nun BM Irak Özel Temsilciliğine getirilmesine güven duyduğunu belirtmiş ve Selanik Zirvesi'nde dile getirildiği gibi Irak'ın yeniden yapılandırılmasına yardımcı olunacağı belirtilmiştir. Irak'a yardım için planlanan konferansla ilgili Komisyon'un raporlamasına devam etmesi istenmiştir.

Savaş sonrasında, AB, daha önce Irak'la ilgili, Konseyin 96/741/ODGP ve 2002/599/ODGP ortak duruşunu değiştiren, 2003/495/ODGP ortak duruşunu 7 Temmuz 2003'te kabul etmiştir⁴¹⁶. Bu ortak duruş içerisinde, silah ambargosunun devamına karar verilmiştir. Aynı gün içerisinde, Konsey 1210/2003 sayılı tüzüğü de kabul etmiştir⁴¹⁷. Bu tüzükte, kültürel malların ticareti kısıtlanmış, bazı kişilerin ve

⁴¹³ Kirsty Hughes, "After Iraq: Can Europe Overcome Its Divisions?", *Global Dialogue*, 2003, Vol. 5, No.3-4, <http://www.worlddialogue.org/content.php?id=268>, (Erişim tarihi: 18.02.2013).

⁴¹⁴ G8-2003 Resmi İnternet Sayfası, "Interview of the President of the French Republic, Jacques Chirac", 26 Mayıs 2003, http://www.g8.fr/evian/english/navigation/news/previous_news/french_presidency_statements/interview_of_the_president_of_the_french_republic_jacques_chirac_for_the_financial_times.html, (Erişim tarihi: 18.02.2013).

⁴¹⁵ AB Resmi İnternet Sayfası, "2522.External Relations Council", 21 Temmuz 2003, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/76752.pdf, (Erişim tarihi: 18.02.2013).

⁴¹⁶ AB Resmi İnternet Sayfası, "Council Common Position 2003/495/CFSP of 7 July 2003 on Iraq and repealing Common Positions 96/741/CFSP and 2002/599/CFSP", <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:169:0072:0073:EN:PDF>, (Erişim tarihi: 18.02.2013).

⁴¹⁷ AB Resmi İnternet Sayfası, "Council Regulation (EC) No 1210/2003 of 7 July 2003 concerning certain specific restrictions on economic and financial relations with Iraq and repealing

kurumların finansal fonları dondurulmuş, Saddam Hüseyin'le ortaklaşa çalışmış kişi ve kurumların bir listesi yapılmıştır.

Bu dönem içerisinde Irak'ta artan terör saldırıları hem sivillerin hem de insani yardım ekiplerini hedef almıştır. Bu nedenle AB ekonomik bir takım yaptırımlarla bu duruma cevap vermiştir. BMGK ise 26 Ağustos 2003'te 1502 sayılı kararı⁴¹⁸ yayımlayarak bu saldırıları kınamış ve güvenliğin sağlanması çağrısında bulunmuştur. AB Dış İşleri Bakanları 2527. toplantısında⁴¹⁹, bu saldırılar kınanmış, BMGK'nın 1502 numaralı kararına saygı duyduğunu belirtmiş ve İspanya'nın ev sahipliğinde yapılacak Irak için Madrid Konferansı hazırlıklarında Komisyon'un oynadığı rolden duyulan memnuniyet dile getirilmiştir.

Komisyon bu dönem içerisinde Irak'ın yeniden yapılandırılması için 23-24 Ekim 2003 tarihinde toplanacak Madrid Konferansı için 2003-04 dönemi kapsamında AB bütçesinden 200 milyon Avro'luk artı bir tutarı Irak'a vakfetmekle ilgili tebliği hazırlamıştır. (Bu tutar AB üye ülkeleri ve AB'nin Irak'ta insani iyileşmenin sağlanması için vakfedilen 740 milyon avroluk tutara ek olarak tanımlanmıştır). 13 Ekim 2003'te yapılan 2533. Dış İlişkiler Konseyi'nde bu tebliğle ilgili olarak Komisyon'dan dönem başkanlığıyla iş birliği içerisinde çalışıp onay aldıktan sonra Madrid Konferansı'nda açıklanacak şekilde bir çalışma yapması istenmiştir⁴²⁰.

16-17 Ekim 2003 tarihlerinde toplanan Brüksel Zirvesi'nde⁴²¹, AB; BMGK'nın 16 Ekim 2003'te yayımladığı 1511 sayılı kararının⁴²² yayımlanmasından duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. 1511 sayılı karar Irak'ın toprak bütünlüğü ve egemenliğini teyid etmekte, kurulan Hükümetsele Konseyin, kurulacak gerçek Irak Hükümeti için örnek oluşturacağını bildirmektedir. Brüksel Zirvesi, Madrid Konferansı için 2003-04 dönemi için AB bütçesinden 200 milyon avro'luk artı bir tutarı Irak'a vakfedeceğini ve 2004 yılında bir rapor hazırlanması amacıyla Komisyon ve Yüksek Temsilci'den, AB'nin Irak ilişkileri için orta vadeli strateji

Regulation (EC) No 2465/96 <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:169:0006:0023:EN:PDF>, (Erişim tarihi: 19.02.2013).

⁴¹⁸ BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1502 numaralı kararı", 29 Ağustos 2003, <http://daccess-ods.un.org/TMP/9381377.69699097.html>, (Erişim tarihi: 19.02.2013).

⁴¹⁹ AB Resmi İnternet Sayfası; "2527. External Relations Council", 29 Eylül 2003, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/77422.pdf, (Erişim tarihi: 19.02.2013).

⁴²⁰ AB Resmi İnternet Sayfası; "2533. External Relations Council", 13 Ekim 2003, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/77597.pdf, (Erişim tarihi: 19.02.2013).

⁴²¹ AB Resmi İnternet Sayfası; "Brüksel Zirvesi", 16-17 Ekim 2003, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/77679.pdf, (Erişim tarihi: 21.02.2013).

⁴²² BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1511 numaralı kararı", 16 Ekim 2003, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N03/563/91/PDF/N0356391.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi: 21.02.2013).

geliştirilmesini istemiştir. Brüksel Zirvesi'nden bir hafta sonra BM şemsiyesi altında, İspanya Hükümeti himayesinde yapılan çok uluslu ve çok uluslararası kuruluşlu Madrid Konferansı içerisinde AB Dış İlişkiler Komiseri Chris Patten'in yaptığı konuşmada, AB bütçesinden 200 milyon avro'nun Irak'a yardım için verildiğini ve bu miktarın 2007 sonuna kadar, AB ve üye ülkelerin yardımlarıyla beraber 1,2 milyar avro'luk bir tutar olacağını açıklamıştır⁴²³. Konferansa katılan 73 ülke ve 20 uluslararası örgüt içerisinde Irak Savaşı'na karşı çıkan Almanya, Fransa AB bütçesinden verilen miktar dışında bir yardım yapmayacaklarını söylemişlerdir. Böylelikle AB'nin ekonomik anlamda attığı bir adım tüm üye ülkelerinden destek görememiş, Irak Savaşı'nda yaşanan ayrışmalar burada da kendini göstermiştir.

16-17 Ekim 2003 tarihli Brüksel Zirvesi'nden çıkan sonuçlardan biri de Komisyon ve Yüksek Temsilci'den, AB'nin Irak ilişkileri için orta vadeli strateji geliştirilmesiydi. Bu orta vadeli strateji, *The European Union and Iraq A Framework for Engagement* adıyla Komisyon'un bir tebliği şeklinde yayımlanmıştır. Bu çerçeve içerisinde, AB'nin Irak'la ilgili temel çıkarlarını, AB-Irak ilişkilerinin gelişmesi için orta vadeli hedefleri çerçevesinde analiz etmektedir. Bu tebliğ içerisinde AB'nin savaşın bitiminden itibaren insani iyileştirme, tekrar yapılandırma sürecini başlatmak için politik ve finansal destek sağlama gibi eylemlere odaklandığına vurgu yapılmaktadır. Avrupa Topluluğu İnsani Yardım Ofisi (ECHO) ve AB bütçesinden verilen yardım miktarları hatırlatılmaktadır. AB bu tebliğde orta vadeli hedeflerini:

- Demokratik, istikrarlı ve güvenli Irak'ın gelişimine katkı sağlamak,
- İnsan güvenliği, ekonomik gelişme, istihdam, fakirliğin azaltılması temelinde çeşitliliğe saygı gösteren, sürdürülebilir, istikrarlı ve açık toplumun ve pazar ekonomisinin oluşturulması,
- Irak'ın uluslararası sistemle ve bölgesiyle politik ve ekonomik bir bütünleşme sağlaması; şeklinde sıralamıştır.

2.3.1.2.AB'nin Irak Krizine Bakışının Uluslararası Rolü Üzerindeki Etkileri

AB 1. Körfez Savaşı ve sonrasındaki dönem içerisinde, BMGK kararlarıyla doğru orantılı olarak Irak'a çeşitli yaptırımlarda bulunmuştur. Bu yaptırımlar genel olarak ekonomik ve ticari faaliyetlerin kısıtlanması, fonların dondurulması gibi konuları kapsamıştır. Bu dönem içerisinde insani yardımlarla ilgili konular bu yaptırımların dışında bırakılmıştır. 1. Körfez Savaşı ve sonrasındaki zaman dilimi AB için politik konuların genişlemesi ve yeni doğan politika alanları ile bunların inşa

⁴²³ AB Resmi İnternet Sayfası; "Commissioner Patten's Speech at Madrid's Donors Conference for Iraq", 24 Ekim 2004, http://www.eu-un.europa.eu/articles/fr/article_2952_fr.htm, (Erişim tarihi: 21.02.2013).

edilmesi süreçlerini de kapsamıştır. Yapılan yeni antlaşmalar ve genişleme dalgalarıyla beraber Birliğin nitelikleri ve nicelikleri de değişip gelişmiştir.

AB 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra daha da şiddetlenen, baskıcı rejimlerin elinde kitle imha silahlarının bulunmasının tehdit olarak algılanması ve bunun ortadan kaldırılması gerekliliğini ABD'den daha farklı olarak yorumlamıştır. Burada amaç aynı olsa da, amaca giden yoldaki araç farklılığı da AB üye ülkeleri arasındaki farklılaşmaya neden olmuştur. 2002 senesinde, ABD Irak'ın işgal edilmesiyle ilgili yoğun propaganda atağı içerisindeyken, AB Zirveleri seviyesinde Irak'a herhangi bir atıfta bulunulmamış ancak, Kopenhag Zirvesi'nde (12-13 Aralık 2002) BMGK'nın 1441 sayılı kararına uygun olarak Irak'ın kitle imha silahlarından temizlenmesinin AB için bir amaç olduğunun altı çizilmiştir. Bu sessizliğin nedeni aslen üye ülkeler arasında Irak'la ilgili yaşanan düşünce farklılıklarından kaynaklanmıştır. Bu düşünce farklılıkları hemen akabinde yerini pratikteki farklılıklara bırakmıştır. Bu pratikteki farklılıklar belli başlı olaylarda kendini göstermiştir. Bunlar kısaca;

Fransa ve Almanya'nın Elysée Antlaşması'nın 40. yıldönümü dolayısıyla yaptıkları açıklama.(Bu açıklamada, Fransa ve Almanya'nın Avrupa bütünleşme projesi için itici güçler olduğu, ODGP ve AGSP'nin AB'nin uluslararası alandaki rolünün hayata geçirilmesi için geliştirilmesi gerekliliği belirtilmiş ve Irak'ta olası bir savaşa karşı olunduğunun da altı çizilmiştir.)

Sekiz Avrupa ülkesinin (İngiltere, İtalya, İspanya, Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Danimarka, Portekiz) Wall Street Journal'e gönderdiği Irak'ın işgalini meşru temeller üzerine oturtmaya çalışan mektup. (Bu mektuptan ne Yunanistan dönem başkanlığı'nın, ne ODGP Yüksek Temsilcisi Javier Solana'nın, ne de diğer AB ülkelerinin haberi olmamıştır.)

Vilnius Onlusu mektubu (Arnavutluk, Bulgaristan, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Litvanya, Letonya, Makedonya, Romanya ve Slovakya'dan, Irak'ın işgaline destek veren mektup.)

BMGK'da Fransa'nın Birleşik Krallık ve ABD'nin üzerinde çalıştığı Irak'ın işgalinin önünü açacak 18. Kararın çıkmasını veto etmesi,

ABD'nin olası Irak savaşına karşı Türkiye'yi de savunması için NATO'dan talep ettiği askeri yardım paketinin Fransa, Almanya ve Belçika'nın vetosuyla karşılaşması, İngiltere Başbakanı Tony Blair'in Avam Kamarasında Irak savaşı karşıtlarını hedef alan konuşması,

Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac'ın *Vilnius Onlusu* mektubuna yeni üye olacak Avrupa ülkelerini hedef alan tepkisi,

Fransa, Belçika, Lüksemburg, Almanya liderlerinin Tervuren Zirvesinde toplanması ile Irak krizi dolayısıyla varlığı unutilan politik Avrupa fikrinden ve AB'nin politik amaçlarından vazgeçilmediğinin gösterilmesi şeklinde, sıralanabilir.

Burada öncelikle AB için iki farklı alanda ayrışmalar göze çarpmaktadır. Bunlardan birincisi Avrupa eksenli bir ayrışmadır. Burada sözkonusu olan, öncelikli olarak Avrupa Birliğı mevcut üye ülkeleri arasındaki öncelik-çıkarcı farklılaşmasıdır. Geleneksel Avrupacı-Atlantist üyelerin arasındaki sürtüşmeler Irak krizi esnasında belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Buradaki sadece Irak krizi ile ilgili gibi görünen farklılıkların arka planı AB'nin geleceğı, ODGP'nin içeriğı ve yapısı, AB'nin uluslararası ilişkilerdeki rolü ve güvenilirliğıyle ilgili hayati konulardaki görüş farklarından oluşmaktadır. Avrupa eksenli ikinci ayrışma ise, yeni üye olacak ülkelerle eski üyeler arasındaki öncelik ve çıkar çatışmalarını kanıtlar niteliktedir. Burada söz konusu olan durum, AB ve NATO'nun paralel zamanlarda genişleme süreci içerisinde olmasından dolayı ve bu iki genişleme dalgasındaki ülkelerin çoğunun birbiriyle örtüşmesinden dolayı yeni üyelerin NATO- AB ikilisi içerisinde önceliğı NATO dolayısıyla ABD tarafından kullanmasıdır.

İkinci ayrışma eksenini ise atlantik ötesi ilişkiler eksenli bir ayrışmadır. AB üye ülkelerinin NATO'ya ve ABD'ye bakış açısı, ABD'nin özellikle 11 Eylül 2001 saldırılarından sonraki tavrıyla daha da derinleştirmiştir. Özellikle Fransa'nın başı çektiğı grup tek kutuplu dünyanın atlantikaşırı ve küresel ilişkiler yönünden tehlikeli olduğu kanaatindeyken, Birleşik Krallık, İspanya, İtalya'yı içine alan grup çok kutupluluktan ziyade çok taraflılığın önemine vurgu yapmaktaydı. Bu farklılaşmalar ve sürtüşmeler Irak Krizi ve Savaşı esnasında AB'nin tek sesli olarak konuşmasını ve birlikte hareket etmesini kısıtlayan bir etken olmuştur. Bu farklılaşmalar öncelikli olarak Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi seviyesinde kendini göstermiştir. Bundan dolayı zirve toplantılarında Irak'la ilgili olarak keskin ifadeler yerine, Irak'ın silahsızlandırılmasının hedef alındığına ve Irak'ın işgali süresince de artık Irak'la ilgili farklı bir sürece girildiğine ve bir antlaşma ile Irak'ın tekrar yapılandırılmasının BM çatısı altında yapılması gerekliliğine vurgu yapılmıştır.

İşgal sonrası dönemde ise AB, BM ile paralel olarak çeşitli yaptırımlarla özellikle ekonomik ve finansal yaptırımlarla Irak krizi sonrası duruma dâhil olmuştur. Bu yaptırımlar 7 Temmuz 2003'te kabul edilen ve 96/741/ODGP ve 2002/599/ODGP ortak duruşunu değıştiren, 2003/495/ODGP ortak duruşu ve Konsey'in aynı gün kabul ettiğı 1210/2003 sayılı tüzüktür. AB, 16-17 Ekim 2003 tarihli Brüksel Zirvesi'nden çıkan sonuçlardan biri olarak '*The European Union and Iraq A Framework for Engagement*' adı altında Irak'la ilgili orta vadeli stratejiyi hazırlayarak Irak'ın işgal sonrası döneminde daha görünür olmayı planlamıştır. Bu strateji üç

aşamadan oluşmaktadır⁴²⁴. Bu aşamalardan ilki, AB'nin Irak'ta seçimlerin hemen yapılmasını desteklemesi, gayriresmî politik diyalogun başlatılması, hukuk ve güvenlik alanlarında kurumsal yeterliliğin geliştirilmesine katkıda bulunulması, AB'nin Irak'a dış borçlarının yapılandırılmasında yardımda bulunması, insani yardımın devamının sağlanması, Irak'ta güvenlik sağlanana kadar kurulacak AB temsilciliğinin Amman'da konuşlandırılması konularını kapsamaktadır. İkinci aşama, seçim sonrası Irak'ın yeniden yapılandırılma ve iyileştirilmesine katkı, politik diyalogu kurumsallaştırmak için AB-Irak Ortak Politik Bildiriminin yayımlanması, ekonomi, istatistik, ticaret, enerji, ulaştırma, teknik düzenleme ve standartlar, bilgi toplumu, insan hakları ve hukukun üstünlüğü, göç ve anti-terör konularında AB-Irak ortak çalışma gruplarının kurulması, Irak'ın idari ve ekonomik kurumlarının gelişimine katkı, hukuki yeterliliğinin sağlanması, işsizlik ve fakirliğin azaltılmaya çalışılması, Irak'ın AB Akdeniz Stratejik Ortaklığı'na dâhil edilmesi konularını kapsamaktadır. Orta vadeli üçüncü kategorideki hedefler AB-Irak arasında ikili anlaşmaların yapılmasını, demokratikleşme, insan hakları ve hukukun üstünlüğü konularında destek sağlanmasını kapsamaktadır.

Nitekim özellikle demokratikleşme, insan hakları ve hukukun üstünlüğü konularında Konsey 21 Şubat 2005'te bütünleşmiş bir hukukun üstünlüğü görevini Irak'ta başlatma kararı almıştır. EUJUST LEX adı verilen ve 1 Temmuz 2005'te operasyonel olan bu görev geçici Irak hükümeti başkanı Ibrahim al-Jaafari'nin çağrısıyla ceza hukuku alanında çalışan profesyonellere eğitim verme amacıyla başlatılmıştır⁴²⁵.

Bütün bu bilgilerin ışığında AB, 2002-2003 Irak Krizi esnasında, parçalanmış; gruplaşmış bir görüntü çizmiştir. Üye ülkeler arasında Irak'a müdahale konusundaki anlaşmazlık ve sürtüşmeler AB'nin önce sessizliğine ve daha sonra işgal zamanında ise, belirgin bir dış politika izleyememesine neden olmuştur. Burada, AB'nin durumun aciliyetine ve ciddiyetine uygun olarak krize cevap verecek bir tepki gösteremediğini söylemek mümkündür. AB söylem alanında gereklilik kipi içerisinde konuşmasının yanında kendi içerisinde kutuplaşmalar yaşayarak, bir kez daha ODGP'nin ve AGSP'nin ne kadar kırılgan sahalar olduğunu ve üye ülke çıkarlarının AB'nin ortaya koyduğu birlik ve bütünlük anlayışından çok üstün olduğunu göstermiştir. Sosyal yapılandırmacı çerçeveden bakıldığında, normların uygulamayı

⁴²⁴ AB Resmi İnternet Sayfası, "Communication from the Commission to the European Council and the European Parliament, The European Union and Iraq A Framework for Engagement", http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2005/december/tradoc_126458.pdf, (Erişim tarihi: 21.02.2013).

⁴²⁵ AB Resmi İnternet Sayfası, "Council Joint Action 2005/190/CFSP of 7 March 2005 on the European Union Integrated Rule of Law Mission for Iraq, EUJUST LEX", <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2005:062:0037:0041:EN:PDF>, (Erişim tarihi: 21.02.2013).

başarıya ulaştıramadığını ve bir ortaklık alanı, biz olma duygusu geliştirmesi beklentisinden ne kadar uzakta olunduğu ön plana çıkmaktadır. Aynı şekilde üye devletlerin kendi çıkarları AB'nin bir bütün olarak hareket edememesine ve AB'nin dış politikada parçalanmış bir görüntü vermesine neden olarak aktör davranışlarının başarılı bir evrilme süreci geçirmesini de engellemiştir. Ayrıca atlantik ötesi ilişkilerin de AB içerisinde nasıl kırılma noktaları yaratabildiğini de göstermiştir. AB kriz sonrası Irak'ın tekrar yapılanmasına ekonomik yönden katkıda bulunmuş ve insan hakları ve demokratikleşme, hukukun üstünlüğü konularında ODGP içerisinde sivil bir görevle Irak'ta varlık gösterebilmiştir.

2.3.2. Darfur Krizi Süreci

Darfur Krizi çalışmada incelenen son krizdir. Bu krizin nedenlerini incelemekten önce, Darfur bölgesiyle ilgili olarak genel bilgileri aktarmakta fayda vardır. Darfur bölgesi Sudan'ın batısında Sudan'ın 1/5'ini kapsayan bölgedir. Darfur 1650 yılında özgürlüğüne kavuşmuş bir sultanlıkken, 19. yüzyılda Türkler ve Mısırlılar'ın hâkimiyetinde yönetilmiş, 1885-1889 Sultan Ali Dinar döneminde tekrar bağımsızlığına kavuşmuş ancak bu dönem 1916'da Mısır ve İngilizler'in mücadelesiyle son bulmuştur. 1956'da Sudan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla Darfur ülkenin batı eyaleti haline gelmiştir. Darfur'da yaşayan altı milyon insan 80'e yakın değişik etnik grup ve kabile kökenlidir. Öte yandan hayvancılıkla uğraşan ve Arapça konuşan Janjavidler ve çift dilli olup çiftçilikle uğraşan Furlardan oluşan Afrikalılar şeklinde bir ayrıma da gitmek mümkündür. Darfur'daki etnik gruplara örnek olarak, Fur, Bani Halba, Tanhor, Borti, Habaniya, Zaghava, Zayadia, Rizaigat, Masaleet, Taaishya, Maidoub, Bargo, Dajs, Bani Hussain, Tama, Mahria, Mohameed, Salamat, Messairia, Eraighat, Etafab, Fallata, Ghimir, Bani Mansour, Ab-Darag, Selaihab, Mima, Turgom, Marareet ve diğer Afrika altı ve Arap gruplar olarak saymak mümkündür.

Etnik gruplar arasındaki gerilimler 1970'ler ve 1980'lerde artmıştır. Bu dönemde bunun en önemli nedeni olarak çölleşme ve susuzluktan kaynaklanan ekonomik sorunlar gösterilmektedir. Bu etnik gerilimlere, Çad, Libya, Eritre'den gelen göç dalgalarıyla yerliler ve yeni gelenler arasındaki gerilimler de eklenmiştir. Bu göçler esnasında aynı zamanda bu ülkelerden yerel kabilelere yasadışı yoldan silah temini de yapılmakta olduğu tespit edilmiştir. 1990'lardan itibaren birçok kabile arasında gerilimler yükselmiş ve kanlı çatışmalar meydana gelmiştir. 2000'li yıllarda da devam eden ve 2003 kriziyle en yüksek seviyesine ulaşan krizin nedenlerini iki temel şekilde incelemek mümkündür. Bu bağlamda birinci neden yapısal, ikinci neden ise doğrudan nedenler olarak adlandırılabilir.

Yapısal nedenler, Sudan'daki sömürgeci dönemin mirası ve sömürgeci dönem sonrası kurulan devlet yapısı özelinde incelenebilir. Sudan Afrika'nın en büyük topraklarına sahip ülkelerinden biridir. Yer üstü ve yer altı zenginlikleri bakımından Afrika'nın belki de en şanslı topraklarına sahiptir. Buğday ambarı olarak tabir edilecek kadar verimli toprakları, aynı zamanda da petrol, altın ve mineraller açısından da zengindir. Bu özellikleri onu sömürgeci güçler için bir çekim noktası haline getirmiştir. Daha önce belirttiğimiz gibi Sudan önce Türk-Mısır daha sonra Mısır-İngiliz yönetimine girmiş ve en sonunda da İngiliz sömürgesi olmuştur. Özellikle İngiliz sömürgeciliği döneminde, etnik ayrışmaları güçlendirici politikalar sonucunda Müslüman-Sünni ve Afrikalı-Hristiyan ayrımı daha da belirginleşmiştir⁴²⁶

Ülkenin yönetsel merkezini oluşturan kuzeydeki Hartum şehri, ekonomik olarak güneyden gelen yer altı, yerüstü zenginliklerine ve insan gücüne muhtaç durumda bulunmaktaydı⁴²⁷. Burada Hartum yönetiminin genellikle Arapların (Müslüman-Sünni) elinde olduğunu belirtmekte fayda vardır. Sudan 1956'da bağımsızlığını kazandıktan sonra çok partili dönem, askeri darbe, tek parti dönemi daha sonra yine çok partili dönem yaşamıştır.

Sudan'da 1983 yılında Başkan Cafer Nimeyri'nin döneminde şeriatın ilan edilmesiyle beraber merkez-çevre ilişkisi daha gerilimli bir hale gelmiştir. Ülkede kuzey-güney ayrımının daha belirginleşmesi kuzeydeki Hartum yönetiminin güneydeki ve batıdaki (Darfur) ekonomik zenginliklere olan ihtiyacı üzerinde daha büyük bir etkiye yol açmıştır⁴²⁸. Bu ihtiyacın karşılanması güneyin Afrika kökenli insanlarına bağlı olmasından ötürü Hartum yönetimi 1972'de yapılmış olan ve Güney Sudan'a daha fazla özerklik veren Addis Ababa Antlaşmaları'nı hiçe sayarak topraklarının güney bölümünü genişletme politikası gütmüştür⁴²⁹. Bunun üzerinde güney'deki Afrikalı Hristiyanlardan oluşan grubun kurduğu Sudan Halkı Kurtuluş Örgütü ile Hartum yönetimi arasında kanlı çatışmalar başlamıştır. Bu çatışmalara Darfur da katılmıştır. Bunun sonucunda ise Hartum güneyde, Sudan Halk Kurtuluş Partisi karşısında savaşı kaybetmiştir. Bu sonuç çerçevesinde de Ulusal İslami Cephe -ki sonrasında El Beşir'in başkanlığındaki Ulusal Kongre Partisi durumuna gelecektir- askeri bir darbeye Sadık El-Mehdi hükümetini devirmiştir. Ulusal Kongre

⁴²⁶ Thu Thi Quach, *The Crisis in Darfur An Analysis of its Origins and Storylines*, Masters of Public and International Affairs Governance and Global Security, Virginia Polytechnic Institute and State University, Virginia, 2004, pp.4-6, <http://scholar.lib.vt.edu/theses/available/etd122420143603/unrestricted/tquachmajorpaper.pdf> , (Erişim tarihi: 23.02.2013).

⁴²⁷ Mansour Khalid, *The Government They Deserve: The Role of the Elite in Sudan's Political Evolution*, Kegan Paul International, London/New York,1990,pp:40-42.

⁴²⁸ Douglas H. Johnson, *The root causes of Sudan's civil war*, Indiana University Press, Oxford, 2003, p.46.

⁴²⁹ Jay Spaulding and Stephanie Beswick, *White Nile, Black Blood: War, Leadership, and Ethnicity from Khartoum to Kampala*, The Red Sea Press, 2000,p.XVI.

Partisi, orduyla ve Sudan Müslüman Kardeşleri'yle iş birliği içinde 1989'da yeni bir yönetim kurmuş bu yeni yönetim Selamet Rejimi olarak adlandırılmıştır. Ülkenin İslamileştirilmesi ve bunun için her yolun denenmesinin de önü açılmıştır. Bu yeni yönetim içinde Arap klientelizmi, Arap elitlerinin devletin önemli mevkiilerine getirilmesiyle hüküm sürmeye başlamıştır.

Hartum rejiminin bu yeni dönemde, stratejisi, çevreyi oluşturan bölgelerde savaşın devamını ve kontrolünü sağlayarak, bölgelerden kendine gelecek ekonomik kaynakların önünü açık tutmak şeklinde belirlemişti. Ulusal Kongre Partisi aynı zamanda orduyla da yakın ilişki içerisinde; Arap kabilelerini arazilere erişim hususundaki çatışmalarında destekleme konusundaki köklü politikasına hız kazandırarak saldırgan Arap milislerini yetiştirmiş ve onları yeni saldırılar için cesaretlendirmiştir. Darfur'da ise, askeri darbe ile birlikte, yönetimin, bölgenin özerkliğini ortadan kaldırma yoluna gideceği endişesi hüküm sürmeye başladı. Darbenin ertesinde Hartum rejimi çatışmaların ve gerilimin sürmesi için çok çaba göstermiştir. Bu sayede Sudan'daki merkezin çevre üzerindeki sömürsünü ve kontrolünü devam ettirmek için meşru bir zemin hazırlamıştır. Gerek ekonomik gerek sosyal yönden, çevrenin sömürülmesi durumuna yıllardan beri süregelen çatışmaları sonlandırmak için gelen uluslararası yardımların hükümet tarafından sömürülmesi de eklenmiştir. Johnson'un deyişiyle böylelikle hükümet ve Arap gerillaların yaşamlarını devam ettirebilmeleri ve meşruiyetlerini korumaları için bir savaş ekonomisi yaratılmıştır⁴³⁰.

Darfur Krizi'nin ikinci nedeni ise doğrudan nedenler olarak adlandırılabilir. Darfur Sudan içinde coğrafi, yerüstü ve yer altı zenginlikleri açısından özellikli bir yere sahiptir. Öncelikli olarak ticaret yollarının üzerinde bulunmasından dolayı hem ticari açıdan zengin hem de kültürler ve etniler açısından zengindir. Tarım ürünleri yönünden, petrol gelirleri yönünden, ülke genelinde çalışan nüfus açısından diğer bölgelere göre daha üstündür. Bu da Hartum yönetimi için Darfur'un önemli bir gelir kaynağı olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Darfur'un coğrafi konumu - Çad'la sınırdış olması - Soğuk Savaş döneminde Çad İç Savaşı nedeniyle bölgeye gönderilen silahların Sudan yönetiminin eline geçmesine neden olmuştur⁴³¹.

Darfur aynı zamanda Hartum rejiminin hem sosyal hem politik yönden Araplaştırma sürecine önemli ölçüde maruz kalmıştır. Birçok Darfur eliti Fur kökenli olup Sudan'ın 1956'daki bağımsızlık kazanmasına kadar Darfur siyasetinde etkili olurken, 1956'da bağımsızlık ilanından sonra Sudan'ın islamileştirilmesi ve şeriatın ilanıyla beraber Darfur siyasi elit sınıfının değişerek Müslüman-Araplaşmasına

⁴³⁰Douglas Johnson, *a.g.e.*,p.56.

⁴³¹Douglas Johnson, *a.g.e.*,p.58.

sebepe olmuştur. Darfur'da 80 etnik grubun yaşaması ve etnik gruplar arasında birleşmeler ve evliliklerle beraber Darfu'rlu kimliği parçalı bir hal almıştır, bu da bir nevi aidiyet sorunu da beraberinde getirmiştir. Merkezi yönetim Hartum içinse, Darfur'un kendisine bağlı ve bağımlı kalmasını sağlamak için her şeyi yapmak, olabilecek başkaldırıları en şiddetli yönden çözmek en önemli meseledir.

Hartum rejiminin hem sosyal hem politik hem de ekonomik yönden sömürüsü ve ayrımcılık Darfur'da direncin ortaya çıkmasına isyancıların gruplaşarak harekete geçmesine neden olmuştur. Özellikle iki Darfur isyancı grubu, Sudan Özgürlük Ordusu (SLA) ve Adalet ve Özgürlük Hareketi (JEM) 2000'li yılların başından itibaren hükümeti Arap olmayan çoğunluğu bastırmakla itham etmiş, merkezi yönetimden daha fazla temsil hakkı ve gelirlerden daha fazla pay alma çağrısında bulunmuştur. Her iki grup da kendisini Darfur'un bağımsızlığına adanmıştır⁴³². 2002 yılının başında Sudan Özgürlük Ordusu'nun bir alt grubu olan Darfur Özgürlük Cephesi Jebel Marrah bölgesindeki bir askeri garnizona bir saldırı düzenlemiştir. Bu olayı takiben, Hartum yönetimi güney Sudan'daki Sudan Halk Kurtuluş Partisi'yle (SPLA- *Sudan's People Liberation Army*) çatışma içerisinde olmasına rağmen hava bombardımanıyla karşılık vermiştir.

İki Darfur isyancı grubu, Sudan Özgürlük Ordusu (SLA- *Sudan Liberation Army*) ve Adalet ve Özgürlük Hareketi (JEM- *Justice and Equality Movement*) bu dönem içerisinde Sudan hükümetine ait birlikler ve hükümetin desteklediği Janjavid adı verilen Arap milislerle çatışma halindeydi, bu çatışmalar Sudan Özgürlük Ordusu (SLA) ve Adalet ve Özgürlük Hareketi (JEM)'nin Kuzey Darfur'daki (Hartum yönetimine ait) El Faşir garnizonuna saldırıda bulunmuş ve bu saldırıyla beraber gerilim daha da artmıştır. Hartum yönetimi ve Janjavidler, Fur, Zaghawa, Massalit gruplarını hedef alarak, hava bombardımanı yapmanın yanında, sistemli olarak kasaba ve şehirlere saldırılar düzenlemişler, ürünleri ve binaları yakmışlar, toplu tecavüz, keyfi adam öldürme suçlarını işlemişlerdir; Darfur'luları yerlerinden ederek, kaçmaya zorlamış ve onları mülteci konumuna getirmeye odaklanmışlardır.

Hükümetin Janjavid adı verilen Arap milislerle iş birliği Darfur içerisinde kabilesel ayrılıklar ve çatışmaları da derinleştirmiştir. Arap milislerle, Arap kabileleri Darfur'lu siviller üzerine, isyanı bastırmak görünümü altında köle olarak gördükleri siyahların yok edilmesi amacıyla çalışmaya başlamışlardır⁴³³. Hartum yönetimi etnik çatışmaları desteklemiştir. 2003 Nisan ayında Darfur'da 600.000 kişi yerlerinden

⁴³²"ParaMilitary Groups,

Africa", *GlobalSecurity.org*, <http://www.globalsecurity.org/military/world/para/darfur.htm>, (Erişim tarihi: 23.02.2013)

⁴³³ Thu Thi Quach, *a.g.e.*, p.12.

edilmiş ve birçoğu Çad sınırına doğru kaçmaya başlamıştır. Aynı senenin Kasım ayında BM bölgedeki krizin sona erdirilmesi için 23 milyon dolarlık bir yardım çağrısında bulunmuştur. Bu dönemde Sudan yönetimi ne BM ve başka bir uluslararası örgütten gelecek olan yardımları kabul etmiş ne de yardımların yerlerine ulaşmasını sağlamıştır. Ancak Janjevid'lerin peşlerine düştüğü 100.000 fazla mülteci Çad sınırına dayandığında, çatışma uluslararası bir boyut kazanmıştır. Çatışmanın uluslararası alanda duyulmasına rağmen, gerektiği kadar ya da krizin vahameti ölçüsünde tepki bu zaman dilimi içerisinde gösterilmemiştir.

Nisan 2004'e gelindiğinde Çad hükümetinin arabuluculuğunda 45 gün süren bir ateşkes antlaşması (*N'Djamena Ceasefire Agreement*) Hartum Yönetimi, Sudan Özgürlük Ordusu (SLA) ve Adalet ve Özgürlük Hareketi (JEM) arasında imzalanmıştır. Ancak bu ateşkes antlaşmasına rağmen Janjevid'lerin özellikle siyah Afrikalı kabileleri hedef alan saldırıları ve etnik temizlik kampanyası devam etmiştir. BMGK artan insani felaket karşısında 25 Mayıs 2004 tarihinde (S/PRST/2004/16) seri numaralı başkanlık bildirisini yayımlayarak, Hartum hükümetinden Janjevid'lerin siyah Afrikalılara karşı yaptığı saldırılara son vermesini istemiştir⁴³⁴. BMGK Çad'da Nisan ayında imzalanan ateşkes antlaşması sürecinden duyulan memnuniyeti dile getirirken, Hartum hükümetinden Janjevidlerin silahsızlandırılıp, etkisiz hale getirilmesini istemiştir.

Bir gün sonra (26 Mayıs 2004) Hartum hükümeti ile Sudan Halk Kurtuluş Ordusu kuzey-güney arasındaki husumeti sonlandırmak için Kenya Naivaşa'da güç paylaşımı, Kardofan, Abyei, Nuba Dağları ve Mavi Nil bölgelerindeki saldırıların sona erdirilmesiyle ilgili protokolleri imzalamışlardır. Bu protokoller kuzey-güney savaşını sona erdirmek için Gelişmeyle ilgili Hükümetlerarası Otorite, (*IGAD, Intergovernmental Authority on Development**) rehberliğinde Sudan hükümeti ve güneydeki Sudan Halk Kurtuluş Ordusu arasında imzalanan Maçakos Protokolü (2002), Güvenlik Düzenlemeleriyle ilgili Protokol (2003), Zenginliklerin Paylaşımı ile ilgili Protokolü (2004) takiben yapılmıştır⁴³⁵. Bu süreçte IGAD'ın teknik komitelerinden de kapsamlı bir ateşkes antlaşması hazırlaması istenmiştir. Hartum hükümeti ve Sudan Halk Kurtuluş Ordusu'nun temsil ettiği Güney Sudan arasında

⁴³⁴ BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Başkanlık Bildirisi", 25 Mayıs 2004, <https://www.un.org/Depts/dhl/resguide/scact2004.htm>, (Erişim tarihi: 23.02.2013)

* IGAD-Intergovernmental Authority on Development, 6 Afrika ülkesinin katılımıyla (Jibuti, Eritre, Etiyopya, Kenya, Somali, Sudan, Uganda) Afrika'nın doğu bölümünü kapsayacak şekilde 1996'da kurulmuştur. Afrika içerisinde etkin olan ve 1986 yılında kurulmuş IGADD'ın -Intergovernmental Authority on Drought and Development- devamı niteliğindedir. Amacı, Doğu Afrika bölgesindeki gelişimin sağlanmasına katkıda bulunmak, barışın tesisi, güvenlik ve ekonominin kontrol edilmesidir.

⁴³⁵ UNMIS Resmi İnternet Sayfası, "The background to Sudan's Comprehensive Peace Agreement", <http://unmis.unmissions.org/Default.aspx?tabid=515>, (Erişim tarihi: 23.02.2013)

bu durum yaşanırken, BM insani yardım ve kurtarma çabalarını bir başlık altında toplamak için Haziran 2004'te üç günlük Cenevre Konferansı'nı gerçekleştirmiştir⁴³⁶. Bu konferans çerçevesinde, Darfur bölgesine 236 milyon dolarlık bir yardım verilmesi planlanmıştır. BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın bu konferansta politik misyon amaçlı olarak *UNAMIS'in (United Nations Advanced Mission in Sudan)* güneyde barışın sağlanması için üç aylık süreyle bölgeye gönderilmesi çağrısında bulunmuş ve bu çağrı bir hafta içerisinde BMGK 1547 sayılı kararıyla meşru temele oturtulmuştur⁴³⁷.

Haziran 2004'te ABD Kongresi, savunma harcamalarıyla ilgili kanunda bir değişikliğe giderek 84 milyon dolarlık bir yardım paketi gönderilmesi kararını vermiş hemen akabinde dönemin Dış İşleri Bakanı Colin Powell Sudan'a bir ziyarette bulunup, Darfur'daki insanlık dramının sonlandırılmasını istemiştir. Bunun akabinde dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan da 1 Temmuz 2004 tarihinde Darfur'da yaşanan insanlık dramını sonlandırmanın yollarını aramak için Sudan'a hareket etmiştir. İkili temaslar sonunda 3 Temmuz 2004 tarihinde Sudan hükümeti BM ile iş birliği içerisinde bir tebliğ yayımlamış ve Janjavid'lerin silahsızlandırılması sözünü verirken, insani yardım ekiplerinin ve insani yardımın bölgeye gitmesinin önünün açılacağını söylemiştir⁴³⁸.

Afrika krizlerinde varlık gösteren Afrika Birliği (*African Union-AU*) ise Sudan içerisindeki krizin çözümüne Temmuz 2004'te dâhil olmuştur. Afrika Birliği nezdinde başlatılan barış süreci Abuja Müzakereleri adını alırken 15 Temmuz'da karşı karşıya gelen Hartum hükümeti, Sudan Özgürlük Ordusu (SLA) ve Adalet ve Özgürlük Hareketi (JEM) müzakerelere başlamıştır. Ancak bu müzakereler Sudan Özgürlük Ordusu (SLA) ve Adalet ve Özgürlük Hareketi (JEM) N'Djamena Ateşkes Antlaşması'nda öngörüldüğü gibi Sudan Hükümetinin Janjavidleri etkisizleştirmesinde başarılı olmamasından ötürü, müzakereleri terk etmiştir. Bu durumla paralel olarak Afrika Birliği Darfur'a N'Djamena Ateşkes Antlaşması'nın uygulanıp uygulanmadığıyla ilgili olarak 60 askeri gözlemci ve 300 koruma taburu sevk etmiştir⁴³⁹. Temmuz ayı içerisinde Afrika Birliği misyonu, Janjavid'lerin ve Hartum hükümetine bağlı güçlerin Darfur'da sivilleri canlı canlı yaktığına dair rapor

⁴³⁶ "UN to Host Donors" Conference for Darfur Region of Sudan ", **Voice of America**, 01 Haziran 2004, <http://www.voanews.com/content/a-13-a-2004-06-01-29-1/292682.html>, (Erişim tarihi: 23.02.2013)

⁴³⁷ BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1547 numaralı kararı", 11 Haziran 2004, http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1547, (Erişim tarihi: 23.02.2013)

⁴³⁸ BM Resmi İnternet Sayfası, "Joint Communiqué between the government of Sudan and the United Nations on the Occasion of the visit of the Secretary General to Sudan", http://www.un.org/news/dh/sudan/sudan_communique.pdf, (Erişim tarihi: 24.02.2013)

⁴³⁹ BM Resmi İnternet Sayfası, "UN Mission in Sudan", <http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/unmis/background.shtml>, (Erişim tarihi: 24.02.2013)

hazırlaması sonrasında, Afrika Birliği bölgeye askeri gözlemci misyonunun yerine çok uluslu bir barış gücünün gönderilmesi gerekliliğini açıklamış aynı zamanda ateşkes gözlemcileri misyonunu da genişleteceğini bildirmiştir⁴⁴⁰. Dönemin Afrika Birliği Sözcüsü Nijerya Devlet Başkanı Olusegun Obasanjo'nun çağrısıyla 29 Temmuz 2004'de Gana'da 10 Afrika ülkesi ve dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın katılımı ve Gana Devlet Başkanı John Kuofor ve BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın eşbaşkanlığında Fil Dişi sahilleri ve Sudan'daki krizle ilgili olarak bir toplantı yapılmıştır⁴⁴¹. Burada sorunlara Afrika içinde çözüm bulmanın yararlı olacağı kanaatine varılmış ancak konu daha çok Fildişi Sahilindeki krize odaklanmıştır.

Bu dönem içerisinde BMGK nezdinde Sudan'a yaptırımlar uygulanmasıyla ilgili olarak bir karar için hazırlıklar yapılmaktaydı. BMGK 30 Temmuz 2004'te 15 üyesinin 13 olumlu oyunu alıp, Çin ve Rusya'nın çekincesiyle 1556 sayılı kararı almıştır⁴⁴². Sözkonusu kararda 1502 ve 1547 sayılı BMGK kararları hatırlatılmıştır. Bu karar Darfur'daki savaşa hitaben alınmış ilk karar olması açısından önemlidir. Bu kararda, Sudan hükümetine 3 Temmuz 2004 tarihinde yayınladığı communiqué hatırlatılmış ve Janjavid'lerin silahsızlandırılması, insani yardım ekiplerinin ve insani yardımın bölgeye gitmesinin önünün açılmasıyla ilgili verilmiş sözünün tutulması çağrısında bulunulmuştur. Afrika Birliği'nin gözlem misyonundan duyulan memnuniyet dile getirilmiş, kuzey-güney-batı Darfur'daki gruplara, Janjavidleri de kapsayacak şekilde silah ambargosu uygulaması kararı alınmıştır. N'Djamena Ateşkes Antlaşmasına uyulması, müzakerelerin kaldığı yerden devam etmesi çağrısında bulunulmuş, 1547 sayılı kararla oluşturulan UNAMIS'in misyonunun 90 gün daha uzatılmasına ve Janjavid'lerin 30 gün içerisinde silahsızlandırılmasına karar verilmiştir. BMGK uluslararası topluma Darfur ve Çad'a insani yardım sağlaması çağrısında bulunulmuştur.

Bu kararı takiben Sudan hükümeti artan uluslararası baskı karşısında Darfur'un bir problem gibi gösterilmesinin bir Batı oyunu olduğunu ve Batı'nın

⁴⁴⁰ Afrika Birliği Resmi İnternet Sayfası, "Peace and Security Council, 13th Meeting", 27 Temmuz 2004, http://www.africa-union.org/news_events/Communiqués/Communiqué%20_Eng%2027%20july%2004.pdf, (Erişim tarihi: 26.02.2013)

⁴⁴¹ Human Rights Watch, *U.N.: Support African Action on Conflicts Accra Summit Needs to Take Concrete Steps on Crises in Cote d'Ivoire, Darfur*, 30 Temmuz 2004, <http://www.hrw.org/news/2004/07/29/un-support-african-action-conflicts>, (Erişim tarihi: 26.02.2013)

⁴⁴² BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1556 numaralı kararı", 30 Temmuz 2004, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/446/02/PDF/N0444602.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi: 26.02.2013)

Sudan'da da Irak'taki gibi bir politika izleyeceğine olan inancını dile getirmiştir⁴⁴³. Ağustos ayı içerisinde BMGK'nin 1556 sayılı kararına rağmen, büyük oranda insan hakları ihlallerinin devam ettiği, Darfur'da özellikle siyah Afrikalıların yerlerinden edildiği, tecavüze uğradığı, cinayetlere kurban gittiği *Human Rights Watch* tarafından bir raporla teyid edilmiştir⁴⁴⁴.

BMGK Darfur'da güvenli bölgeler oluşturulması için çeşitli çalışmalar yapmıştır. Ağustos 2004'te BM Genel Sekreteri Sudan Özel temsilcisi Jan Pronk ve Sudan hükümeti arasında yapılan müzakerelerde yerlerinden edilmiş Darfur'luların geri dönmesi için güvenli bölgelerle ilgili bir Eylem Planı üzerinde antlaşmaya varılmıştır⁴⁴⁵. Bu eylem planında sözkonusu bölgelerin silahtan arındırılması ve tamamen güvenli olacağı bilgisi verilirken, yerlerinden edilmiş Darfur'luların Sudan hükümeti ve desteklediği Janjavid'lerin saldırıları devam etmiştir. Ayrıca Sudan hükümeti, N'Djamena Ateşkes Antlaşması, 3 Temmuz 2004 tarihinde Sudan hükümetinin tebliği ve Darfur'la ilgili eylem planı içerisinde Janjavid'lerin silahsızlandırılması ile ilgili verdiği sözü yerine getirmemiş ve 30 Temmuz 2004'teki BMGK 1556 sayılı kararına da uymamıştır. Afrika Birliği bu durumda bölgedeki misyon sayısının artırılması çağrısında bulunmuştur. BM Genel Sekreteri de 30 Ağustos 2004'teki S/2004/703 seri kodlu BMGK'ya yönelik raporunda⁴⁴⁶ durumdan bahsetmiş, uluslararası gözlem misyonunun durumla daha iyi mücadele edeceğini belirtmiş ve Hartum hükümetinin 1556 sayılı karara uymadığı belirtilmiştir.

BMGK Eylül ortasında 1564 sayılı yeni bir karar yayınlamıştır⁴⁴⁷. Bu karar Romanya, Almanya, Birleşik Krallık ve ABD'nin ön hazırlığıyla, Cezayir, Pakistan, Rusya, Çin'in çekincesiyle Güvenlik Konseyi'nin 11 üyesinin olumlu oyuyla kabul edilmiştir. Bu kararda Sudan hükümetinin daha önceki BMGK kararlarında belirtilen şekilde Janjavid'lerin silahsızlandırılması ve silahlı eylemlerinin önünün kesilmesi sözünü tutmadığını belirtmiş, Afrika Birliği'nin gözlemci misyonunun güçlendirilmesi yönündeki talebini memnuniyetle karşılamış ve diğer üye ülkelerin bu çabalara

⁴⁴³ Human Rights Watch, **Arab League: Condemn Atrocities in Darfur Arab States Should Take Steps to Ensure Protection of Civilians in Western Sudan**, 08 Ağustos 2004, <http://www.hrw.org/news/2004/08/06/arab-league-condemn-atrocities-darfur>, (Erişim tarihi: 26.02.2013)

⁴⁴⁴ Human Rights Watch, **Empty Promises? Continuing Abuses in Darfur, Sudan**, Ağustos 2004, <http://www.hrw.org/legacy/backgrounder/africa/sudan/2004/>, (Erişim tarihi: 26.02.2013)

⁴⁴⁵ Human Rights Watch, **Darfur: U.N. "Safe Areas" Offer No Real Security U.N. Security Council Should Reject Plan That Could Undermine Return of Civilians**, 31 Ağustos 2013, <http://www.hrw.org/news/2004/08/31/darfur-un-safe-areas-offer-no-real-security>, (Erişim tarihi: 26.02.2013)

⁴⁴⁶ BM Resmi İnternet Sayfası, "Report of the Secretary-General pursuant to paragraphs 6 and 13 to 16 of Security Council resolution 1556", 30 Ağustos 2004, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/474/12/PDF/N0447412.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi: 26.02.2013)

⁴⁴⁷ BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1564 numaralı kararı", 18 Eylül 2004, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/515/47/PDF/N0451547.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi: 26.02.2013)

destek vermesini istemiştir. Sudan Halk Kurtuluş Örgütü (Güney Sudan) ve Hartum yönetimi arasında kapsamlı bir barış antlaşmasının yapılması için de taraflara çağrıda bulunmuştur. Bu kararda Sudan'la ilgili olarak ilk defa Darfur'da soykırım da dâhil olmak üzere, insan hakları ihlallerinin araştırılması ve suçluların tespiti için bir Uluslararası Tahkikat Komisyonu kurulması kararlaştırılmıştır. Sudan hükümeti'nin 1556 sayılı BMGK kararına uymaması durumunda petrol ambargosu ve hükümet temsilcilerinin seyahat serbestileriyle ilgili kısıtlamalara gidileceği uyarısında bulunulmuştur. Ancak burada sıralanan maddelerin hiç biri Darfur'da süregelen insani felaketin çaresi olacak nitelikte değildir. Darfur'daki insani felaketin büyüklüğü karşısında, BMGK'nin uyarıdan ziyade doğrudan Hartum hükümetini hedef alacak şekilde silah, petrol ambargosunun yürürlüğe konulması gibi daha kapsamlı ve daha ciddi bir yol haritası çizmesi gerekmektedir.

Darfur'daki durum vahametini korurken, Hartum Yönetimi ve Sudan Halk Kurtuluş Örgütü (Güney Sudan) arasında imzalanan altı protokolü sonuçlandırmak üzere, Barış Antlaşması ve Bölgesel ve Uluslararası Garanti Antlaşmalarının imzalanması süreci Temmuz 2004'te sekteye uğramıştı. BMGK, Afrika Birliği ve IGAD'ın çabaları sayesinde taraflar Ekim 2004'te tekrar masaya oturmuşlardır. 18-19 Kasım 2004'te, BM tarihinde dördüncü kez New York dışında toplanan BMGK Naivaşa Protokollerini sonuçlandıracak olan Kapsamlı Barış Antlaşması'nı, Nairobi'de bir sonuca bağlamıştır⁴⁴⁸. BMGK bu toplantısında yayımladığı 1574 sayılı kararında⁴⁴⁹, Hartum yönetimi ve Halk Kurtuluş Örgütü (Güney Sudan) arasında altı protokolü takiben Barış Antlaşması'nın imzalanması için acele etmesi çağrısında bulunmuştur. UNAMIS'in görevi 10 Mart 2005'e kadar uzatılmış, Darfur içinse Hartum hükümetinden, asi gruplardan ve tüm silahlı çatışanlardan silahları bırakması Darfur'daki insani yardım gruplarının güvenliğinin tehlikeye atılmaması istenmiştir. Afrika Birliği'nin Darfur Misyonu'nu 3220 kişiye çıkarmasından memnuniyet duyulduğu belirtilmiştir. Bu barış sürecinin sonunda 9 Ocak 2005'te Hartum yönetimi ve Sudan Halk Kurtuluş Örgütü (Güney Sudan) arasında kapsamlı Barış Antlaşması imzalanmıştır⁴⁵⁰. Bu Barış Antlaşması ile birlikte altı yıl süreli geçici bir hükümet kurulmuştur. Bu altı senelik sürecin sonunda Güney Sudan'ın bağımsızlığı için referanduma gidilecektir. Sudan Halk Kurtuluş Örgütü başkanı John

⁴⁴⁸ Human Rights Watch, **Sudan: Peace Deal Must Tackle Past Abuses U.N. Must Insist on Truth Commission, Prosecution to Prevent More Atrocities**, 17 Kasım 2004, <http://www.hrw.org/news/2004/11/17/sudan-peace-deal-must-tackle-past-abuses>, (Erişim tarihi: 26.02.2013)

⁴⁴⁹ BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1574 numaralı kararı", 19 Kasım 2004, [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1574\(2004\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1574(2004)), (Erişim tarihi: 26.02.2013)

⁴⁵⁰ BM Resmi İnternet Sayfası, "UN Mission in Sudan", <http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/unmis/background.shtml>, (Erişim tarihi: 26.02.2013)

Garang, Devlet Başkan Yardımcısı olurken, Ömer El-Beşir Devlet Başkanı statüsünü korumuştur. BM Genel Sekreteri Ocak 2005'te BMGK'ya yönelik (s/2005/57) seri sayılı raporunda⁴⁵¹, 700 polis memuru, yeterli derecede sivil memur ve 10.000 askeri personeli kapsayacak çok boyutlu barış destek operasyonu yapılmasının önceliğini bildirmiştir. Ancak aynı raporda, Darfur'la ilgili olarak Afrika Birliği ve Afrika Birliği Sudan Misyonu'nun başarıları övülmüş ve 2004 yılındaki BMGK kararlarına Sudan hükümetinin uymadığı tekrarlanmakla yetinilmiştir. Güney Darfur ve Sudan hükümeti arasında barış antlaşması imzalanıp çok boyutlu barış destek operasyonu sürdürülmesi aşamasına gelinmişken, Darfur'daki durum hiç de iç açıcı değildir. Afrika Birliği'nin nezdinde Abuja Müzakereleri adı altındaki süreç özellikle Sudan hükümetinin boş vaatleri ve sözünü yerine getirmemesiyle sekteye uğramaktaydı.

Sudan için BM nezdinde çok boyutlu barış destek operasyonunun yapılmasından önce BM Güvenlik Konseyi 1585 sayılı kararıyla⁴⁵² *UNAMIS*'in (*United Nations Advance Mission in the Sudan*) varlığını önce 17 Mart 2005'e kadar, 1588 sayılı kararıyla⁴⁵³ 24 Mart 2005'e kadar uzatmıştır. Nihayetinde BMGK 1590 sayılı kararıyla⁴⁵⁴ *UNMIS*'i (*United Nations Mission in the Sudan*) başlangıçta altı aylık olmak üzere kurulması kararını vermiştir. Böylelikle Kapsamlı Barış Antlaşması'nın uygulanmasında *UNMIS* önemli bir rol oynayacak ve Afrika Birliği'nin Sudan Misyonu'yla iş birliği içerisinde çalışacaktır. BMGK bu kararını takiben Sudan'daki duruma binayen 29 Mart 2005'te Darfur'daki barış sürecini tehlikeye atan kişilerin varlıklarının dondurulması ve seyahat yasağı getirilmesi kararını almış ve durumun iyileştirilmemesi halinde daha fazla yaptırım uygulanacağını belirtmiştir⁴⁵⁵. Bu karardan iki gün sonra 1564 sayılı BMGK kararıyla kurulan Darfur'da soykırım da dâhil olmak üzere, insan hakları ihlallerinin araştırılması ve suçluların tespiti ile ilgili Tahkikat Komisyonu'ndan gelen rapor doğrultusunda; BMGK Darfur bölgesindeki durumu Uluslararası Ceza Mahkemesine havale ettiğini

⁴⁵¹ BM Resmi İnternet Sayfası, "Report of the Secretary-General on the Sudan", 31 Ocak 2004, http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/2005/57, (Erişim tarihi: 26.02.2013)

⁴⁵² BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1585 numaralı kararı", 10 Mart 2005, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/266/38/PDF/N0526638.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi: 26.02.2013)

⁴⁵³ BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1588 numaralı kararı", 17 Mart 2005, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/274/44/PDF/N0527444.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi: 26.02.2013)

⁴⁵⁴ BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1590 numaralı kararı", 24 Mart 2005, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/284/08/PDF/N0528408.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi: 26.02.2013)

⁴⁵⁵ BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1591 numaralı kararı", 29 Mart 2005, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/287/89/PDF/N0528789.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi: 26.02.2013)

bildiren 1593 sayılı kararını yayımlamıştır⁴⁵⁶. Böylelikle Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Afrika Birliği Darfur'daki durumla ilgili olarak mahkemelerin yapılabilirliği konusunda fikir alışverişinde bulunacak ve Uluslararası Ceza Mahkemesi Darfur'da hukukun üstünlüğünü sağlaması yolunda çalışacaktır. Ancak Sudan Roma Statüsünün tarafı olmadığı için Uluslararası Ceza Mahkemesinin yetkisini tanımadığını bildirmiştir.

11-12 Nisan 2005 tarihlerinde Oslo'da Sudan'la ilgili bir yardım konferansı yapılmıştır. Bu konferansta kriz sonrasında Sudan'a yapılacak yardımlar ve Darfur'daki insani felaket karşısında yapılacak yardımlar tartışılmıştır⁴⁵⁷. Darfur'daki durumla ilgili olarak Nisan ayı içerisinde Afrika Birliği Barış ve Güvenlik Konseyi, *AMIS (African Union Mission in Sudan)* gücünü 6,171 askeri 1560 sivil personele çıkarmıştır⁴⁵⁸. Ancak bu birliklerin varlığı Darfur'daki durum ile mücadele etmek için yine de çok yetersiz kalmaktadır. Aynı dönemde Sudan hükümeti tarafından insani yardımlarla ilgili olarak çalışan kişilerin tutuklanması da önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Darfur'daki insani felaketle ilgili olarak soruşturma başlatması bu dönem içerisindeki sevindirici bir durumdur. Böylelikle suçlular mahkeme önünde yargılanarak cezalarına mahkûm edilebileceklerdir.

Afrika Birliği'nin 4-5 Temmuz 2005 tarihlerindeki Sirte-Libya'da toplantısı Darfur sorununda önemli bir dönüm noktasıdır. Sudan Hükümeti, Sudan Kurtuluş Ordusu, Adalet ve Eşitlik Hareketi arasında, Darfur Çatışmasının Sonuçlandırılması ile ilgili Prensipler Bildirimi, (*Declaration of Principles for resolution of Sudan's Darfur Conflict*) üzerinde anlaşmaya varılmıştır⁴⁵⁹. Taraflar bu metinde, daha önceki ateşkes anlaşmalarına ve tebliğlere saygılı olduklarını onların doğrultusunda hareket edeceklerini, Sudan'ın çoklu etnik yapısını, çok dinli yapısını göz önünde bulundurarak çok kültürlü bir toplum yaratmanın gerekliliğini, demokrasi, hukukun üstünlüğünün yerleştirilmesi, tüm vatandaşların eşit haklara sahip olması gerekliliği, federal bir sistemin oluşturulması, zenginlik ve güç paylaşımında adaletin

⁴⁵⁶ BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1593 numaralı kararı", 31 Mart 2005, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/292/73/PDF/N0529273.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi: 26.02.2013)

⁴⁵⁷ Human Rights Watch, *Sudan: Donors Must Boost Protection Force in Darfur After North-South Conflict, Reconstruction Aid Must Prioritize Rights Protection*, 07 Nisan 2004, <http://www.hrw.org/news/2005/04/07/sudan-donors-must-boost-protection-force-darfur>, (Erişim tarihi: 26.02.2013)

⁴⁵⁸ Human Rights Watch, *Expand African Union Mission in Darfur Human Rights Watch Letter to the African Union Peace and Security Council*, 07 Mayıs 2005, <http://www.hrw.org/news/2005/05/07/expand-african-union-mission-darfur>, (Erişim tarihi: 26.02.2013)

⁴⁵⁹ Afrika Birliği Resmi İnternet Sayfası, "Declaration of Principles for resolution of Sudan's Darfur conflict", 5 Temmuz 2005, <http://www.africa-union.org/DARFUR/DOP%205-7-05%20new.pdf>, (Erişim tarihi: 26.02.2013)

sağlanması, Darfur'un rehabilite edilmesi ve tekrardan yapılandırılması konularında fikir birliğine varılmış; barışın temini için güvenlik düzenlemeleri kapsamlı bir antlaşmanın içerisinde değinileceği belirtilmiş, yapılan düzenlemelerin ulusal anayasaya dâhil edileceği ve bu düzenlemelerin Afrika Birliği başta olmak üzere diğer uluslararası kuruluşların güvencesi altında olacağı ve bu düzenlemeler istenirse Darfur halkının oylamasına sunulacağı beyan edilmiştir. Ancak Barış Antlaşması için bir çerçeve sunan bu prensipler bildirimi, Darfur'daki krizi ve insanlık dramını çözmeye yetmemiştir. Prensipier bildirimini takiben taraflar şiddet eğilimine devam etmiş, yardım konvoyları yağmalanmış, seri katliamlar birbirini takip etmiştir. Ağustos ve Eylül 2005'te Darfur'daki göçebe topluluklara yapılan saldırılar devam etmiştir. BMGK bu durumla ilgili olarak 23 Eylül 2003'te 1627 sayılı kararında⁴⁶⁰, *UNMIS*'in görevini 26 Mayıs 2006'ya kadar uzatmış ve Sudan'daki durumun uluslararası güvenlik tehdidinin devam etmekte olduğunu bildirmiştir.

Darfur'da özellikle 2003 yılından beri devam eden şiddet olaylarında 2005 sonu itibarıyla, 2 milyon kişi yerlerinden edilmiş, yerlerinden edilmiş kişilerin 200.000'i Çad'a sığınmış, 1,8 milyon kişi Darfur'daki çeşitli kamplara alınmış, yaklaşık 200.000 kişi ise katliamlara kurban verilmiştir. 2006 başında BMGK seviyesinde konuşulan konu Darfur için Afrika Birliği ile iş birliği içerisinde bir acil durum planı hazırlanması ve BM gücünün bölgeye girmesinin sağlanmasıydı. Afrika Birliği 46. Barış ve Güvenlik Konseyi toplantısı⁴⁶¹ sonucunda *AMIS*'in görevini BM'ye devretmeye prensipte olumlu baktığını ve *AMIS*'in görevini 30 Eylül 2006'ya kadar uzattığını açıklamıştır. Bu tebliği takiben BMGK 24 Mart 2006'da yayımladığı kararında⁴⁶² Afrika Birliği'nin 46. Barış ve Güvenlik Konseyi toplantısında alınan kararları memnuniyetle karşılamış, Darfur'da Nisan 2006 sonuna kadar bir anlaşmaya varılmasını beklediklerini açıklamış ve *UNMIS* görevini 24 Eylül 2006'ya kadar uzatmıştır.

6 Mayıs 2006'da Darfur Barış Antlaşması Sudan hükümeti ve Sudan Özgürlük hareketi arasında imzalanmıştır, diğer asi grubu bu antlaşmayı imzalamamıştır⁴⁶³. Darfur Barış Antlaşması Abuja Antlaşması olarak da anılmaktadır. Bu antlaşma

⁴⁶⁰ BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1627 numaralı kararı", 23 Eylül 2005, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/521/57/PDF/N0552157.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi: 26.02.2013)

⁴⁶¹ Afrika Birliği Resmi İnternet Sayfası, "Communiqué of the 46th meeting of the African Union Peace and Security Council "10 Mart 2006, http://www.africa-union.org/root/au/News/Communique/2006/PSC/46th/Communique%C3%A9_46th.pdf, (Erişim tarihi: 26.02.2013)

⁴⁶² BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1663 numaralı kararı", 24 Mart 2006, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/283/61/PDF/N0628361.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi: 01.03.2013)

⁴⁶³ UNDP Sudan Resmi İnternet Sayfası, "Darfur Peace Agreement", 6 Mayıs 2006, <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2006/65972.htm>, (Erişim tarihi: 01.03.2013)

çerçevesinde, Janjavidlerin Ekim 2006 sonuna kadar tamamen silahsızlandırılması, 4000 eski savaşçının Sudan Silahlı Kuvvetleri'ne katılmasının sağlanması, Darfur'da demokrasinin galip gelerek, Darfur halkından bir bölge olarak geleceklerini tayin etmesi ve barış anlaşmasının uygulanmasında geçiş dönemi için Darfur Bölgesel Otoritesinin kurulması, yerlerinden edilmiş kişilerin kamplarının etrafında insani yardım koridorları ve tampon bölgeler oluşturulmasını, Sudan hükümetinin kurbanlar için 30 milyon dolar ödemesini öngörmüştür. Ancak bu barış antlaşmasına rağmen Darfur'daki kamplara, insani yardım görevlilerine yapılan saldırılar durdurulamamıştır ve şiddet devam etmiştir ayrıca bu dönemde Sudan-Çad ilişkileri Çad'ın Sudan'ı katliamları ve soykırımı kendilerine ihraç ettiği suçlamalarıyla gerilmiştir. BMGK bunun üzerine 31 Ağustos'ta, 5 Mayıs'ta imzalanan Barış Antlaşmasında açıkça beyan edilmeyen ancak satır arasında dikkat çeken bir maddeye dayanarak Darfur'a 17.300 askeri personel, 3.300 polis memuru görevlendirmek üzere bir barış misyonu gönderme kararını almıştır⁴⁶⁴. Ancak Sudan hükümeti bu kararın kendilerini bağlamadığını açıklamıştır. Bunun üzerine BM Genel Sekreterinin çabalarıyla Sudanlı yetkililerle Kasım 2006'da bir görüşme yapılmış ve bu görüşmede Sudanlı yetkililer prensipte Sudan için, Afrika Birliği ve Birleşmiş Milletler ortak görevini kabul etmişlerdir. Bu görüşmeler sonucunda imzalanan Addis Ababa Antlaşması üç bölümden oluşmaktaydı. Birinci bölüm, Afrika Birliği misyonuna teknik yardımların yapılması, ikinci bölüm askeri ve polis kuvveti yardımının yapılması, üçüncü bölüm ise Afrika Birliği ve Birleşmiş Milletler ortak görevinin başlatılmasına tekabül etmekteydi. Ancak bu imzanın akabinde Sudan Yönetimi hiç bir şekilde BM misyonunu kabul etmeyeceğini basına bildirmiştir. Yine bu dönemde Sudan Hükümeti Barış Antlaşması'nı ihlal ederek, Darfur'a hava saldırısında bulunmuştur bundan ötürü Afrika Birliği AMIS görevini 2007 yılı başı itibarıyla 6 ay daha uzatma kararı almıştır.

Çeşitli diplomatik çabalar sayesinde El-Beşir; Addis Ababa Antlaşması ve üç sürecini kabul etmiştir. Aynı zamanda BM yeni Genel Sekreteri Ban-Ki Mun göreve gelir gelmez Darfur Görev Gücünü kurmuş ve Soykırımın Önlenmesi Özel Temsilcisi Juan Mendes'in de bu görev gücüne dâhil olması sağlanmıştır. Ocak 2007'den itibaren BM Genel Sekreteri Sudan Özel görevlisi Jan Eliasson ve Sudan Devlet Başkanı Ömer El-Beşir arasında BM Barış Gücü ile ilgili görüşmeler başlamıştır. Bu görüşmelerin sonunda ve ilk iki süreç tamamlandıktan sonra Afrika Birliği ve BM Darfur'daki ortak operasyonu olan UNAMID'in (*African Union/United Nations Hybrid*

⁴⁶⁴ BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1706 numaralı kararı", 31 Ağustos 2006, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/484/64/PDF/N0648464.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi:01.03.2013)

Operation in Darfur) BMGK 1769 sayılı kararı akabinde başlatılması kararı alınmıştır. Bu görevin başlangıçta 12 aylık bir dönemi kapsaması ve Addis Ababa Antlaşmaları'nda öngörüldüğü gibi Afrika karakterli bir görev olması hedeflenmiştir⁴⁶⁵. *UNAMID* misyonu 2008 başı itibariyle başlamış olup görevleri, sivillerin korunması, insani yardımların güvenliğinin sağlanması, anlaşmaların uygulanmasının kontrolü ve doğrulanması, insan hakları ve hukukun üstünlüğünün sağlamaştırılması olarak sıralanabilir. BM'nin Sudan'da devam eden *UNMIS* görevi ise 31 Ekim 2007'de BMGK 1785 sayılı kararıyla⁴⁶⁶ 30 Nisan 2008'e kadar, 30 Nisan 2008'deki 1812 sayılı kararında⁴⁶⁷ ise, 30 Nisan 2009'a kadar uzatılmıştır. BMGK 31 Temmuz 2008'deki 1828 sayılı kararında⁴⁶⁸ *UNAMIS*'in görevini de 31 Temmuz 2009'a kadar uzatmıştır.

Temmuz 2008'de Uluslararası Ceza Mahkemesi ilk defa görevini devam ettirmekte olan bir Devlet Başkanı için savaş suçu, insanlığa karşı suçlar ve soykırım suçundan dolayı yakalama emri çıkartılmasına karar vermiştir. Bu yakalama emri, 2008 sonunda çıkartılmıştır. BM 1870 sayılı kararıyla⁴⁶⁹ *UNMIS*'in görevini 30 Nisan 2010'a kadar uzatmış ve 1881 sayılı kararıyla⁴⁷⁰ da *UNAMID* görevini 31 Temmuz 2010'a kadar uzatmıştır. 2009 sonuna gelindiğinde Hartum hükümeti ve Güney Sudan; Güney Sudan'ın bağımsızlığını 2011'de yapılacak referandum sonrasında görüşüleceği kararına varmıştır.

BMGK 1919 sayılı kararıyla *UNMIS*'in görevini 30 Nisan 2011'E, 1935 sayılı kararıyla ise *UNAMID*'in görevini 31 Temmuz 2011'e uzatma kararı almıştır⁴⁷¹. 2010 başında Adalet ve Eşitlik Hareketi Hartum hükümetiyle bir anlaşmaya varsa da, gruplar arasındaki bitmeyen çatışmalar anlaşmaları tehlikeye sokmaya devam

⁴⁶⁵ BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1769 numaralı kararı", 31 Temmuz 2007, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N07/445/52/PDF/N0744552.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi:01.03.2013)

⁴⁶⁶ BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1784 numaralı kararı", 31 Ekim 2007 <http://daccess-ods.un.org/TMP/3967330.75380325.html>, (Erişim tarihi:01.03.2013)

⁴⁶⁷ BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1812 numaralı kararı", 30 Nisan 2008, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N08/325/27/PDF/N0832527.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi:01.03.2013)

⁴⁶⁸ BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1828 numaralı kararı", 31 Temmuz 2008, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N08/446/02/PDF/N0844602.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi:01.03.2013)

⁴⁶⁹ BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1870 numaralı kararı", 20 Mayıs 2009, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N09/320/46/PDF/N0932046.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi:01.03.2013)

⁴⁷⁰ BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1881 numaralı kararı", 06 Ağustos 2009, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N09/433/93/PDF/N0943393.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi:01.03.2013)

⁴⁷¹ BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1919 numaralı kararı", 29 Nisan 2010, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N10/335/77/PDF/N1033577.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi:01.03.2013)

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1935 numaralı kararı, 30 Temmuz 2010, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N10/468/69/PDF/N1046869.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi:01.03.2013)

etmiştir. Darfur Barış Süreci ancak 27-31 Mayıs 2011'de Doha Konferansı esnasında başarıya ulaşmış ve taraflar arasında Darfur'daki durumun iyileştirilmesi ve politik çözüm bulunması için antlaşmaya varılmıştır. BM *UNMIS*'in görevini 11 Temmuz 2011'de sona erdirmiştir. *UNAMID* görevi ise, 2003 sayılı BMGK kararı⁴⁷² ile 31 Temmuz 2012'ye uzatılmış daha sonra ise, 2063 sayılı kararla⁴⁷³ 31 Temmuz 2013'e uzatılmıştır.

Ancak bütün bu çabalar ve uluslararası destek, Darfur'daki şiddet olaylarını tamamen ortadan kaldırmamıştır. Güney Sudan 2011 yılı başında bağımsızlığına kavuşmuş, hakkında tutuklama emri çıkarılan ve soykırımdan sorumlu tutulan Sudan Devlet Başkanı Ömer El-Beşir ise 2010 yılında tekrar devlet başkanı seçilmiştir.

2.3.2.1. AB'nin Darfur Krizine Bakışı

AB'nin 1990'lardan itibaren Sudan'a karşı geliştirdiği politika El Beşir'in önderliğinde yapılan askeri darbe sonrasında, Sudan'ın gelişmesi amacıyla yapılan yardımların askıya alınması şeklinde gelişmiştir. Dolayısıyla 2003 krizi patlak verene kadar AB'nin Sudan ve özellikle Darfur'la olan ilişkisi son derece kısıtlıdır. AB ancak Darfur'dan Çad'a büyük bir insan akınının yaşanmaya başladığı 2003'ün ikinci yarısından itibaren durumla daha çok ilgilenmeye başlamıştır. Ayrıca 2002-2003 yılları için AB içerisinde Irak'a yapılacak olası bir operasyonla ilgili bir takım ayrışmalar ve AB seviyesinde krizle ilgili sağlam bir duruş ortaya konulamaması da Darfur'da yaklaşan insani felakete ve Sudan hükümetinin ve emrindeki Janjavid'lerin saldırılarına gerekli ilgiyi o dönemde vermemesine neden olmuştur.

AB 12-13 Aralık 2003 tarihlerinde yapılan Zirve'de, Sudan ve diğer birkaç Afrika ülkesindeki barış sürecinden duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. Burada bahsedilen IGAD (*Intergovernmental Authority on Development*) rehberliğinde Sudan Hükümeti ve güneydeki Sudan Halk Kurtuluş Ordusu arasında imzalanan Maçakos Protokolü (2002) ve Güvenlik Düzenlemeleriyle ilgili Protokol (2003)'dur. AB 2004 başında Sudan'da süregelen sivil savaşla ilgili olarak Konseyin 94/165/ODGP sayılı ortak duruşunda ortaya konulan silah ambargosunun devam ettirilmesi ve teknik destek ve askeri etkinliklerle ilgili diğer hizmetlerle finansal hizmetleri içine alacak şekilde ambargonun güçlendirilmesi amacıyla 2004/31/ODGP sayılı ortak duruşu kabul etmiştir. Bu ortak duruş, insani ihtiyaçlar ve mayın tarama

⁴⁷² BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 2003 numaralı kararı", 29 Temmuz 2011, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/438/85/PDF/N1143885.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi:01.03.2013)

⁴⁷³ BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 2063 numaralı kararı", 31 Temmuz 2012 numaralı kararı <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N12/447/43/PDF/N1244743.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi:01.03.2013)

etkinliklerini ambargo konusu dışında tutmuştur. Bu ortak duruşu tamamlayan Konsey tüzüğü (AT 131/2004) 26 Ocak 2004 tarihinde kabul edilmiştir.

AB, BM İnsan Hakları Komisyonu'nun 60. toplantısı (23 Nisan 2004) hazırlıkları döneminde 2572. Dış İlişkiler Konseyi toplantısı esnasında aldığı kararlarda, BM İnsan Hakları Komisyonu'nun yıllar içerisinde geliştirdiği sisteme duyduğu güveni yenilemiş ve Sudan da dâhil olmak üzere dünyanın çeşitli yerlerindeki çatışma alanlarını sayarak buralardaki insan haklarının durumuyla ilgili olarak çeşitli kararlar yayımlayacağı konusuna değinmiştir. Burada AB ve diğer uluslararası örgütlerin Darfur özelinde yaşanan sorunun vahametini ve insanlık felaketini doğru yorumlayamaması göze çarpmaktadır. İnsanların yerlerinden edilmeleri, yerlerinden edilen insanların göçe zorlanması ve dolayısıyla sığınmacı durumuna düşmeleri, bir gruba yönelik katliamlar sadece insan hakları konusunda sözel ya da yazılı değerlendirmeler aracılığıyla düzeltilebilecek ya da değinilebilecek konular değildir. Bunu takiben 8 Nisan 2004'te Çad hükümetinin arabuluculuğunda Hartum yönetimi, Sudan Özgürlük Ordusu (SLA) ve Adalet ve Özgürlük Hareketi (JEM) arasında İnsani Ateşkes Antlaşması (*N'Djamena Ceasefire Agreement*) imzalanca da Hartum yönetimi destekli Janjavid'lerin özellikle siyah Afrikalı kabileleri hedef alan saldırıları ve etnik temizlik kampanyası devam etmiştir. AB Dış İlişkiler Konseyi 2577.toplantısında⁴⁷⁴ tarafları *N'Djamena Ateşkes Antlaşması'na* uymaları yönünde uyarmış ve Hartum yönetiminden Janjavid'lerin özellikle siyah Afrikalı kabileleri hedef alan saldırılarına engel olmasını ve BM İnsani Yardım Konvoylarının geçisine izin verilmesi istenmiştir.

26 Mayıs 2004'te Hartum hükümeti ile Sudan Halk Kurtuluş Ordusu güç paylaşımı, Kardofan, Abyei, Nuba Dağları ve Mavi Nil bölgelerindeki saldırıların sona erdirilmesiyle ilgili protokolleri imzalamıştır. Bu duruma AB dönem başkanlığı bir bildirim yayımlayarak cevap vermiş ve bu protokollerin imzalanmasından duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir⁴⁷⁵.

Darfur'daki ve Sudan'daki durum 8 Nisan 2004 tarihli N'Djamena Ateşkes Antlaşması ve 26 Mayıs 2004'te Hartum hükümeti ile Sudan Halk Kurtuluş Ordusu arasında güç paylaşımı, Kardofan, Abyei, Nuba Dağları ve Mavi Nil bölgelerindeki saldırıların sona erdirilmesiyle ilgili protokolleri imzalanmasına rağmen bölgedeki

⁴⁷⁴ AB Resmi İnternet Sayfası, "2577. External Relations Council", 26-27 Nisan 2004, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/80143.pdf, (Erişim tarihi:01.03.2013)

⁴⁷⁵ AB Resmi İnternet Sayfası, "Declaration by the Presidency on behalf of the European Union to welcome the signing in Naivasha of the last three protocols leading to a framework peace agreement on Sudan", 4 Haziran 2004, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/cfsp/80623.pdf, (Erişim tarihi:01.03.2013)

insani felaket, yıkım ve katliamlar durdurulamamıştır. BM'nin bu duruma yaklaşımı insani yardım ve kurtarma çabalarını bir başlık altında toplamak için Haziran başında üç günlük Cenevre Konferansını gerçekleştirme şeklinde olmuştur. Ayrıca Afrika Birliği kendi misyonu için, Darfur'a 60 askeri gözlemci ve 300 koruma taburu sevkiyatını gerçekleştirmek için karar almıştır. AB bu gelişmelere, 2590. Genel İşler Dış İlişkiler Konseyi toplantısı⁴⁷⁶ sonucunda cevap vermiştir. Bu cevap ateşkes antlaşmalarının yapılmasından duyulan memnuniyeti, Hartum hükümeti ve desteklediği Janjavid'lerin bu antlaşmalara rağmen devam ettirdiği katliamların durdurulması gerekliliğini hatırlatmak, Haziran başında BM çatısı altında Cenevre'de yapılan Darfur'la ilgili acil yardım toplantısından ve Afrika Birliği'nin gerçekleştireceği misyondan duyulan memnuniyeti dile getirmekten başka bir yarar sağlamamıştır.

3 Haziran 2004'te başlayan BM nezdinde toplanan Cenevre acil yardım toplantısında AB dönem başkanlığını elinde bulunduran İrlanda adına Gelişme Bakanı Tom Kitt ve Avrupa Komisyonu İnsani Yardım Ofisi Başkanı Constanza Adinolfi tarafından temsil edilmiştir. AB dönem başkanlığı toplantısında, uluslararası toplumun Darfur'la ilgili olarak acil olarak harekete geçmesi gerektiği belirtilirken, Darfur'a yapılan mali yardımın artırılacağı ve uzun dönemde krizin çözümündeki politik çabaların destekleneceği açıklanmıştır. Ayrıca ateşkesin izlemesinin AB, Afrika Barış Tesis (African Peace Facility*) içerisinde yapılacağı duyurulmuştur. Avrupa Komisyonu İnsani Yardım Ofisi Başkanı Constanza Adinolfi ise, AB'nin krizle ilgili katkılarının 37 milyon dolar olduğunu belirtmiştir⁴⁷⁷.

Haziran 2004'de Darfur'da yaşanan krizin derinleşmesi ile beraber, Afrika Birliği'nin izleme misyonuyla ilgili verdiği kararı da göz önünde bulundurularak AB 2004/31/ODGP sayılı Ortak Duruşunda değişikliklere giderek, silah ve askeri ekipmanlarla ilgili ambargoyu Afrika Birliği'nin yapacağı barış operasyonu ile ilgili olarak muafiyetlere tabi tutmuştur⁴⁷⁸.

⁴⁷⁶ AB Resmi İnternet Sayfası, "2590. General Affairs and External Relations Council", 14 Haziran 2004, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/80951.pdf, (Erişim tarihi:01.03.2013)

* "The African Peace Facility", Afrika-Karayip- Pasifik ülkeleri- AB Konseyi 11 Aralık 2003, toplantısında, uzun süreli gelişmeyi hedefleyerek, 3/2003 sayılı kararla kurulmuştur. (Peace Facility for Africa (OJ L 345, 31.12.2003, p.108).

⁴⁷⁷ "Highlights of press briefing on situation in Darfur, Sudan", **Reliefweb**, 03 Haziran 2004, <http://reliefweb.int/report/sudan/highlights-press-briefing-situation-darfur-sudan>, (Erişim tarihi:03.03.2013)

⁴⁷⁸ AB Resmi İnternet Sayfası, "Council Common Position 2004/510/CFSP of 10 June 2004 amending Common Position 2004/31/CFSP concerning the imposition of an embargo on arms, munitions and military equipment on Sudan", <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32004E0510:EN:NOT>, (Erişim tarihi:03.03.2013)

Afrika Birliği'nin 6-8 Temmuz 2004'te Addis Ababa'da yaptığı Konsey toplantısı sonrasında AB dönem başkanlığı bildiriminde⁴⁷⁹, AB, Afrika Birliği ile iş birliği yapmanın önemine, Afrika Birliği'nin ilk barış izleme operasyonunun mali olarak 2003 yılında kurulan *African Peace Facility* tarafından sağlandığına, yeni dönem başkanlığı (Hollanda dönem başkanlığı) süresince de AB-Afrika Birliği iş birliğinin devam ettirileceğine, dikkat çekilmiştir. Genel İşler ve Dış İlişkiler 2597. toplantısı⁴⁸⁰ sonuçlarında, Darfur'daki durumla ilgili olarak insani yardımın halka ulaştırılmasının önünün açılması gerekliliği üzerinde durulmuş, uluslararası toplum ve üye ölkelerden insani yardım miktarının artırılması istenmiş, Afrika Birliği İzleme Misyonu'nun durumu yakından izlemesinin önemine vurgu yapılmıştır.

15 Temmuz'da Afrika Birliği nezdinde başlatılan barış müzakerelerinin sekteye uğraması, 3 Temmuz 2004 tarihli BM ve Sudan'ın ortaklaşa verdikleri tebliğ sonuçlarına uyulmamasından dolayı AB Dış İlişkiler Konseyi 2601. toplantısında⁴⁸¹, AB, BM ve Afrika Birliği'nin iş birliğinin artırılması, Darfur'a yapılacak teknik ve mali yardımın artırılması, tarafların acilen bir anlaşmaya varmak üzere masaya oturmaları gerekliliğinin altı çizilmiştir.

15 Temmuz'da Afrika Birliği nezdinde başlatılan barış müzakereleri sırasında karşı karşıya gelen Hartum hükümeti, Sudan Özgürlük Ordusu (SLA) ve Adalet ve Özgürlük Hareketi (JEM) arasında ilk aşamada bir antlaşmaya varılamaması ve Hartum yönetiminin Janjavid'lerin saldırılarını engellememesi üzerine AB 131/2004 sayılı Konsey tüzüğünde değişikliklere giderek, 27 Temmuz 2004 tarihli, 1353/2004 sayılı tüzüğünü kabul etmiřtir⁴⁸². Bu tüzük, 10 Temmuz 2004 tarihli 2004/31/ODGP sayılı ortak duruşunu tamamlar nitelikte olup, insani ve koruma amaçlı öldürücü olmayan askeri donanımların, BM ve AB barış operasyonlarında kullanılan materyeller, mayın temizleme donanımlarıyla Afrika Birliği'nin operasyonu esnasında kullanılacak olan ekipmanları ambargodan muaf tutmuştur. 30 Temmuz 2004'de BMGK Darfur'daki durumu ilk defa bir iç savaş olarak nitelendirdiği kararda (1556 sayılı karar) AB ile ilgili olarak Darfur'da yaptığı işler ile ilgili olarak duyduğu

⁴⁷⁹ AB Resmi İnternet Sayfası, "Declaration by the Presidency on behalf of the European Union on Africa and the African Union on the occasion of the AU Summit, Addis Ababa, 6-8 July 2004", 6 Temmuz 2004, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/cfsp/81352.pdf, (Erişim tarihi:01.03.2013)

⁴⁸⁰ AB Resmi İnternet Sayfası, "2597. General Affairs and External Relations Council", 12-13 Temmuz 2004, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/81416.pdf, (Erişim tarihi:01.03.2013)

⁴⁸¹ AB Resmi İnternet Sayfası, "2601. General Affairs and External Relations Council", 26 Temmuz 2004, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/81554.pdf, (Erişim tarihi:01.03.2013)

⁴⁸² AB Resmi İnternet Sayfası, "Council Regulation, (EC) No 1353/2004 of 26 July 2004 amending Regulation (EC) No 131/2004 concerning certain restrictive measures in respect of Sudan", <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:251:0001:0002:EN:PDF>, (Erişim tarihi:01.03.2013)

memnuniyeti dile getirmiş ve sorunun çözümü için daha fazla katılım beklediğini beyan etmiştir. Ağustos 2004'te dönemin BM Genel Sekreteri Sudan Özel temsilcisi Jan Pronk ve Sudan Hükümeti arasında yerlerinden edilmiş Darfur'luların geri dönüşü için güvenli bölgelerle ilgili bir Eylem Planı üzerinde anlaşmaya varsalar da Sudan hükümeti bu plana uymamıştır. AB 2603. Dış İlişkiler Konseyi toplantısı sonuçlarında⁴⁸³, Darfur'la ilgili eylem planına değinerek Sudan'ın bu plana uymamasından duyulan hoşnutsuzluğu ve Afrika Birliği'nin nezdinde başlatılan Abuja müzakerelerinden duyulan memnuniyeti dile getirmiştir. Ancak sözkonusu dönemde, saldırıların önünün kesilmesi gibi bir durum olmadığı gibi sivil halkın yerlerinden edilmesi ve katliamlar da devam etmiştir.

Darfur'da durum bu şekildeyken, Almanya, Birleşik Krallık ve ABD'nin öncülüğünde BMGK 11 üyesinin olumlu oyuyla yeni bir karara imza atmıştır. 1564 sayılı kararla Darfur'daki katliamların ve yerlerinden edilmenin durdurulmaması durumunda, Sudan hükümetine petrol ambargosu uygulanacağı ve hükümet temsilcilerinin seyahat serbestileriyle ilgili kısıtlamalara gidileceği uyarısında bulunulmuştur. Buna karşılık AB dönem başkanlığı bu kararı desteklediğini ve karardan duyduğu memnuniyeti gösteren bir bildiri yayımlamıştır⁴⁸⁴.

AB 4-5 Kasım 2004 tarihli Brüksel Zirvesi'ne hazırlanırken, 3 Kasım 2004'te Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi 2614. toplantısı Sudan'daki ve Irak'taki duruma odaklanmıştır⁴⁸⁵. 2614. toplantı sonuçlarında AB, Sudan Hükümeti'nden BMGK 1556 ve 1564 sayılı kararlarına acilen uymasını istemiş, Abuja müzakerelerinin kaldığı yerden devam etmesi çağrısı yapmış, Afrika Birliği'nin 20 Ekim 2004'te AMIS görevinde bulunan kişilerin sayısının artırılmasından duyulan memnuniyeti dile getirmiş, Afrika Birliği misyonunun genişletilmesi için *African Peace Facility* kapsamında 80 milyon avro'luk bir destek sağlanacağını belirtmiştir. 4-5 Kasım 2004'te yapılan Brüksel Zirvesi'nde⁴⁸⁶ bu sonuçların onaylandığı bildirilerek, Sudan Hükümeti'nden uluslararası toplumun taleplerinin yerine getirmesi istenmiştir.

⁴⁸³ AB Resmi İnternet Sayfası, "2603. External Relations Council", 13 Eylül 2004, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/81897.pdf, (Erişim tarihi:01.03.2013)

⁴⁸⁴ AB Resmi İnternet Sayfası, "Declaration by the Presidency on behalf of the European Union on the adoption of UN SC Resolution 1564 on Sudan", 23 Eylül 2004, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/cfsp/82014.pdf, (Erişim tarihi:01.03.2013)

⁴⁸⁵ AB Resmi İnternet Sayfası, "2614. General Affairs and External Relations Council", 2 Kasım 2004, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/82621.pdf, (Erişim tarihi:03.03.2013)

⁴⁸⁶ AB Resmi İnternet Sayfası, "Brüksel Zirvesi", 4-5 Kasım 2004, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/82534.pdf, (Erişim tarihi:03.03.2013)

Ekim ayı içerisinde Hartum yönetimi ve Güney Sudan arasında yapılan altı protokolü nihayete erdirecek olan Barış Antlaşması üzerinde mutabakata varmışlardır. 18-19 Kasım 2004'te, BMGK bu antlaşmayı sonuca bağlamak için toplanmış ve 1574 sayılı kararı almıştır*. AB Dış İlişkiler Konseyi 2622. toplantısı sonuçlarında⁴⁸⁷, 1574 sayılı kararla, BMGK'nın 1556 ve 1564 sayılı kararlarına atıfta bulunarak Sudan hükümetine bu kararlara uygun hareket etmesi gerekliliğini bildirmiş, Darfur'daki insani felaketten duyduğu endişeyi dile getirmiş ve Afrika Birliği AMIS görevini desteklediğinin altını çizmiştir. Ayrıca Darfur halkının acil insani yardıma olan ihtiyacını yenilerken, AB'den 325 milyon avro'luk bir miktarın şimdiye kadar Darfur'a insani yardım şeklinde tahsis edildiğini bildirmiştir. Ayrıca aynı Konsey toplantısında Afrika'da barış ve güvenliğin tesisine katkıyla ilgili AGSP eylem planı ve 13 Aralık 2004'teki 2631. Dış İlişkiler Konseyinde⁴⁸⁸ Afrika'da barış ve güvenlik tesisine katkı için AGSP uygulama kılavuz ilkeleri onaylanmıştır. Bu inisiyatifte operasyonun aslen Afrika karakterli olması ve diğer aktörlerle iş birliği sağlanmasının altı çizilmiştir.

AB 16-17 Aralık 2004 tarihli Zirvesi'nde⁴⁸⁹ Darfur'daki Afrika Birliği misyonuna desteğinin devam edeceğini belirtmiş ve Darfur'la ilgili kararların daha önceki Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyleri'nde verildiğinin altını çizmiştir. AB bu dönem içerisinde AGSP çatısı altında, Bosna-Hersek polis misyonu, Makedonya'da EUPOL PROXIMA, Gürcistan'da THEMIS hukuk'un üstünlüğü misyonunu devam ettirmekte olup, Bosna Hersek'te ALTHEA askeri operasyonunu başlatmıştır.

AB içerisinde Darfur'da yaşanan insanlık dramının baş sorumluları Sudan hükümeti, Janjavid'leri ve diğer asi grupların Uluslararası Ceza Mahkemesi önünde yargılanmaları gerektiği, sıkça dile getirilmeye başlanmıştır. Özellikle Uluslararası Tahkikat Komisyonu'nun verileri ile Afrika Birliği İzleme Misyonu verileri durumun aciliyetini göstermekteydi. 13-26 Ocak 2005 tarihleri arasında Darfur'da Hükümet Güçleri ve Janjavid'lerin sivil halka hava akını yaptıkları belirlenmiştir. Bu durum 31

* BMGK 1574 numaralı kararında, Hartum Yönetimi ve Halk Kurtuluş Örgütü (Güney Sudan) arasında altı protokolü takiben Barış Antlaşması'nın imzalanması için acele etmesi çağrısında bulunulmuştur. UNAMIS'in görevi 10 Mart 2005'e kadar uzatılmış, Darfur içinse Hartum Hükümetinden, asi gruplardan ve tüm silahlı çatışanlardan silahları bırakması Darfur'daki insani yardım gruplarının güvenliğinin tehlikeye atmaması istenmiştir

⁴⁸⁷ AB Resmi İnternet Sayfası, " 2622.External Relations Council", 22-23 Kasım 2004, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/82773.pdf, (Erişim tarihi:03.03.2013)

⁴⁸⁸ AB Resmi İnternet Sayfası, " 2631.External Relations Council", 13 Aralık 2004, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/83084.pdf, (Erişim tarihi:03.03.2013)

⁴⁸⁹ AB Resmi İnternet Sayfası, "Brüksel Zirvesi", 16-17 Aralık 2004, http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/83201.pdf, (Erişim tarihi:03.03.2013)

Ocak 2005 tarihinde yapılan Dış İlişkiler Konseyi, 2637. toplantısında⁴⁹⁰ ve AB dönem başkanlığının 7 Şubat 2005'teki bildiriminde⁴⁹¹ dile getirilmiştir. Darfur'daki insalık felaketinin sorumlularının Uluslararası Ceza Mahkemesi önünde hesap vermeleri gerekliliği ve Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin statüsü ile ilgili 2003/444/ODGP Konsey ortak duruşunda⁴⁹² (16 Haziran 2003) Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi 2641. toplantısı⁴⁹³ sonuçlarında tekrar altını çizmiştir. AB 2650. Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi'nde⁴⁹⁴ de Darfur'daki şiddetin Uluslararası Ceza Mahkemesine havale edilmesi gerekliliği yinelemiş ve BM Sudan misyonunun kurulması için BMGK'ya çağrıda bulunmuştur. Bunun sonucunda BMGK 1590 sayılı kararıyla⁴⁹⁵ UNMIS'in (*UN Mission in the Sudan*) başlangıç aşamasında altı aylık olmak üzere kurulması kararını vermiştir. Akabinde Tahkikat Komisyonu'ndan gelen rapor doğrultusunda BMGK Darfur bölgesindeki durumu Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne havale ettiğini bildiren 1593 sayılı kararını yayımlamıştır⁴⁹⁶.

Darfur'daki durumla ilgili olarak Nisan 2005 sonunda Afrika Birliği Barış ve Güvenlik Konseyi, AMIS gücünü 6,171 askeri 1560 sivil personele çıkarma kararı almıştır⁴⁹⁷. Uluslararası Ceza Mahkemesi BMGK'nın 1593 sayılı kararı gereğince Darfur'daki insani felaketle ilgili olarak soruşturma başlatmıştır. Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi 23-24 Mayıs 2005'te yaptığı 2660. toplantısında⁴⁹⁸ Afrika Birliği'nin Sudan misyonunu artırma kararını olumlu karşılayarak, askeri ve sivil açıdan yardımda bulunacağı taahhütünde bulunmuş Darfur'da problemin çözümünün askeri

⁴⁹⁰ AB Resmi İnternet Sayfası, "2637. General Affairs and External Relations Council", 31 Ocak 2005, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/83662.pdf, (Erişim tarihi:03.03.2013)

⁴⁹¹ AB Resmi İnternet Sayfası, "Declaration by the Presidency on behalf of the European Union on the report by the International Commission of Inquiry on Darfur", 7 Şubat 2005, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/cfsp/83609.pdf, (Erişim tarihi:03.03.2013)

⁴⁹² AB Resmi İnternet Sayfası, "Council Common Position 2003/444/CFSP of 16 June 2003 on the International Criminal Court ", http://europa.eu/legislation_summaries/other/r10150_en.htm, (Erişim tarihi:03.03.2013)

⁴⁹³ AB Resmi İnternet Sayfası, "2641. General Affairs and External Relations Council", 21 Şubat 2005, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/83909.pdf, (Erişim tarihi:03.03.2013)

⁴⁹⁴ AB Resmi İnternet Sayfası, "2650. General Affairs and External Relations Council", 16. Mart 2005 http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/84485.pdf, (Erişim tarihi:03.03.2013)

⁴⁹⁵ BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1590 numaralı kararı", 24 Mart 2005, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/284/08/PDF/N0528408.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi:03.03.2013)

⁴⁹⁶ BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1593 numaralı kararı", 31 Mart 2005, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/292/73/PDF/N0529273.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi:03.03.2013)

⁴⁹⁷ Human Rights Watch, **Expand African Union Mission in Darfur Human Rights Watch Letter to the African Union Peace and Security Council**, 07 Mayıs 2005, <http://www.hrw.org/news/2005/05/07/expand-african-union-mission-darfur>, (Erişim tarihi:26.02. 2013)

⁴⁹⁸ AB Resmi İnternet Sayfası, "2660. General Affairs and External Relations Council", 23-24 Mart 2005, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/85008.pdf, (Erişim tarihi:03.03.2013)

yolunun olmadığı tarafların Abudja müzakerelerini tekrar ele alıp bir sonuca varmaları sayesinde problemin çözüleceği belirtilmiştir. Bunun akabinde Konsey 30 Mart 2005'te 2005/411/ODGP ortak duruşuyla⁴⁹⁹ 2004/31/ODGP ortak duruşunda değişikliklere giderek, BMGK 1591 sayılı kararını göz önünde bulundurarak, Darfur'da güvenliği tehlikeye atan, şiddete devam eden, insan hakları ihlallerinde bulunan kişilerle ilgili daha fazla kısıtlayıcı önlemler alınacağını altını çizmiştir. Aynı gün içerisinde bu ortak duruşu tamamlayan, 131/2004 AT Konsey tüzüğünde değişiklik yapan 838/2005 AT Konsey tüzüğünü⁵⁰⁰ da kabul edilmiştir.

AB 2005 senesinin ilk yarısından itibaren taslak Anayasal Antlaşma'nın üye ülkelerce onaylanması aşamasında bulunmaktadır. 16-17 Haziran 2005 tarihli Brüksel Zirvesi'nde, Avrupa için bir Anayasa hazırlayan Antlaşma ile ilgili Devlet ve Hükümet Başkanları bir bildirim yayımlamışlardır. Aynı zirve sonuçlarında⁵⁰¹, Darfur'daki durumla ilgili olarak taraflara Abuja müzakerelerini tekrar ele almaları konusunda acil çağrı yapılmıştır. Ayrıca zirvede AB-Afrika Politik iş birliğini güçlendirmek amacıyla AB-Afrika stratejisi geliştirilmesine karar verilmiştir.

2005 Temmuz ayı içerisinde, yaşanan olumlu gelişmelere paralel olarak AB Sudan'la ilgili olarak birçok karar almıştır. Konsey 2005/556/ODGP ortak eylemiyle⁵⁰² de Sudan için Pekka Haavisto'yu AB Özel Temsilcisi atamıştır. Söz konusu özel temsilci AB'nin AMIS'e yaptığı katkıların koordinasyonunu yapmakla görevli olup Addis Ababa'daki Afrika Birliği emir komuta zinciri ile Addis Ababa'daki AB koordinasyon merkezi içerisindeki Politik, Askeri, Polis danışmanlarla koordineli bir biçimde çalışacaktır. Özel Temsilci Kapsamlı Barış Antlaşması'nın uygulamasını izlemek ve Darfur'da politik çözüm için ortaklarla beraber çalışmakla yükümlüdür. Daha önceki Dış İlişkiler Konseyi kararlarında vurgu yapıldığı gibi 18 Temmuz 2005'te Konsey 2005/557/ODGP⁵⁰³ ortak eylemiyle Sudan'daki Afrika Birliği görevine

⁴⁹⁹ AB Resmi İnternet Sayfası, "Council Common Position 2005/411/CFSP of 30 May 2005 concerning restrictive measures against Sudan and repealing Common Position 2004/31/CFSP", <http://eur-law.eu/EN/Council-Common-Position-2005-411-CFSP-30-May,122322,d> , (Erişim tarihi:03.03.2013)

⁵⁰⁰ AB Resmi İnternet Sayfası, "838/2005 AT Konsey Tüzüğü, Council Regulation (EC) No 838/2005 of 30 May 2005 amending Regulation (EC) No 131/2004 concerning certain restrictive measures in respect of Sudan", <http://eur-law.eu/EN/Council-Regulation-EC-No-838-2005-30-May,122224,d>, (Erişim tarihi:03.03.2013)

⁵⁰¹ AB Resmi İnternet Sayfası, "Brüksel Zirvesi", 16-17 Haziran 2005, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/85349.pdf, (Erişim tarihi:03.03.2013)

⁵⁰² AB Resmi İnternet Sayfası, "Council Joint Action 2005/556/CFSP of 18 July 2005 appointing a Special Representative of the European Union for Sudan", <http://eur-law.eu/EN/Council-Joint-Action-2005-556-CFSP-18-July,149305,d>, (Erişim tarihi:03.03.2013)

⁵⁰³ AB Resmi İnternet Sayfası, "2005/557/ODGP Council Joint Action 2005/557/CFSP of 18 July 2005 on the European Union civilian-military supporting action to the African Union mission in the Darfur region of Sudan", <http://eur-law.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2005:188:0046:0051:EN:PDF>, (Erişim tarihi:03.03.2013)

sivil-askeri destek sağlama kararı almıştır. Politik ve Güvenlik Komitesi bu destek görevinde, Konsey'in sorumluluğu içerisinde AB destek görevinin politik kontrolü ve stratejik yönlendirmesinden sorumludur. AB Özel Temsilcisi'ne askeri açıdan yardım etmek için askeri bir danışman atanması Politik ve Güvenlik Komitesi'nin 1/2005 Darfur kararıyla (2005/653/ODGP) gerçekleşmiştir⁵⁰⁴.

AB 2005 Temmuz ayı içerisinde BMGK 1591 sayılı kararına uygun olarak AT 1184/2005 Konsey tüzüğüyle⁵⁰⁵ Darfur'da güvenliği tehlikeye atan, şiddete devam eden, insan hakları ihlallerinde bulunan Ekler 1 kısmında belirtilen gerçek ya da tüzel kişilerin doğrudan ya da dolaylı olarak tüm sahip oldukları, kontrol ettikleri mal varlıklarının dondurulması kararına varılmıştır. 2005 sonbaharında AB, Darfur'daki AMIS görevinde çeşitli ilerlemeler kaydetmiş ve polis ünitesine de destek vermeye başlamıştır. Darfur'la ilgili olarak Afrika Birliği Darfur'daki çatışmanın sonuçlandırılması ile ilgili prensipler bildiriminin uygulamaya konulması için çeşitli çalışma grupları çerçevesinde toplantılarına başlamıştır. AB dönem başkanlığı 23 Eylül'de yaptığı Sudan'la ilgili açıklamada Darfur çatışmasının sonuçlandırılması ile ilgili prensipler bildiriminin uygulamaya konulması için çeşitli çalışma grupları çerçevesinde toplantılara başlanmasından memnuniyet duyduğunu dile getirirken, aynı zamanda da bu görüşmelere rağmen Darfur'da çok şiddetli çatışmaların hız kesmeden devam etmesinden endişe duyduğunu açıklamıştır⁵⁰⁶. AB Troyka'sı Ekim başında temaslarda bulunmak için Sudan'a hareket etmiş bu dönem içerisinde Janjavid'ler ilk defa AMIS'e saldırıda bulunmuş, birçok kişinin ölümüne neden olmuş, birçoğunu ise kısa süreli de olsa rehin almıştır. Bu durum AB dönem başkanlığınca şiddetle kınanmıştır⁵⁰⁷.

30 Ekim 2005'te Kapsamlı Barış Antlaşması'nın uygulanmasının izlenmesi ve uygulamasının desteklenmesi ile ilgili olarak Ulusal Birlik Hükümeti, IGAD, İtalya, Hollanda, Norveç, Birleşik Krallık ve ABD'nin temsilcilerinden oluşturulan bir

⁵⁰⁴ AB Resmi İnternet Sayfası, "2005/653/CFSP: Political and Security Committee Decision Darfur/1/2005 of 29 July 2005 appointing a Military Adviser to the European Union Special Representative for Sudan", <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32005D0653:EN:NOT>, (Erişim tarihi:03.03.2013)

⁵⁰⁵ AB Resmi İnternet Sayfası, "Council Regulation (EC) No 1184/2005 of 18 July 2005 imposing certain specific restrictive measures directed against certain persons impeding the peace process and breaking international law in the conflict in the Darfur region in Sudan", <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2005:193:0009:0016:EN:PDF>, (Erişim tarihi:03.03.2013)

⁵⁰⁶ AB Resmi İnternet Sayfası, "Statement by the Presidency on behalf of the European Union on Sudan", 23 Eylül 2005, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/cfsp/86350.pdf, (Erişim tarihi:03.03.2013)

⁵⁰⁷ AB Resmi İnternet Sayfası, "Statement by the Presidency on behalf of the European Union on Darfur", 12 Ekim 2005, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/cfsp/86530.pdf, (Erişim tarihi:03.03.2013)

Değerlendirme ve Tekâmül Komisyonu (*Assessment and Evaluation Commission*) kurulmuştur. AB, Arap Ligi ve Afrika Birliği'yle gözlemci statüsünde bu komisyon içerisinde yer almaktadır. Konseyi AB ile Arap Birliği'nin ortak bir yaklaşım içerisinde ilerleyen dönemlerde Darfur'da ortak inisiyatifler alabileceği ile ilgili ilk sinyallerini de vermiştir. 15-16 Aralık 2005'te toplanan Brüksel Zirvesi'nde⁵⁰⁸, Haziran 2005 Zirvesi'nde karar verildiği şekilde AB-Afrika politik iş birliğini güçlendirmek amacıyla geliştirilen Afrika Stratejisi de kabul edilmiştir.

2005 sonu itibarıyla, Darfur'daki insanlık dramı hız kesmeden devam etmiştir. 2 milyon kişi yerlerinden edilmiş, yerlerinden edilmiş kişilerin 200.000'i Çad'a sığınmış, 1,8 milyon kişi Darfur'daki çeşitli kamplara alınmış, yaklaşık 200.000 kişi ise katliamlara kurban verilmiştir. AB bu dönem içerisinde Darfur'daki durumun vahametini korumasından ötürü, Afrika Birliği'nde de çokça üzerinde durulan ve BMGK seviyesinde de olumlu karşılanan Afrika Birliği ile iş birliği halinde bir acil durum planı hazırlanması ve BM gücünün bölgeye girmesinin sağlanması durumuna olumlu yaklaşılmaktaydı. Afrika Birliği 10 Mart 2006'da yaptığı 46. Barış ve Güvenlik Konseyi toplantısı⁵⁰⁹ sonucunda AMIS'in görevini BM'ye devretmeye prensipte karar verdiğini ve AMIS'in görevini 30 Eylül 2006'ya kadar uzattığını açıklamıştır. Darfur'da ise özellikle insani yardım gruplarına ve çeşitli misyonlara yönelik caydırıcı eylemler ve saldırılar devam etmekte aynı zamanda da çatışmalar Abuja müzakereleri devam ederken onunla paralel olarak gitmekteydi. Avrupa Parlamentosu, 6 Nisan 2006'da Sudan'la ilgili bir karar yayımlayarak ilk defa BM 2005 Zirvesi'nde, liderler tarafından ortaya konulan; soykırım, insanlığa karşı suç gibi suçlarla mücadele etmek için dünyanın dört bir yanından katılan sivil toplum kuruluşlarını içine alan Koruma Sorumluluğu (*Responsibility to Protect*⁵¹⁰) konseptine atıfta bulunarak, BM'nin Sudan'daki sivil halkı acilen koruması gerekliliğini dile getirmiştir⁵¹¹.

Müzakerelerde 5 Mayıs 2006 tarihinde Sudan hükümeti ve Sudan Özgürlük Hareketi arasında Darfur'la ilgili olarak bir anlaşmaya varılmıştır. Bu anlaşma Abuja Antlaşması olarak anılmaktadır. AB bu antlaşmanın imzalanmasından memnuniyet

⁵⁰⁸ AB Resmi İnternet Sayfası, "Brüksel Zirvesi", 15-16 Aralık 2005, http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/87642.pdf, (Erişim tarihi:04.03.2013)

⁵⁰⁹ Afrika Birliği Resmi İnternet Sayfası, "Communiqué of the 46th meeting of the African Union Peace and Security Council of 10 March 2006", http://www.africa-union.org/root/au/News/Communique/2006/PSC/46th/Communique%C3%A9_46th.pdf, (Erişim tarihi:04.03.2013)

⁵¹⁰ International Coalition for the Responsibility to Protect, **Crisis in Darfur**, <http://www.responsibilitytoprotect.org/>, (Erişim tarihi:04.03.2013)

⁵¹¹ AB Resmi İnternet Sayfası, "European Parliament resolution on Darfur", 6 Nisan 2006, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2006-0142+0+DOC+XML+V0//EN&language=EN>, (Erişim tarihi:04.03.2013)

duymuş ve yürürlüğe girmesinden itibaren Darfur'un gelişmesi ve yeniden yapılandırılmasına katkıda bulunacağını ve diğer aktörlerle (BM, Dünya Bankası gibi) iş birliği içerisinde olacağını beyan etmiştir⁵¹². AB 15-16 Haziran 2006 tarihlerinde icra edilen Brüksel Zirvesi'nde⁵¹³, Afrika ile ilgili bir bildirim yayımlayarak, Darfur Barış Antlaşması'nın aciliyetle uygulamaya konulması gerekliliğini ve *AMIS* görevinden BM Barış Gücü Operasyonu'na yumuşak bir geçiş yapılmasını desteklediğini beyan etmiştir.

2006 yaz aylarında Darfur Barış Antlaşmasına rağmen Darfur'daki insanlık dramının önüne geçilememiştir. Afrika Birliği aldığı kararlarda barış anlaşmasına uymayan taraflarla ilgili daha fazla kısıtlayıcı önlemler alınacağını ve *AMIS* görevinin BM Barış Gücü Operasyonuna devredileceğini bildirmiştir. AB Dış İlişkiler Konseyi düzeyinde yapılan açıklamalarda da bu devire olumlu bakıldığı bildirilmiştir. 1 Ağustos 2006'da BMGK 1706 sayılı kararını yayımlamış ve BM Sudan misyonunu Darfur'a genişletmiştir. Ancak bu yeni misyon Sudan tarafından geri çevrilmiştir. Aynı zamanda *AMIS*'ten bir BM Barış Gücü Operasyonu'na geçiş de tamamlanamadığı için AB, Darfur bölgesinde görev yapan *AMIS* gücüne sivil-askeri desteğini Aralık 2006'ya kadar uzatma kararı almıştır⁵¹⁴. Aynı dönem içerisinde, Avrupa Parlamentosu yayımladığı Sudan'la ilgili kararda, Sudan hükümetinin Darfur'da kendi vatandaşlarını koruma sorumluluğunda yenilgiye uğradığını belirterek, Sudan'a BMGK 1706 sayılı kararına uyma çağrısında bulunmuştur.⁵¹⁵

Kasım 2006'da BM Genel Sekreteri'nin çabalarıyla Sudanlı yetkililerle bir görüşme yapılmış ve bu görüşmede Sudan'lı yetkililer prensipte Sudan için, Afrika Birliği ve Birleşmiş Milletler Birleşik Görevini kabul etmişlerdir. Bu görüşmeler sonucunda Addis Ababa Antlaşması imzalanmıştır. Ancak Sudan hükümeti bu Antlaşmaya sadık kalmamış ve Darfur'da sivil halka karşı hava akını gerçekleştirmiştir. 14-15 Aralık 2006 Brüksel Zirvesi'nde Sudan'daki durumu da içine alacak şekilde Afrika ile ilgili bir bildirim yayımlanmıştır. Bu bildirimde Darfur'daki ve Güney Sudan'daki barış antlaşmalarını ihlal eden saldırılardan

⁵¹² AB Resmi İnternet Sayfası, "2728. General Affairs and External Relations Council", 15 Mayıs 2006, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/89618.pdf, (Erişim tarihi:04.03.2013)

⁵¹³ AB Resmi İnternet Sayfası, "Brüksel Zirvesi", 15-16 Haziran 2006, http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/90111.pdf, (Erişim tarihi:04.03.2013)

⁵¹⁴ AB Resmi İnternet Sayfası, "2755. General Affairs and External Relations Council", 17 Ekim 2006, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/91350.pdf, (Erişim tarihi:04.03.2013)

⁵¹⁵ AB Resmi İnternet Sayfası, "European Parliament resolution on the situation in Darfur, 28 Eylül 2006, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2006-0387+0+DOC+XML+V0//EN&language=EN>, (Erişim tarihi:04.03.2013)

duyduğu memnuniyetsizliği dile getirmiş ve Sudan hükümetine BMGK kararlarına uyması gerekliliğini yinelemiştir⁵¹⁶.

Ocak 2007'den itibaren BM Genel Sekreteri Sudan Özel görevlisi Jan Eliasson ve Sudan Devlet Başkanı Ömer El-Beşir arasında BM Barış Gücü ile ilgili görüşmelere başlanmıştır. Bu görüşmelere AB de destek vermiştir. Bu dönemde BM İnsan Hakları Konseyi Sudan'a bir değerlendirme misyonu gönderme kararı almıştır. Ancak bu müzakereler sürerken Darfur'da Barış Antlaşması ihlal edilmekte ve sivil halk üzerine hava akınları da devam etmekteydi. Sudan ayrıca BM Barış Gücü'nün konuşlandırılmasına olumlu bakmamakta ve süreci sürüncemede bırakmaktaydı. Avrupa Parlamentosu, 15 Şubat 2007'de Darfur'la ilgili yayımladığı kararda⁵¹⁷ ve AB Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi'nin 12 Şubat'ta⁵¹⁸ yaptığı toplantı sonuçlarında, insani yardım koridorlarını ve sivil halkı korumak amacıyla Sudan hükümetinden izin beklenmeksizin BM Barış Gücü'nün bölgeye gönderilmesi kararı verilmesi için çağrıda bulunmuştur.

Afrika Birliği, BM ve Sudan arasında BM Barış Gücü'nün konuşlandırılmasıyla ilgili müzakerelerin bir neticeye varmamasından ötürü *AMIS* görevini 2007 başı itibarıyla 6 ay daha uzatmıştır. Bu duruma binaen, AB de Afrika Birliği misyonuna sivil-askeri destek görevini 30 Temmuz 2007'ye tekrar değerlendirmek üzere uzatma kararı almıştır. Böylelikle misyonun devamı için 2,215 milyon avroluk bir tutar öngörülmüştür⁵¹⁹. 25 Mayıs 2007'de yapılacak olan AKP-AB (Afrika Karayip Pasifik ülkeleri ve AB) Bakanlar Kurulu toplantısı öncesinde *AMIS*'e ek bir hibe ve *African Peace Facility*'nin finanse edilmesiyle ilgili hazırlıklar yapılmaya başlanmıştır⁵²⁰. Bu toplantı sonucunda *African Peace Facility*'nin finansmanı için ek 100 milyon avro öngörülmüş olup, bunun bir miktarının da *AMIS*'e ayrılması planlanmıştır⁵²¹.

⁵¹⁶ AB Resmi İnternet Sayfası, "Brüksel Zirvesi", 14-15 Aralık 2006, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/92202.pdf, (Erişim tarihi:04.03.2013)

⁵¹⁷ AB Resmi İnternet Sayfası, "European Parliament resolution on the situation in Darfur", 15 Şubat 2007, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2007-0052+0+DOC+XML+V0//En>, (Erişim tarihi:07.03.2013)

⁵¹⁸ AB Resmi İnternet Sayfası, "2780. General Affairs and External Relations Council", 12 Şubat 2007, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/92758.pdf, (Erişim tarihi:07.03.2013)

⁵¹⁹ AB Resmi İnternet Sayfası, "2795-2796.. General Affairs and External Relations Council", 23-24 Nisan 2007, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/93798.pdf, (Erişim tarihi:07.03.2013)

⁵²⁰ AB Resmi İnternet Sayfası, "2799. General Affairs and External Relations Council", http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/94115.pdf, (Erişim tarihi:07.03.2013)

⁵²¹ AB Resmi İnternet Sayfası, "Main results of the ACP-EC Joint Council of Ministers: trade and financial issues", 25 Mayıs 2007, http://www.eu-un.europa.eu/articles/en/article_7059_en.htm, (Erişim tarihi:07.03.2013)

Sudan hükümeti Haziran 2007’de Darfur’da Afrika karakterli, hibrit bir Afrika Birliği-BM gücünün kurulmasını kabul etmiştir. AB Dış İşleri Konseyi toplantı sonuçlarında Afrika Birliği-BM gücüne destek vereceğini ve bu misyonun kurulmasından memnuniyet duyduğunu belirtmiştir. Konsey, Darfur krizini bölgesel bir kriz olarak değerlendirdiği için ve Darfur’daki insanlık dramından dolayı, Çad ve Orta Afrika Cumhuriyeti’ne sığınmacı akını yaşandığı için bu bölgeleri de içine alacak şekilde bir BM Misyonu’nun geliştirilmesi gerekliliğini savunmaktaydı. 10 Ağustos 2007’de BM Genel Sekreteri’nin raporunda, bölgeye Avrupa Birliği askeri yeteneklerini de içine alacak şekilde çok boyutlu bir gücün konuşlandırılması önerilmiştir. Nihayetinde BMGK 1778 sayılı kararında⁵²², Çad ve Orta Afrika Cumhuriyeti’nde bir BM misyonu kurulmasını (BM Orta Afrika Cumhuriyeti ve Çad Misyonu -*United Nations Mission in the Central African Republic and Chad (MINURCAT)* ve operasyonun başlangıç seviyesinden itibaren 12 aylık bir süre için AB güçlerinin de bu misyonun bir parçası olmasını öngörmüştür. Konsey 15 Ekim 2007’de 2007/677/ODGP ortak eylemiyle⁵²³ Çad ve Orta Afrika Cumhuriyeti’nde AB askeri operasyonu (*EUFOR Tchad/RCA*) yapılmasına karar vermiştir. Bu kararda ve operasyon sahasında Fransa önemli rol oynarken, Konsey’in 2007/677/ODGP ortak eylem kararı oybirliğiyle alınmasına rağmen Birleşik Krallık ve Almanya operasyon sahasında yer almaktan kaçınmıştır. *EUFOR Çad/Orta Afrika Cumhuriyeti* operasyonu Sudan’daki *UNAMID*’le paralel bir şekilde yürütülmekte ve bölgenin, sığınmacıların ve yardım koridorlarının güvenliğinin sağlanması açısından ve Darfur krizinin çözümü için önemli bir adım olarak görülebilir.

AB Afrika ile ilgili ilişkilerinde bu dönem içerisinde, Portekiz dönem başkanlığı nezdinde başlatılan çalışmaları, AB’nin Başkanlık adına temsil edildiği, Avrupa Komisyonu ve Afrika Birliği’nin katılımıyla 7-8 Aralık 2007’de Feira/Portekiz’de barış ve güvenlik, demokratik yönetim ve insan hakları, ticaret ve bölgesel bütünleşme, Yeni Bin Yıl’ın Gelişme Hedefleri (*Millenium Development Goals*), enerji, iklim değişikliği, göç, dolaşım serbestisi ve istihdam, bilim, bilgi toplumu, uzay gibi konularda geliştirilen ve karşılıklı işbirliklerini içeren AB-Afrika Stratejisi kabul edilmesiyle devam etmiştir⁵²⁴. Sivil alanda bu gelişmeler yaşanırken, AB Darfur’da *AMIS* görevine sivil ve askeri destek sağlayan misyonunu Afrika karakterli, hibrit bir

⁵²² BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1778 sayılı kararı", 25 Eylül 2007, [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1778\(2007\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1778(2007)), (Erişim tarihi:07.03.2013)

⁵²³ AB Resmi İnternet Sayfası, "Council Joint Action 2007/677/CFSP of 15 October 2007 on the European Union military operation in the Republic of Chad and in the Central African Republic", http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/oj/2007/l_279/l_27920071023en00210024.pdf, (Erişim tarihi:07.03.2013)

⁵²⁴ "Lisbon Summit", *News and Resources on the Joint Africa-EU Strategy*, 8-9 Aralık 2007, <http://europafrika.net/2007/05/20/lisbon-summit/>, (Erişim tarihi:07.03.2013)

Afrika Birliği-BM gücü olan *UNAMID*'in devreye girmesi ile birlikte lağvedeceğini, 2007/887/OGDP ortak eylemiyle⁵²⁵ bildirmiştir. *AMIS* görevinin Ocak 2008'de bitmesinden sonra AB, EUFOR ad/Orta Afrika Cumhuriyeti askeri operasyonunu 28 Ocak 2008'de 2008/101/ODGP Konsey kararıyla⁵²⁶ başlatma kararı almıştır. EUFOR ad/Orta Afrika Cumhuriyeti askeri operasyonunun temeli 2007 sonlarında dönemin Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy ve ODGP Yüksek Temsilcisi Javier Solana'nın görüşmelerine dayanmaktadır. Bu yeni operasyona Fransa'nın desteği bölgede 1986'dan beri Fransa menşeli Atmaca Harekâtı (*Opration Epervier**) adıyla devam ettirilen operasyonun bir AB kimliği altında yeni bir operasyona devredilerek ad'da ve bölgede Fransa etkisinin devam ettirilmesinin bir göstergesi olarak algılanabilir.

2008 yılı içerisinde AB tarafında Sudan'la ilgili olarak en büyük sıkıntı yaratan durum, Sudan'ın Uluslararası Ceza Mahkemesiyle iş birliğine gitmeyi geri çevirmesi ve tüm barış antlaşmalarına rağmen ateşkes ihlalleri ve şiddetli çatışmaların yaşanmasıdır. Bu durum birçok Dış İlişkiler Konseyi toplantısı sonucunda ve başkanlık bildiriminde beyan edilmiştir.

24 Eylül 2008'de BMGK 1834 sayılı kararını⁵²⁷ yayımlayarak *EUFOR ad/Orta Afrika Cumhuriyeti* askeri operasyonunun bitişiyle beraber *EUFOR ad/Orta Afrika Cumhuriyeti* askeri görevi kapasitesinin *MINURCAT* içerisinde bir askeri oluşuma devredilmesini onaylamıştır. AB, *EUFOR ad/Orta Afrika Cumhuriyeti* askeri operasyonuna 15 Mayıs 2009'da son verme kararını almıřtır⁵²⁸. Ancak bu durum AB'nin ad ve Orta Afrika Cumhuriyeti'ndeki varlığının sonu demek olmamakla beraber, 2000 kişilik askeri birliğin *MINURCAT* altında çalışmaya devam edeceği ngrlmştir.

17 şubat 2009'da Doha Katar'da Ulusal Birlik Hükümeti ve özgürlük ve Eşitlik Hareketi arasında 'İyi Niyet ve Güven İna Etme Antlaşması' imza edilmesiyle

⁵²⁵ AB Resmi İnternet Sayfası, "Council Joint Action 2007/887/CFSP of 20 December 2007 repealing Joint Action 2005/557/CFSP on the European Union civilian-military supporting action to the African Union missions in the Darfur region of Sudan and in Somalia, <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2007:346:0028:0028:EN:PDF>, (Erişim tarihi:07.03.2013)

⁵²⁶ AB Resmi İnternet Sayfası, "Council Decision 2008/101/CFSP of 28 January 2008 on the launching of the European Union military operation in the Republic of Chad and in the Central African Republic (Operation EUFOR Tchad/RCA), <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:034:0039:0039:EN:PDF>, (Erişim tarihi:07.03.2013)

* Opration Epervier ad-Libya krizinde 1986'dan beri Fransa'nın devam ettirdiği bir operasyona verilen addır.

⁵²⁷ BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1834 sayılı kararı, 24 Eylül 2008, <http://daccess-ods.un.org/TMP/192137.91936636.html>, (Erişim tarihi:08.03.2013)

⁵²⁸ AB Resmi İnternet Sayfası, "2903.General Affairs and External Relations Council", 10-11 Kasım 2008, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/104048.pdf, (Erişim tarihi:08.03.2013)

başlayan süreç Darfur sorununun çözümü için 27-31 Mayıs 2011'de Doha Konferansı⁵²⁹ esnasında taraflar arasında Darfur'un iyileştirilmesi ve politik çözümün bulunması için antlaşmaya varılmasıyla bir sonuca ulaşmıştır.

2011 Şubat ayında Güney Sudan'ın bağımsızlığına kavuşması ve Doha Konferansı sonucu AB Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton tarafından olumlu karşılanmıştır. 2011 senesinden 2013 senesine kadar *African Peace Facility* Programı, 2007'de Avrupa Gelişme Fonu içerisinde 10. uygulama dönemi için 300 milyon Euroluk bir tutarı öngörmüştür, 2008-2013 seneleri arasında çoklu program için ek bir 300 milyon Euro Afrika-Karayip-Pasifik ülkeleri arasındaki ilişkiler için ayrılmıştır. Bu miktarın 2011-2013 *African Peace Facility* için kullanılması öngörülmüştür⁵³⁰.

2.3.2.2.AB'nin Darfur Krizine Bakışının Uluslararası Rolü Üzerindeki Etkileri

Sudan 1990'lı yıllarda AB'nin vizyonunda, El Beşir'in askeri darbesinden sonra gelişme yardımları kesintiye uğramış bir ülke konumunda bulunmaktaydı. 2003 senesinde kriz yüzünü göstermeye başladığında bölgeye olan finansal destek oldukça kısıtlıydı. AB'nin Darfur krizine ilk tepkilerinden biri, 1990'lı yıllarda başlattığı silah ambargosunun devam ettirilmesi ve teknik destek ve askeri etkinliklerle ilgili diğer hizmetlerle, finansal hizmetleri içine alacak şekilde ambargonun güçlendirilmesi şeklinde olmuştur. Öte yandan bu insanlık dramı karşısında 2004 yılı baharından itibaren AB çeşitli araçlarla krize dâhil olmuştur. AB, Afrika Birliği'nin izleme misyonuna teknik ve askeri destek sağlamış, bu desteğin finansal arka planını AB ve Afrika, Karayip ve Pasifik grubu ülkeleri arasındaki iş birliğinden doğan *African Peace Facility* adı verilen, Avrupa Gelişme Fonu'ndan karşılamaya başlamıştır. Avrupa Komisyonu İnsani Yardım Ofisi de Darfur'a yapılacak yardımın önemli bir merkezini oluşturmuştur. Afrika Birliği'nin yapacağı ve Afrika karakterli bir misyon olan ve AB'nin de teknik ve askeri katkı sağlayacağı *AMIS* için Afrika'da Barış ve Güvenlik tesisine katkı için AGSP uygulama kılavuz ilkeleri kabul edilmiştir. Öte yandan krizin çözümü için izlenmesi gereken yolun politik bir yol olduğu çoğu Konsey kararında karşımıza çıkmaktadır. Darfur Krizi'nin baş sorumlularının Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından yargılanıp hüküm giymesi gerekliliği de AB seviyesinde sıklıkla dile getirilmiştir.

⁵²⁹ "AU welcomes Darfur peace deal, urges rebels to join talks", *Panapress*, <http://www.panapress.com/AU-welcomes-Darfur-peace-deal,-urges-rebels-to-join-talks--12-784600-31-lang2-index.html>, (Erişim tarihi:08.03.2013)

⁵³⁰ AB Resmi İnternet Sayfası, "3086.Foreign Affairs/Trade Council Meeting", 13 Mayıs 2011, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/121977.pdf, (Erişim tarihi:08.03.2013)

AB Darfur'daki krizle ilgili olarak varlığını AB Özel Temsilcisi atayarak ve *AMIS* misyonu için Addis Ababa'da AB koordinasyon merkezi kurarak elle tutulur bir hale getirmeye çalışmıştır. Sudan'da Kapsamlı Barış Antlaşması'nın uygulanmasının izlenmesi ve uygulamasının değerlendirilmesi için çok uluslu bir inisiyatif olan *Assessment and Evaluation Commission*'da AB gözlemci statüsünde bulunmuştur. Darfur Barış Antlaşması'nın imzalanmasından sonra AB, *AMIS* görevinden BM Barış Gücü Operasyonu'na yumuşak bir geçiş yapılmasını desteklemiştir. Bu barış gücünün kurulabilmesi için AB, BM Genel Sekreteri Sudan Özel görevlisi Jan Eliasson ve Sudan Devlet Başkanı Ömer El-Beşir arasındaki görüşmelere destek vermiştir. AB Darfur'da *AMIS* görevine sivil ve askeri destek sağlayan misyonunu Afrika karakterli, hibrit bir Afrika Birliği-BM gücü olan *UNAMID*'in devreye girmesi ile birlikte lağvetmiş, *AMIS* görevinin Ocak 2008'de bitmesinden sonra AB, *EUFOR Çad/Orta Afrika Cumhuriyeti* askeri operasyonunu 12 aylık bir süre için başlatmıştır. Bütün bu inisiyatifler ve pratikler içerisinde AB Darfur sorununa,

- İnsani yardım,
- Afrika karakterli bir İzleme Misyonu'na teknik – finansal ve askeri ve sivil personel desteği,
- Sudan hükümetine yaptırımlar,
- Avrupa Parlamentosu ve Konsey kararlarında politik çözüm önerileri,
- AB Özel Temsilcisi atanması ve kriz koordinasyon merkezinin kurulması ile politik varlığın hissettirilmesi,
- Katliam sorumlularının Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne havale edilmesi,
- BM'nin sorunun çözüm merkezi olması gerekliliği,
- EUFOR Çad/Orta Afrika Cumhuriyeti misyonunun kurulması ile Darfur'daki krize Darfur özelinde değil bölgesel bir yaklaşım çerçevesinde bakmıştır.

Bütün bu inisiyatifleri göz önünde bulundurarak, AB'nin Darfur Krizi'ne çözüm için elinde bulunanlarla uygulamalar arasında büyük bir uçurum olduğu ortaya çıkmaktadır. Darfur'daki krizin öngörülen araçlarla çözüme kavuşması imkânsız gözükmektedir. Her ne kadar Avrupa Parlamentosu seviyesinde ve AB kamuoylarında daha elle tutulur çözümler geliştirilmesi için sesler yükselse de AB üye ülkeleri arasında Darfur konusunda genel bir isteksizlik ve eylemsizlik gözlenmiştir. Ancak konuya başka bir açıdan bakmak gerekirse, BM Barış Gücü'ne soğuk bakan Ulusal Birlik Hükümeti'nin, AB tarafından yapılacak bir ek müdahaleye de izin verme yanlısı olmadığı da açıktır. Öte yandan Darfur krizi döneminde AGSP'nin de henüz yeni doğan aşamasında olduğunu, Avrupa içerisinde Anayasa çalışmaları, referandumları, başarısızlığa uğradıktan sonra, nihayetinde 2009 senesinde değiştirilerek Lizbon Antlaşması'nın kabul edilmesi hezeyanlarını da

hesaba katmak gerekmektedir. Ancak burada şöyle bir tezat ortaya çıkmaktadır, yeni doğan kategorisinde nitelendirdiğimiz AGSP, operasyonel olmasından itibaren dünyanın başka yerlerinde çeşitli operasyonlarla varlığını göstermiştir. Bu tezat aslında bir politika alanının yeni doğmuş olmasından kaynaklanan tecrübe noksanlığı bahanesinden ziyade üye ülkelerin çıkarlarının uyuşmaması ile birlikte gelişen eylemsizliğe ve sonrasında bir baskın ülkenin bölgedeki çıkarları söz konusu olduğunda nasıl harekete geçileceğini de işaret edebilmektedir. Bu eylemsizlik ve problemin anahtarının farklı alanlarda aranması durumu Fransa'nın liderliğinde *EUFOR Çad/Orta Afrika Cumhuriyeti* misyonunun hayata geçirilmesiyle son bulmuştur. Ancak burada bu misyonun coğrafi içeriği, zamanı ve süresi göz önünde bulundurularak bir övgüden bahsetmemiz söz konusu değildir. Fransa'nın inisiyatifiyle oluşturulan bu operasyon aslında AB'nin durumu uzun vadeli olarak görmediğinin, Darfur özelinde duruma yaklaşmadığının bir göstergesidir. Bu misyon 12 aylık bir dönemi ve Fransa'nın Çad'daki çıkarlarını gözeterek başlatılan *MINURCAT*'a devredilme öngörüsüyle başlatılmıştır. Ayrıca operasyon sahasında Birleşik Krallık ve Almanya gibi AB projesine yön veren ülkelerin bulunmaması dış politika ve çıkarlar konusunun ne kadar hassas olduğunu bir kere daha göstermiştir.

Sosyal yapılandırmacı çerçeve içerisinde, AB'nin krizin gerektirdiği şekilde krize müdahale edememesi, sosyal yapılandırmacı ekolün en önemli özelliklerinden biri olan normların birleştirici bir güce sahip olması, böylelikle de bir aidiyet duygusu ve ortaklık alanı meydana getirmesini engeller niteliktedir. Teoride sosyal yapılandırmacı ekolün birçok özelliğini bünyesinde barındıran ODGP Darfur Krizi özelinde de üye devletlerin çıkarlarına kurban edilmiş ve böylece etkin bir dış politika izlenememiştir. Böylelikle AB'nin Darfur Krizi'ndeki duruşunun krizin gerektirdikleri göz önünde bulundurulduğunda yeterli olmadığı, her ne kadar söz ve dilekler konusunda âlicenap davranılsa da uygulamada yeterli bir şekilde harekete geçilmediği gözlemlenmektedir. AB'nin Darfur Krizi'ndeki duruşunun uluslararası alandaki rolü üzerinde olumlu bir etki yarattığını söylemek güçtür.

SONUÇ

Soğuk Savaş'ın bitişi ile başlayan dönem tüm uluslararası sistem ve AB için de bir değişimin ve yenileşmenin önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. AB bu dönem içerisinde politika alanlarını genişletmek ve nüfuz alanını yeni ülkelerin katılımıyla genişletmek için çaba içerisine girmiştir. Uluslararası ilişkilerde teori ve uygulamada AB'nin nasıl bir uluslararası aktör olduğuyula ilgili tartışmalar da bu dönemle birlikte alevlenmiştir. Tarihin akışı içerisinde ve çalışmanın konusu açısından ODGP ve akabinde AGSP, AB'nin uluslararası rolünü belirleyecek olan politika alanlarını oluşturduğu için önem arz etmektedir. ODGP ve AGSP; üye devletleri, ekonomik ilişkiler, ticari antlaşmalar ve iş birliği antlaşmaları dışında, barışın tesisi, çatışmanın önlenmesi gibi çeşitli güvenlik konularında da ortak çıkarlar ve ortaklıklar çerçevesinde birbirine bağlamayı amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda AB'nin ODGP'yi üretmesi sosyal bir etkileşim, karşılıklı etkileşim ve karşılıklık esası içerisinde gerçekleşmiştir. Sosyal etkileşim ve karşılıklık esası da normları ortaya çıkarmıştır.

Bu çalışmanın da üzerine kurulduğu ana teori olan sosyal yapılandırmacı perspektifte, AB ve ODGP'nin gelişmiş normlar üzerine kurulmuş olduğu görülmektedir. Bu normlar sadece sorun çözmek için değil aynı zamanda bir kimlik yaratmak ve bir aidiyet yaratmak için de var olmaktadır. 1990'lardan itibaren Maastricht, Amsterdam, Nice, Lizbon gibi sürekli evrilen temel antlaşmalarda, ODGP ile ilgili çeşitli bildirilerde, dönem başkanlığı sonuç bildirilerinde, 2003'te yayımlanan ve 2009'da tekrar gözden geçirilen Avrupa Güvenlik Stratejisi'nde bu normlar, amaçlar, dilekler dile getirilmiştir. Bu yönden bakıldığında ODGP üye devletlerin çıkarlarının pazarlık edildiği bir forum değil, fikir alışverişinin yapıldığı, aktörlerin karşılıklı ilişki içinde olduğu, yeni eylem alanlarının yeni rollerin oluşturulduğu bir platform olması açısından önemlidir.

AB'nin 1992'den beri ODGP'nin ve nihayetinde AGSP'nin gelişmesi açısından harcadığı çaba göz ardı edilemez. AB her yeni anlayışla eylem alanını genişletmeye çalışmış, yeni kurumlar oluşturmuş ve etkinliğini artırmaya odaklanmıştır. Ancak bu çaba ve etkinliğini artırma niyeti, içinde yaşanan sorunlarla beraber, bu çalışmada incelenen kriz durumlarında verilen ya da verilemeyen tepkilerle zıt bir görüntü ortaya koymaktadır. Bu görüntünün asıl nedeni üye ülkelerin çeşitli öncelikleri olması ve bu önceliklerin ortak bir platformda birleşememesinden kaynaklanmaktadır. AB'nin sosyal olarak yapılandırılmış normları teoride mükemmel gibi gözüken bir politika alanının temelini oluşturmaktadır. Ancak normlarda anlatılan ya da ulaşılmak istenen idealin gerçekleştirilmesi ancak AB'nin kriz noktalarında fiziki olarak, krizin gerektirdiğine uyumlu bir şekilde varolmasıyla mümkün olabilecek

bir durumdur. Ancak incelenen Yugoslavya'nın parçalanması akabinde Bosna Savaşı, Kosova Savaşı, Irak Savaşı ve Darfur Krizi'nde krizin ve yıkımın ne öngörüsü yapılabilmiş, ne kriz zamanında sağlıklı ve yeterli bir tepki geliştirilebilmiştir. AB seviyesindeki iyi niyetli açıklamalar ve dilekler üye ülkeler seviyesinde onların çeşitli önceliklerine ya da eylemsizliklere kurban edilerek Avrupa'nın tek sesli olma çabasının önü bir şekilde kesilmiştir.

AB açısından, Yugoslavya'nın dağılması ve akabindeki Bosna Krizi; coğrafi açıdan AB'ye yakınlığı da göz önünde bulundurularak AB için bir test alanı oluşturmaktadır. AB'nin politika alanlarını çeşitlendirerek sadece ekonomik bir birlik olmadığını aynı zamanda uluslararası ilişkilerde politik bir aktör olarak yer alabileceğini göstermesi açısından önemlidir. Ancak buradaki şanssızlık, AB'nin ODGP'sinin henüz yeni doğan aşamasında olmasının üye ülkelerin çıkarları doğrultusunda hareket etmesini daha da kolaylaştırmış olmasıdır. Bu dönem içerisinde Yugoslavya ve Bosna krizine AB'nin söylemlerde dilek ve istek seviyesinde kalan tepkisi sivil ve ekonomik yaptırımlarla tamamlanmıştır. Bu mücadele yolunun krizin çözümüne katkıda bulunduğunu söylemek oldukça güç olmakla beraber AB'nin uluslararası alanda varlığında eylemsizlikle beraber daha bir sorgulanır bir hale geldiği açıktır.

AB'nin Kosova'daki krize ve NATO bombardımanıyla sona eren dönem içerisinde Kosova krizine krizin vahametiyle doğru orantılı olarak tepki veremediği görülmektedir. Bu dönemde yine iç işleri bakımından AB gündeminin bir hayli yoğun olduğu görülmektedir. Yeni antlaşma çalışmaları ve Bosna Hersek'teki barış sürecinin AB seviyesinde Kosova krizinin gerektiği gibi ele alınamamasına neden olmuştur. AB, krizi tıpkı Bosna Savaşı'nda yaptığı gibi, bildirilerdeki kınama ve dileklerle, ekonomik ve sivil yaptırımlarla takip etmiştir. Krizin ilerleyen dönemlerinde AB üyesi ülkeler çeşitli gruplaşmalar halinde bu krize dâhil olmuşlardır. AB, NATO bombardmanı sonrasında Kosova'nın istikrarının sağlanması açısından çatışma sonrası dönemde Kosova'nın yeniden yapılandırılmasındaki en önemli aktör olmuştur. Bunun nedeni de gelecekteki olası bir bütünleşmenin hasarsız bir şekilde atlatılmasıdır.

AB, 2002-2003 Irak krizi esnasında ise parçalanmış bir görüntü çizmiştir. Üye ülkeler arasında Irak'a müdahale konusundaki anlaşmazlık ve sürtüşmeler AB'nin önce sessizliğine ve daha sonra ise belirgin bir dış politika izleyememesine neden olmuştur. AB, Irak'taki krizin aciliyetine ve ciddiyetine uygun olarak krize cevap verecek bir tepki gösterememiştir. AB Irak'taki krizle ilgili olarak söylem alanında gereklilik kipi içerisinde konuşmanın yanı sıra kendi içerisinde kutuplaşmalar yaşayarak, bir kez daha ODGP'nin ve AGSP'nin ne kadar kırılgan sahalar olduğunu

göstermiştir. Bu kırılganlıkla üye ülke çıkarlarının AB'nin ortaya koyduğu normlardan, birlik ve bütünlük anlayışından daha üstün olduğu çıkarımına varmak yanlış olmaz. AB ancak kriz sonrası Irak'ın tekrar yapılanmasına ekonomik yönden katkıda bulunmuş ve insan hakları ve demokratikleşme, hukukun üstünlüğü konularında ODGP içerisinde sivil bir görevle Irak'ta varlık gösterebilmiştir.

Bu tezin konusunu oluşturan en son kriz olan Darfur Krizi'nde ise AB krize daha çok sivil araçlarla doğrudan ya da dolaylı (bir başka uluslararası organizasyona destek olarak) dâhil olmuştur. Ancak burada, krizin vahameti karşısında Konsey düzeyinde çözümün politik yollarla olması gerekliliğine vurgu yapılması dikkat çekicidir. Yine de Darfur'daki insanlık dramının en şiddetli olduğu zamanlarda bu şiddete uygun bir cevap geliştirememiştir, kriz sonrası dönemde ise, Darfur'daki durumu kısa vadeli görmesini destekleyecek şekilde bir senelik bir misyonla krize dâhil olmuştur.

İncelenen bütün bu krizler dikkate alındığında AB'nin krizlere müdâhil olduğu görülmektedir. Ancak bu dahiliyet kendini kanıtlama, krizin gerektirdiği şekilde cevap geliştirme, yeterli araçlarla tepki geliştirme şeklinde olmamıştır. Bundan dolayı da krizlere başarılı bir şekilde cevap verememiş, ODGP etkin bir şekilde kullanılamamıştır. Bu çalışmada, sosyal yapılandırımcılığın değerlerine atıfta bulunarak, ODGP ve AGSP'nin teoride sosyal yapılandırımcılıkla ne kadar örtüştüğü ve ODGP'nin etkinleştirilmesinde ne kadar önemli bir rol oynadığı varsayımı yer almıştır. Ancak ODGP'nin değişimi ve gelişimini de içine katarak incelenen yukarıdaki krizlerde uygulamada, sosyal yapılandırımcılık değerlerinin çoğu zaman sadece iyi niyetli teori aşamasında kaldığını görülmektedir. Özellikle bu krizlerde, gelişmiş normlar üzerine kurulmuş olan ODGP'nin uygulamada normlardan ziyade üye ülke çıkarlarına göre hareket ettiği tespit edilmiştir. Normlar sosyal yapılar olup, aktörlerin davranışlarıyla oluşmakta ve aktörlerin davranışları ve etkileşimler içerisinde evrilerek yeni normlar meydana getirmektedir. Bu krizler dâhilinde aktör davranışları birliğin çıkarından ve ortaya konulmuş normlardan ziyade, kendi çıkarları üzerine yoğunlaştığı için AB'nin uluslararası alandaki rolü de sorguya açık bir hale gelmiştir.

ODGP kurallar tabiatı itibarıyla birleştirici ve topluluk ile aidiyet duygusunu geliştirerek bir kimlik yaratma amacındayken, birlik çıkarlarının bireysel çıkarlarla baypas edilmesi sonucunda en azından ODGP'nin alanında bir aidiyet duygusu geliştiremediği aşikârdır. Burada aidiyet ve biz olma duygusunun manevi bir oluşum olduğunu yadsımak mümkün ve bunun nicel bir şekilde değerlendirmek de kolay değildir. Burada AB'nin ODGP ile bir aidiyet duygusu ve biz olma duygusu yaratmadaki başarılı sayılamayacak performansı, kişisel duygudan ziyade,

incelenen krizlerdeki dağınık görüntüsüyle ulaştırdığı imajı olarak öne çıkmaktadır. İncelenen dört krizde de krizin seyrini değiştirecek ya da krizin gerektirdiği şekilde tepki veren bir AB inisiyatifi uygulamada bulmak güçtür.

Buradan yola çıkarak şu anda yürürlükte olan antlaşma olan Lizbon Antlaşması'nın incelenmesiyle yeni dönem için ODGP alanının nasıl değiştiğine bakılarak ilgili öngörülerde bulunulacaktır. Fransa ve Hollanda'nın vetolarıyla sekteye uğrayan Anayasa hazırlık süreci daha sonra değiştirilerek Lizbon Antlaşması'nın 2007'de imzalanması ve 2009'da yürürlüğe girmesi ile AB kendi içyapısında ve dış politika, güvenlik ve savunma politikası da içine alacak şekilde politika alanlarında önemli değişikliklere uğramıştır.

AB dış ilişkilerinde rol oynayan aktör sayısı Lizbon Antlaşması'yla artmıştır. Lizbon Antlaşması'yla, Avrupa Konseyi Başkanlığı pozisyonu oluşturulmuş, bu görev altı aylık dönemsel başkanlıkların yerini alacak şekilde, uzun süreli bir görev olarak tasarlanmıştır. Konsey Başkanlığı aynı zamanda ODGP'nin Birliğin dış temsilindeki görünürlüğünün artması amaçlanmıştır. ODGP Yüksek Temsilcilik Makamı ve Dış İlişkiler Komiserliği makamı bir ölçüde birleştirilerek Birlik Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilciliği makamı oluşturulmuştur. Bu da Anayasal ile kurulması önerilen AB Dış İşleri Bakanlığı makamına denk bir oluşumdur. Lizbon Antlaşması'nda Birlik Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilciliği'nin, yine bu Antlaşmayla kurulan Avrupa Dış Eylemler Servisi ile yakın bir çalışma içerisinde olması planlanmıştır. Ancak oluşturulan farklı kurumlar uygulamada dış politika ve güvenlik konularında dağınıklığa sebep olabilecek niteliktedir.

Lizbon Antlaşması'nın başka bir yeniliği ise ODGP içerisinde bulunan AGSP'yi Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası (OGSP) şeklinde değiştirmesidir. Burada 'Avrupa' tanımlamasının 'Ortak' tanımlamasıyla değiştirilmesi önemli bir adım olarak görülebilir. Bu değişikliğin AB için gelecekte bir askeri yapılanmaya işaret edebileceği düşünülürse, aynı Antlaşma metninde NATO'nun AB üye ülkeleri için savunma politikasının temelini oluşturduğuna dair yapılan vurgu ile bu durum yine bir ikilem içerisinde bırakılmıştır. Ayrıca Maastricht Antlaşmasında değinilen Birliğin ortak bir savunma gücüne sahip olmasının Konsey'in oybirliğiyle karar almasıyla gerçekleşmesi maddesi de Lizbon Antlaşması içerisinde tekrarlanmıştır. Bu tekrar ODGP'nin ve geliştireceği OGSP'nin ne kadar kırılgan bir zeminde gerçekleşeceğine bir kanıttır.

Lizbon Antlaşması'nın bir başka özelliği ise AB'ye tüzel kişilik kazandırmasıdır. Bu tüzel kişilikle beraber de AB'nin üç sütunlu yapısı birleştirilmiştir. AB'nin tüzel kişilik kazanmasıyla, müzakerelerin tarafı olduğu uluslararası antlaşmaları ve sözleşmeleri imza etme yetkisine sahip olmaya başlamıştır. Ancak bu tüzel kişiliğin

kullanılması, üye ülkelerin Birlik seviyesine devrettiği yetki alanlarını kapsamaktadır. Dolayısıyla da ODGP ve OGSP alanları karar verme şekilleri kendi özelliğini korumaya devam etmiştir. Bu alanlarda Konsey karar verme şekli çoğunlukla oybirliği şeklinde olmaya devam ederken, Lizbon Antlaşması özel bir köprü maddesi getirerek askeri sonuçları olan ya da savunma konularıyla ilgili istisna kararlarda Konseyin nitelikli çoğunlukla karar alma yetkisi tanıyabilmektedir. Ayrıca Amsterdam Antlaşması ile getirilen bir yenilik olan 'yapıcı çekimserlik de Lizbon Antlaşması maddeleri arasında yerini alarak, bir üye ülkenin ODGP konusunda imtina ettiği bir durumda, diğer üye ülkelerin olumlu kararını bozmayacak şekilde kararın devam ettirilmesi sağlanmıştır. ODGP ve OGSP'ye hükmeden hükümetlerarası prensibi daha esnek bir hale getirebilmek AB açısından dış politikada söz sahibi olabilme ve uluslararası etkinliğin sağlanması açısından önem arz etmektedir. Bu yüzden Amsterdam Antlaşması'yla getirilen ve Nice Antlaşması'yla pekiştirilen güçlendirilmiş iş birliği mekanizmasının Lizbon Antlaşması'yla tekrarlanması ve OGSP açısından daha kolay bir hale getirilmesi AB'nin ODGP ve OGSP alanlarında hareket kabiliyetini güçlendirecektir. Ayrıca daimi yapısal iş birliği (*permanent structured cooperation*) mekanizmasının Lizbon Antlaşması'yla metine geçirilmesi belli bir askeri kapasiteye sahip olan ve birbirine karşılıklı olarak bağlayıcı taahhütler vermiş üye ülkelerin AB adına en çok zahmet gerektiren misyonlarda iş birliği yapmasının önünü açmaktadır. Ancak bu iş birliği şu soruyu akıllara getirebilir, belirli bir askeri kapasiteden kasıt nedir ve bu iş birliği muhtemelen diğer ülkelere göre daha gelişmiş bir askeri kapasiteye sahip üye ülkelerin gruplaşmasına neden olarak iki vitesli Avrupa meydana getirebilir mi? Böyle bir oluşumun AB'nin temellerine aykırı olacağı da su götürmez bir gerçekliktir.

Lizbon Antlaşması'nın getirdiği yeniliklerine bakarak ve öncesindeki uygulamaları göz önünde bulundurarak AB'nin ODGP'nin etkinleştirilmesi için çaba sarf ettiğini söylemek mümkündür. Ancak bu yapılırken kâğıt üzerinde yazılanların uygulamaya geçirilmesinin zor olduğu da yadsınamaz bir gerçek olarak durmaktadır. Uygulamada da başarı sağlamak için üye ülkelerin çıkarlarının ve dış politika vizyonlarının bir şekilde AB seviyesinde bir ortaklık gerçekleştirecek şekilde bütünleşmesi gerekmektedir. Bu söylenen şu anki şartlar içerisinde ideal olsa da ütöpik gözükmemektedir. Ancak mevcut duruma bakarak AB'nin dış politika ve güvenlik politikasında külliye başarısız olduğunu söylemek de yerinde olmaz. Krizlere müdahale bağlamında bir takım başarısızlıklar üye ülkelerin çıkarları, politik ve askeri vizyonları, kriz coğrafyasının o üye ülkenin belleğindeki değeri, diğer uluslararası aktörlerle olan ilişkiler, üye ülkelerin birbiriyle veya üçüncü ülkelerle olan ilişkileri, bütçeleri ile ilişkilendirilebilir. Bütün bunları aşmanın çok net ve bir tek yolu

bulunmamaktır. Yüzyıllardır süregelen ulus-devlet süreci, belleklerde kalanlar ve yaşanan tarih belirli alışıl gelmişlikleri ve kültürü oluşturmuştur. AB projesi ise çeşitli politika alanlarını ve yeni üyelerini bünyesine katarak büyümeye ve gelişmeye çalışan nispeten yeni bir projedir. Karşılaşılan her yeni kriz de bu yüzden AB dış politikası ve güvenlik politikası açısından ayrı ayrı ele alınması gereken test alanlarıdır. Bütün bunlara binayen bu çalışmada incelenen krizler ışığında AB'nin uluslararası rolünün ve dış politikasının etkin olduğunu söylemek güçtür. İncelenen krizler bağlamında AB gerektiğinde doğru manevraları yapamadığı için ODGP'nin etkin olduğunu söylemek mümkün değildir. Dahası bu durum AB'nin uluslararası rolünü de sorgulanır hale getirmiştir. AB'nin bu kriz tepkilerinden yola çıkarak AB'nin kendi içerisinde tanımladığı güvenlik anlayışından (Antlaşma metnindeki ODGP maddeleri) uzakta bir görünüm sergilediği görülmektedir. AB'nin nasıl bir uluslararası role sahip olduğunu tek bir şekilde anlatabilmek bu yüzden güçtür. AB'nin uluslararası rolü her krizde takındığı tavırla, üye ülkeler arasındaki çıkar birlikteliği veya çıkar ayrışmasından dolayı oluşturduğu tepki ya da tepkisizliklerle tekrar çizilmektedir. AB'nin gelecekteki uluslararası rolü ve ODGP'nin etkinliğinin sağlanması ise AB kurumlarının ve üye ülkelerin Lizbon Antlaşması prensiplerini yerine getirme konusundaki siyasi iradelerinin birleşmesiyle mümkün olabilecektir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

ATTALI Jacques **Verbatim**, Vol.3, Fayard, Paris,1995.

BAINBRIDGE Timothy, **The Penguin Companion to European Union**, Penguin Books, Londra, 2002.

BETHLEHEM Daniel and WELLER Marc, **The“Yugoslav” crisis in international law: General issues**, Cambridge University Press, Cambridge,1997.

BONO Giovanna, **NATO”s “peace-enforcement” tasks and “policy communities”1990-1999**, Ashgate, Hampshire, 2003.

BURG Steven L. and SHOUP Paul S., **The War in Bosnia-Herzegovina: Ethnic Conflict and International Intervention**, ArmonkM. E. Sharp, New York, 1999.

BUZAN Barry and WAEVER Ole, **Regions and powers: The structure of international security**, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.

BUZAN Barry et.al., **Security - A New Framework for Analysis**, Lynne Rienner, Londra, 1998.

CAPLAN Richard, **Europe and the Recognition of New States in Yugoslavia**, Cambridge University Press, Cambridge, 2005.

CHRISTIE Kenneth, **Problems in European Politics**, Burnham Inc. Pub., New York, 1995.

CLEMENT Sophie,"Conflict Prevention in the Balkans: Case Studies of Kosovo and the FYROM", **Chaillot Papers**, No: 30, WEU Institute for Security Studies, Paris, 1997.

DEDMAN Martin J., **The Origins and Development of the European Union 1945-1995: A History of European Integration**,Routledge,London, 1996.

DE SCHOUTHEETE Philippe, "La Cohérence par la Défence: Une autre lecture de PESD", **Chaillot Papers**, No.71, EU Institute for Security Studies, Paris, 2004.

DINAN Desmond, **Ever Closer Union**, MacMillan, Londra, 2005.

CAMERON Fraser, "Building a common foreign policy: do institutions matter?",John Peterson and Helene Sjursen (eds), **A Common Foreign Policy for Europe?**, Routledge, Londra, 1998.

DE ROSSANET Bertrand, **Peacemaking and peacekeeping in Yugoslavia**,Kluwer Law International, Michigan,1996.

DEUTSCH Karl, Political Community at the International Level: Problems of Definition and Measurement, Princeton University, New Jersey, 1953.

ERHART Hans G., "What Model for CFSP?", **Chaillot Papers**, No.55, EU Institute of Security Studies, Paris, 2002.

FEARON James and WENDT Alexander "Rationalism v. Constructivism: A Skeptical View", Walter Carlsnaes, Thomas Risse, Bath A. Simmons (eds.), **Handbook of International Relations**, Sage Publications, Londra, 2002.

GAMBLES Ian, "European Security Integration in 1990's", **Chaillot Papers**, No. 3, EU Institute of Security Studies, Paris, 1991.

GNESETTO Nicole, **La Puissance et L'Europe**, Presse de la fondation Nationale des Sciences Politiques, Paris, 1998.

GORDON Philippe H., "Iraq The Transatlantic Debate", **Occasional Paper**, No:39, EU Institute for Security Studies, Paris, 2002.

GOW James, **The Serbian Project and its Adversaries: a strategy of war crimes**, Hurst&Co., Londra, 2003.

HABERMAS Jürgen, **The Theory of Communicative Action, Vol. 1: Reason and the Rationalization of Society**, Beacon Press, Massachusetts, 1984.

HANSON Alan , "Croatian Independence From Yugoslavia 1991-1992", Melanie C.Greenburg, John H. Barton and Margaret E. Mc Guinness (eds.), **Words over War: Mediation and Arbitration to Prevent Deadly Conflicts**, Carnegie Commission on Preventing Deadly Conflict, New York, 2000.

HASKIN Jeane, **Bosnia and beyond: the "quiet" revolution that wouldn't go quietly**, Algora, New York, 2006.

HOPF Ted, **Social Construction of International Relations: Identities and Foreign Policies**, Cornell University Press, Ithaca, 2002.

HOWORTH Jolyon, "European Integration and Defence: The Ultimate Challenge", **Chaillot Papers**, No:43, EU Institute for Security Studies, Paris, 2000.

Independent International Commission on Kosovo, **The Kosovo Report: Conflict, International Response, Lessons Learned**, Oxford University Press, Oxford, 2000.

JACKSON Robert and SORENSON Georg, **Introduction to International Relations: Theories and Approaches**, Oxford University Press, Oxford, 2003.

JEPPERSON Ronald L. et. al. "Norms, Identity, and Culture in National Security", Peter Katzenstein (ed.), **The Culture of National Security: Norms, and Identity, World Politics**, , Columbia University Press, Columbia, 1999.

JOHNSON Douglas H., **The root causes of Sudan's civil war**, Indiana University Press, Oxford, 2003

KALYVAS Stathis and SAMBANIS Nicolas, "Bosnia's Civil War Origins and Violence Dynamics", Paul Collier ve Nicholas Sambanis (eds), **Understanding Civil War: Evidence and Analysis**, The World Bank, Washington, 2005.

KECK Margaret ve SIKKINK Kathryn, ***Activists Beyond Borders: Advocacy Networks in International Politics***, Cornell University Press, Ithaca, 2000.

KEUKELEIREStephan ve MACNAUGHTAN Jeniffer, ***The Foreign Policy of the European Union, The European Union Series***. Palgrave, MacMillan, Hamsphire,2008.

KLEMENCIC Matjaz and Zagar Mitja, ***The” Former Yugoslavia”s Diverse Peoples: A Reference Sourcebook***, ABC-Clio, 2004.

KRIEGER Heike, ***Kosova Conflict and International Law: an analytical documentation 1974-1999***,Cambridge University Press, Cambridge, 2001.

KOECHLIN Jérôme, ***L”Europe a-t-elle une adresse? La politique étrangère de l’Union Européenne***, Georg, Genève, Paris, 2003.

LANDRY Rémy, ***The European Community Monitor Mission (ECMM) in formerYugoslavia:Lessons Learned for OAU Civilian Missions***, The African Centre for the Constructive Resolution of Disputes, Uhmalinga Rocks, South Africa, 1999.

LARSEN Henrik, ***Foreign Policy and Discourse Analysis: France, Britain and Europe***, Routledge, London,1997.

LEVY Daniel et.al.,***Old Europe, New Europe, Core Europe.Transatlantic Relations After the Iraq War***. Verso, London, 2005.

MALCOLM Noel, ***Kosovo:A Short History***, Papermac, London, 1998.

Mansour Khalid, ***The Government They Deserve: The Role of the Elite in Sudan's Political Evolution***, Kegan Paul International, London/New York,1990.

MEIER Victor, ***Yugoslavia a History of Its Demise***, Routledge, Londra/New York,1999.

MISSIROLI Antonio,“Introduction”, ***Coherence for security policy: debates - cases- assessments***,Antonio Missiroli (ed.), Occasional Paper No.27, EU Institute of Security Studies, Paris, 2001.

MURPHY Sean, ***Humanitarian intervention: the United Nations in an evolving world order***, University of Pennyslvania Press, Philadelphia,1996.

PAVKOVICH Alexander,***The Fragmentation of Yugoslavia: Nationalism in a Multinational State***, Macmillan, London,1997.

RAMET Sabrina P., ***The three Yugoslavias: state-building and legitimation, 1918-2005***, Indiana University Press, Bloomington, Indianapolis, 2006.

RUTTEN Maartje, "De Saint Malo a Nice: Les Textes fondateurs de la défense européenne", ***Chaillot Papers***, No:47 ,EU Institute for Security Studies, Paris, 2001.

RICKS Thomas, ***Fiasco: The Military Adventure In Iraq***, Penguin Books, London, 2006.

SCHWEGMANN Christoph, "The Contact Group and its Impact on the European Institutional Structure", ***Occasional Papers***, No.16, WEU Institute of Security Studies, Paris, 2000.

SPAULDING Jay and BESWICK Stephanie, ***White Nile, Black Blood: War, Leadership, and Ethnicity from Khartoum to Kampala***, The Red Sea Press, 2000.

STAHN Carsten, ***The Law and Practice of International Territorial Administration: Versailles to Iraq and Beyond***. Cambridge University Press, Cambridge, 2008.

STOREY Jonathan, ***The New Europe: Politics, Government and Economy Since 1945***, Blackwell, Oxford/Cambridge, 1993.

TEPEVAC Mirko, "Tito: 1945–1980", Jasminka Udovicki ve James Ridgeway (eds.) ***Burn this house : the making and unmaking of Yugoslavia***, Duke University Press, London, 1997.

TMC Asser Instituut, ***Netherlands Yearbook of International Law***, Vol.26. Lahey, 1995.

TRIDUNOVSKA Snezana , ***Yugoslavia Through Documents from its Creation to its Dissolution***, Martinus Nijhoff, The Netherlands, 1994.

WAEVER Ole, "Peace and Security – Two concepts and their relationship" Stefano Guzzini, Dietrich Jung(eds.), ***Analysis and Copenhagen Peace Research***, Routledge, Londra, 2004.

WAEVER Ole, "Securitization and Desecuritization", Ronnie D. Lipschutz (ed.), ***On Security***. Columbia University Press, New York, 1995.

WELLER Marc, ***The Crisis in Kosovo 1989–1999: From the Dissolution of Yugoslavia to Rambouillet and the Outbreak of Hostilities***, Cambridge University Press, Cambridge, 1999.

WENDT Alexander, ***Social Theory of International Politics***, Cambridge University Press, Cambridge, 1999.

WHITMAN Richard, "Amsterdam's unfinished business? The Blair government initiative and the future of the WEU", ***Occasional Papers***, , No.7, WEU Institute for Security Studies, Paris, 1999.

WONG Reuben, "The Europeanization of Foreign Policy", Christopher Hill, Michael Smith (eds.), ***International Relations and the European Union***, Oxford University Press, London, 2005.

WOODWARD Susan, ***Balkan Tragedy – Chaos and Dissolution After the Cold War***, The Brookings Institution, Washington DC, 1995.

ZIMMERMANN Warren, ***Origins of a Catastrophe: Yugoslavia and its Destroyers***. Times Books, New York, 1996.

MAKALELER

ADLER Emanuel, "Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics", *European Journal of International Relations*, 1997, Vol. 3, No. 3.

BAILES Alison J., "The European Security Strategy, An Evolutionary History", *SIPRI Policy Paper*, 2005, No. 10.

BOEKLE Henning et. al., "Norms and Foreign Policy : Constructivist Foreign Policy Theory", *Tubingen Working Paper*, 1999, No.34a.

BRADFORD William, "The Western European Union, Yugoslavia, And The (Dis)Integration Of The EU, The New Sick Man Of Europe", *Boston College International and Comparative Law Review*, 2000, Vol. 13.

CAMISAR Adriana , "An Analysis of the Dayton Negotiations and Peace Accords - Final Research Paper", *The Fletcher School of Law and Diplomacy*, 2005.

CHECKEL Jeffrey T., "Social Constructivism in Global and European Politics: a Review Essay", *Review of International Studies*, 2004, Vol. 30.

CHECKEL Jeffrey T., "The constructivist turn in international relations theory", *World Politics*, 1998, Vol.50, No.2.

CHECKEL Jeffrey T., "International Norms and Domestic Politics: Bridging the Rationalist—Constructivist Divide", *European Journal of International Relations*, 1997, Vol: 3 No. 4.

CHINKIN Christine, "Kosova: A " Good" or" Bad" War?", *American Society of International Law*, 1999. Vol. 93, No. 4.

CHRISTIANSEN Thomas et.al., "The Social Construction of Europe", *Journal of European Public Policy*, 1999, Vol. 6, No.4.

DEIGHTON Anne, "The European Security and Defence Policy", *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 2002, Vol.40, No.4.

DEJAN Jovic, "The Desintegration of Yougoslavia, A critical Review of Explanatory Approaches", *European Journal of Social Theory*, 2001, Vol.4, No.1.

DJUKANOVIC Dragan, "The Postconflict Integration of Minority Ethnic Communities in Kosova", *Third Annual Conference on Human Security, Terrorism and Organized Crime in the Western Balkan Region*, 2-4 October 2008, HUMSEC-Belgrad.

EFE Haydar, "Soğuk Savaş Döneminde Avrupa'da Ortak Dış Politika Oluşturma Çabaları", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 2010, Cilt 9. No.1.

FINNEMORE Martha and SIKKINK Kathryn, "International Norm Dynamics and Political Change", *International Organization*, 1998, Vol.52, No. 4.

GLARBO Kenneth, "Wide-awake diplomacy reconstructing the Common Foreign and Security Policy of the EU?" *Journal of European Public Policy*, 1999, Vol: 6, No.4.

GUEHENNO Jean M., "L'OTAN après la Guerre Froide: Une Nouvelle jeunesse?", **Critique Internationale**, 2000, Vol.7.

IRONDELLE Bastien, "Défense européenne et sciences sociales : où en est le débat théorique ?" Armand Colin (ed.), **Revue internationale et stratégique**, Cairn, 2002, Vol. 4, No:48.

KARACASULU Nilüfer ve UZGÖREN Elif , "Explaining Social Constructivist Contributions to Security Studies Explaining Social Constructivist Contributions to Security Studies", **SAM Perceptions**, 2007.

KRATOCHWIL Friedrich ve RUGGIE John G., "International Organisation: A State of the Art on the Art of the State", **International Organisation**, 1986, No:40.

MAOGOTO Jackson, "Revisiting The Balkan Crisis: A Question; The European Connection and The US Solution", **Journal Hukum**, 2002, Vol.9, No.21.

MEARSHIMER John J., "Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War", **International Security**, 1990, Vol.15, No.1.

MENON Anand, "From Crisis to Catarsis: ESDP after Iraq", **International Affairs**, 2004, Vol.80, No.4.

NEVILLE Pauline, "Dayton, IFOR and Alliance Relations in Bosnia", **Survival**, 1996-7, Vol.38, No.4.

TONRA Ben, "Constructing the Common Foreign and Security Policy: The Utility of a Cognitive Approach", **Journal of Common Market Studies**, 2003, Vol:41 no.4.

RICH Richard, "Recent Developments in the Practice of State Recognition: Recognition of States: The Collapse of Yugoslavia and the Soviet Union", **European Journal of International Law**, 1993, Vol.4 No.1.

RISSE Thomas, "Neo-functionalism, European Identity and the Puzzles of European Integration", **Journal of European Public Policy**, 2005, Vol. 12, No. 2.

ROBERTS Adam, "NATO's "Humanitarian War" Over Kosova", **Survival**, 1999, Vol. 41, No. 3.

SCHMIDT Vivien A., Give Peace A Chance :Reconciling Four New Institutionalisms`, **The Annual Meetings of the American Political Science Association**, 31 Ağustos-3 Eylül 2006, Philadelphia PA., 2006.

WEGENER Henning, "The Transformed Alliance", **NATO Review**, 1990, Vol.38, No. 4.

WELLER Marc, "The Rambouillet Conference on Kosova", **International Affairs**, 1999, Vol.75 No.2.

WENDT Alexander, "Anarchy is What States Make of it: The Social Construction of Power Politics", **International Organization**, 1992, Vol. 46, No. 2.

INTERNET BELGELERİ

AB Resmi Internet Sayfası, "Lüksemburg Zirvesi", 28-29 Haziran 1991, http://www.europarl.europa.eu/summits/luxembourg/default_en.htm?textMode=on , (Erişim tarihi: 17.09. 2011)

AB Resmi Internet Sayfası, "Council Regulation (EEC) No 1155/92 of 28 April 1992 amending Regulation (EEC) No 3301/91 on the arrangements for imports of certain textile products originating in Yugoslavia", <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31992R1155:EN:HTML>, (Erişim tarihi:12.08.2011)

AB Resmi Internet Sayfası, "91/587/ECSC: Decision of the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council of 11 November 1991 denouncing the Agreement between the Member States of the European Coal and Steel Community and the Socialist Federal Republic of Yugoslavia", <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:41991D0587:EN:NOT>, (Erişim tarihi:12.08.2011)

AB Resmi Internet Sayfası, "Maastricht Zirvesi", 10 Aralık 1991, http://www.europarl.europa.eu/summits/maastricht/ma1_en.pdf, (Erişim tarihi: 25.08.2011).

AB Resmi Internet Sayfası, "Maastricht Antlaşması, BAB ile ilgili Bildirim-30 nolu bildirim", <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11992M/htm/11992M.html#0001000001> (Erişim tarihi: 06.06.2010)

AB Resmi Internet Sayfası, "92/285/ECSC Decision of the representatives of the governments of the Member States, of 1 June 1992 prohibiting trade between the European Coal and Steel Community and the Republics of Serbia and Montenegro" , <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.41992D0285:EN:HTML&ojpdf=na&format=PDF> E; (Erişim tarihi: 03.09.2011)

AB Resmi Internet Sayfası, "Council Regulation (EEC) No 1432/92 of 1 June 1992 prohibiting trade between the European Economic Community and the Republics of Serbia and Montenegro", <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1992:205:0002:0002:EN:PDF>; (Erişim tarihi: 03.09.2011)

AB Resmi Internet Sayfası, "92/314/ECSC Decision of the representatives of the governments of the Member States of 15 June 1992 amending Decision 92/285/ECSC prohibiting trade between the European Coal and Steel Community and the Republics of Serbia and Montenegro", <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:41992D0314:EN:HTML>, (Erişim tarihi: 03.09.2011)

AB Resmi Internet Sayfası, "92/388/ECSC Decision of the representatives of the governments of the Member States of 20 July 1992 amending Decision 92/285/ECSC prohibiting trade between the European Coal and Steel Community and the Republics of Serbia and Montenegro", <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31992D0388:EN:HTML>

lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:L:1992:205:SOM:EN:HTML, (Erişim tarihi: 03.09.2011)

AB Resmi Internet Sayfası, "Council Regulation (EEC) No 2015/92 of 20 July 1992 amending Regulation (EEC) No 1432/92 prohibiting trade between the European Economic Community and the Republics of Serbia and Montenegro", <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31992R2015:EN:HTML>

AB Resmi Internet Sayfası, "Council Regulation (EEC) No 2655/92 of 8 September 1992 restricting use of the procedure for the international transport of goods under cover of TIR carnets (TIR Convention) in the case of consignments travelling between two points situated in the European Economic Community via the territories of the Republics of Serbia and Montenegro",<http://www.neenar.com/europaenhancer/Enhancer.pl?ojref=CELEX:31992R2655:EN:HTML&ojpdf=na&format=PDF>, (Erişim tarihi.05.09.2011)

AB Resmi Internet Sayfası, "Council Regulation (EEC) No 2655/92 of 8 September 1992 restricting use of the procedure for the international transport of goods under cover of TIR carnets (TIR Convention) in the case of consignments travelling between two points situated in the European Economic Community via the territories of the Republics of Serbia and Montenegro",<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31992R2656:EN:HTML>,, (Erişim tarihi.05.09.2011)

AB Resmi Internet Sayfası, "Council Regulation (EEC) No 3534/92 of 7 December 1992 amending Regulation (EEC) No 1432/92 prohibiting trade between the European Economic Community and the Republics of Serbia and Montenegro",<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31992R3534:EN:HTML> (Erişim tarihi.05.09.2011)

AB Resmi Internet Sayfası, "Council Regulation (EEC) No 477/93 of 25 February 1993 opening and providing for the administration of Community tariff quotas for certain products originating in the Republics of Croatia, Bosnia-Herzegovina, Slovenia, and in the territory of the former Yugoslavian Republic of Macedonia",<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31993R0477:EN:HTML>, (Erişim tarihi: 19.10.2011)

AB Resmi Internet Sayfası,"Council Regulation (EEC) No 478/93 of 25 February 1993 establishing ceilings and Community surveillance for imports of certain products originating in the Republics of Croatia, Bosnia-Herzegovina, Slovenia and in the territory of the former Yugoslavian Republic of Macedonia", <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31993R0478:EN:HTML>, (Erişim tarihi: 19.10.2011)

AB Resmi Internet Sayfası,"Resolution on the need to ensure the delivery of supplies to the population of Tuzla (Bosnia) by reopening the town's airport under the protection of the United Nations Protection Force",http://eur-lex.europa.eu/Result.do?RechType=RECH_celex&lang=en&ihmlang=en&code=51993IP0530, (Erişim tarihi: 20.10.2011)

AB Resmi Internet Sayfası,"Council Regulation (EEC) No 990/93 of 26 April 1993 concerning trade between the European Economic Community and the Federal Republic of Yugoslavia (Serbia and Montenegro)" <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31993R0990:EN:HTML>, (Erişim tarihi: 20.10.2011)

AB Resmi Internet Sayfası,"93/603/CFSP: Council Decision of 8 November 1993 concerning the joint action decided on by the Council on the basis of Article J.3 of the Treaty on European Union on support for the conveying of humanitarian aid in Bosnia and Herzegovina", <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31993D0603:EN:HTML>, (Erişim tarihi: 20.10.2011)

AB Resmi Internet Sayfası, "93/729/CFSP: Council Decision of 20 December 1993 supplementing the joint action on support for the conveying of humanitarian aid in Bosnia-Herzegovina",<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31993D0729:EN:HTML>, (Erişim tarihi:17.11.2011)

AB Resmi Internet Sayfası, "Council Regulation (EC) No 3698/93 of 22 December 1993 concerning the arrangements applicable to the import into the Community of products originating in the Republics of Bosnia-Herzegovina, Croatia and Slovenia and the former Yugoslav Republic of Macedonia", <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31993R3698:EN:HTML>, (Erişim tarihi:17.11.2011)

AB Resmi Internet Sayfası, "93/732/ECSC: Decision of the Representatives of the Governments of the Member States meeting within the Council of 22 December 1993 concerning the arrangements applicable to imports into the Community of products covered by the ECSC Treaty originating in the Republics of Bosnia-Herzegovina, Croatia and Slovenia and the former Yugoslav Republic of Macedonia"<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:41993D0732:EN:HTML>, (Erişim tarihi:17.11.2011).

AB Resmi Internet Sayfası," 94/308/CFSP: Council Decision of 16 May 1994 adapting and extending the application of Decision 93/603/CFSP concerning the joint action decided on by the Council on the basis of Article J.3 of the Treaty on European Union on support for the conveying of humanitarian aid in Bosnia and Herzegovina", <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31994D0308:EN:HTML>, ((Erişim tarihi:12.12.2011)

AB Resmi Internet Sayfası,"Statement of the Presidency of the European Union on Mostar"16 Haziran 1994, <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=PESC/94/57&format=HTML&aged=1&language=EN&guiLanguage=en>, (Erişim tarihi:12.12.2011)

AB Resmi Internet Sayfası, "Council Decision of 4 December 1995 adapting and extending the application of Decision 93/603/CFSP concerning the joint action decided on by the Council on the basis of Article J.3 of the Treaty on European Union on support for the conveying of humanitarian aid in Bosnia and Herzegovina" Avrupa <http://eur->

lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31995D0516:EN:HTML,
(Erişim tarihi:19.12.2011)

AB Resmi Internet Sayfası "95/545/CFSP: Joint Action of 11 December 1995 adopted by the Council on the basis of Article J.3 of the Treaty on European Union with regard to the participation of the Union in the implementing structures of the peace plan for Bosnia-Herzegovina"<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31995E0545:EN:HTML>,
(Erişim tarihi:19.12.2011).

AB Resmi Internet Sayfası, "1903. General Affairs Council " 26 şubat 1996,
http://consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/028a0001.htm
(Erişim tarihi 27.02.2012).

AB Resmi Internet Sayfası, "1902. General Affairs Council " 29 Ocak 1996,
http://consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/028a0002.htm
(Erişim tarihi 27.02.2012)

AB Resmi Internet Sayfası, "1911. General Affairs Council ", 25 Mart 1996,
http://consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/028a0044.htm
(Erişim tarihi 27.02.2012)

AB Resmi Internet Sayfası, "Lettre conjointe du 6 décembre 1995, du président de la République française, Jacques Chirac et du chancelier de la République fédérale d'Allemagne, Helmut Kohl", 6 Aralık 1995,
http://www.europarl.europa.eu/igc1996/pos-fr_fr.htm, (Erişim tarihi 03.03.2012)

AB Resmi Internet Sayfası "Mémorandum sur les orientations de la France pour la Conférence intergouvernementale de 1996, publié le 20 février 1996 par le quotidien "Le Figaro", 20 şubat 1996 http://www.europarl.europa.eu/igc1996/pos-fr_fr.htm
(Erişim tarihi 03.03.2012)

AB Resmi Internet Sayfası "Politique étrangère et de sécurité commune: Orientations adoptées par les ministres des Affaires étrangères français et allemand à l'occasion du séminaire organisé à Fribourg", 27 şubat 1996,
http://www.europarl.europa.eu/igc1996/pos-fr_fr.htm, (Erişim tarihi 03.03.2012)

AB Resmi Internet Sayfası, "UK White Paper of 12 March 1996 on the IGC: "An association of nations"" http://www.europarl.europa.eu/igc1996/pos-en_en.htm,
(Erişim tarihi 11.03.2012)

AB Resmi Internet Sayfası, "1915. General Affairs Council", 22 Nisan 1996,
http://consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/028a0043.htm
(Erişim tarihi 15.03.2012)

AB Resmi Internet Sayfası, "1934. General Affairs Council", 10 Haziran 1996,
http://consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/028a0046.htm
(Erişim tarihi 15.03.2012)

AB Resmi Internet Sayfası, "1950. General Affairs Council", 01 Ekim 1996,
http://consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/028a0048.htm
(Erişim tarihi 15.03.2012)

AB Resmi Internet Sayfası, "2003. General Affairs Council", 29 Nisan 1997, http://consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/028a0057.htm (Erişim tarihi 15.03.2012)

AB Resmi Internet Sayfası, "2027. General Affairs Council" ,15 Eylül 1997 Nr:10368/97,http://consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/028a006.htm, (Erişim tarihi 17.03.2012)

AB Resmi Internet Sayfası, "2029. General Affairs Council" ,06 Ekim 1997, http://consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/028a0061.htm (Erişim tarihi 17.03.2012)

AB Resmi Internet Sayfası, "2041. General Affairs Council" , 10 Kasım1997, http://consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/12061EN7.doc.htm, (Erişim tarihi 17.03.2012)

AB Resmi Internet Sayfası, "2027. General Affairs Council" ,15 Eylül 1997 Nr:10368/97,http://consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/028a006.htm, (Erişim tarihi 17.03.2012)

AB Resmi Internet Sayfası, "2029. General Affairs Council" ,06 Ekim 1997, http://consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/028a0061.htm (Erişim tarihi 17.03.2012)

AB Resmi Internet Sayfası, "2041. General Affairs Council" , 10 Kasım 1997http://consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/12061EN7.doc.htm, (Erişim tarihi 17.03.2012)

AB Resmi Internet Sayfası, "EU Declaration by the Presidency on behalf of the EU concerning the upsurge of Violence in Kosova", 03 Mart 1998,<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=PESC/98/18&format=HTML&aged=1&language=EN&guiLanguage=en>, (Erişim tarihi 17.04.2012)

AB Resmi Internet Sayfası, "98/240/CFSP Common Position of 19 March 1998 defined by the Council on the basis of Article J.2 of the Treaty on European Union on restrictive measures against the Federal Republic of Yugoslavia" 27 Mart 1998, <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31998E0240:EN:HTML>, (Erişim tarihi 17.04.2012)

AB Resmi Internet Sayfası, "2078. General Affairs Council", 30 Mart 1998, http://consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/07095EN8.doc.htm, (Erişim tarihi: 15.04.2012)

AB Resmi Internet Sayfası "2085. General Affairs Council",27 Nisan 1998,http://consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/07684EN8.doc.htm, (Erişim tarihi:15.04.2012)

AB Resmi Internet Sayfası "Council Regulation of 27 April 1998 concerning the reduction of certain economic relations with the Federal Republic of Yugoslavia, 926/98",<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:1998R0926:20001114:EN:PDF>, (Erişim tarihi: 15.04.2012)

AB Resmi Internet Sayfası "98/326/ Common Position of 7 May 1998 defined by the Council on the basis of Article J.2 of the Treaty on European Union concerning the freezing of funds held abroad by the Federal Republic of Yugoslavia (FRY) and Serbian Governments", <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31998E0326:EN:HTML>, (Erişim tarihi: 15.04.2012)

AB Resmi Internet Sayfası " Common Position of 8 June 1998 defined by the Council on the basis of Article J.2 of the Treaty on European Union concerning the prohibition of new investment in Serbia", <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31998E0374:EN:HTML>, (Erişim tarihi: 15.04.2012)

AB Resmi Internet Sayfası " Council Regulation (EC) No 1295/98 of 22 June 1998 concerning the freezing of funds held abroad by the Governments of the Federal Republic of Yugoslavia and the Republic of Serbia, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31998R1295:en:NOT>, (Erişim tarihi: 15.04.2012)

AB Resmi Internet Sayfası "2111. General Affairs Council", 29 Haziran 1998, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/09730.EN8.htm, (Erişim tarihi: 15.04.2012)

AB Resmi Internet Sayfası " 2113. General Affairs Council Council, 13 Temmuz 1998, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/10228.EN8.htm, (Erişim tarihi: 15.04.2012)

AB Resmi Internet Sayfası " Council Regulation (EC) No 1607/98 24 July 1998 concerning the prohibition of new investment in the Republic of Serbia", <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1998:209:0016:0017:EN:PDF>, (Erişim tarihi: 15.04.2012)

AB Resmi Internet Sayfası " 1901/98 Konsey Tüzüğü, Council Regulation (EC) No 1901/98 of 7 September 1998 concerning a ban on flights of Yugoslav carriers between the Federal Republic of Yugoslavia and the European Community" , <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31998R1901:en:NOT>, (Erişim tarihi: 15.04.2012)

AB Resmi Internet Sayfası, "Declaration by the EU on a Comprehensive Approach to Kosova 98/128/CFSP", 27 Ekim 1998, <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=PESC/98/128&format=HTML&aged=1&language=EN&guiLanguage=en>, (Erişim tarihi: 17.04.2012)

AB Resmi Internet Sayfası, "Statement by the EU Presidency 99/14", 20 Ocak 1999, <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=PRES/99/14&format=HTML&aged=1&language=EN&guiLanguage=en>, (Erişim tarihi: 15.04.2012)

AB Resmi Internet Sayfası, "Letter by the President of the Council of the EU, Foreign Minister Fischer to President Milosevic, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/05353.EN9.htm, (Erişim tarihi: 15.04.2012)

AB Resmi Internet Sayfası, "7208. General Affairs Council ", 8 Nisan 1999, <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=PRES/99/94&format=HTML&aged=1&language=EN&guiLanguage=en>, (Erişim tarihi: 11.04.2012).

AB Resmi Internet Sayfası, "Berlin Zirvesi", 24-25 Mart 1999, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/120296.pdf, (Erişim tarihi: 11.04.2012).

AB Resmi Internet Sayfası, "2173. General Affairs Council ", 26 Nisan 1999, http://consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/07561e~1.htm (Erişim tarihi: 11.04.2012).

AB Resmi Internet Sayfası, "Declaration by the Presidency on behalf of the European Union by the Central and Eastern European countries associated with the European Union, the associated country Cyprus and the EFTA countries, members of the European Economic Area concerning a ban on the supply and sale of petroleum and petroleum products to the Federal Republic of Yugoslavia (FRY)", http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/cfsp/ACF6F.htm, (Erişim tarihi: 11.04.2012).

AB Resmi Internet Sayfası, " Common Position of 17 May 1999 adopted by the Council on the basis of Article 15 of the Treaty on European Union, concerning a Stability Pact for South- Eastern Europe", <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31999E0345:EN:HTML>, (Erişim tarihi: 11.04.2012).

AB Resmi Internet Sayfası, "Common Position of 10 May 1999 adopted by the Council on the basis of Article 15 of the Treaty on European Union concerning additional restrictive measures against the Federal Republic of Yugoslavia", <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:1999X0318:20001110:EN:PDF>, (Erişim tarihi: 12.04.2012).

AB Resmi Internet Sayfası, "Declaration of the European Union on Kosova, 31 May 1999 no:8658/99 (Presse 172)", <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=PESC/99/53&format=HTML&aged=1&language=EN&guiLanguage=en>, (Erişim tarihi: 12.04.2012).

AB Resmi Internet Sayfası, "2186. General Affairs Council", 31 Mayıs 1999, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/08657En.html, (Erişim tarihi: 13.04.2012).

AB Resmi Internet Sayfası, "Stabilisation and Association Process", http://europa.eu/legislation_summaries/enlargement/western_balkans/r18003_en.htm, (Erişim tarihi: 13.04.2012).

AB Resmi Internet Sayfası, "2192. General Affairs Council", 21-22 Haziran 1999, <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=PRES/99/198&format=HTML&aged=1&language=EN&guiLanguage=en>, (Erişim tarihi: 13.04.2012).

AB Resmi Internet Sayfası, "2198. General Affairs Council", 19 Temmuz 1999, http://consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/10135.EN9.html, (Erişim tarihi: 13.04.2012).

AB Resmi İnternet Sayfası,"Council Regulation (EEC) No 3541/92 of 7 December 1992 prohibiting the satisfying of Iraqi claims with regard to contracts and transactions, the performance of which was affected by United Nations Security Council Resolution 661 (1990) and related resolutions", 7 Aralık 1992, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31992R3541:EN:HTML>, (Erişim tarihi: 12.02.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası," Council Regulation (EC) No 2465/96 of 17 December 1996 concerning the interruption of economic and financial relations between the European Community and Iraq", 17 Aralık 1996, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31996R2465:EN:HTML>, (Erişim tarihi: 12.02.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası, "Council Regulation (EC) No 1346/2002 of 25 July 2002 amending Regulation (EC) No 2465/96 concerning the interruption of economic and financial relations between the European Community and Iraq", 25 haziran 2002, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2002:197:0001:0013:EN:PDF>, (Erişim tarihi: 14.02.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası, "2482. General Affairs and External Relations Council", 27 Ocak 2003, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/74386.pdf, (Erişim tarihi: 16.02.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası, "European Parliament resolution on the situation in Iraq", 29 Ocak 2003, http://www.europarl.europa.eu/omk/omnsapir.so/pv2?PRG=CALDOC&FILE=030130&LANGUAGE=EN&TPV=PROV&LASTCHAP=10&SDOCTA=5&TXTLST=1&Type_Doc=FIRST&POS=1&textMode=on, (Erişim tarihi: 16.02.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası, "2518. External Relations Council", 16 Haziran 2003 http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/76201.pdf, (Erişim tarihi: 18.02.2013).

AB Resmi İnternet Sayfası, " EU Legislation,Uniting Europe step by step, the Treaties, A Constitution for Europe", http://europa.eu/scadplus/constitution/index_en.htm, <http://ue.eu.int/igcpdf/en/04/cg00/cg00087.en04.pdf>, (Erişim tarihi: 18.02.2013).

AB Resmi İnternet Sayfası, "2509.External Relations Council", 19-20 Mayıs 2003, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/75857.pdf, (Erişim tarihi: 18.02.2013).

AB Resmi İnternet Sayfası," 2501. External Relations Council", 14 Nisan 2003, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/75419.pdf, (Erişim tarihi: 18.02.2013).

AB Resmi İnternet Sayfası;"2522.External Relations Council", 21 Temmuz 2003, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/76752.pdf, (Erişim tarihi: 18.02.2013).

AB Resmi İnternet Sayfası;"Council Common Position 2003/495/CFSP of 7 July 2003 on Iraq and repealing Common Positions 96/741/CFSP and 2002/599/CFSP", <http://eur->

lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:169:0072:0073:EN:PDF, (Erişim tarihi: 18.02.2013).

AB Resmi İnternet Sayfası;"Council Regulation (EC) No 1210/2003 of 7 July 2003 concerning certain specific restrictions on economic and financial relations with Iraq and repealing Regulation (EC) No 2465/96 <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:169:0006:0023:EN:PDF>, (Erişim tarihi: 19.02.2013).

AB Resmi İnternet Sayfası; "2527. External Relations Council", 29 Eylül 2003, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/77422.pdf, (Erişim tarihi: 19.02.2013).

AB Resmi İnternet Sayfası; "2533. External Relations Council", 13 Ekim 2003, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/77597.pdf, (Erişim tarihi: 19.02.2013).

AB Resmi İnternet Sayfası; "Commissioner Patten's Speech at Madrid's Donors Conference for Iraq", 24 Ekim 2004, http://www.eu-un.europa.eu/articles/fr/article_2952_fr.htm, (Erişim tarihi: 21.02.2013).

AB Resmi İnternet Sayfası, "Communication from the Commission to the European Council and the European Parliament, The European Union and Iraq A Framework for Engagement", http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2005/december/tradoc_126458.pdf, (Erişim tarihi: 21.02.2013).

AB Resmi İnternet Sayfası, "Council Joint Action 2005/190/CFSP of 7 March 2005 on the European Union Integrated Rule of Law Mission for Iraq, EUJUST LEX", <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2005:062:0037:0041:EN:PDF>, (Erişim tarihi: 21.02.2013).

AB Resmi İnternet Sayfası, "2577. External Relations Council", 26-27 Nisan 2004, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/80143.pdf, (Erişim tarihi: 01.03.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası, "Declaration by the Presidency on behalf of the European Union to welcome the signing in Naivasha of the last three protocols leading to a framework peace agreement on Sudan", 4 Haziran 2004, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/cfsp/80623.pdf (Erişim tarihi: 01.03.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası, "2590. General Affairs and External Relations Council", 14 Haziran 2004, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/80951.pdf, (Erişim tarihi: 01.03.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası, "Council Common Position 2004/510/CFSP of 10 June 2004 amending Common Position 2004/31/CFSP concerning the imposition of an embargo on arms, munitions and military equipment on Sudan", <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32004E0510:EN:NOT>, (Erişim tarihi: 03.03.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası, "Declaration by the Presidency on behalf of the European Union on Africa and the African Union on the occasion of the AU Summit, Addis Ababa, 6-8 July 2004", 6 Temmuz 2004,
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/cfsp/81352.pdf
(Erişim tarihi:01.03.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası, "2597. General Affairs and External Relations Council", 12-13 Temmuz 2004,
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/81416.pdf, (Erişim tarihi:01.03.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası, "2601. General Affairs and External Relations Council", 26 Temmuz 2004,
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/81554.pdf, (Erişim tarihi:01.03.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası, "Council Regulation, (EC) No 1353/2004 of 26 July 2004 amending Regulation (EC) No 131/2004 concerning certain restrictive measures in respect of Sudan", <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:251:0001:0002:EN:PDF>, (Erişim tarihi:01.03.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası, "2603. External Relations Council", 13 Eylül 2004,
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/81897.pdf, (Erişim tarihi:01.03.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası, "Declaration by the Presidency on behalf of the European Union on the adoption of UN SC Resolution 1564 on Sudan", 23 Eylül 2004,
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/cfsp/82014.pdf
(Erişim tarihi:01.03.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası, "2614. General Affairs and External Relations Council", 2 Kasım 2004,
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/82621.pdf, (Erişim tarihi:03.03.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası, " 2622.External Relations Council", 22-23 Kasım 2004,
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/82773.pdf, (Erişim tarihi:03.03.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası, " 2631.External Relations Council", 13 Aralık 2004,
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/83084.pdf, (Erişim tarihi:03.03.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası, "2637. General Affairs and External Relations Council", 31 Ocak 2005,
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/83662.pdf, (Erişim tarihi:03.03.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası, "Declaration by the Presidency on behalf of the European Union

on the report by the International Commission of Inquiry on Darfur", 7 Şubat 2005, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/cfsp/83609.pdf (Erişim tarihi:03.03.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası, "Council Common Position 2003/444/CFSP of 16 June 2003 on the International Criminal Court ", http://europa.eu/legislation_summaries/other/r10150_en.htm, (Erişim tarihi:03.03.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası, "2641. General Affairs and External Relations Council", 21 Şubat 2005, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/83909.pdf, (Erişim tarihi:03.03.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası, "2650. General Affairs and External Relations Council", 16. Mart 2005 http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/84485.pdf, (Erişim tarihi:03.03.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası, "2660. General Affairs and External Relations Council", 23-24 Mart 2005, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/85008.pdf, (Erişim tarihi:03.03.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası, "Council Common Position 2005/411/CFSP of 30 May 2005 concerning restrictive measures against Sudan and repealing Common Position 2004/31/CFSP", <http://eur-law.eu/EN/Council-Common-Position-2005-411-CFSP-30-May,122322,d> (Erişim tarihi:03.03.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası, "838/2005 AT Konsey Tüzüğü, Council Regulation (EC) No 838/2005 of 30 May 2005 amending Regulation (EC) No 131/2004 concerning certain restrictive measures in respect of Sudan, <http://eur-law.eu/EN/Council-Regulation-EC-No-838-2005-30-May,122224,d>, (Erişim tarihi:03.03.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası, "Council Joint Action 2005/556/CFSP of 18 July 2005 appointing a Special Representative of the European Union for Sudan", <http://eur-law.eu/EN/Council-Joint-Action-2005-556-CFSP-18-July,149305,d>, (Erişim tarihi:03.03.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası, "2005/557/ODGP Council Joint Action 2005/557/CFSP of 18 July 2005 on the European Union civilian-military supporting action to the African Union mission in the Darfur region of Sudan", <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2005:188:0046:0051:EN:PDF>, (Erişim tarihi:03.03.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası, "2005/653/CFSP: Political and Security Committee Decision Darfur/1/2005 of 29 July 2005 appointing a Military Adviser to the European Union Special Representative for Sudan", <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32005D0653:EN:NOT>, (Erişim tarihi:03.03.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası, "Council Regulation (EC) No 1184/2005 of 18 July 2005 imposing certain specific restrictive measures directed against certain persons impeding the peace

process and breaking international law in the conflict in the Darfur region in Sudan", <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2005:193:0009:0016:EN:PDF>, (Erişim tarihi:03.03.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası, "Statement by the Presidency on behalf of the European Union on Sudan", 23 Eylül 2005, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/cfsp/86350.pdf, (Erişim tarihi:03.03.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası, "Statement by the Presidency on behalf of the European Union on Darfur", 12 Ekim 2005, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/cfsp/86530.pdf, (Erişim tarihi:03.03.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası, "European Parliament resolution on Darfur", 6 Nisan 2006, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2006-0142+0+DOC+XML+V0//EN&language=EN>, (Erişim tarihi:04.03.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası, "2728. General Affairs and External Relations Council", 15 Mayıs 2006, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/89618.pdf, (Erişim tarihi:04.03.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası, "2755. General Affairs and External Relations Council", 17 Ekim 2006, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/91350.pdf, (Erişim tarihi:04.03.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası, "European Parliament resolution on the situation in Darfur, 28 Eylül 2006, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2006-0387+0+DOC+XML+V0//EN&language=EN>, (Erişim tarihi:04.03.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası, "European Parliament resolution on the situation in Darfur", 15 Şubat 2007, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2007-0052+0+DOC+XML+V0//En>, (Erişim tarihi:07.03.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası, "2780. General Affairs and External Relations Council", 12 Şubat 2007, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/92758.pdf, (Erişim tarihi:07.03.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası, "2795-2796.. General Affairs and External Relations Council", 23-24 Nisan 2007, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/93798.pdf, (Erişim tarihi:07.03.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası, "2799. General Affairs and External Relations Council", http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/94115.pdf, (Erişim tarihi:07.03.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası, "Main results of the ACP-EC Joint Council of Ministers: trade and financial issues", 25 Mayıs 2007, http://www.eu-un.europa.eu/articles/en/article_7059_en.htm, (Erişim tarihi:07.03.2013).

AB Resmi İnternet Sayfası, "Council Joint Action 2007/677/CFSP of 15 October 2007 on the European Union military operation in the Republic of Chad and in the Central African Republic", http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/oj/2007/l_279/l_27920071023en00210024.pdf, (Erişim tarihi:07.03.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası, "Council Joint Action 2007/887/CFSP of 20 December 2007 repealing Joint Action 2005/557/CFSP on the European Union civilian-military supporting action to the African Union missions in the Darfur region of Sudan and in Somalia, <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2007:346:0028:0028:EN:PDF>, (Erişim tarihi:07.03.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası, " Council Decision 2008/101/CFSP of 28 January 2008 on the launching of the European Union military operation in the Republic of Chad and in the Central African Republic (Operation EUFOR Tchad/RCA), <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:034:0039:0039:EN:PDF>, (Erişim tarihi:07.03.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası, "2903.General Affairs and External Relations Council", 10-11 Kasım 2008, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/104048.pdf, (Erişim tarihi:08.03.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası, "3086.Foreign Affairs/Trade Council Meeting", 13 Mayıs 2011, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/121977.pdf, (Erişim tarihi:08.03.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası, "Lizbon Zirvesi", 26-27 Haziran 1992, http://www.euoparl.europa.eu/summits/lisbon/default_en.htm, (Erişim tarihi: 03.09.2011).

AB Resmi İnternet Sayfası, "Birmingham Zirvesi", 16 Ekim 1992, http://www.euoparl.europa.eu/summits/birmingham/bi_en.pdf, (Erişim tarihi:05.09.2011)

AB Resmi İnternet Sayfası, "Edinburg Zirvesi", Declaration on the Former Yugoslavia, 10-11 Aralık 1992, http://www.euoparl.europa.eu/summits/edinburgh/d1_en.pdf (Erişim tarihi:05.09.2011)

AB Resmi İnternet Sayfası, "Edinburg Zirvesi", Declaration on the Treatment of Muslim Women in Former Yugoslavia http://www.euoparl.europa.eu/summits/edinburgh/d2_en.pdf (Erişim tarihi:05.09.2011)

AB Resmi Internet Sayfası, "Brüksel Zirvesi", 10-11 Aralık 1993,
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/82736.pdf
(Erişim tarihi:17.11.2011)

AB Resmi Internet Sayfası,"Essen Zirvesi", 9-10 Aralık 1994,
http://www.europarl.europa.eu/summits/ess3_en.htm, (Erişim tarihi:18.12.2011)

AB Resmi Internet Sayfası, "Madrid Zirvesi", 15-16 Aralık 1995,
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/00400-C.EN5.htm, (Erişim tarihi:17.12.2011)

AB Resmi Internet Sayfası, "Torino Zirvesi", 29 Mart 1996,
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/032a0001.htm(Erişim tarihi 15.03.2012)

AB Resmi Internet Sayfası, "Floransa Zirvesi",
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/032a0002.htm, (Erişim tarihi 15.03.2012)

AB Resmi Internet Sayfası, "Dublin Zirvesi" 13-14 Aralık 1996,
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/032a0003.htm, (Erişim tarihi 15.03.2012)

AB Resmi Internet Sayfası, "Amsterdam Zirvesi" ,16-17 Haziran 1997,
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/032a0006.htm, (Erişim tarihi 17.03.2012)

AB Resmi Internet Sayfası " Cardiff Zirvesi", 15-16 Haziran 1998,
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/54315.pdf,
(Erişim tarihi: 15.04.2012)

AB Resmi Internet Sayfası, "Viyana Zirvesi 11-12 Aralık 1998,
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/00300-R1.EN8.htm, (Erişim tarihi: 15.04.2012)

AB Resmi Internet Sayfası, " Köln Zirvesi ", 3-4 Haziran 1999,
<http://www.abfonlari.gov.tr/pdfdocumentary/zirveler/1999Cologne3-4Haziran.pdf>,
(Erişim tarihi: 13.04.2012).

AB Resmi Internet Sayfası, "Köln Zirvesi", 3-4 Haziran 1999,
http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/kolnen.htm

AB Resmi İnternet Sayfası, " Viyana Zirvesi", 11-12 Aralık 1999,
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/00300-R1.EN8.htm, (Erişim tarihi: 13.04.2012).

AB Resmi Internet Sayfası, "Helsinki Zirvesi", 10-11 Aralık 1999,
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/ACFA4C.htmHelsinki European Council, (Erişim tarihi: 13.04.2012)

AB Resmi Internet Sayfası, "Santa Maria da Feira Zirvesi", 19-20 Haziran 2000
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/00200-r1.en0.htm, (Erişim tarihi: 13.04.2012)

AB Resmi İnternet Sayfası, "Nice Zirvesi", 7-8-9 Aralık 2000,
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/00400-r1.%20ann.en0.htm, (Erişim tarihi: 13.04.2012)

AB Resmi İnternet Sayfası, "Barselona Zirvesi", 15-16 Mart 2002,
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/71025.pdf,
(Erişim tarihi: 14.02.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası, "Sevilya Zirvesi", 21-22 Haziran 2002,
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/72638.pdf,
(Erişim tarihi: 14.02.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası, "Brüksel Zirvesi", 24-25 Ekim 2002,
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/72968.pdf,
(Erişim tarihi: 14.02.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası, "Kopenhag Zirvesi", 12-13 Aralık 2002,
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/73842.pdf,
(Erişim tarihi: 14.02.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası, "Selanik Zirvesi", 19-20 Haziran 2003,
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/76279.pdf S
elanik, (Erişim tarihi: 18.02.2013).

AB Resmi İnternet Sayfası, 'A Secure Europe in a Better World, European Security Strategy', 12 Aralık 2003,
<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>, (Erişim tarihi: 05.06.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası, "Brüksel Zirvesi", 20-21 Mart 2003,
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/75136.pdf,
(Erişim tarihi: 18.02.2013).

AB Resmi İnternet Sayfası, "Gayrıresmi Atina Zirvesi;Avrupa Konvansiyonu Başkanıyla Görüşme", 16 Nisan 2003,
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/75462.pdf,
(Erişim tarihi: 18.02.2013).

AB Resmi İnternet Sayfası, "Gayrıresmi Atina Zirvesi, Irak Bildirisi", 16 Nisan 2003,
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/75510.pdf,
(Erişim tarihi: 18.02.2013).

AB Resmi İnternet Sayfası, "Brüksel Olağanüstü Zirvesi", 17 Şubat 2003,
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/74554.pdf,
(Erişim tarihi: 16.02.2013).

AB Resmi İnternet Sayfası, "Brüksel Zirvesi", 16-17 Ekim 2003,
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/77679.pdf,
(Erişim tarihi: 21.02.2013).

AB Resmi İnternet Sayfası, "Brüksel Zirvesi", 4-5 Kasım 2004,
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/82534.pdf,
(Erişim tarihi:03.03.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası, "Brüksel Zirvesi", 16-17 Aralık 2004,
http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/83201.pdf,
(Erişim tarihi:03.03.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası, "Brüksel Zirvesi", 16-17 Haziran 2005,
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/85349.pdf,
(Erişim tarihi:03.03.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası, "Brüksel Zirvesi", 15-16 Aralık 2005,
http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/87642.pdf,
(Erişim tarihi:04.03.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası, "Brüksel Zirvesi", 15-16 Haziran 2006,
http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/90111.pdf,
(Erişim tarihi:04.03.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası, "Brüksel Zirvesi", 14-15 Aralık 2006,
http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/92202.pdf,
(Erişim tarihi:04.03.2013)

AB Resmi İnternet Sayfası; "EU-US Summit", 25 Haziran 2003, http://www.eu-un.europa.eu/articles/fr/article_2481_fr.htm, (Erişim tarihi: 18.02.2013).

AB Resmi İnternet Sayfası, "Laeken Zirvesi",14-15 Aralık 2001,
http://ec.europa.eu/governance/impact/background/docs/laeken_concl_en.pdf,
(Erişim tarihi: 08.09.2012)

Afrika Birliği Resmi İnternet Sayfası, "Communiqué of the 46th meeting of the African Union Peace and Security Council of 10 March 2006", http://www.africanunion.org/root/au/News/Communique/2006/PSC/46th/Communique%C3%A9_46th.pdf, (Erişim tarihi:04.03.2013)

Afrika Birliği Resmi İnternet Sayfası, "Peace and Security Council, 13th Meeting", 27 Temmuz 2004, http://www.africanunion.org/news_events/Communiqués/Communiqué%20_Eng%2027%20july%2004.pdf, (Erişim tarihi: 26.02.2013)

Afrika Birliği Resmi İnternet Sayfası, "Declaration of Principles for resolution of Sudan's Darfur conflict", 5 Temmuz 2005, <http://www.africanunion.org/DARFUR/DOP%205-7-05%20new.pdf>, (Erişim tarihi: 26.02.2013)

Afrika Birliği Resmi İnternet Sayfası, "Communiqué of the 46th meeting of the African Union Peace and Security Council "10 Mart 2006, http://www.africanunion.org/root/au/News/Communique/2006/PSC/46th/Communique%C3%A9_46th.pdf(Erişim tarihi: 26.02.2013)

Amnesty International, ***AI News Release: Bosnia-Herzegovina: Rape and other human rights violations still going on***, <http://www.amnesty.org/en/library/info/EUR63/002/1993/en>, (Erişim tarihi.05.09.2011)

Amnesty International, ***Bosnia-Herzgovina: Srebrenica: Still Waiting for the Truth***, <http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR63/003/2005/en/d5453935-d501-11dd-8a23-d58a49c0d652/eur630032005fr.html>, (Erişim tarihi: 19.10.2011)

BAB Resmi Internet Sayfası, "Petersberg Bildirimi",
<http://www.weu.int/documents/920619peten.pdf>, (Erişim tarihi: 05.09.2011)

BAB Resmi Internet Sayfası "Rodos Zirvesi", 12 Mayıs 1998,
<http://www.weu.int/documents/980512en.pdf>, (Erişim tarihi: 15.04.2012)

BAB Resmi Internet Sayfası, "Roma Deklarasyonu", 17-18 Kasım 1998,
<http://www.weu.int/documents/981116en.pdf>, (Erişim tarihi: 15.04.2012)

BM Resmi Internet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 713 sayılı kararı",
<http://daccess-ods.un.org/TMP/8438578.24802399.html>, (Erişim tarihi: 16.07.2011).

BM Resmi Internet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 757 sayılı kararı",
<http://daccess-ods.un.org/TMP/4565105.73625565.html>, (Erişim tarihi: 08.08.2011).

BM Resmi Internet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 777 sayılı kararı",
<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N92/451/57/IMG/N9245157.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi: 12.09.2011)

BM Resmi Internet Sayfası , "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 781 sayılı kararı",
<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N92/491/64/IMG/N9249164.pdf?OpenElement> (Erişim tarihi: 16.07.2011)

BM Resmi Internet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 758 sayılı kararı",
<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/011/17/IMG/NR001117.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi: 03.09.2011)

BM Resmi Internet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 802 sayılı kararı",
<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/049/10/IMG/N9304910.pdf?OpenElement> (Erişim tarihi: 05.09.2011)

BM Resmi Internet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 807 sayılı kararı",
<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/095/42/IMG/N9309542.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi: 05.09.2011)

BM Resmi Internet Sayfası, " Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 808 sayılı kararı",
<http://daccess-ods.un.org/TMP/9911841.15409851.html>, (Erişimtarihi: 05.09.2011)

BM Resmi Internet Sayfası , "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 816 sayılı kararı",
<http://daccess-ods.un.org/TMP/5529149.77073669.html>, (Erişim tarihi: 16.07.2011)

BM Resmi Internet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 820 sayılı kararı",
<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/222/97/IMG/N9322297.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi: 05.09.2011)

BM Resmi Internet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 836 sayılı kararı",
<http://daccess-ods.un.org/TMP/5099388.95702362.html>, (Erişim tarihi: 05.09.2011)

BM Resmi Internet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 844 sayılı kararı", <http://daccess-ods.un.org/TMP/1907369.19641495.html>, (Erişim tarihi:05.09.2011)

BM Resmi Internet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi,908 sayılı kararı", <http://daccessddsny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N94/161/07/PDF/N9416107.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi: 18.09.2011)

BM Resmi Internet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 913 sayılı kararı", <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N94/190/97/PDF/N9419097.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi: 21.09.2011)

BM Resmi Internet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 914 sayılı kararı", <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N94/195/62/PDF/N9419562.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi: 21.09.2011)

BM Resmi Internet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 942 sayılı kararı", <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N94/372/72/PDF/N9437272.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi:18.10.2011)

BM Resmi Internet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 943 sayılı kararı", <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N94/372/78/PDF/N9437278.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi:18.10.2011)

BM Resmi Internet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 959 sayılı kararı", <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N94/458/34/PDF/N9445834.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi:18.10.2011)

BM Resmi Internet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 970 sayılı kararı", <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N95/009/64/PDF/N9500964.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi: 19.10.2011)

BM Resmi Internet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 982 sayılı kararı", <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N95/094/21/PDF/N9509421.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi: 19.10.2011)

BM Resmi Internet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 998 sayılı kararı": <http://daccess-ods.un.org/TMP/5994006.99138641.html>, (Erişim tarihi: 19.10.2011)

BM Resmi Internet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1004 sayılı kararı", <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N95/206/75/PDF/N9520675.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi: 19.10.2011)

BM Resmi Internet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, A/RES/52/139 sayılı kararı", <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/770/83/PDF/N9877083.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi 02.02.2012)

BM Resmi Internet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, A/RES/53/164 sayılı kararı", <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/769/81/PDF/N9976981.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi 02.02.2012)

BM Resmi Internet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, A/RES/53/163 sayılı kararı", <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/769/75/PDF/N9976975.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi 04.02.2012)

BM Resmi Internet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 1160 sayılı kararı", <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/090/23/PDF/N9809023.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi 08.02.2012)

BM Resmi Internet Sayfası, " Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 1199 sayılı kararı", <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/279/96/PDF/N9827996.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi 03.02.2012)

BM Resmi Internet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 1203 sayılı kararı", <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/321/21/PDF/N9832121.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi 04.02.2012)

BM Resmi Internet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1239 sayılı kararı", <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/143/75/PDF/N9914375.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi: 09.02.2012)

BM Resmi Internet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 1244 sayılı kararı", <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/172/89/PDF/N9917289.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi: 09.02.2012)

BM Resmi Internet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1060 sayılı kararı", 12 Haziran 1996, [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1060\(1996\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1060(1996)), (Erişim tarihi: 13.01.2013)

BM Resmi Internet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1115 sayılı kararı", 21 Haziran 1997, [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1115\(1997\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1115(1997)), (Erişim tarihi: 13.01.2013)

BM Resmi Internet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1134 sayılı kararı", 23 Ekim 1997, [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1134\(1997\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1134(1997)), (Erişim tarihi: 13.01.2013)

BM Resmi Internet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1137 sayılı kararı", 12 Kasım 1997, [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1137\(1997\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1137(1997)), (Erişim tarihi: 13.01.2013)

BM Resmi İnternet Sayfası, "Letter dated 9 March 1998, from the Secretary-General addressed to the President of the Security Council", <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/058/47/PDF/N9805847.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi: 13.01.2013)

BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1194 sayılı kararı", 9 Eylül 1998, [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1194\(1998\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1194(1998)), (Erişim tarihi: 13.01.2013)

BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 986 sayılı kararı", 14 Nisan 1995, [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/986\(1995\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/986(1995)), (Erişim tarihi: 12.02.2013)

BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1483 sayılı kararı", 22 Mayıs 2003, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N03/368/53/PDF/N0336853.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi: 18.02.2013).

BM Resmi İnternet Sayfası, "Briefing of the Security Council, Executive Chairman of UNMOVIC, Dr. Hans Blix", 14 Şubat 2003, <http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB80/wmd30.htm>, (Erişim tarihi: 16.02.2013)

BM Resmi İnternet Sayfası, "Iraq Address by Mr Dominique de Villepin, French Minister of Foreign Affairs", 14 Şubat 2003, http://www.un.int/france/documents_anglais/030214_cs_france_iraq.htm, (Erişim tarihi: 16.02.2013)

BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1502 numaralı kararı", 29 Ağustos 2003, <http://daccess-ods.un.org/TMP/9381377.69699097.html>, (Erişim tarihi: 19.02.2013).

BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1511 numaralı kararı", 16 Ekim 2003, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N03/563/91/PDF/N0356391.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi: 21.02.2013).

BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1556 numaralı kararı", 30 Temmuz 2004, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/446/02/PDF/N0444602.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi: 26.02.2013)

BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Başkanlık Bildirisi", 25 Mayıs 2004, <https://www.un.org/Depts/dhl/resguide/scact2004.htm>, (Erişim tarihi: 23.02.2013)

BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1547 numaralı kararı", 11 Haziran 2004, http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1547, (Erişim tarihi: 23.02.2013)

BM Resmi İnternet Sayfası, "Joint Communiqué between the government of Sudan and the United Nations on the Occasion of the visit of the Secretary General to

Sudan", http://www.un.org/news/dh/sudan/sudan_communique.pdf, (Erişim tarihi: 24.02.2013)

BM Resmi İnternet Sayfası, "UN Mission in Sudan"
<http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/unmis/background.shtml>, (Erişim tarihi: 24.02.2013)

BM Resmi İnternet Sayfası, "Report of the Secretary-General pursuant to paragraphs 6 and 13 to 16 of Security Council resolution 1556", 30 Ağustos 2004, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/474/12/PDF/N0447412.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi: 26.02.2013)

BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1564 numaralı kararı", 18 Eylül 2004, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/515/47/PDF/N0451547.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi: 26.02.2013)

BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1574 numaralı kararı", 19 Kasım 2004, [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1574\(2004\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1574(2004)), (Erişim tarihi: 26.02.2013)

BM Resmi İnternet Sayfası, "UN Mission in Sudan", <http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/unmis/background.shtml>, (Erişim tarihi: 26.02.2013)

BM Resmi İnternet Sayfası, "Report of the Secretary-General on the Sudan", 31 Ocak 2004, http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/2005/57, (Erişim tarihi: 26.02.2013)

BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1585 numaralı kararı", 10 Mart 2005, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/266/38/PDF/N0526638.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi: 26.02.2013)

BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1588 numaralı kararı", 17 Mart 2005, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/274/44/PDF/N0527444.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi: 26.02.2013)

BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1590 numaralı kararı", 24 Mart 2005, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/284/08/PDF/N0528408.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi: 26.02.2013)

BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1591 numaralı kararı", 29 Mart 2005, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/287/89/PDF/N0528789.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi: 26.02.2013)

BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1593 numaralı kararı", 31 Mart 2005, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/292/73/PDF/N0529273.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi: 26.02.2013)

BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1706 numaralı kararı", 31 Ağustos 2006, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/484/64/PDF/N0648464.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi:01.03.2013)

BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1663 numaralı kararı", 24 Mart 2006, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/283/61/PDF/N0628361.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi:01.03.2013)

BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1769 numaralı kararı", 31 Temmuz 2007, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N07/445/52/PDF/N0744552.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi:01.03.2013)

BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1784 numaralı kararı", 31 Ekim 2007 <http://daccess-ods.un.org/TMP/3967330.75380325.html>, (Erişim tarihi:01.03.2013)

BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1812 numaralı kararı", 30 Nisan 2008, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N08/325/27/PDF/N0832527.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi:01.03.2013)

BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1828 numaralı kararı", 31 Temmuz 2008, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N08/446/02/PDF/N0844602.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi:01.03.2013)

BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1870 numaralı kararı", 20 Mayıs 2009, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N09/320/46/PDF/N0932046.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi:01.03.2013)

BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1919 numaralı kararı", 29 Nisan 2010, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N10/335/77/PDF/N1033577.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi:01.03.2013)

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1935 numaralı kararı, 30 Temmuz 2010, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N10/468/69/PDF/N1046869.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi:01.03.2013)

BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 2003 numaralı kararı", 29 Temmuz 2011, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/438/85/PDF/N1143885.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi:01.03.2013)

BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 2063 numaralı kararı", 31 Temmuz 2012 numaralı kararı <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N12/447/43/PDF/N1244743.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi:01.03.2013)

BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1590 numaralı kararı", 24 Mart 2005, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/284/08/PDF/N0528408.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi: 03.03.2013)

BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1593 numaralı kararı", 31 Mart 2005, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/292/73/PDF/N0529273.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi: 03.03.2013)

BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1778 sayılı kararı", 25 Eylül 2007, [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1778\(2007\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1778(2007)), (Erişim tarihi: 07.03.2013)

BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1834 sayılı kararı", 24 Eylül 2008, <http://daccess-ods.un.org/TMP/192137.91936636.html>, (Erişim tarihi: 08.03.2013)

BM Resmi İnternet Sayfası, "10th Ambassadors" Conference, Speech by M. Jacques Chirac, President of the Republic", 29 Ağustos 2002, http://www.un.int/france/documents_anglais/020829_mae_chirac_general.htm, (Erişim tarihi: 15.02.2013)

BM Resmi İnternet Sayfası, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1627 numaralı kararı", 23 Eylül 2005, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/521/57/PDF/N0552157.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi: 26.02.2013)

Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe Resmi İnternet Sayfası, "Final Communiqué of Hague Summit", http://www.ena.lu/final_communique_hague_summit_december_1969-020000913.html, (Erişim tarihi: 30.05.2010)

Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe Resmi İnternet Sayfası, "Declaration on European Identity", http://www.cvce.eu/obj/declaration_on_european_identity_copenhagen_14_december_1973-en-02798dc9-9c69-4b7d-b2c9-f03a8db7da32.htm, (Erişim tarihi: 30.05.2010)

Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe Resmi İnternet Sayfası, "Solemn Declaration on European Union", <http://www.eurotreaties.com/stuttgart.pdf>, (Erişim tarihi: 28.04.2010)

Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe Resmi İnternet Sayfası, "Single European Act, Article concerning European Political Cooperation", http://www.ena.lu/single_european_article_concerning_political_cooperation_luxembourg_february_1986_hague_1986-020302453.html, (Erişim tarihi: 28.04.2010)

Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe Resmi İnternet Sayfası, "Yugoslavya ile ilgili BAB Bildirimi" http://www.ena.lu/weu_declaration_yugoslav_crisis_bonn_19_june_1992-020003524.html, (Erişim tarihi: 03.09.2011)

Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe Resmi Internet Sayfası, "Franco-British St. Malo Declaration (4 December 1998),(Erişim tarihi:05.06.2012).

International Coalition for the Responsibility to Protect, **Crisis in Darfur**, <http://www.responsibilitytoprotect.org/>,(Erişim tarihi:04.03.2013)

G8-2003 Resmi Internet Sayfası," Interview of the President of the French Republic, Jacques Chirac", 26 Mayıs 2003, http://www.g8.fr/evian/english/navigation/news/previous_news/french_presidency_statements/interview_of_the_president_of_the_french_republic_jacques_chirac_for_the_financial_times.html, (Erişim tarihi: 18.02.2013).

Human Rights Watch, **U.N.: Support African Action on Conflicts Accra Summit Needs to Take Concrete Steps on Crises in Cote d'Ivoire, Darfur**, 30 Temmuz 2004, <http://www.hrw.org/news/2004/07/29/un-support-african-action-conflicts>, (Erişim tarihi: 26.02.2013)

Human Rights Watch, **Arab League: Condemn Atrocities in Darfur Arab States Should Take Steps to Ensure Protection of Civilians in Western Sudan**, 08 Ağustos 2004, <http://www.hrw.org/news/2004/08/06/arab-league-condemn-atrocities-darfur>, (Erişim tarihi: 26.02.2013)

Human Rights Watch, **Empty Promises?Continuing Abuses in Darfur, Sudan**, Ağustos 2004, <http://www.hrw.org/legacy/background/africa/sudan/2004/>,(Erişim tarihi: 26.02.2013)

Human Rights Watch, **Darfur: U.N. "Safe Areas" Offer No Real Security U.N. Security Council Should Reject Plan That Could Undermine Return of Civilians**, 31 Ağustos 2013, <http://www.hrw.org/news/2004/08/31/darfur-un-safe-areas-offer-no-real-security>, (Erişim tarihi: 26.02.2013)

Human Rights Watch, **Sudan: Peace Deal Must Tackle Past Abuses U.N. Must Insist on Truth Commission, Prosecution to Prevent More Atrocities**, 17 Kasım 2004,<http://www.hrw.org/news/2004/11/17/sudan-peace-deal-must-tackle-past-abuses>, (Erişim tarihi: 26.02.2013)

Human Rights Watch, **Sudan: Donors Must Boost Protection Force in Darfur After North-South Conflict, Reconstruction Aid Must Prioritize Rights Protection**, 07 Nisan 2004, <http://www.hrw.org/news/2005/04/07/sudan-donors-must-boost-protection-force-darfur>, (Erişim tarihi: 26.02.2013)

Human Rights Watch, **Expand African Union Mission in Darfur Human Rights Watch Letter to the African Union Peace and Security Council**, 07 Mayıs 2005, <http://www.hrw.org/news/2005/05/07/expand-african-union-mission-darfur>, (Erişim tarihi: 26.02.2013)

House of Commons Resmi Internet Sayfası, "Commons divisions on Iraq: 26 February and 18 March 2003", <http://www.parliament.uk/documents/documents/upload/snsg-02109.pdf>, (Erişim tarihi: 18.02.2013).

International Court of Justice Resmi Internet Sayfası,"Case Concerning Legality of Use of Force (Yugoslavia v. Germany)"<http://www.icj-cij.org/docket/files/108/10875.pdf>,(Erişim tarihi: 11.04.2012)

International Crisis Group, *Reunifying Mostar: Opportunities for Progress*, Balkans Report No. 90, <http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/Bosnia%2035.pdf>, (Erişim tarihi:12.12.2011)

International Atomic Energy Agency Resmi Internet Sayfası, "The Status of Nuclear Inspections in Iraq: An Update", 7 Mart 2003, <http://www.iaea.org/newscenter/statements/2003/ebsp2003n006.shtml>; (Erişim tarihi: 17.02.2013), BM Resmi Internet Sayfası, "Oral introduction of the 12th quarterly report of UNMOVIC", 7 Mart 2003, <http://www.un.org/Depts/unmovic/SC7asdelivered.htm>, (Erişim tarihi: 17.02.2013),

İtalyan Dış İşleri Bakanlığı Resmi Internet Sayfası, "Italy's role in the Construction of a United Europe", http://www.esteri.it/MAE/EN/Politica_Europea/Italia_in_UE/, (Erişim tarihi: 27.02.2012)

Le Portail Franco-Allemand Resmi Internet Sayfası, "Déclaration commune franco-allemande à l'occasion du 40ème anniversaire du Traité de l'Elysée", 22 Ocak 2003, <http://www.france-allemande.fr/Declaration-commune-franco,1128.html>, (Erişim tarihi: 15.02.2013)

Military Education Research Library Network Resmi Internet Sayfası, "UK Strategic Defence Review White Paper", Temmuz 1998, <http://merln.ndu.edu/whitepapers/UnitedKingdom1998.pdf>, (Erişim tarihi: 13.04.2012)

NATO Resmi Internet Sayfası, "Kuzey Atlantik Konseyi Dış İşleri Bakanları Özel Toplantısı", 2 Ağustos 1993, <http://www.nato.int/multi/photos/1993/m930802a.htm>, (Erişim tarihi: 18.09.2011)

NATO Resmi Internet Sayfası, "Kuzey Atlantik Konseyi Toplantısı", 10-11 Ocak 1994, <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c940111b.htm>, (Erişim tarihi: 18.09.2011)

NATO Resmi Internet Sayfası, "Statement to the Press by the Secretary General NATO 1999/011" 28 Ocak 1999, <http://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-011e.htm>, (Erişim tarihi: 15.04.2012)

NATO Resmi Internet Sayfası "UN Secretary General Statement of Kofi Annan to North Atlantic Council" 28 Ocak 1999, <http://www.nato.int/docu/speech/1999/s990128a.htm>, (Erişim tarihi: 15.04.2012)

NATO Resmi Internet Sayfası, "Press Statement of Javier Solana, Secretary General of NATO, Press Release 1999/040", 23 Mart 1999, <http://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-040e.htm>, (Erişim tarihi: 11.04.2012)

NATO Allied Joint Force Command Naples, "Operation Allied Force", <http://www.jfcnaples.nato.int/page7196179.aspx>, (Erişim tarihi: 11.04.2012).

NATO Resmi Internet Sayfası, "Washington Declaration", 23-24 Nisan 1999, <http://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-063e.htm>, (Erişim tarihi: 10.04.2012)

NATO Resmi İnternet Sayfası, "Declaration of the Heads of State and Government, Ministerial Meeting of the North Atlantic Council", 10-11 Ocak 1994, <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c940111a.htm>, (Erişim tarihi: 10.04.2012)

NATO Resmi İnternet Sayfası, "Statement by NATO Secretary General, Lord Robertson after the NATO Defence Planning Committee Meeting", 16 Şubat 2003, <http://www.nato.int/docu/speech/2003/s030216a.htm>, (Erişim tarihi: 16.02.2013)

Project for the New American Century Resmi İnternet Sayfası, "Letter to President Clinton on Iraq", <http://www.newamericancentury.org/iraqclintonletter.htm>, (Erişim tarihi: 13.01.2013)

Para Military Groups, Africa", **Globalsecurity.org**, <http://www.globalsecurity.org/military/world/para/darfur.htm>, (Erişim tarihi: 23.02.2013)

Stability Pact for South Eastern Europe Resmi İnternet Sayfası, "SCSP Constituent Document", 10 Haziran 1999, <http://www.stabilitypact.org/constituent/990610-cologne.asp>, (Erişim tarihi: 13.04.2012).

The Office of the High Representative Resmi İnternet Sayfası, "Contact Group:Co-Chairmen Conclusions, Rambouillet Accords", 23 Şubat 1999, http://www.ohr.int/other-doc/contact-g/default.asp?content_id=3560, (Erişim tarihi: 10.04.2012)

Università degli studi di Padova Resmi İnternet Sayfası, " Common Position of 23 April 1999 defined by the Council on the basis of Article J.2 of the Treaty on European Union concerning a ban on the supply and sale of petroleum and petroleum products to the Federal Republic of Yugoslavia (FRY)(1999/273/CFSP)", 23 Nisan 1999, http://www.dsi.unipd.it/eutrade/EUTRADEeng/Testi_Normativi/legicom_docs/azioni_comuni/ex_jugoslavia/99_273.pdf, (Erişim tarihi: 11.04.2012).

Università degli Studi di Padova Resmi İnternet Sayfası, "Common Position of 17 December 1996 defined by the Council on the basis of Article J.2 of the Treaty on European Union concerning the derogations from the embargo with regard to Iraq" , http://www.giuri.unipd.it/conferences/FOV2-0001FE8A/FOV2-0001FE8C/eutradeENG/Testi_Normativi/pesc.htm, (Erişim tarihi: 14.02.2013)

UNMIS Resmi İnternet Sayfası, "The background to Sudan's Comprehensive Peace Agreement", <http://unmis.unmissions.org/Default.aspx?tabid=515>, (Erişim tarihi: 23.02.2013)

UNDP Sudan Resmi İnternet Sayfası, "Darfur Peace Agreement", 6 Mayıs 2006, <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2006/65972.htm>, (Erişim tarihi: 01.03.2013)

U.S. Department of State. Bureau of Public Affairs Resmi İnternet Sayfası, "Fact Sheet--Bosnia: The Road to Dayton", <http://dosfan.lib.uic.edu/ERC/bureaus/eur/releases/951101BosniaRoad.html>, (Erişim tarihi: 20.09.2011)

U.S. Department of State. Bureau of Public Affairs Resmi İnternet Sayfası, "Summary of the Dayton Peace Agreement on Bosnia-Herzegovina", <http://www.state.gov/www/regions/eur/bosnia/dayton.html>, (Erişim tarihi: 17.09.2011)

U.S. Department of Defence Resmi Internet Sayfası, "Secretary Rumsfeld Briefs at the Foreign Press Center", 22 Ocak 2003, <http://www.defense.gov/Transcripts/Transcript.aspx?TranscriptID=1330>, (Erişim tarihi: 16.02.2013)

U.S. Department of Defence, "Secretary Rumsfeld Briefs at the Foreign Press Center", 22 Ocak 2003, <http://www.defense.gov/Transcripts/Transcript.aspx?TranscriptID=1330>, (Erişim tarihi: 16.02.2013)

INTERNETTE BULUNAN MAKALELER

BAGCI Hüseyin, "Bosna Hersek Soğuk Savaş Sonrası Anlaşmazlıklara Giriş", **Ankara Üniversitesi Dergisi**, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/22/104.pdf>, (Erişim tarihi: 31.07.2011).

BEKAJ Armend R., "The KLA and the Kosovo War From Intra-State Conflict to Independent Country", **Berghof Transitions Series, Berghof Conflict Research**, 2010, Vol.8, http://www.berghofconflictresearch.org/documents/publications/transitions8_kosovo.pdf (Erişim tarihi: 20.12.2011)

BISLIMI Faton, "EU Foreign Policy towards Balkans: An Opportunity or a Challenge?", **The Western Balkans Policy Review**, 2010, Vol.1, No.1., <http://www.kppcenter.org/WBPRReview2010-1-1-Bislimi.pdf>, (Erişim tarihi: 17.09.2011)

COELMONT Jo, "Grand Strategy Does it matter in the real world?", **Egmont Security Policy Brief**, 2010, No. 33, http://aei.pitt.edu/14428/1/SPB-7_Coelmont-Grand-Strategy.pdf, (Erişim tarihi: 17.09. 2011)

DONFRIED Karen, **Kosovo: International Reactions to NATO Air Strikes**, Congressional Research Services, 1999, <http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA473513>, (Erişim tarihi: 11.04.2012)

FOGELQUIST Alan, "The Yugoslav Breakup and the War in Bosnia-Herzegovina: Implications for Kosova?", **Eurasia Research Center Papers**, 2005, <http://eurasia-research.com/000327BHKosova.htm>, (Erişim tarihi 08 .09.2011)

HECIMOVIĆ Esad, "Back to the Future", **Bosnian Institute Bosnia Report**, 2001, No.23-24, http://www.bosnia.org.uk/bosrep/report_format.cfm?articleid=752&reportid=151, (Erişim tarihi: 11.09.2011)

HUGHES Kirsty , "After Iraq: Can Europe Overcome Its Divisions?", **Global Dialogue**, 2003, Vol. 5, No.3-4, <http://www.worlddialogue.org/content.php?id=268>, (Erişim tarihi: 18.02.2013).

PELLET Alain , "The Opinions of the Badinter Arbitration Committee A Second Breath for the Self-Determination", **European Journal of International Law**, 1992, Vol.3, <http://www.ejil.org/pdfs/3/1/1175.pdf>, (Erişim tarihi: 25.08.2011)

POLMAN Dick , "Nato Backs Ultimatum Against Serbs It Threatened Airstrikes Against Bosnian Serbs If They Do Not Pull Back. They Were Given 10 Days To

Act.", *Inquirer*, 10 Şubat 1994, http://articles.philly.com/1994-02-10/news/25860005_1_sarajevo-exclusion-zone-sarajevo-cease-fire-bosnian-serbs. (Erişim tarihi: 18.09.2011)

QUACH Thu Thi, *The Crisis in Darfur An Analysis of its Origins and Storylines*, Masters of Public and International Affairs Governance and Global Security, Virginia Polytechnic Institute and State University, Virginia, 2004, pp.4-6, <http://scholar.lib.vt.edu/theses/available/etd122420143603/unrestricted/tquachmajor.paper.pdf>, (Erişim tarihi: 23.02.2013).

VAN MILDERS Lucas, "Deconstructing the Causes of the Iraq War", *E-International Relations*, 2012, <http://www.e-ir.info/2012/04/14/deconstructing-the-causes-of-the-iraq-war/>, (Erişim tarihi: 25.01.2013)

HABER KAYNAKLARI

"AU welcomes Darfur peace deal, urges rebels to join talks", *Panapress*, <http://www.panapress.com/AU-welcomes-Darfur-peace-deal,-urges-rebels-to-join-talks--12-784600-31-lang2-index.html>, (Erişim tarihi:08.03.2013)

BEHAR Pierre, "L'Union Européenne face aux jeux de puissance: Entre Paris et Berlin, Une alliance de Raison", *Le Monde Diplomatique*, Nisan 2004, <http://www.monde-diplomatique.fr/2004/04/BEHAR/11099>, (Erişim Tarihi: 08.04.2010)

BLACK Ian, "Chirac pledges to veto new resolution", *The Guardian*, 18 Şubat 2003 <http://www.guardian.co.uk/world/2003/feb/18/iraq.france>, (Erişim tarihi: 16.02.2013)

"Bush-Blair Iraq war memo revealed", *BBC World*, 27 Mart 2006, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/4849744.stm>, (Erişim tarihi: 18.02.2013).

"Bush "disappointed" by NATO stalemate", *CNN World*, 10 Şubat 2003, <http://edition.cnn.com/2003/WORLD/meast/02/10/sprj.irq.wrap/index.html>, (Erişim tarihi: 16.02.2013)

CASSEN Bernard, "L'Union Européenne Malade de l'Atlantisme", *Le Monde Diplomatique*, Mayıs 2003, <http://www.monde-diplomatique.fr/2003/05/CASSEN/10175> (Erişim tarihi: 07.08.2010)

DETTKE Dieter, "Germany Says No: The Iraq War and the Future of German Foreign and Security Policy", *European Institute Current Issues*, 2010, <http://www.europeaninstitute.org/February---March-2010/dieter-dettke-germany-says-no-the-iraq-war-and-the-future-of-german-foreign-and-security-policy.html>, (Erişim tarihi: 15.02.2013)

EPSTEIN Marc and LOUYOT Alan, "L'Europe engluée dans le cauchemar yougoslave", *L'Express*, 12.09.1991, http://www.cvce.eu/content/publication/2002/9/5/820b4e14-64c2-4a68-92d4-00f061ade30c/publishable_fr.pdf, (Erişim tarihi:12.08.2011).

"Full text: Tony Blair"s speech", *The Guardian*, 18 Mart 2003, <http://www.guardian.co.uk/politics/2003/mar/18/foreignpolicy.iraq1>; (Erişim tarihi: 17.02.2013).

"Highlights of press briefing on situation in Darfur, Sudan", **Reliefweb**, 03 Haziran 2004, <http://reliefweb.int/report/sudan/highlights-press-briefing-situation-darfur-sudan>, (Erişim tarihi:03.03.2013)

"Inter-governmental Conference:EU Split over Preparations for Turin Summit", **Europolitics**, 28 şubat 1996, <http://www.europolitics.info/inter-governmental-conference-eu-split-over-preparations-for-turin-summit-artr171387-32.html>, (Erişim tarihi 03.03.2012)

KIRKPATRICK Jeane,"Vance-Owen Plan Rewards Serbian Ethnic Cleansing Campaign". **The Post**.08 şubat 1993, <http://bosniagenocide.wordpress.com/2011/03/26/vance-owen-peace-plan-rewards-serbian-ethnic-cleansing-campaign/> (Erişim tarihi:12.09.2011).

"Leaders" statement on Iraq: Full text", **BBC News World Edition**, 30 Ocak 2003 <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2708877.stm>, (Erişim tarihi: 15.02.2013)

LEFEBVRE Alex, "French government moves toward participation in Iraq war", **International Committee of the Fourth International**, 07 Ocak 2003, <http://www.wsws.org/en/articles/2003/01/fran-j07.html>, (Erişim tarihi: 14.02.2013)

"Lisbon Summit", **News and Resources on the Joint Africa-EU Strategy**, 8-9 Aralık2007,<http://europafrica.net/2007/05/20/lisbon-summit/>, (Erişim tarihi:07.03.2013)

"Many Europeans oppose war in Iraq",**USA Today**,14 şubat 2003, <http://usatoday30.usatoday.com/news/world/2003-02-14-eu-survey.htm>, (Erişim tarihi: 12.02.2013)

MARSHALL Andrew and COCKBURN Patrick,"NATO gives Serbs Gorazde ultimatum: Shells falling on town as attackers agree to ceasefire and withdrawal", **The Independent**, 23 Nisan 1994, <http://www.independent.co.uk/news/nato-gives-serbs-gorazde-ultimatum-shells-falling-on-town-as-attackers-agree-to-ceasefire-and-withdrawal-1371795.html>, (Erişim tarihi: 21.09.2011)

MONTALBANO William W.,"Yugoslavia, EC Open New Quest for Peace Today : Diplomacy: A conference in The Hague will draw European leaders and heads of the six republics". **Los Angeles Times Online**, http://articles.latimes.com/1991-09-07/news/mn-1587_1_peace-conference, (Erişim tarihi: 09.09.2011)

"Operation Iraqi Freedom, A chronology of the six-week invasion of Iraq", **FRONTLINE documentary**,<http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/invasion/cron/>, (Erişim tarihi: 18.02.2013).

Schwarz Peter, "European Union foreign ministers divided on Iraq war", **International Committee of the Fourth International**, 5 Eylöl 2002, <http://www1.wsws.org/articles/2002/sep2002/iraq-s05.shtml>, (Erişim tarihi: 14.02.2013)

"UN to Host Donors" Conference for Darfur Region of Sudan ", **Voice of America**, 01 Haziran 2004, <http://www.voanews.com/content/a-13-a-2004-06-01-29-1/292682.html>, (Erişim tarihi: 23.02.2013)

"Recak - the massacre that led to NATO intervention in Kosovo", **The Kosova Report**, 10 Şubat 2008, <http://www.newkosovareport.com/20080210532/Society/recak-the-massacre-that-led-to-nato-intervention-in-Kosova.html>, (Erişim tarihi 04.02.2012)

TAGLIABUE John, "Kohl to Compromise on Yugoslavia". **The New York Times**, 18 Aralık 1991, <http://www.nytimes.com/1991/12/18/world/kohl-to-compromise-on-yugoslavia.html>. (Erişim tarihi: 23.08.2011)

"Timeline: Iraq and the fall of Saddam", **CBC Canada** http://www.cbc.ca/news/background/iraq/timeline_fallofsaddam.html, (Erişim tarihi: 18.02.2013).

THORNETT Alan and RYAN Geoff, "Slobodan Milosevic: Architect of Yugoslav break-up", **International Socialist Group**, 2006, <http://www.isg-fi.org.uk/spip.php?article373> (Erişim Tarihi: 03.08.2010)

WILLIAMS Daniel, "U.S. Backs U.N. Plan For Bosnia Airstrikes; Strategy Proposed to Counter Serb Artillery", **The Washington Post**, 08 Şubat 1994, <http://www.highbeam.com/doc/1P2-874897.html>, (Erişim tarihi: 18.09.2011)